

ХАБАРШЫ ВЕСТНИК BULLETIN

«Көптілді білім беру және шетел тілдері филологиясы» сериясы

АЛМАТЫ

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
Казахский национальный педагогический университет имени Абая
Abai Kazakh national pedagogical university

Көптілді білім беру институты
Институт полиязычного образования
Institute of multilingual education

ХАБАРШЫ ВЕСТНИК BULLETIN

«Көптілді білім беру және шетел тілдері филологиясы» сериясы

Серия «Полиязычное образование и иностранная филология»

Series «Multilingual education and philology of foreign languages»

№ 3 (10)

2015

БАС РЕДАКТОР

Т.Т.АЯПОВА - ф.ғ.д., профессор

БАС РЕДАКТОР ОРЫНБАСАРЛАРЫ:

Баданбекқызы З. – ф.ғ.к., доцент

Асқарова С.А. – ф.ғ.к., доцент

РЕДАКЦИЯ АЛҚАСЫ:

Абуов Ж.А. - ф.ғ.д., профессор

Мирзоев К.И. - ф.ғ.д., профессор

Мусаева К.С. - п.ғ.к., Абай атындағы ҚазҰПУның профессоры

Букабаева Б.Е. - ф.ғ.к.

Кемелбекова З.А. - ф.ғ.к.

Али Али Шабан – PhD Каир (Египет)

Дэвис Брент – PhD (АҚШ)

Дэвид Ландис – PhD (АҚШ)

Фатима Шнан-Давен - PhD Экс-Марсель университеті (Франция)

Наср М.Ариф – PhD, Араб Эмириаты

Әлімсейіт Әбілғазы – ф.ғ.д., профессор Шыңжаң университеті филология институты (ҚХР)

Иноятова У.И. – п.ғ.д., Низами атындағы ТГПУ (Ташкент, Өзбекстан Республикасы)

Кенан Коч – PhD (Турция)

М. Яуманн – магистр (ФРГ) ДААД орталығы

НӨМІРГЕ ЖАУАПТЫ ТҮЛҒА:

Баданбекқызы З. – ф.ғ.к., доцент

ЖАУАПТЫ ХАТШЫ:

Султанбекова С.С. - аға оқытушы

Журнал Қазақстан Республикасы Мәдениет және ақпарат министрлігіне 12.02.2013 жылы тіркеліп, №13343-Ж куәлігі берілді.

Шығарылу мерзімі жылына 4 рет. Периодичность 4 раза в год.

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР

Т.Т. АЯПОВА - д.ф.н., профессор

ЗАМЕСТИТЕЛИ ГЛАВНОГО РЕДАКТОРА:

Баданбекқызы З. – к.ф.н., доцент

Асқарова С.А. – к.ф.н., доцент

СОСТАВ РЕДАКЦИОННОГО СОВЕТА:

Абуов Ж. А. -д.ф.н., профессор

Мирзоев К.И. - д.ф.н., профессор

Мусаева К.С. - к.п.н., профессор КазНПУ имени Абая

БукабаеваБ.Е. - к.ф.н.

Кемелбекова З.А. - к.ф.н.

Али Али Шабан - PhD Каир (Египет)

Дэвис Брент – PhD (США)

Дэвид Ландис – PhD (США)

Фатима Шнан–Давен - PhD Университета Экс-Марсель (Франция)

Наср М.Ариф – PhD, Арабские эмираты

Әлімсейіт Әбілғазы – д.ф.н., профессор Шинжанский институт филологии (КНР)

Иноятова У.И. – д.п.н., ТГПУ им Низами (Ташкент, Республика Узбекистан)

Кенан Коч – PhD (Турция)

М.Яуманн – магистр (ФРГ) Центр ДААД

ОТВЕТСТВЕННЫЙ ЗА ВЫПУСК ЖУРНАЛА:

Баданбекқызы З. – к.ф.н., доцент

ОТВЕТСТВЕННЫЙ СЕКРЕТАРЬ:

Султанбекова С.С. - старший преподаватель

Журнал зарегистрирован в Министерстве культуры и информации Республики Казахстан 12 февраля 2013 г. № 13343-Ж

Периодичность 4 раза в год.

EDITOR-IN-CHIEF

Tanat T. Ayarova - Doctor of Philological Sciences, Professor

EDITOR-IN-CHIEF'S ASSISTANTS:

Zaure.Badanbekkyzy -Candidate of Philological Sciences, Associate Professor

Saule A. Askarova- Candidate of Philological Sciences, Associate Professor

EDITORIAL STAFF:

Zhumagaly A.Abuov -Doctor of Philological Sciences, Professor

Knyaz I. Mirzoyev- Doctor of Philological Sciences, Professor

Kultay S. Musayeva- Candidate of Pedagogical Sciences, Professor

Bakhytkul E. Bukabayeva- Candidate of Philological Sciences

Zada A. Kemelbekova- Candidate of Philological Sciences

Ali Ali Shaban- PhD Kair (Egypt)

Davis Brent - PhD (USA)

David Landis- PhD (USA)

Fatima Shnah- Daven- PhD of Ex-Marseille University (France)

Nasr M. Arif- PhD, Executive Director of Dar al-Islam Institute (Arab Emirates)

Alimseyit Abilkazy- PhD, Professor of Jingjiang Institute of Phology (China)

Inoyatova U.I. – Doctor of Philological, Nizami TSPU (Tashkent, Uzbekistan Republic)

Kenan Koch- PhD (Turkey)

M. Yauman- Master Degree, DAAD center (Germany)

Zaure. Badanbekkyzy is responsible for this issue.

EXECUTIVE SECRETARY:

Saulegul S. Sultanbekova- senior teacher

Journal is registered at the Ministry of Culture and Information of the Republic of Kazakhstan

(Certificate № 13343-J) 2013, February 12

4 issues per year

**ШЕТЕЛ ТІЛІНДЕ БІЛІМ БЕРУ
ИНОЯЗЫЧНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ
FOREIGN LANGUAGE EDUCATION**

ӘОЖ373.016:811.111.(075.3)

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ЖОҒАРЫ ОҚУ
ОРЫНДАРЫНДА ШЕТ ТІЛІН ОҚЫТУ ҮРДСІНДЕ M-LEARNING
ИННОВАЦИЯЛЫҚ БАҒДАРЛАМАСЫН ҚОЛДАНУ**

Әбуов Жұмағали Әбуұлы- *Филология ғылымдарының докторы, профессор,
Абай атындағы ҚазҰПУ*

Аңдатпа

Мобильді оқытудың маңызды артықшылығы – оқушы тәуліктің кез келген уақытында және әлемнің қай жерінде болмасын білім алуына мүмкіншілігі бар. Бастысы, оқушы жанында смартфон немесе қалта компьютері болуы қажет – Интернетке қосылу шарт емес, ғаламтор желісіне шығу мүмкіншілігііз болмаса, оқуыңызды онлайн түрінде жалғастыруыңызға болады.

Тірек сөздер: электронды оқыту (E-learning), мобильді құрылғылардың көмегімен оқыту (m-learning), қашықтықтан оқыту, көптілді білім беру, шет тілін меңгерту.

Ключевые слова: электронное обучение (E-learning) , мобильное обучение (m - обучение), дистанционное обучение , полиязычное образование, преподавание иностранного языка .

Key words: E-learning (e-learning), multilingual education, teaching a foreign language

Қазіргі технологияның шарықтап дамыған заманында, жастар үшін білім алу мүмкіншіліктері кеңейе түсуде. Осыған орай компьютерлік технологиялар арқылы оқыту, оқушылардың білім алуға деген қызығушылықтарын арттыруда. Ақпараттық компьютерлік технологияларды оқу мақсаттарында қолдану, білім беру саласына E-learning бағдарламасының енуіне түрткі болды, өз кезегінде бұл бағдарламаның ақымда пайдалануды білім беру министрлігі бір ауыздан қолдап отыр. Дербес компьютер арқылы ғаламтор желісіне шығу мүмкіншілігі пайда болғалы бері, қашықтықтан оқыту әдісі, уақыт өткен сайын, білім беру процесінің маңызды бөлшегіне ретінде қарастырылып келеді. E-learning еліміздегі ЖОО-ның білім беру тәжірибесінде бірталай жылдар бойы қолданылып келеді. Батыс мемлекеттерінде кеңінен қолданылып жатқан, E-learning әдісі арқылы

оқытудың бір тармағы ретінде саналатын m-learning жайлы айрықша айтқан жөн.

Mobilelearning – оқушыларға білім беру мақсатында жеке қалта компьютерлерін PDA (PersonalDigitalAssistants), ұялы телефондарды, ноутбук және тасымалы дербес компьютерлерді қолдану. Электронды оқытудың бұл түрі студенттерге қазіргі заманның ең басты көрінісі уақыт тапшылығын жеңуге септігін тигізуде. M-Learning Батыс елдеріндегі студенттер үшін үйреншікті оқу әдісі, ең басты артықшылығы территориялық шектеулердің болмауы.

Еуропа мен АҚШ-та 2002 жылдан бері мобильді оқыту технологиясының теориясы мен тәжірибесіне арналған халықаралық конференциялар, дөңгелек үстелдер және семинарлар үнемі өткізілуде. Мысал келтірер болсақ, 2005 жылдан бері Халықаралық мобильді білім беру (InternationalConferenceMobileLearning) мәселесіне арналған конференция, 2002 жылдан бері халықаралық MlearnCon конференциясы, MoLeNET конференциясы 2007 жылдан бері жылда өткізілуде.

Сонымен қатар, бірқатар шет елдік жобалар іске асырылуда. Мысалы, Мобильді білім беру жүйесі The Mobile Learning Network Project (Ұлыбритания), Мобильді білім беру ортасы Mobile Learning Environment Project (АҚШ), Бүкіл өмір бойғы мобильдік оқыту жүйесі Mobile Technologies in Lifelong Learning: bestpractices (MOTILL) (Еуропалық Одақ), Мобильді білім беру бірлестігі M-Learning Consortium (Канада).

Пайдаланушылары едәуір көп, бірегей, Мобильді білім беру жүйесі (MoLeNET) жобасының басты мақсаты–Ұлыбритания аумағында 115 колледж және 29 мектепті мобильді оқыту жүйесі арқылы біріктіретін бірыңғай виртуалды жүйе құру. Қазіргі уақытта бұл жобаны жүзеге асыру мақсатында 40000-нан астам оқушы мен 7000 ұстаз-ғалымдар мобильді құрылғылардың дидактикалық мүмкіндіктерін зерттеумен айналысуда. Айта кетерлігі, аталмыш жоба арқылы осы салада тағы да 104 ғылыми-зерттеу жұмыстары жүргізілуде.

Қазақстан әлемдегі бәсекеге барынша қабілетті, ғылым саласы озық дамыған, алдыңғы қатарлы елдер құрамына ену мақсатында сол елдердің білім беру саласындағы ғылыми-техникалық жетістіктерінен үлгі алуда. Қазіргі таңда еліміздегі білім беру саласы, мемлекеттік білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған бағдарламасы бойынша дамуда. Бұл бағдарламаның басты іргетасы ретінде e-Learning-ті айтуға болады. Басты мақсат – оқыту және оқу процесіне қатысушылардың барлығын, білім беру саласының қазіргі заманға лайық жаңа инновациялық технологиялары мен ресурстарын қол жетімді ету. Бұл мақсатқа жету үшін мынадай міндеттерді орындау қажет: қажетті техникалық базамен білікті мамандарды даярлау, менеджмент жүйесінің жаңа бағытын табу, дәстүрлі оқыту әдістерін жаңа білім беру формаларына біріктіру, сандық контент жасау және т.б.

Инновациялар басымдылық ретінде қарастырылатын мемлекеттік бағдарламалар қатарынан ҚР 2020 жылға дейінгі инновациялық даму тұжырымдамасы (2013), «Ақпараттық Қазақстан – 2020» (2010) бағдарламаларын атап айтуға болады. Барлық мемлекеттік бағдарламалар «Қазақстан – 2050» бағдарламасын жүзеге асыру үшін орындалып жатыр. Мемлекеттік білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған бағдарламасы аясында жүзеге асырылып отырған электрондық оқытуға мониторинг жүргізу үшін арнайы – www.e.edu.kz мемлекеттік сайты іске қосылды. Ағымдағы басты мақсат ақпараттың қайнар бұлағына айналдырып, барлық білім ордаларын бірыңғай жүйеге салу. Аталмыш сайт дербес компьютер арқылы білім алуға мүмкіншілік береді, алайда халықтың басым бөлігі мобильді құрылғыларды пайдаланып жүргендігі баршамызға анық, бұндай құрылғылар өз ретінде бағасы жағынан қолжетімді және өнімділігі жағынан да дербес компьютерлерден кем емес. Жаңа заман адамдары өмірінің ажырамас бөлігі ретінде мобильді құрылғылар мен планшеттер тек қана әңгімелесу немесе қоңырау шалу құралы емес, тұтастай білім алудың қайнар көзіне айналуда. Осыны ескере отырып әлемдік білім беру саласының мамандары өз «тұтынушыларының» қызығушылығын арттыру мақсатында ғылымға оның ішінде білім беру саласына мобильді оқыту әдісін енгізіп отыр.

Мобильді оқытудың маңызды артықшылығы – оқушы тәуліктің кез келген уақытында және әлемнің қай жерінде болмасын білім алуына мүмкіншілігі бар. Бастысы, оқушы жанында смартфон немесе қалта компьютері болуы қажет – Интернетке қосылу шарт емес, ғаламтор желісіне шығу мүмкіншілігі болмаса, оқуыңызды офлайн түрінде жалғастыруыңызға болады.

Мобильді оқытудың басты артықшылықтары:

1. Оқыту үрдісінде заман талабына сай ең соңғы жаңа технологияларды қолдану мүмкіншілігі;
2. Студенттер арасында ақпараттық компьютерлік технологияларға деген құзыреттіліктерінің дамуы;
3. Оқыту барысында кіші-гірім, ықшам құрылғыларды қолдану;
4. Мобильді оқыту өз кезегінде білім берудің бөлек әдісі ретінде немесе дәстүрлі білім беру әдісі шеңберінде жүзеге асырылуы мүмкін;
5. Мүмкіндігі шектеулі адамдарға білім алудың қолайлы түрі болып табылады;
6. Студенттерге және университетке қаржылай ұтымды;
7. Білім беру контентінің кең спектрі;
8. Жастар үшін қызықты әрі тартымды тәжірибе.

Мобильді білім берудің тағы бір айтарлықтай оңтайлы қыры, оқыту барысында көптілді білім беру кеңістігін пайдалануға болады. Оқыту үрдісін кез-келген оқытушы мен оқушыға қолайлы әрі үйреншікті тілде өткізуге болады. Әлдеқандай қиындықсыз студент өзіне қажет ақпаратты қалаған

тілінде ала алады. Электронды оқытудың басты артықшылығы – кез келген тіл иеленушіге қолайлығы.

Шет тілін меңгеру барысында студент өзі үйреніп отырған тілдің иеленушісімен тікелей сұхбатқа түсе алады. Мысалы, «Tandem» тегін оқыту бағдарламасын алайық, бұл бағдарлама арқылы тіл үйрену үшін оқушы әлемнің түкпір-түкпірінде отырған басқа да өзі сияқты тіл үйренушілермен өзі қалаған тілінде (ағылшын, француз, неміс және т.б.) байланысқа шығуына болады. Оқушы сондай-ақ тіл үйрену үрдісінде өте маңызды орын алатын, ағылшын тілінің әр түрлі екіпінде дыбысталуын (британдық ағылшын тілі, американдық ағылшын тілі, австралиялық ағылшын тілі және т.б.) аутентикалық бейне және дыбыс таспалар (дәрістер, диалогтар және т.б.) арқылы көріп естуіне мүмкіншілігі ашылады. Бұны (Podcast, Youtube, Instagram) арнайы қосымша бағдарламалар арқылы қосады.

Оқушылар саны аудиторияның сыйымдылығымен шектелмейді. Ағылшын тілін меңгеру барысында оқушылар жайсыздық сезінбейтін болады, себебі барлық оқу материалдары қазақ тілінде және шет тілдерінде арнайы құрастырылған болады. Мобильді құрылғыларға бейімделгендіктен, оқу материалдарының саны шексіз болмақ. Мұның барлығы басқа тілдерді меңгеруге де қолайлы жағдай жасауы арқылы, «Үш тұғырлы тіл» жаңа заман сұранысын және көптілділік тұжырымдамасын қанағаттандырады.

Бұл жобаның басты мақсаты – мобильді оқыту арқылы, шет тілінен білім беруде халықаралық тәжірибе жетістіктерін енгізе отырып, ұлттық-мәдени жүйені қалыптастыру.

Мақсатқа жету үшін төмендегідей мәселелердің шешімін табу қажет:

1. Шет елдердіңкөшбасшы Жоғары Оқу Орындарының мобильді оқыту тәжірибелеріне талдау жасау;
2. Шет елдерден осы салада тәжірибесі бар мамандарды тәжірибе алмасу мақсатында шақыру немесе Отандық мамандарды шет елдердің ЖОО-на тағылымдамадан өтуге жағдай жасау;
3. ҚР-ғы техникалық және білім беру базасының ахуалын анықтау;
4. Шет елдердегі айқындалған ұлттық-мәдени білім беру жүйесінің ерекшеліктерін ескере отырып анализ жасау және интегралдау;
5. Ұлттық-мәдени білім беру менеджментін қалыптастыру;
6. Интегралданған шет тілінде ұлттық-мәдени білім беру жүйесін анықтау үшін студенттерді эксперимент жасауға шақыру.

Ғылыми жұмыстың **гипотезасы** ретінде, мобильді білім беру бағдарламасын енгізу арқылы шет тілін меңгерту үшін білім кеңістігінің мүмкіндігі зор (техникалық база, адами ресурстар, қаржылай мүмкіншіліктер), алайда бұл бағдарламаны ойдағыдай орындау үшін шет тілін мобильді оқытуда интегралданған менеджмент жүйесін пайдалану мәселесін қарастыру қажет.

Ғылыми жаңалығы – Абай атындағы ҚазҰПУ базасында қазақ тілді тұрғындар үшін мобильді оқыту бағдарламасын пайдалана отырып шет тілін меңгертуде интегралданған ұлттық-мәдени білім беру жүйесі қалыптасатын

болады. Бұл жүйе ҚР мобильді білім беру тәжірибесінде ең алғаш енгізілмек және де алдағы уақытта басқа да инновациялық білім беру әдістерінің бастапқы үлгісі ретінде қарастырылатын болады.

Жобаның мақсаты сәтті орындалса төкмендегідей нәтижелер күтуге болады:

1. Инновациялық мобильді оқыту әдістемесінің енгізілуі нәтижесінде студенттердің білім алу сапасының артуы;
2. Аудиториялық, кітапханалық қорлардың тапшылығының болмауына байланысты, студенттер санының артуы;
3. Интегралданған мобильді білім беру жүйесі арқылы басқа да пәндерді оқытуға мүмкіндік ашылады, өмір бойы білім алу талпынысына қолдау;
4. Халықаралық мобильді білім беру жүйелерімен қауымдаса қызмет жасау.

Зерттеу әдістемесі

Позитивтік және феноменологиялық зерттеу.

Сандық және сапалық тәсілдер.

Дәрісхана – қазақ тілді студенттер.

Бір университет аясында casestudy әдісі қолданылатын болады. Техникалық базасы жаракталған және шет тілден біліктілігі жоғары ұстаздар шоғырланған Абай атындағы ҚазҰПУ базасында ғылыми-зерттеу жұмыстары жүргізілмек.

Әдістер (әдістерді қолдану кезеңдермен жүзеге асырылады):

- Отандық және шет елдік мобильді білім беру тәжірибесіне талдау жасау;
- Мобильді оқытудың потенциалды қатысушыларына сұрақтар қою, сауалнамалар алу арқылы мобильді білім берудің параметрлерін анықтау
- Мобильді оқыту жүйесін апробациялау үшін ғылыми тәжірибе жұмыстарын жүргізу;
- Сұрастыру/сұхбат алу (кері байланыс).

Кезеңдер

Дайындық кезеңі – мобильді білім беру жүйесіне қажетті құзіреттілігі бар мамандарды даярлау және халықаралық тәжірибені енгізу. ҚР-на мобильді оқыту жүйесін енгізу ерекшеліктері мен оған дайындық шараларына талдау жасау. Техникалық және білім беру базасын қалыптастыру, сондай-ақ мобильді оқыту арқылы шет тілдерін оқыту жүйесін қалыптастыру.

Эксперимент кезеңі – оқыту процесін бақылап оған объективті баға беру үшін экспериментальды топ жинақтау. Респонденттермен кері байланыс арқылы мобильді оқыту жүйесіне бақылау жасау және түзетулер енгізу. Мобильді оқыту арқылы шет тілін интеграцияланған жүйемен меңгертуді апробациялау.

Енгізу кезеңі – мобильді оқыту жүйесіне қатысушылар санын арттыру, пәндер тізімін көбейту.

1. Апальков В.К. Методика формирования межкультурной компетенции средствами электронно-почтовой группы (английский язык, профильный уровень): Дис. кан. пед. наук: 13.00.02 - Тамбов, 2008.
2. Бим И.Л. Цели обучения иностранному языку в рамках базисного курса \ Иностр. Языки в школе. - 1996. - №1
3. Вайсбурд М.Л. Понимание речи на слух \ Теоретические основы методики обучения иностранным языкам в средней школе \ Под ред. А.Д.Климентенко, А.А. Миролубова. - М. Педагогика, 1981.
4. Грицков Д.М. Развитие социокультурной наблюдательности студентов в рамках языкового поликультурного образования (английский язык, языковой вуз). Дис. канд. пед. наук: 13.00.02. - Тамбов, 2007
5. S.J., Sysoyev, P.V. Cultures and comparisons: strategies for a dialogue of cultures \ The Modern Language Journal / - 2002 / - №4

Резюме

Преимущество мобильного обучения в том, что обучающийся имеет возможность получить образование где бы он не находился и в любое время суток. Главное, у обучающегося должен быть смартфон или карманный компьютер и не обязательно иметь доступ в интернет.

Resume

The article considers the importance of E-learning in Foreign language learning.

УДК 81.27:811.581

ОБУЧЕНИЕ СТУДЕНТОВ ЯЗЫКОВОГО ВУЗА ПОНИМАНИЮ КИТАЙСКИХ ИДИОМ

Тохметов Асылбек Темирбекович - профессор, к.и.н. кафедры восточных языков, КазНПУ имени Абая, 8-777-5902585 Tokhmetov@mail.ru

Аннотация.

В статье рассматриваются некоторые вопросы, связанные с обучением китайскому языку в языковых вузах. В ней анализируются проблемы преподавания китайского языка в условиях растущих экономических, культурных и образовательных взаимосвязей независимого Казахстана с одной из ведущих стран мира. Исследуются вопросы богатства фразеологического фонда, разнообразие бытующих в нём языковых единиц. Особый интерес вызывают идиомы чэньюй, представляющие собой наиболее многочисленный класс в современном китайском языке. Своеобразие чэньюй во многом объясняется национальным колоритом, особым менталитетом носителей китайского языка.

Ключевые слова: китайский язык, Казахстан, фразеология, идиомы, методика, межкультурная компетенция, университет, студент, лексика, интерпретация, текст.

Тірек сөздер: қытай тілі, Қазақстан, фразеологизмдері, идиомалар, әдістеме, мәдениетаралық құзыреттілік, университет, студент, лексика, түсіндіру, мәтін

Key words: Chinese, Kazakhstan, phraseology, idioms, methodology, intercultural competence, university, student, vocabulary, the interpretation of the text.

В современных условиях налаживание и укрепление взаимоотношений, преодоление искусственных барьеров между народами невозможны без глубокого и всестороннего изучения и знания друг друга. Исходя из этого, можно сказать, что сегодня изучение языков – это веление времени.

В настоящее время подготовка высококвалифицированных языковых специалистов является одной из актуальных задач. Знание иностранных языков является неотъемлемым элементом общей культуры всесторонне образованного и развитого человека, облегчает ему личные контакты с зарубежными друзьями, раскрывает общественную и культурную жизнь других стран.

Современная ситуация в казахстанском обществе ставит перед системой высшего образования новые, ответственные задачи. На уровне языковых вузов и кафедр такой задачей становится подготовка специалистов в области межкультурной коммуникации, что обуславливает необходимость повышения качества учебного процесса, в котором язык усваивается как феномен культуры. Именно с этих позиций необходимо сегодня переосмыслить подходы к обучению студентов и магистрантов различным аспектам китайского языка. Одним из наиболее важных из них является мотивация обучения и степень востребованности выпускников различными государственными структурами, научными учреждениями, малым и средним бизнесом.

Немаловажную роль играет активное использование китайского языка в научно-исследовательской работе студентов и магистрантов. Знание китайского языка значительно расширяет базу исследований, так как появляется возможность знакомства со многими материалами и документами на языке оригинала.[1]

Проведённый анализ показывает, что до сих пор проблемы взаимосвязи языка и культуры в учебном процессе и проблемы освоения культуры посредством языка при обучении китайскому языку в русской (казахской) аудитории ещё не стали предметом специального научного исследования, что определяет несомненную актуальность темы.

В языковой сфере немаловажное значение придаётся вопросам, касающимся использования изобразительно-выразительных средств языка. Это связано с необходимостью адекватного понимания высказывания, с овладением механизмами позитивного речевого воздействия. Работа со словом сложна, и она одинаково интересует представителей различных научных дисциплин, предлагающих свои подходы к изучению эмоций, выразительности текста, модальных оценок. Понятие содержания является гораздо более сложным, оно охватывает не только вещественно-логическую и идейно-познавательную сторону высказывания, но и его эмоциональную насыщенность, способность воздействовать не только на ум, но и чувства читателя-собеседника.

По оценкам Совета по международному распространению китайского языка, в мире более 40 миллионов человек учат китайский язык. По данным Министерства образования КНР, в 2014 году около 100 миллионов иностранцев изучают китайский язык. К 2020 году планируется открыть до 1000 Институтов Конфуция по всему миру.[2]

Актуальность исследования данных вопросов обусловлена также растущим интересом к изучению китайского языка в связи со значительным увеличением количества экономических, деловых и культурных связей между Китаем и Казахстаном.

У китайского языка в социокультурных условиях казахстанского общества большое будущее, хотя он и отличается значительно от казахского или русского языков. Поэтому в процессе обучения целесообразно учитывать различия языковых систем на разных уровнях.

Однако, как показывает практика, одного желания и готовности преодолевать трудности в изучении китайского языка оказывается недостаточно.

Требуются огромные усилия в овладении этим, одним из самых трудных для изучения языков мира. Следует напомнить, что в китайском языке большое количество диалектов, которые порой отличаются друг от друга настолько, что иногда северянин с трудом понимает жителя Южного Китая. Поэтому в качестве основного базового (как в самом Китае, так и за его пределами) изучается пекинский диалект (путунхуа).

Обучение профессиональной речи студентов вузов требует тщательного подхода и разработки учебного процесса с правильным отбором текстов, ориентированных на социальную мотивацию и на учет особенностей китайского языка. В процессе обучения китайскому языку у будущего профессионала формируются компетенции различного рода, из которых особенно важны речевая и лингвокультурологическая, образующая ядро знаний о стране изучаемого языка. Обучение профессиональной речи очень важно, поскольку профессиональное общение связывает студентов с будущей деятельностью и страной иной культуры.

Китайская культурная традиция всегда привлекала внимание читателей и исследователей. Однако «контакт» таких далеких в языковом отношении культур и литератур затруднен рядом лингвокультурологических факторов, касающихся бытовой, философской, литературной и других традиций Китая, существенно отличающихся от российских и казахстанских.

Для сознательного и правильного выполнения своих функций переводчик должен ясно представлять себе цель своей деятельности и пути достижения этой цели. Такое понимание основывается на глубоком знакомстве с основами теории перевода, как общей, так и специальной и частной, применительно к той области и комбинации языков, с которыми имеет дело переводчик. Оно предполагает знание системы соответствий между этими языками, приемов и методов перевода, умение выбрать

необходимое соответствие и применить наиболее эффективный прием перевода в соответствии с условиями конкретного контекста, учет прагматических факторов, влияющих на ход и результат переводческого процесса.

Формирование переводческой компетенции у студентов не может ограничиваться подбором собственно лингвистических методик. При комплексном подходе к подаче материала целесообразно соединять изучение собственно лингвистических феноменов с объяснением культурных реалий, исторического контекста и современной социальной среды, влияющих на особенности их употребления и произношения, модификации лексического значения. С этой целью на занятиях нами привлекается большое количество справочного материала на китайском языке (словари, справочники, отрывки из произведений современной художественной литературы).

Трудности, с которыми сталкиваются студенты в процессе обучения, обусловлены не только фактами разных уровней системы языка, такими, как иероглифическая письменность, тональное ударение, специфика грамматического строя, но и факторами, относящимися к области психолингвистики и культуре страны изучаемого языка. Сложности, обусловленные факторами экстралингвистического характера, напрямую проецируются на усвоение определённых пластов лексики, описывающих факты, отсутствующие в русской культуре [2:89]. К подобным языковым средствам относятся не только названия определённых предметов обихода, одежды, зданий и т.д., но и устоявшиеся формы вежливости, образно-фразеологические средства, особые иероглифические синонимы [3: 126].

Одними из явлений, наиболее интересных и важных с позиций их рассмотрения в указанном аспекте, являются китайские идиомы чэньюй. Чэньюй – это фразеологические связанные, устойчивые лексико-синтаксические единицы современного китайского языка, которые в краткой отточенной форме четырехсложных (в основном) ритмических словосочетаний и предложений, насыщенных архаизмами, ярко, живо и выразительно отображают различные понятия реальной действительности китайского этноса.

С точки зрения понимания и восприятия китайских идиом чэньюй наиболее целесообразным является межкультурный подход, цель которого – формирование межкультурной компетенции. Эта компетенция предполагает способность осуществлять межкультурное общение посредством создания общего для всех значения происходящего и достигать в итоге позитивного для обеих сторон результата общения. Рассмотрение китайских идиом чэньюй в межкультурном аспекте обеспечивает подготовку студента как медиатора культур.

Как показывает многолетний опыт преподавания, студенты и магистранты всё ещё испытывают значительные трудности в понимании и интерпретации данных явлений китайского языка и редко используют

идиомы чэньюй в речи. Слабые знания по фразеологии, несформированные умения оперирования идиомами чэньюй, несомненно, являются существенным недостатком подготовки будущих специалистов, поскольку это затрудняет выполнение студентами важных коммуникативных задач и не позволяет им достигнуть должного уровня владения китайским языком.

Китайские идиомы чэньюй способны участвовать в реализации межкультурного аспекта социальной компетенции. Сущность данной компетенции заключается в способности адаптировать собственное поведение к стандартам иноязычной культуры с целью достижения успешного общения. Примером использования для этих целей идиом является чэньюй 中庸之道 – "принцип золотой середины"; "промежуточная позиция", который отражает одно из важнейших правил поведения человека в обществе. Анализ такого явления поможет студентам и магистрантам понять поведение носителей китайского языка, проанализировать собственное поведение в соответствии с полученными представлениями.

Между тем овладение такого рода материалом не только является необходимым с точки зрения изучения языка, но и, что ещё более важно, позволяет лучше узнать культуру китайцев, глубже прочувствовать особенности их менталитета, природу их взаимоотношений с окружающим миром. То есть, в конечном счёте, способствует тому, чтобы свободно общаться и адекватно понимать представителей другой, столь отличной от нас цивилизации, стремительно идущей вперёд, но при этом сохраняющей традиции, уходящие вглубь тысячелетий.

Для осуществления межкультурного анализа наиболее подходящим является изучающее чтение, которое способствует не только максимально точному пониманию всех информационных уровней, содержащихся в чэньюй, но и помогает осмыслить их глубинную культурологическую значимость, понять тот фрагмент картины мира (фоновые знания), которые необходимы студенту для усвоения (запоминания) и для понимания текста. Изучающее чтение также позволит критически осмыслить информацию культурологического характера, соотнести ее значение с феноменами своей родной культуры. Это определяет специфику межкультурного подхода к обучению.

В процессе самостоятельной работы студенты живо интересуются образностью, лаконичностью китайского языка. С другой стороны, он предстаёт перед ними во всей своей красоте, порой с самой неожиданной стороны. Так, например, довольно интересной получилась дискуссия о границе между характерными чертами разговорного стиля и языка литературно-художественных произведений, особенно в воспитательном плане. Фраза «走不尽的路, 读不完的书» (Идя нескончаемой дорогой, изучай книгу, которую нельзя прочитать до конца), по мнению студентов,

учит тому, что опыт и знания нужно приобретать в процессе практической работы, что учиться следует неустанно, не довольствуясь достигнутым.

Особый интерес студентов вызывают дискуссии, связанные с философским подтекстом китайского языка. Например, 满瓶不响, 半瓶叮当 (Полная бутылка не издаёт звуков, налитая до половины, булькает). Высказывались самые разные толкования, но в результате дискуссии все сошлись во мнении, что действительно знающие толковые люди чувствуют недостаточность своих знаний и занимаются конкретным изучением, а люди, не понимающие сущности вещей, не имеющие элементарных понятий, считают себя необыкновенными, скользят по поверхности явлений. В этом плане студентов интересует такой пласт китайского языка как парадоксы. Парадокс – неожиданное, странное суждение, противоречащее обычным представлениям. Однако это мнимое несоответствие, поскольку на деле парадокс отражает глубокие противоречия реальной действительности. Обычно парадокс представляет собой краткую и чёткую формулировку мысли, обладает совершенной словесной формой. 会浮水的淹死, 会骑马的摔死 (Умеющий плавать да утонет, умеющий скакать да упадёт).

Функции преподавателя китайского языка заключаются в руководстве познавательной деятельностью студентов, в ее стимулировании. Преподаватель не является экспертом по интерпретации культурного явления, заложенного в содержании чэньюй, и не навязывает свою точку зрения студенту. На занятиях преподаватель должен побудить студентов к сравнению своей культуры и культуры изучаемого языка, излагая языковой материал и раскрывая культурные явления изучаемого языка, чтобы в ходе этой аналитической работы студент сумел осознать традиции своей собственной культуры, совершенствовал межкультурную компетенцию.

Студенту, магистранту предлагается провести самостоятельный поиск, понимание, толкование идиомы, анализ ее культурологического содержания, а также межкультурных аспектов ее интерпретации. Он должен поделиться с другими студентами, магистрантами собственными умозаключениями, открыто вступить в дискуссию по интерпретации идиом.

Степень развития межкультурных знаний и устойчивости умений понимания и интерпретации чэньюй определяется по следующим критериям: межкультурные знания о чэньюй; адекватность восприятия идиом; степень, глубина межкультурной интерпретации чэньюй.

Своеобразие чэньюй во многом объясняется культурологическими причинами, их социо и этнокультурологической приверженностью, иными словами они напрямую сопрягаются с национальным колоритом, традициями древности, с особым менталитетом носителей китайского языка. С точки зрения особенностей китайского языка, очень важно уметь оперировать (понимать и интерпретировать) китайскими идиомами чэньюй.

Успешное решение всех этих вопросов позволит, на наш взгляд, поднять уровень преподавания китайского языка на качественно новую высоту, в полной мере отвечающей перспективным задачам современного казахстанского общества.

1. Tokhmetov A. Using testing as a form of educational technology // Methods of teaching oriental languages. Actual problems and trends. II - nd International conference proceedings. Moscow: Grifon. 2015. - 76-87 p.
2. Историко-культурные связи Казахстана со странами зарубежного Востока в контексте языковой компаративистики. // Под ред. д.ф.н., академика МАН ВШ, проф. Мирзоева К.И. - Алматы: КазНПУ им. Абая, издательство «Ұлағат». 2013. - с.95.
3. Завьялова Т.Г. Формирование методологической компетенции как проблема обучения переводу с китайского языка // Вестник ВГУ. Серия лингвистика и межкультурная коммуникация, 2003, №2. стр.89-92.
4. Горелов В.И. Лексикология китайского языка. М. 1984.

Resume

The article deals with the interpretation of idioms in modern Chinese language. Much attention is paid to the idioms which convey Chinese culture, especially a deep experience of their mentality and the nature of their relationship with the outside world.

Түйін

Мақала қазіргі заманғы қытай тілінде фразеологизмдердің түсіндірумен айналысады. Ерекше қызығушылық тілін оқыту тұрғысынан ғана емес қажетті материалды осындай меңгеру болып табылады, сонымен қатар, ең бастысы, олардың менталитет әсіресе терең тәжірибе, қытай мәдениеті туралы сыртқы әлеммен қарым-қатынасы сипатын көбірек білуге мүмкіндік береді.

ӘОЖ 378.147

СТУДЕНТТЕРДІҢ БІЛІМ САПАСЫН АРТТЫРУДА ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯНЫҢ РӨЛІ

Байдрахманов Д.Х. *Евразийский национальный университет имени Л.Н.Гумилева, Астана*

baidrakhmanov_dkh@enu.kz

Аңдатпа

Бұл мақалада студенттердің білім сапасын арттыруда педагогикалық технологияның рөлі қарастырылады. Студенттер бойында танымдық және шығармашылық белсенділікті қалыптастыру мәселелері жан-жақты зерделенген. Студенттердің өздік жұмысы бойынша да нақты ұсыныстар берілген.

Тірек сөздер: жаңа формалар, Студенттердің өздік жұмысы, мәтіндер, кино және диафильмдер, мультимедиалық кабинеттер.

Ключевые слова: новые формы самостоятельной работы студентов, тексты, фильмы и диафильмы, мультимедийные классы.

Key words: students' independent work, texts, films and film-strips, multimedia classes.

Жаңашыл педагогтар мен шебер оқытушылар тәжірибесінде оқытудың негізгі формасы – сабаққа ерекше көңіл бөлінеді. Ол айтарлықтай өзгерген және жоғары оқу орындары студенттерінің дербестігін, шығармашылық белсенділігін дамытуға деген бағыттылығына негізделген жаңа формалармен толықтырылған. Сабақтың орнын сақтай отырып, қазіргі жоғары оқу орыны оған жаңа бағыт береді, оны басқа формалармен толықтырады, ол формаларда студент білімінің өз бетінше, дербес «табыскері» ретінде көрінеді.

Студенттердің танымдық белсенділігін қалыптастырудың жаңа формаларын епті пайдалана отырып, жаңашыл оқытушы жағдайдың белсендендіру әсерін жүзеге асырады, онда студенттер: өз пікірінде тұра алу; пікірталастарға қатысуы; өз жолдастары мен оқытушысына сұрақ қоя алуы; жолдастарының жауаптарын түзету; жолдастарының жауаптары мен жазба жұмыстарын бағалай білу; артта қалған студенттерді оқытуы; үлгерімі нашар студенттерге түсініксіз жерлерді түсіндіруі; өз бетінше шамасы келетін тапсырмаларды таңдауы; танымдық міндетті (мәселені) шешудің бірнеше түрін табуы; өзін өзі тексеру үшін, өзіндік танымдық және тәжірибелік әрекеттерін талдау үшін жағдайлар ойластыруы; танымдық міндеттерді шешімнің өзіне белгілі тәсілдерін жинақтап қолдануы.

Жаңашыл педагогтар мен шебер оқытушылар тәжірибесінде оқыту әдістері өзгеріп отырады. Ұзақ уақыт бойында жоғары оқу орындары әдістердің алуан түрлілігін жинақтаған, олар оқыту үдерісінің елеулі бөлігі болып табылады. Алайда олардың ара қатынасы, артықшылығы, нақты толысуы жоғары оқу орнының мақсаттық бағыттарына қарай өзгеріп отырады. Студенттердің танымдық және шығармашылық белсенділігін дамытудың міндеттерін бірінші орынға қою дәстүрлі әдістерге елеулі өзгерістер енгізіп, жаңаларының пайда болуына жағдай жасайды.

Ауызша әдістер жоғары оқу орындарында, бұрыннан-ақ, басты орын алып келеді. Оқытушы сөзі, оқулықтар – оқыту үдерісінің бұрыннан келе жатқан құралдары. Алайда, соңғы он жылда олар мәселелік сипатқа ие болып келеді. Мәселелік сипат ақырындап оқулықтар мазмұнын өзгертіп отыр. Фактілерді эпикалық түрде баян етудің орнына оқу материалы көкейкесті ғылыми және әлеуметтік мәселелер төңірегінде топтастырылады, оларды шешудің әртүрлі теориялық әдістері ұсынылып, студенттер үшін мәселелік міндеттер мен сұрақтар тұжырымдалады. Оқулықтар құрылымындағы, оқытушының оқу материалын түсіндіруіндегі жүйелі мәселе қою әдісі оқыту үдерісінде басты орынға ие болып келеді [1].

Мәселелік әдіс дәстүрлі көрнекілік және техникалық құралдарда да қолданылады. Теле және бейнежазулар, кино және диафильмдер, мультимедиялық кабинеттер жағдайлар мен құбылыстардың жай ғана бейнеленуі емес. Фильмдердегі мәтіндер, мәселелік және пікірталас сұрақтары студенттердің көңілін қарама-қайшылыққа, қоғамдық және табиғи

феномендерді ғалымдардың әртүрлі талқылауларына аударады. 40-шы дүниежүзілік конференция 1980 жылдары-ақ өзінің ұсыныстарында «студенттердің ғылыми зерттеулер мен технологиялық даму үдерістеріне қатысу белсенділігін қалыптастыратын лабораториялық, эксперименталды және тәжірибелік сабақтарды кеңінен өткізудің» қажеттілігін атап өткен. Көптеген батыс елдердің жоғары оқу орындарында лабораториялық сабақтарға арналған уақыт екі есе көбейтілген, лабораториялық тапсырмалардың мазмұны эвристикалық сипатқа ие болуда. Қатал ережеге негізделген тапсырмалар, көбінесе, студенттен шығармашылық әдіс пен өзіндік ойлауды керек ететін ізденіс міндеттерімен алмастырылады.

Студенттердің өздік жұмысының, оқыту тәсілі ретінде, студенттердің өздігінен білім алуға, жұмысты жоспарлаудың маңызды дағдыларын қалыптастыруға, оны ұйымдастыру мен өзін-өзі бақылауға, ақпаратты талдау мен сараптауға, жалпы қорытынды жасауға, жұмысқа тиісті түзетулер енгізуге дайындығы үшін маңызы өте зор. Өздік жұмыстың дәстүрлі түрі – үй жұмысы, оны студент оқытушының көмегінсіз жасайды. Кейде тапсырма ерекше материал жинастырумен, сұрақ-жауап, бақылау жүргізумен байланысты болып келеді. Мұндай өздік жұмысты проект – жоба дейді. Студенттер тобы немесе жеке студент жобаның тақырыбы мен міндеттерін анықтайды. Жоба әдісі студентті оқу субъектісі етіп қана қоймай, оның қазіргі ақпараттар заманындағы өте маңызды әртүрлі арнадан келіп түскен ақпаратты жинастыру мен талдау дағдыларын қалыптастырады.

Танымдық және шығармашылық белсенділікті қалыптастыру міндеті дидактикалық рөлдік ойындардың пайда болуына себеп болды. Эмоционалдық өріске бағытталған олар студенттердің танымдық ынта-ықыласына, қиялына дем беріп, оқу үдерісінде аз қамтылатын жеке тұлғалық компоненттердің қызметін арттырады. Бүгінде батыс елдердің коммерциялық фирмалары әр жастағы студенттерге арналған көптеген дидактикалық ойындар шығарады. Рөлдік ойындар мен драматизация ынта-ықыласты оятатын мықты педагогикалық тәсіл ретінде қарастырылады. Ол оқытушы студенттерге мәселені шешу, карама-қайшылықтан шығу жолын табу міндетін қойған кезде ерекше нәтижелі аяқталады [2].

Соңғы жылдары жоғары оқу орындарында жаңа техникалық құралдар кеңінен енгізілуде. Микроэлектроникаға негізделген бірбеткей жаңа ақпарат тасушылардың пайда болуымен байланысты ақпарат төңкерісі соңғы он жыл ішінде жоғары оқу орындарының дәстүрін айтарлықтай өзгертті. Болашақ білім беру көбінесе теледидар, аудио және бейне аппаратура, микрокомпьютер, мультимедиалық кабинеттер, электрондық тақта сияқты қазіргі заманғы ақпарат құралдарын ары қарай пайдаланумен байланысты.

Алайда қандай да керемет техника болмасын, жоғары оқу орынындағы оқытушы орнын баса алмайды, бұл жағдай ең басты, ең маңызды болып қала береді. Студенттердің танымдық белсенділігі, ең бірінші, аудиториядағы оқытушы орнына, оның әрбір студенттің жақсы оқу қабілеттілігіне деген

сеніміне, студенттерің жетістіктерін әрдайым демеп отыруына байланысты. Нағыз оқытушыға мына қасиеттер тән: студентке деген сый мен сүйіспеншілік, оның мүмкіндігіне сенім, студенттің өрлеу, жетістік, өз күшіне сену сияқты сезімдері пайда болатын жағдайлар жасау. Микроэлектрлік техникамен органикалық байланыстағы адамгершілігі мол оқытушы оқу үдерісі мен жоғары оқу орнының бүкіл кейпін түбегейлі өзгерте алады. Мұндай жағдайдағы оқу студент үшін қиын емес, жаңаны тану, зерттелмегенді өз бетінше ашу, танымдық іс-әрекетінің жетістіктеріне жету қуанышына айналады. Осылайша, жинақтау әдісі ғана студенттердің танымдық іс-әрекетін қалыптастыруының практикалық шешімі туралы айтуға мүмкіндік береді.

Педагогикалық технологияларға негізгі сипаттамалар. Қазіргі кезеңдегі психологиялық педагогикалық әдебиеттер ғылыми-технологиялық үдерістің жетістіктері мен білім беру саласына «жаңа компьютерлік технологияларды» енгізуімен бірге келген «технология» деген ұғым жиі кездеседі. Ғылымда арнаулы технологиялық бағыт пайда болды. Бұл бағыт ХХ ғасырдың 60-шы жылдарында АҚШ және Англияда пайда болды және қазіргі уақытта тәжірибе жүзінде барлық дүниежүзі елдеріне тарады. Барлық жасалған және қазіргі күнде адамның қолданып жүрген технологияларды екі түрге бөлуге болады: өндірістік және әлеуметтік, өндірістік технологияларға үлгі ретінде табиғат шикізатын қайта өңдеу технологиясы болады. Бұл жағдайда технология деп бастапқы материалды өнім «шығуында» белгілі бір алдын ала берілген қажеттерді бөліп алу мақсатымен қайта өңдеу үдерісі аталады.

Әлеуметтік технология деп, онда бастапқыда соңғы нәтиже болатын адам болады, ал негізгі оның көрсеткіші өзгеріп тұратын бір немесе бірнеше оның қасиеттері болады. Әлеуметтік технологияда классикалық үлгі ретінде жұмысшыларды өз мамандықтарына оқыту қызмет етуі мүмкін. Әлеуметтік технология ол өндірісте қолданатын технологиядан принципіалды түрде өзгешілігі бар. Әлеуметтік технологиялар ұйымдастыру мен жүзеге асыру жағынан өте күрделі және оралымды. Әлеуметтік технология бұл өте жоғары деңгейдегі ұйымдастырылған технологиялар деуге болады, себебі адам әлеуметтік технологияның объектісі, ал ол өте тым көп жақтылы жүйе. Оған күші мен бағыты әртүрлі болатын соны көп сыртқы әсерлер ықпал етеді, кейде олар қарама-қайшы болады, осыған орай көбінесе әсерлер қандай қаншалықты тиімді болатындығын алдын ала айту қиын. Сондықтан әлеуметтік технологияны өндірістік технологияның анықтамасында мүмкін болатындай белгілі бір дәл таңдап алынған үдерістердің жиынтығы деп айтуға болмайды. Өндірістік технологияны дамыту арқылы тым жоғары нәтижелерге жетуге деген ұмтылушылық білім беру саласында маңызды болып отыр. Педагогикалық іс-әрекет саласына «технология» деген сөздікті енгізу «индустриялық» технология (Ф.Б.Гильбретт, Ф.У.Тейлор және тағы басқалар) деген идеяға негізделген және ол оқытуда техникалық жабдықтарды қолданумен байланысты. Бұл бағытты бірқатар бұрынғы

кеңестік үкіметтің кезіндегі ғалымдар (В.П.Беспалько, П.И.Пидкасистый және тағы басқалар) қолдайды. Білім беру саласындағы педагогикалық технологияның басқа бағыттары оқу материалын талдау техникасын, оқытушы мен студенттердің оқу іс-әрекетін (Т.А.Ильина) ұйымдастыруды іздестіруде. Осымен қатар, педагогикалық технология оқытушылар мен студенттердің аз ғана күш жұмсап, ең жақсы нәтижелерге жетудің тиімді принциптері мен әдістерін анықтауға бағытталған.

Бірақ, егер материалдық өндіріс саласында еңбек затын бірте-бірте терең меңгеру негізінде еңбек өнімінің өсуіне әкелінетін жаңа технологиялар жасалса, ол білім беру саласында басқаша технологиялар оқытушы іс-әрекетінің жеке жақтарына сай жасанды, қолдан істелген конструкциялар ретінде жасалынады. Ғылыми әдебиеттердегі бар терминдер технологияны жасаушылардың дара жеке мәселелерге (проблемаларға) білім меңгеруге бағытталған оқу моделі жағына өлшем жасалған [3].

Төмендегідей технологиялар түрлерін көрсетуге болады: (оқыту технологиясы, ойын технологиясы, тест жасау технологиясы, информативтік-оқыту технологиясы, қашықтықтан оқыту технологиясы, рейтингтік оқыту технологиясы және тағы басқалар) (Г.К. Селевко).

Шындығында педагогикалық технологияны жасаушылардың назары (терминдік түсініктемелеріне қарағанда) педагогикалық еңбектің жеке құбылыстар саласына бағытталған. Білім беру технологияларының басым көпшілігі негізінен студенттердің белгілі бір білім жиынтығын меңгеруге бағытталған. Концепция жасаушылардың «оқытушылар-студенттер» жүйесінің ерекшеліктерімен оқытушы еңбегінің технологиясының өзгешіліктері арасындағы өзара байланыстардың түрленген түрлерін көрсетудің басылмауы олардың ең осал жері. Егер кәсіби іс-әрекетке жеке өзгерістер енгізілсе еңбек саласында түбегейлі өзгерістерге жету және оның нәтижелеріне аса ықпал жасау мүмкін емес. Бұл тағы да «технология» ұғымының мазмұны туралы айтуға мәжбүр етеді.

Бар және жасалынатын жаңа педагогикалық технологияны бағалаудың негізі концептуальдық болады. Ұстаздық қатысы бар заттық саласының мазмұнын түсінуде ұстаздың қатысы бар; ұстаз іс-әрекетінің соңғы парадигмасының нақтылығы; жалпы технология және оның ішінде жеке және педагогикалық технологияның қайда жасалынатынымен және қолданылу саласының ұғымына сипаттама болып отыр.

«Технология» деген термин гректің түп тамыры *techné*-өнер, шеберлік, кәсіп және *logos*-ғылым, білім деген сөздерінен шыққан. Екі түп тамырының бірлігін шеберлік туралы ғылым немесе ілімді беретін сөз құрайды, ол өндірістік үдерістер жүргізудің тәсілдері мен құралдары туралы білімдер жиынтығы. Технологияның ғылым ретінде міндеті – практикада өндіріс үдерістерінің ең тиімді жолдарын анықтау мен қолдану.

Педагогикалық технологиялар білім беру аймағына қатынасы болады, егер білім берудің мақсаты білім жүйелерін меңгеру ретінде анықталса, онда

технологиялар да білім беру сияқты білімнің сапасы мен көлемін меңгерумен бағаланады. Бірақ әдеттегі білім беру моделінің дағдарысы педагогикалық негізгі категорияларының бірқатар мазмұнын қайта қарауға әкеледі. XV ЮНЕСКО-ның басты конференциясында білім беру дегеніміз – әлеуметтік көлеміне келген және дербес жетілген тұлғаның қабілеттері мен мінез-құлықтарын жетілдірудің нәтижесі мен үдерісі деп есептеу қабылданады. Бұл анықтамаға басқа білім беру тұлға мен қоғамның мүддесіне байланысты жүргізілетін педагогикалық ұйымдастырылған әлеуметтендіру үдерісі деген анықтамада қайшы келмейді [4].

«Білім беру» ұғымына берілген анықтамалар педагогикалық технологиялар егер олар білім берудің мақсаттарына-біртұтас педагогикалық үдерістегі тұтас тұлғаның қалыптасуына қызмет еткен жағдайда анықталатындығын көрсетеді. Демек педагогикалық технология егер ол «оқытушылар – студенттер» жүйесінің ерекшелігіне оның жағдайының өзгеруі біртұтас педагогикалық процесс болатындығына негізделе отырып жасалған болса [5].

Қазіргі уақытта «педагогикалық технология» ұғымы әртүрлі түсіндіріледі. Көп тараған анықтама В.П. Беспалько ұсынған: ол педагогикалық технология оқу мен тәрбие үдерістерінің (теориялық негізделген) еске түсіру барысында қолданған құралдар мен әдістер жиынтығы, олар білім мақсатын тиімді жүзеге асыруға мүмкіндік береді. Педагогикалық технология қол жеткен жетістіктерді сатылы өлшеу мен қорытынды бағалаудың объективті мүмкіншілігін жеткілікті дәрежеде сақтайтын мақсаттары мен тапсырылған оларға сәйкес ғылыми жобалардың болуын қалайды. Бірақ бұл анықтамадағы көрсетілген бір-бірімен тәуелсіз және дербес өмір сүруін оқыту және тәрбие үдерістері болады деген оймен келісу қиын. Тұлға дегеніміз тұтастай тұратын құрылым, және ол біртұтас педагогикалық үдеріспен байланысты (Ильин В.С.).

Демек педагогикалық технология да осы педагогикалық үдерістің басты белгісіне сәйкес болуы керек.

Педагогикалық технологияда берілген басқа да анықтама бар, ол: оқыту үдерісін жүзеге асырудың мазмұндық техникада (В.П. Беспалько), педагогикалық ұйымдастыру мен жүзеге асырудың жобасы (алгоритмі), оқыту үдерісін ұйымдастырумен жүргізуді жобалау барысындағы бірлескен педагогикалық іс-әрекеттің моделі (В.М. Монахов), барлық сабақ беру үдерісін жасаудың, қолданудың және анықтаудың жүйелі әдісі, білімді меңгерудегі техника, адам және олардың өзара әрекеттерін ескеру (ЮНЕСКО), мазмұнын қорытындылау (Г.К. Селевко). В.Н. Бордовская мен А.А. Реанның көрсетуінше білім беру технологиялары дегеніміз бұл білім беру үдерісіндегі оқытушылар мен студенттердің жүйелілік іс-әрекеттеріне, ол мақсат пен мазмұн әдістерін ұйымдастырудың белгілі бір нақтылы принциптері мен өзара байланыстылығына сай нақтылы идея негізінде жасалынады.

Г.М. Құсайыновтың есебінде педагогикалық технология әдеттегі түсініктерден басқа – ол оқытушының жоспарланған оқыту мен тәрбиелеудегі мақсаттары мен нәтижелерге жету мен сабақ беру үдерісі емес, ол кәсіби оқытушының басшылығымен студенттердің өзінің және өзара оқыту үдерісі, ол білім берудің мазмұны, оқу жоспары мен бағдарламаларында ескерілген іс-әрекеттердің сол түрлерін менгеру жұмыстарының әрбір сатыларындағы болатын өзгерістер мен қайта құру болады.

В.А. Слостенин бойынша педагогикалық технология деген – ол қатал ғылыми жоспарлау және дәлірек айтқанда педагогикалық әрекеттің жетістігін қамтамасыз ететін елестету. Педагогикалық үдерістің, белгілі бір принциптердің жүйесі негізінде жасалатындықтан, педагогикалық технология сол принциптерді сыртқы және ішкі іс-әрекеттердің жиынтығы ретінде қарастырылуы олардың объективтік өзара байланысындағы ұстаз тұлғасының тұтасымен көрінетін бірізді жүзеге асыруға бағытталған. Міне, педагогикалық технологияның сабақ беру мен тәрбие жұмысының әдістемесінен айырмашылығы, өзгешелігі осыдан тұрады. Егер «әдістеме» деген ұғым оқыту мен тәрбиелеу әдістерін оны жүзеге асырушы әрекетінен тыс тұтас кешенді қолдану процедурасын көрсетсе, онда педагогикалық технология оған ұстаз тұлғасының барлық жақтарымен, көптеген көріністерімен қосылуын ұйғарады. Сірә осыдан, қандайда болмасын педагогикалық міндет тек қана оған сай кәсіби маман ұстаздың жүзеге асыратын технологиялар көмегімен тиімді шешілуі мүмкін.

Демек, барлық педагогикалық технологиялардың негізгі мәні туралы пікірлердің қарама-қайшылықтарына қарамастан оны сабақ беру мен ұстаздың жоспарланған мақсаттары және студенттердің іс-әрекеттерінің жетістіктеріне жету үдерісі ретінде түсіндіруге болады [6].

Қандайда болмасын технологияның негізгі бөлігі ол соңғы негізгі жетістікті толық анықтаумен, оған жетуді дәлме-дәл бақылаумен болады. Негізінен, (өндіріс пен әлеуметтік аймақтағы) қарапайым үдерісі ол алдын ала жобаланған, өнімнің негізгі қасиеттері мен анықтаудың құралдары анықталғанда, осы үдерісті жүргізу үшін жағдайлар мақсатты бір қалыптасып және ол «жіберілсе» ғана технология статусын алады. Оқытудың дәстүрлі технологиясы деп ең алдымен XVII ғасырда дидактика принциптерінде қалыптасқан, Я.А. Коменский негіздеген және қазірге дейін дүниежүзі оқу орындарында басым көпшілігі қолданатын оқытуды ұйымдастыру деп түсінеді.

Соңғы жүз жылдықта сабақ жүйесін одан әрі дамытуға бағытталған бірнеше зерттеулер жүргізілген. Олар оқу жұмысын ұйымдастырудың мынадай формаларын іздестірумен байланысты болды. Ол сабақтың кемшіліктеріне, айталық оның орта студентке бағытталуын, оқудағы алға басушылық қорытындыларының мазмұнының біркелкілігі мен орташа шамасы, құрылымының өзгермейтіндігі: үйге берген тапсырманы сұрау,

жаңа сабақты баяндау, үйге тапсырма беру. Дәстүрлі сабақтың кемшілігінің нәтижесі, ол студенттердің танымдық белсенділігінің қалыптасуымен және оның дербестігіне тежеу болатындығында.

Дәстүрлі сабақ технологияларының аса көрнекті белгілері ол – біржастағы студенттердің тұрақты құрамы мен дайындық деңгейлері; студенттердің бірыңғай жылдық оқу жоспары мен бағдарламасымен жұмыс істеуі; сабақтардың үнемі тұрақты алмасу кестесі, оқытушының басқарушылық рөлі. Сонымен, студент оқу күні, сабақтар кестесі, оқу каникулдары, үзілістер – бұл сабақ жүйесінің белгілері.

1 Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2005-2010 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы // Білім әлемі газеті. – 2004, қараша - 30 б.

2 Ашман А.Ф., Конвей Р.Н. Танымдық білімге кіріспе: Теория және Қолданыс. – Лондон: Раутледж, 1997. – 283 б.

3 Эстес П.К. Жіктеу және Таным. – Оксфорд: Оксфорд Университет Баспасы, 1994. – 295 б.

4 Лоулер Р. Компьютерлік дағдылар мен танымды дамыту : балалардың компьютерлік мәдениетін оқыту. – Чичестер: Элис Хорвуд, 1985. – 275 б.

5 Гаипов Д.Э. Қазақ-түрік лицейлерінде ағылшын тілін оқытудың үлгісін жасау арқылы көптілді білім берудің ұтымдылығын арттыру: пед. ғыл. канд. ... автореф. - Астана, 2007. - 28б.

6 Тусупбекова М.Ж. Ағылшын тілі емес мамандықтарында ағылшын тілін оқытудың жеке-сараланған тәсілі: автореф. п.ғ.к. – Астана, 2009. – 26 б.

Резюме

В этой статье рассматривается роль педагогической технологии в повышении качества образования студентов. Проблемы формирования познавательной и творческой активности у студентов были всесторонне исследованы. В статье даны конкретные предложения по самостоятельной работе студентов.

Resume

This article examines the role of pedagogical technologies in the improvement of quality of students' learning. Problems connected with the formation of students' cognitive and creative activity were analyzed. Useful suggestions to students' independent work are given in the article.

ӘОЖ373.016:811.111.(075.3)

МОБИЛЬНОЕ ОБУЧЕНИЕ КАК ОДИН СПОСОБОВ РЕАЛИЗАЦИИ ИНКЛЮЗИВНОСТИ ОБРАЗОВАНИЯ

Иватов С.К. магистр педагогических наук, преподаватель

Аннотация

В данной статье ставится задача рассмотреть предпосылки и основные государственные программы по внедрению мобильного обучения, а также примеры международной практики данного вида обучения. Были проанализированы перспективы использования имеющихся мобильных цифровых технологий в рамках образовательного процесса. Были описаны несколько возможных способов организаций обучения на базе мобильного приложения «Whatsapp» для обеспечения инклюзивности всех социальных групп.

Ключевые слова: Электронное обучение, инклюзивное образования, интернет.

Тірек сөздер: білім жүйе, инклюзивті білім беру, ғаламтор,

Key words: E-learning, education system, internet,

Образование это ключевой фактор, влияющий на положительный прогресс всего человечества. Оно, как и мы, «живой организм», который, как и другие явления в нашей действительности подвергается изменениям, диктуемые напрямую от достижений человечества в различных областях науки. Самым значительным достижением является возможность получать и передавать информацию в режиме онлайн благодаря компьютерной сети «Интернет», что позволило расширить возможности образования и выделить новый вид образования – дистанционное образование (электронное обучение). Электронное обучение (e-Learning) – процесс обучения в электронной форме через сеть Интернет [1].

Не все желающие получить знания имеют возможность обучаться традиционным способом – посещать занятия, выполнять упражнения, находясь в кампусе. Причины, ограничивающие этих людей, могут быть разными: от физических и ментальных отклонений до социальной и физической отдаленности студента. В ответ на эти вызовы на помощь приходит электронное обучение и мобильное обучение.

Данные виды обучений являются уже обыденными практиками во всем мире. Казахстан принимает также активное участие в исследовании этого вопроса, сотрудничая с зарубежными университетами. Электронное

обучение является одним из ключевых направлений Государственной программы развития образования в РК на 2011-2020. В рамках данной программы создана специальная рабочая группа и сайт, отображающий прогресс в выполнении данного плана [2]. Основная цель проекта – обеспечение равного доступа всех участников образовательного процесса к лучшим образовательным ресурсам и технологиям.

С внедрением и осуществлением данной программы, государство также уделяет смежной тенденции, а именно мобильному обучению. Мобильное обучение, как определяет один из ведущих ученых в этой области – Джон Тракслер, заключается в обеспечении образования и обучения посредством смартфонов и других мобильных устройств [3]. Следует отметить, что в сотрудничестве с этим ученым разрабатывается магистерский онлайн-курс «Мобильное обучение» в рамках научного сотрудничества между Казахстаном и Великобританией Newton – Al-Farabi Partnership Programme.

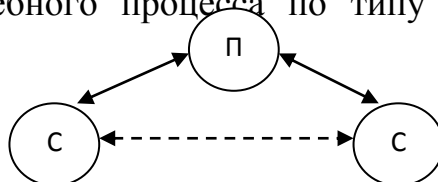
Основные характеристики мобильного образования заключаются в его инклюзивности, то есть равном открытом доступе к учебному «продукту». Существуют образовательные порталы, являющиеся посредниками между аудиторией и преподавателями, например, futurelearn.com, edx.org, на которых размещены онлайн курсы по разным дисциплинам преподавателями ведущих вузов (The Open University, The University of Warwick, University of Reading). Доступ к этим сайтам возможен с мобильных устройств. Во время прохождения курса, который может как онлайн, так и офлайн, студент взаимодействует с другими обучающимися и преподавателями. По окончании курса студент может получить сертификат (за определенную плату), а так большинство курсов бесплатно. Помимо сертификатов, можно получить диплом бакалавра или магистра обучаясь онлайн, например, The Open University предоставляет такую возможность для тех студентов, которые не могут обучаться традиционным способом (в корпусе).

Мобильные устройства (смартфоны) являются нашими неразлучными спутниками в повседневной жизни. Данный факт позволяет предоставлять образовательные услуги студентам в удобное для них время и место посредством использования образовательных порталов и приложений. Каждый день у каждого бывает «dead time», это тот промежуток свободного времени, который появляется у нас вследствие: ожидания в пробки, зале ожидания перед отъездом и т.п. Именно в этот момент можно привлечь студента обучаться путем изучения аудио-, видеоматериала, телефонного разговора.

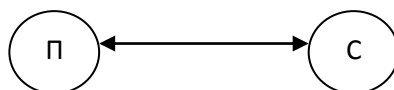
Возможности мобильного обучения необъятны, а с развитием этой технологии потенциал этого обучения увеличивается с геометрической прогрессией. Громадные персональные компьютеры помещаются у нас в ладони в виде смартфонов, которые могут образовать учебную группу во главе с руководителем (преподавателем) или группу, состоящую из двух

участников по следующему типу «преподаватель-студент». Одно из приложений, которое делает это возможным, является «Whatsapp» – приложение, ставшее альтернативой для коммуникации. В данном приложении участники общения могут отправлять и получать звуковые/видео сообщения (например, задание/объяснение преподавателя или ответ студента), изображения (которые могут быть отредактированы). Этот способ обучения может быть использован как вспомогательное средство в традиционном обучении или как самостоятельный способ.

Организация учебного процесса по типу «преподаватель – группа студентов»:

Организация учебного процесса по типу «преподаватель – группа студентов»:

К примеру, студент может получить задание описать график и решить его. Задание к графику может быть отправлено звуковым или текстовым сообщением. Студент может отправить свой ответ этим же способом. Другой пример, преподаватель может записать свою лекцию с помощью приложения IPADIO, прикрепляя соответствующие слайды.

Мобильное обучение может быть построено на электронной базе крупных университетов, которые могут предложить своим студентам курсы лекций и задания к ним в режиме онлайн. Примером такого использования является видеолекции КазНМУ им. С.Д. Асфендиярова, доступные в республиканской межвузовской электронной библиотеке [4]. Основным катализатором при обучении студентов является личность преподавателя, данный катализатор является уникальным. Лекционное или практическое занятие такого преподавателя будет одним из основных компонентов эффективного овладения учебного материала. Преподаватели смогут обучать большее количество студентов, мобильное обучение позволяет осуществлять индивидуальный подход в образовании.

Как любой объект мобильное обучение носит дихотомичный характер, для успешного овладения учебного материала студенту необходимо быть самостоятельным и сознательно обучаться. Для внедрения мобильного обучения нужно время, чтобы адаптировать это явления для нашего менталитета, определяя основные компоненты данного обучения для всех участников учебного процесса.

Таким образом, мобильное обучение может решить проблемы образования – инклюзивность, интернационализация образования. Оно позволяет преодолеть социальные «пропасти», обеспечить равный доступ к образовательному процессу. Мобильное обучение является отличным

решением для обеспечения обучения на протяжении всей жизни (lifelong learning).

1. Ступин А.А., Ступин Е.Е. Электронное обучение (e-Learning) – проблемы и перспективы исследований. // Новые технологии – современному образованию.
2. Государственной программы развития образования в РК на 2011-2020
3. John Traxler (2009). Learning in a Mobile Age // International Journal of Mobile and Blended Learning.
4. Республиканская межвузовская электронная библиотека. <http://www.rmebrk.kz/> [Электронный источник].

Түйін

Осы мақалада мобильді оқытуды енгізудің негізгі мемлекеттік бағдарламалары мен алғышарттары, сонымен қатар аталған оқыту түрінің халықаралық тәжірибесі қарастырылады. Сонымен бірге білім беру процесі аясында мобильді сандық технологияларды қолданудың болашағы талданады. Әлеуметтік топтардың инклюзивтілігін қамтамасыз ету мақсатында «Whatsapp» мобильді қосымшасының негізінде оқытуды ұйымдастырудың бірнеше түрлері сипатталады.

Түйінді сөздер: Электронды оқыту, мобильді оқыту, инклюзивті білімі

Resume

The article aims to examine preconditions and the main state programs on the mobile learning implementation. Examples of international practice of the learning are also considered. The prospective of using the current mobile digital technologies in the framework of education process is analyzed. The possible ways of organizing the learning based on Whatsapp are described.

UDC 378.016:811.111

THE ROLE OF COMPUTER TECHNOLOGIES IN THE PROCESS OF TEACHING ENGLISH.

A.T.Myrzakhmetova, senior teacher Abay Kazakh National Pedagogical University Chair of Professional Foreign Language Communication

Annotation.

The article is devoted to the role of computer technologies in the process of teaching English. Computer education is a part of many schools' required curricula. Computer and technology classes are one way to ensure students have exposure and gain experience in using technology. Technology and computers can also be integrated in the instructional classroom.

When technology is properly integrated in educational curricula, students will learn more than just the core subjects; technology learning and application will take place.

Because of the huge role computers and technology play in the lives of people, it is vital to include computers and technology in student education. Preparing students to enter the world of technology after high school is not an option.

Keywords: meaningful, warm-up activities, flexible, multimedia, role-playing.

Ключевые слова: значимость, задания для закрепления материала, мультимедиа, ролевые игры.

Тірек сөздер: маңыздылық, өткен тақырыпты бекіту, мультимедиа, рольдік ойындар.

In modern society the role of foreign languages, especially of English is increasing day by day. Knowledge of a foreign language gives young people the opportunity to join the world culture to use in the vast potential of the Internet resources, and work with information and communication technologies and multimedia learning.

For the recent years the issue of application of the new IT-technologies is more often brought up in secondary schools. It is not only applying new technical means but also new forms and new teaching methods, it is a new approach to teaching process. The main objective of foreign languages teaching is formation and development of communicative culture of pupils, teaching of how to manage a foreign language in its practical meaning.

The problem of the teacher consists in creating conditions for practical use of the language by each pupil and to choose the appropriate methods of training that would allow each pupil to reveal their activity and creativeness. The challenge of the teacher is to stir up informative activity of the pupil in the course of learning a foreign language. The urgency of the paper is identified by the fact that modern teaching technologies such as learning in cooperation, projects technique, use of new information technologies, Internet resources help to realise the personality-focused approach in teaching, provide individualization and differentiation of learning taking into consideration abilities of children, their educational level, propensities and etc.

Using the Internet in teaching auding, reading and writing.

The site of Lucent Technologies Company, its division Bell Labs, allows to hear the pronunciation of any phrase in a foreign language.

There is the synthesizer of speech that transforms the printing text in the developed sound. On a site <http://www.bell-labs.com/project/tts/index.html> it is possible to choose one of seven languages - English, German, French, Italian, Spanish. Then it is necessary to type something in the window related to the chosen language. In some seconds the written will be pronounced in a little mechanical way but still a voice one. It is possible to sound any phrase from the textbook or any other source and on-line sources will be especially useful as pupils will not have to interrupt themselves by retyping of the text. All texts that were

pronounced are not simply to be heard but can be also saved to a disk and available to be listened through not entering Internet every time.

The Internet is an excellent means for getting the information on the latest events in the world. Thus, it is possible to transform the Internet with the help the class room into the news agency, and the pupils into perfect class “reporters”. Such kind of activity will be appropriate for the senior grade pupils as it includes big reading volume and interpretation talent as well as fluent speech.

Practically all significant newspapers in the world have their web-pages. To find out where and what newspapers exist it is recommended to offer the pupils to visit media links page offering references to set editions.

Media sites in English:

Let us have a look at The Washington Post page. Everything what it is possible to read about in the newspaper is visible on the first page as it represents a combination of the advertising poster and the contents. Here are the names of the most important articles with endurances from them which are presented according to authors; those ones should draw attention of readers to the core issues that are discussed in the articles. As any periodicals edition, web -newspapers are divided into headings and subheadings, i.e. have a friendly interface addressed to the user allowing pressing of the button of the mouse to pass directly to the necessary section and an interesting article. The Washington Post has 5 basic headings: news, style of a life, sports, advertisements and market news.

In respect of mastering the intercultural competence the on-line newspaper is the irreplaceable assistant. It will allow pupils to plunge into a thick world of events occurring practically at present moment and to observe these events from the various points of view. Especially valuable for classroom activities is the reference “send us feedback” carrying out interaction between the reader and the publishing house. It is possible to express the opinion concerning read and personally to have a talk with the author of certain article due to the section “Today’s Columnists” where a choice of the defined surnames will connect you with the author directly. Extra communication with the main character of article can appear sometimes.

CNN World News, ABC News, BBC World Service, The Washington Times, The New York Times - all these and others news agencies have similar user-friendly structure of a tree references. The name and quantity of headings can vary from publishing house to to publishing house, however all of them cover the basic spheres of ability to live person.

BBC World Service (<http://www.bbc.co.uk/worldservice>) gives the possibility not only to read but also to listen to the news in many languages and it is possible even to choose a suitable level of possession of English and to listen to news in mode learning english.

ABC News (<http://www.abcnews.go.com/index.html>) accompanies the publications with sound and video support. It is available as conversation on the offered theme among readers in sections CHAT.

CNN World News (<http://cnn.com/WORLD>) also gives the information in several languages and double classification of articles. Audio and video support are available as well. Interaction of readers with edition and among themselves is present and can be very informative for pupils.

It is possible within the limits of headings DISCUSSION (discussion) where there is a board of announcements (MESSAGE BOARDS), a room for conversation (CHAT) and communication with editorial board (FEEDBACK). The New York Times besides the aforesaid offers the readers the educational version of the newspaper with designed lesson plans.

It is possible to suggest for pupils to work in groups of two or three to investigate articles covering all aspects of life: leading articles, sports, weather, culture. Advantage of such work consists in a full involvement of all class in a combination to differentiation of tasks: strong pupils can be engaged in research of more difficult articles, while to weaker ones it is possible to charge the report on weather conditions or something from area of cultures.

In addition to work on skills of reading and speaking it is possible to fill up pupils' vocabulary. For this purpose it is necessary to suggest to pupils to make the dictionary articles based on the read information. Acquisition of the new is possible with grammatical skills examples of which are met in articles.

Creation of a page can become the result of such work devoted to one concrete event where it is necessary to try to give neutral vision of a problem based on the analysis of the information of the various news agencies. Here are necessary to specify hyperlinks in sources.

For development of the intercultural competence research of articles on the defined theme only one of news agencies throughout a long time interval has the advantages: thoroughly having studied a problem pupils are able not only define a position of the given country to the studied problem but also to reveal the bases for such point of view, and accordingly can predict succession of events. After the done work the discussion or a teleconference can be carried out where the work of each pupil is required or groups will be separate sector of the general problem. Having shared results of the work and having combined them in a single whole, pupils will receive a many-sided picture of event which will allow them to understand the reasons of the event and quite possibly will aim them at search of the optimum decision as after the understanding an establishment of relationships of cause and effect takes place.

It is a unique correct basis for preventing from the conflict. The basic advantage of such work is that pupils receive access to the information first-hand, instead of to week or that more prescription to printing editions, they also appear to be involved in a capacity of world events making an impact on it by their personality.

The Internet can and should be used not only passively but also actively. Pupils can test in a role as not only consumers and suppliers of the information. Site THE YOUNG VOICES OF THE WORLD is the open forum representing a certain

publishing house where interested persons can publish their works having made their property of a millions-strong audience and having stated for discussion of the opinion. All works are accompanied by the electronic address of their founder that realisation of a feedback and to setting of discussions allows to.

Authors of article Language Learning Activities for the World Wide Web mark huge possibilities of WWW on use and creation of the two-language pages providing optimum results of integration the Internet in the process of the lesson for both participating parties. Here are only some of the possible discussed themes: the review of books, fairy tales, newspaper articles, telecasts, citations and sayings, statements, jokes and riddles, local recipes, the menu, folk remedies, folklore, sports, school and its problems etc. Process of page creation should be seemed to pupils fascinating and significant.

Dialogue in a virtual reality is carried out by means of the electronic mails which for mastering by the intercultural competence can to be used as follows:

1. An establishment of friendly correspondence.

The international exchange of letters can be carried out in any class and on any level of a language. Besides purposeful use of studied language establishes friendly contacts and studying the culture; electronic correspondence has the advantages in comparison with the paper: it faster, more conveniently and more cheaply.

To find partners in correspondence for the pupils it is possible for the following in the image:

1. To address with corresponding inquiry in TESL-L (computer-assisted languagelearningsub-branch listserv@cunyvm.bitnet) or TESLK-12 (listserv@cunyvm.cuny.edu);

2. To address to a sheet-server for an intercultural contact (Intercultural E-Mail Classroom Connections), offering an establishment of correspondences with the various purposes: for performance of joint projects, discussions of essential problems, conducting discussions between the whole classes;

3. To visit homepage E-mail for ESL/LINC Students. It offers the help and instructions on use of e-mail, an easy approach to the electronic mail, helps to find friends on correspondence, offers participation in steam rooms and group projects, and, besides, offers references to every possible useful resources.

For reception of optimum results of such kind of activity it is necessary to stop on some problems which can arise in the teaching course.

The teachers integrating e-mail in educational process, mark insufficient depth of the contents of the correspondence. Primary interest quickly passes away and the pupils get into difficulties not knowing what to write about. In order to avoid disappointment it is necessary to correlate necessarily the given kind of work with the general curriculum; it is impossible to neglect it.

For example, it is possible to suggest for pupils to ask the friends on correspondence on this or that theme and on the basis of the received results to give the report in front of the class.

Not all the letters are being answered and that creates the deepest disappointment. To prevent it, it is possible to suggest for pupils to communicate with several partners at the same time (in the same group or in parallel, in other city and even the country).

Having analysed the experience of use of e-mail in teaching process, Mark Varshauer and other teachers have come to the following conclusions:

1. The preference is given to work in small groups, without the rigid control from the teacher. The best results are reached for the account of possibilities to choose a theme for discussion, instead of implicitly to follow instructions of the teacher and the majority of group (in the such case the new group) is simply formed.
2. Electronic communications is fine practice of language where the transition from the form to the meaning is carried out towards a true dialogue and free flight of thoughts. Presence of real public provides increase of qualities of the writing process as the speech of pupils becomes more expressive, the argument increases against usual narrative and descriptive genres.
3. Writing process changes as more attention to be given to editing works and to correction of errors, and even for drawing up of monologue pupils quite often address for opinion or council to the partners; such work represents an embodiment of a principle of interactivity.
4. Use e-mail raises interest to the process of studying of language.

Besides the formal language experience got with the help of telecommunications, it is impossible to deny the development of the intercultural competence.

Moreover, it is possible to assert safely, that for today use of Internet resources, including e-mail, the most effective and accessible way to manage cross-cultural skilld is by literacy in the conditions of a real dialogue.

As mentioned above, for increase of efficiency use it was already marked that e-mail process should be purposeful. The set of tasks can be the following:

- advertise search of friends on different sites on correspondence;
- write the information on;
- send some messages, for example, 2-3 in a week;
- to receive the answer, set in the end of the message questions interesting to you;
- accept not less than three answers to the messages;
- give the full report on the done work: that you have made, that from it it has turned out, what new facts you have learnt, how you estimate the task. Include in the report the letters and answers to them.

Pupils do not simply share the information with partners from the different ends of the globe but they work on one project in cooperation: identify the topic, develop research methods, design the stand where the received results are located. The project theme can be chosen from already offered ones by someone on a sheet-server or to place there the and to wait a reciprocal contacts. Page Email Project Home Page offers to research the following problems: drugs, stress, a food, the

power, influence of advertisements on the person, health, comparison of the prices for the goods in different regions, national medicine and many other things.

Ahmad, K, Corbet, G, Rogers, M and Sussex, R.(1985): *Computers, Language Learning and Language Teaching*.

Cambridge: Cambridge University Press.

AA.VV. (1992): *MediosAudiovisuales Para Profesores .Curso de Iniciación a los MediosAudiovisuales y a la*

Publicidad. Huelva: ICE Universidad de Sevilla en Huelva.

Bazalguette, C. (1991): *Los MediosAudiovisuales en la EducaciónPrimaria*. Madrid: Morata y MEC.

Boswood, T (Ed.) (1997): *New ways of Using Computers in Language Teaching*. Bloomington: TESOL.

Brown, H. D. (2001): *Teaching by Principles: An Interactive Approach to Language Pedagogy*. White Plains, NY:

Addison Wesley Longman.

CabreroAlmenara, J. (1989): *TecnologíaEducativa: UtilizaciónDidácticadelVÍdeo*. Barcelona: Promociones.

Түйін

Бұл мақалада шетел тілін оқытуда оқушылардың білім-біліктілік, танымдық, коммуникативтік біліктілігін, олардың сөйлеу дағдысын дамыту үшін, оқу үдерісінде жаңа озық технологияларды қолдануы қажет. Осы бағытта ағылшын тілі сабағын оқыту үрдісінде студенттердің компьютерлік технологияларда ғаламтор жүйесін қолдану,ғаламторды ақпарат алмасу қызметі ретінде қолдану,ағылшын тілін ғаламторды жақсарту мақсатында қолданылу тәсілдері жүйелі түрде ұсынылған.

Резюме

Данная статья рассматривает необходимость использования передовых технологии для развития у студента знания, квалификации, познавательности, коммуникативности. Во время урока английского языка предлагается системный способ преподавания с применением интернета в компьютерной технологии. Учиться с поддержкой интернета и компьютера можно, безусловно, всему. Напервом месте популярности стоят иностранные языки. И действительно, все мы каждый день натываемся в интернетена объявления о курсах и лекциях по различными ностранным языкам. Похожих курсов в интернете большое количество, остается только подобрать удобную форму обучения и можно приступить к изучению выбранного языка.

УДК: 37016:811.111

ТАПСЫРМАҒА НЕГІЗДЕЛГЕН ОҚЫТУ ӘДІСІНІҢ ШЕТТІЛДІК БІЛІМ БЕРУ ҮДЕРІСІНДЕ ҚОЛДАНЫЛУЫ

Айсаева М.А., 2 курс магистранты Абай атындағы ҚАЗҰПУ
Ғылыми жетекші: ф.ғ.к, доцент **Абдрахимова Г.Б.**

Андатпа

Бұл мақалада оқушылардың сөйлеумен қатар шығармашылық ойлау қабілетін тапсырмаларға негізделе отырып дамытуға көп ықпалын тигізетін қазіргі заманғы тиімді әдістерінің бірі жайлы сөз болады. Бұл әдісті қолдану студенттерді арнайы мақсатта тілді үйренудің орнына құрал ретінде тілді әр түрлі тұрғыда түсінуге болатынын көрсетеді. Бұл әдіс қазіргі таңда шетел тілін үйретуде өте танымал.

Тірек сөздер : тапсырмаға негізделген әдіс, белсенділік, кіріспе, тапсырма, жоспарлау, баяндама, тәжірибе.

Ключевые слова: метод основанный на заданий, деятельность, введение, задание, планирование, доклад, практика.

Key words: the Task Based method, activity, pre-task, task, planning, report, practice.

Қарқынды өзгеріп жатқан әлемде білім саласындағы саясаткерлер үшін де, жалпы мектептер үшін де, соның ішінде мұғалімдер үшін де ең басты, маңызды мәселе болып отырғаны: «21 ғасырда нені оқыту керек?» және де екіншісі – ол да маңыздығы жағынан біріншіден еш кем емес: «Мұғалімдер оқушыларды 21-ғасырға қалай дайындайды?». Осы бағытта шеттілдік білім беру үдерісінде оқушылардың, студенттердің тілді үйренуге деген белсенділіктерін арттыру мақсатында «the task-based method» тапсырмаға негізделген әдіс туралы сөз болмақ. Тапсырмаға негізделген әдіс (Task-based method) деген не? Ол әдісті қалай пайдалануға болады? Ол әдістің қолданыс аясы қандай? Бұл әдісте барлық басқа әдістердегідей әртүрлі тапсырмалар ұсынылады. Ал тереңірек қарастырсақ, бұл әдіс айқын анықталған мақсат-міндеттері бар, коммуникативті дағдыларды дамытатын күрделі ұйымдастырылған жүйе. Ағылшын тілін “Task based” әдісі бойынша оқытудың мақсаты қандай? Dave and Jane Willis (бұл әдісте зерттеу жүргізілген үздік кітап авторларының) пайымдауынша, «болмашы грамматикалық қателерге мән беріп қарамастан, оқушылар тілді сенімді сөйлесу арқылы меңгерулері қажет» деген [1]. Бұл әдіс оқушыны өздерінің күнделікті жағдайларымен байланыстыра отырып, тапсырмаларды орындау үшін ауызша байланыс жасау арқылы оқыту. Сондай-ақ тілді қолдану қажеттілігін тудыруда, оқушы ауызша сөйлеу мақсатына жету үшін тілді құрал ретінде пайдаланады.

Dave және Willis өз интервьюлерінде Ричард Фростың (Richard Frost) тапсырмаға негізделген оқыту әдісін сипаттауда жарияланған мақаласын үздік жұмыстардың бірі деп санайды. Ричард Фростың көзқарасы бойынша тапсырмаға негізделген оқыту әдісі бойынша құрылған сабақ 6 кезеңнен тұрады:

Кіріспе. Мұғалім тапсырмаларды нақты көрсету үшін, жаттығуларға нұсқау береді, тапсырманы орындау сатыларын көрсетіп, сабақтың тақырыбын ұсынады. Сонымен қатар мұғалім оқушыларға жаттығуды орындауға қажетті лексикалық ақпаратты естеріне түсіруге көмектеседі. Жоғарыда аталған жаттығулар түрі оқушыларға сабақ барысында не істеу керек екендігі жөнінде нақты ойлар бере отырып, оқушыларды қажеті ақпаратпен қаруландырады.

Оқушыларға тапсырма беру кезеңі. Бұл кезеңдегі мұғалімнің мақсаты оқушыларды жұп немесе топтарға біріктіреді, берілген тапсырманы оқушыларға түсініксіз жағдайда көмектесіп, сабақ барысын бақылап отырады.

Жоспарлау кезеңі. Бұл кезеңде топтарға біріктірілген оқушылар тапсырманың орындау барысы жайлы қысқаша ауызша немесе жазбаша баяндамалар дайындайды.

Баяндаманы оқу кезеңі. Оқушылар үшінші кезеңде дайындаған баяндамаларын оқиды. Бұл кезеңнің мақсаты оқушыларды шет тіліндегі сөздерді дұрыс оқуға, бір-бірін тыңдауға үйретеді. Сондай-ақ бұл кезеңде оқушылар жазған баяндамаларын бір-бірімен ауыстырып, өздерінің жазғандарымен салыстырады.

Жасалған жұмыстарға талдау. Мұғалім, тек жаттығуларда қолданылған лексиканы ғана емес, баяндамалардағы қолданылған лексиканың жақсы жақтарын көрсетеді.

Тәжірибе жүргізу кезеңі. Соңында мұғалім оқушылардың негізгі қажеттіліктеріне сүйене отырып, оқушыларға ең қажет ақпараттарды таңдайды. Әрі қарай оқушылар осы тапсырмадан алған өздерінің білімдеріне сенімділіктерін арттыру үшін әртүрлі тапсырмалар орындайды. Сабақта өтілген тақырыптан өздеріне ақпарат жинау үшін пайдалы сөздер мен грамматикалық құрылымдарды жазып отыруы керек [2].

Жоғарыда аталған J.Willis өз кітабында 6 кезеңнен тұратын, бірте – бірте қиындалатын, тапсырмаға негізделген оқыту әдісі ережелері сақталған **тапсырмаларды** мысалға келтірген. Олар:

1) **Атап шығу кезеңі.** Көбінесе оқушылар топпен жұмыс жасайды, жеке жұмыс – өте сирек кездеседі. Мұғалім «миға шабуыл» әдісі арқылы ұсынылған тақырыптағы деректерді оқушылардың атап шығуын қадағалайды. Тапсырманың соңында оқушылар көп ақпараттарды белсенді түрде жинақтайды. Бұл тапсырманы ағылшын тілінен білім деңгейі жоғары және сөздік қоры көп оқушылар қиындықсыз оңай орындайды.

2) **Ретімен бөлу және сұрыптау кезеңі.** Деректер мен лексикалық

бірліктерді оқушылар логикалық ретпен орналастырады, берілген тақырыпты біріктірілген топтарға категорияларға бөліп орналастырады.

3) **Тапсырма негізінде табылған деректерді салыстыру кезеңі.** Бұл кезеңде оқушылар тапсырмадан табылған деректерден ұқсастық пен айырмашылықтар іздейді.

4) **Тапсырманың шешімін табу кезеңі.** Бұл кезеңде оқушыларға өмірмен байланысты немесе логикалық тапсырмалар беріледі. Мұндай тапсырмалар оқушыларды өмірмен байланысты оқиғаларды сипаттауға, болжамдар жасауға, шешімдер қабылдауға көмектеседі.

5) **Өз тәжірибесімен бөлісу кезеңі.** Оқушылар берілген тақырыпқа байланысты өз өмірінде болған оқиғаларын баяндап береді. Бұл кезеңнің мақсаты оқушылардың сөйлесім дағдыларын қалыптастыру.

6) **Шығармашылық тапсырмалар және жобалар кезеңі.** Тапсырмаға негізделген оқыту әдісінде оқушылар үйренгендерін көрсету мақсатында, тапсырма орындай отырып, ауызша және жазбаша немесе мультимедиялық жобалар құрастыру үшін өзара бірігеді [3].

Тілді алғаш үйренушілерге жеңілдетілген түрде J.Willis мынадай тапсырмаларды мысалға келтірген:

1. Тапсырманың бірінші кезеңі. Бұл кезеңде «миға шабуыл» және «есте сақтау ойындары» қолданылады. «Миға шабуыл» әдісінде оқушыларға таныс сөздерді, мемлекеттердің аттарын, әндерден алынған сөздерді, отбасы сөздерін қолдануға болатынын атап көрсетсе, «есте сақтау ойындарында» оқушылар суреттен есте сақтай алатын заттарды, суретке негізделген «Yes», «No» ойындары қолданылады.

2. Тапсырманың екінші кезеңі. Бұл кезеңде **классификациялау** әдісі жүргізіледі, яғни мұнда халықаралық сөздер, халықаралық өнім, танымал адамдарды және «odd and out» ойыны қолданылады. Сондай-ақ мұғалім «jumbled spelling dictation», «what's the missing» секілді ойындар да пайдаланылады.

3. Тапсырманың үшінші кезеңінде **сәйкестендіру әдісі** қолданылады. Бұл әдісте іс-әрекет «Simon says» ойыны, сөздер мен суреттерді, мемлекеттер мен компаниялардың аттарын, сан есімдер мен сандарды сәйкестендіру сияқты түрлері қолданылады. Сондай-ақ бұл кезеңде **анықтау әдісі** де жүргізіледі. Мұнда оқушылар тапсырмалардың тыңдап суретін салады немесе іс-әрекет арқылы көрсетеді, және сандармен, түстермен, фразалармен жүргізілетін Bingo ойыны секілді тапсырмалар орындалады.

4. Тапсырманың шешімін табу кезеңі. Бұл тапсырманың мақсаты puzzles, quizzes, guessing games ойындарын қолдану арқылы оқушылардың логикалық ойлау дағдылары мен тапқырлық, шапшаңдық және т.б. қасиеттерін дамыту.

5. Тапсырманың келесі кезеңінде сұрақ-жауап әрекеті іске асады. Мұнда оқушылар тақырыпқа байланысты бір-біріне жеңіл сұрақтар қояды. Мысалы, туған күндері туралы, қанша тілде сөйлей алуы туралы т.б.

Жоғарыда аталған кезеңдерді сипаттау арқылы тапсырмаға негізделген оқыту әдіс аясында мамандар келесі құндылықтарды анықтады:

- 1) Сабақтарда клишелерді қолдану арқылы оқушыларда спонтанды сөйлеу әрекеттері мен коммуникативті дағдылар қалыптасады.
- 2) Оқушылар сөйлеу барысында әр түрлі тілдік кедергілерден арылады. Бұл тілді жиі тәжірибе жүзінде қолданудан туындайды.
- 3) Сөйлеу барысында оқушыларда стресс факторлары азаяды. Барлық кезеңдерде мектептерде рольдерге бөлу, яғни «баяндамашы - аудитория» тәсілі кең таралған. Әдетте көптеген оқушыларда қорқыныш сезімін болады. Ал тапсырмаға негізделген оқыту әдісін қолдану барысында сөйлеу кезінде болатын стресс факторлары азаяды, оқушы өзін сөйлесу дағдыларына жаттықтырады, соңында кенеттен сөйлесуден де қорықпайтын болады.

Жалпы алғанда, теориялық тұрғыдан бұл әдіс барлық жағдайда сәтті, қолдану аясы кең және аса қиындық туғызбайтын әдістердің бірі. Мұнда аса маңызды аспектілер өңделеді, сондықтан да оқушылардың шетел тілін үздік меңгеруі үшін осы әдісті пайдалану, жаттығулар жүйесін жасауға біршама жеңілдік туғызады. J. Willis ұсынған 6 кезеңнен тұратын тапсырмалар жиынтығын кез келген өмір жағдаяттарына байланысты қолдануға болады.

Бұл әдістің ерекшелігі бұрынғыдай сөйлеуді ережелерге сүйеніп үйретпейді. Оқушылардың сөйлеу дағдылары белгілі бір коммуникациялық тапсырмаларға байланысты қалыптасады. Сонымен қатар, бұл әдіс тілдің табиғилығын сақтайды, яғни еркін сөйлеуге кедергі келтіретін жасанды фразалардан қорғайды. Бұл әдіс өзіне –өзі есеп беру тұрғысынан қарастырсақ та, өте қызықты әдіс, себебі оқушы сыныптың және мұғалімнің алдында өз жұмысы жайлы есеп беруді үйренеді.

1. Willis, D., and J. Willis. 2007. Doing task-based teaching. page 136 Oxford: Oxford University Press.
2. Richard Frost – Task-based approach, teachingenglish.com
3. Jane Willis, A Framework for Task-based Learning, Publisher Longman, 1996

Резюме

Данная статья рассматривает один из современных и эффективных методов обучения иностранным языкам, который способствует на основе метода коммуникативных заданий развитию говорения и творческого мышления. Использование этого метода на уроках иностранного языка помогает студентам понять язык как инструмент в разных структурах вместо определенной задачи. Метод основанный на заданиях стало популярным топикам в обучении иностранному языку.

Resume

This article considers one of modern and effective methods of training in foreign languages which promotes speaking development on tasks as well as creative thinking. Use of this method (task-based learning) at the lessons of a foreign language helps the student a different way of understanding language as a tool instead of as a specific goal. Task-based learning is a popular topic in ELT/EFL circles nowadays.

УДК 37.091.12.011.3:81'243

THE PROFESSIONAL COMPETENCE OF FUTURE TEACHERS OF FL.

Kairanova A.S. -*The 2nd year-magister:*

*Scientific supervisor: Nurgozhina Sh.I., doctor of philological sciences,
professor*

Abay KazakhNPU Foreign language: Two foreign languages

Annotation.

In October 2006, the President of Kazakhstan Nursultan Nazarbayev at the XII Qurultay Assembly of Peoples of Kazakhstan announced the idea of a “Trilinguism”. And in 2007, in his message to the cultural project “Trilinguism” proposed a progressive plan of this project. Language – power. The essential idea is this: the whole world should learn about Kazakhstan as the country speaking in three languages and higher education. They are: the Kazakh language - the official language of the country, Russian language as a second language of our country and English languages – as a language of the international communication. Trilinguism - the idea due to the time. Those states and nations for centuries mastered several languages is always expanding their communication and integration competencies.

The third part of the idea of “Trilinguism” is learning English. Proficiency in English in the world today means to be on the wave of global information and innovation trends. To help the people of Kazakhstan in learning of the English and other languages need to enhance requirements in the learning process in the preparation of future foreign language teachers in colleges and universities.[1]

Key words: teaching a foreign language, a teacher of foreign language, competencies and competence approaches, pedagogical skill.

Ключевые слова: преподавание иностранного языка, преподаватель иностранного языка, компетенции и компетентностные подходы, педагогическое мастерство.

Тірек сөздер: шет тілі мұғалімі, құзыреті мен құзыреттілік көзқарас, педагогикалық шеберлік.

The foreign language teacher is expected to teach foreign languages to children. To teach an entirely new language to the students, the teacher should be well versed in the language and should be patient. The teacher should be fluent in speaking the language and should teach the language in innovative ways so that the students do not get bored with the subject. Communication and explanation skills are necessary in the foreign language teacher so as to explain the right things to the students so that they can learn the language efficiently. Also, the teacher is required to be patient in order to answer the queries of the students without getting angry.

Expansion of international relations and its acceptance in the international community has made a foreign language really relevant. The state and society

began to experience a real need for people in practice, and often at the professional level, owning a foreign language. Free working knowledge of a foreign language was seen as a significant personal achievement. Foreign language to date to fully fulfill its original function as a means of communication means of initiation to another national culture, an important tool for the development of intellectual abilities of people.

In describing the specifics of the subject “foreign language” are the following approaches:

Cultural Approach is acquainted with the national reality, the most important historical events, major writers and artists, their works, representatives of science and technology, as manifested in laying foundations of national vision of the world, skills and abilities associated with standard communication situations specific to a given country; [2]

Lingvo cultural approach consist in mastering not only the full range of knowledge and skills related to the culture of a foreign language, but also the knowledge of all areas of the country the language is spoken, its features, and the ability to communicate in different situations in the context of the culture of the country;

Linguistic approach pursuant to which language is seen as a system of a number of modules - speech acts, considered as basic communication unit;

The communicative approach is to learn to communicate in a foreign language, providing such aspects as “stylistic correctness, relevance, logic expressions, and knowledge of the formulas of speech etiquette”;

Situational – thematic approach comes from the fact that in the real spoken language is related to the specific situation of communication, which is given by the learner within a particular topic in order to it is properly implemented speech act in accordance with our planned communicative task.

The process of learning a foreign language, in line with the above approaches, makes the teacher - professional in the field of foreign language requirements in a number of qualifying characteristics of foreign language teachers, namely : to be able at the level of an educated native speaker to answer students' questions, join the discussion on current issues cultural, scientific, social and political life of society; flexible use of speech abilities in accordance with the communicative intent. In this regard, it is important to rethink the content and methods of formation of professional competence of future teachers of foreign languages.

Let's make some investigation of the existing approaches to the study of the concept of “professional competence” foreign language teacher in the domestic and foreign educational sciences.

- Political and social competence related to the ability to take responsibility, to participate in joint decision-making, involved in the functioning and development of democratic institutions.

- Competence relating to life in a multicultural society, designed to prevent the rise of xenophobia, intolerance and disseminate climate conducive to the understanding of how differences and willingness to live with people of other cultures, languages and religions.
- Competencies that define the spoken and written communication, important in work and social life. To this group belongs to speak several languages.
- Competence related to the emergence of the information society. Possession of new technologies, understanding their strengths and weaknesses, the ability of a critical attitude to the common through media channels and the Internet media and advertising.
- Competence, ability and willingness to implement lifelong learning, not only professionally, but also in personal and social life.

According to E.G. Ten, the training of future teachers of foreign language involves mastering them a number of special professional competence. For example, such as:

- Linguistic, assuming knowledge of the language and the rules of its operation in a foreign language of communication;
- sociolinguistic, which includes the knowledge of how social factors in both cultures (native language and culture) influence the choice of linguistic forms;
- lingvo cultural and involves knowledge about the main features of social and cultural development of the language being studied at present and the ability to exercise their verbal behavior in accordance with these features;
- communicative, presupposes the ability to perceive and produce foreign-language texts in accordance with the intended or arising communicative task;
- Teaching and Learning, which includes mastery of technique and strategy, learning foreign languages, forming the students' way of autonomous learning and the development of foreign language skills ;
- Lingvo methodological, assuming command of the language on an adaptive level determined by the specific teaching situation, and the mastery of teaching communication skills (management of intellectual activity of students, encouraging their speech activity);
- social, is the desire and ability to interact with students, parents, peers;
- strategic, suggesting the production of linguodidactic strategies that will help future specialist training exercise choice of technologies, taking into account age and psychological characteristics of students [2].

The professional competence of future teachers of foreign languages, N.B. Kozlov defines as its starting level of professional development, as a professional and meaningful, the main components of which are the knowledge, skills, communicative personality orientation, educational creation, providing a set of effective educational activities of students. [3] The most important component of the structure of the professional competence of teachers of foreign language scholars consider the communicative competence, which is defined as the ability to communicate verbally and in writing to the carrier of a particular language in a real

life situation. Special attention is paid to the meaning of the utterance, and not only the proper use of language forms.

As part of the communicative competence of the American linguists distinguish grammatical, sociolinguistic, strategic and language competence, O.E. Lomakin – language (linguistic), speech, social and cultural (lingo cultural) competence. Subsequent research has allowed scientists [4] identify the following components of communicative competence:

- Products (exemplary writing and speaking);
- Reception (reading and listening comprehension professional and meaningful text);
- Linguistic competence (possession of grammar, vocabulary, pronunciation)
- sociolinguistic competence (intercultural and pragmatic competence).

The cognitive component. Cognitive (from Lat. - Cognitio) - knowledge, knowledge. According to cognitive theory of personality humans behavior is determined by his knowledge that is awareness. Knowledge - is perceived, processed in the minds of (meaningful) stored in memory and reproduced at the right time to address the theoretical and applied problems of information [3]. This component involves the collection of psychological and pedagogical knowledge, expertise in the subject and method of teaching it.

Skills and knowledge foreign language teachers need:

In addition to demonstrating “competencies in the general areas of education, interpersonal skills, and professional education” (Met, 1989, p. 177), good foreign language teachers need the following:

- A high level of language proficiency in all of the modalities of the target language-speaking, listening, reading, and writing.
- The ability to use the language in real-life contexts, for both social and professional purposes.
- The ability to comprehend contemporary media in the foreign language, both oral and written, and interact successfully with native speakers in the United States and abroad.
- A strong background in the liberal arts and the content areas.
- Understanding of the social, political, historical, and economic realities of the regions where the language they teach is spoken.
- Pedagogical knowledge and skills, including knowledge about human growth and development, learning theory and second language acquisition theory, and a repertoire of strategies for developing proficiency and cultural understanding in all students.
- Knowledge of the various technologies and how to integrate them into their instruction.

In the structure of the professional competence of teachers we highlight the activity attribute. The concept of «competence» A.K. Markov connects with the maturation of the individual and the attainment of such a state that allows it to operate efficiently when performing job functions and achieve tangible results. A

fundamental component of the professional competence of the teacher speaks the activity, expressed in skills and abilities of the individual.

In summary, it should be noted that under the professional competence of teachers we understand integrative characteristic of the individual, which includes its willingness and ability to make effective decisions in their professional activities. Structure of the professional competence of teachers includes motivational, cognitive, activity and personal components.

The notion of "competence", if we talk about the structure of specialist training (which includes the objectives, content, tools, result), used in the sense to the objectives and results, and quality – to all components of the structure. Competence - characteristic of the quality goal.

1. Назарбаев Н.Ә. (Қазақстан халқына жолдауы). Жаңа әлемдегі жаңа Қазақстан. – Астана, 2007
2. Задорожная, А. В. К вопросу о развитии межкультурной компетенции студентов вузов посредством / А. В. Задорожная // Материалы международной научно-практической конференции. – Пятигорск, 2002.
3. Козлова, Н. В. Компетентностный подход в высшем образовании как стратегическая проблема / Н. В. Козлова, Н. И. Головатенко // Вестник Томского государственного университета. – 2007. – № 301.
4. Ломакина, О. Е. Формирование профессиональной компетентности будущего учителя иностранных языков: автореф. дисс. канд. пед. наук. – Волгоград, 1998
5. International Bureau of Education Competency –based approaches.

<http://www.ibe.unesco.org>

Түйін

Бұл мақалада шетел тілі оқытушының “кәсіби күзіреттілігі” туралы айтылады.

Резюме

В данной статье рассматривается профессиональная компетентность учителя иностранного языка.

**МӘДЕНИЕТАРАЛЫҚ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАС ЖӘНЕ АУДАРМА
МЕЖКУЛЬТУРНАЯ КОММУНИКАЦИЯ И ПЕРЕВОД
INTERCULTURAL COMMUNICATION AND TRANSLATION**

378.016:811.111

**МӘДЕНИЕТАРАЛЫҚ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАС БІЛІКТІЛІГІ ШЕТТІЛДІК
БІЛІМ БЕРУДЕГІ МАҢЫЗДЫ ФАКТОР РЕТІНДЕ**

Мусаева К.С. -*Абай атындағы қазақ ұлттық педагогикалық университетінің*

*Көптілді білім беру институтының
Арнайы мақсаттағы шетел тілдер кафедрасының меңгерушісі
п.ғ.к., профессор*

Андатпа

Қазақстан Республикасының тәуелсіздік алып, әлемдік өркениеттің даму жолына түсуі, әртүрлі елдермен экономикалық, саяси және мәдени байланыстар жасауы елдегі шетел тілін оқыту процесінің жаңа мәнге ие болуына негіз болуда.

Бүгінгі таңда шетел тілін оқытудың басты мақсаттарының бірі-мәдениетаралық қарым-қатынасқа қабілетті, шетел тілін сол тілде сөйлеуші ұлттық тілдік және әлеуметтік - мәдени ерекшеліктеріне сай, дұрыс қолдана алатын, білімді де мәдениетті мамандар даярлау болып табылады. Бұл мақсатқа жетуде «тіл-ұлт-мәдениет» үштігін өзара тығыз байланыста қарастырудың, шет тілі мұғалімінің бойында мәдениетаралық қарым-қатынасты қалыптастырудың маңызы зор. Өйткені шетел тілін оқытудың бұл аспектісі тілді этностың мәдениетімен тығыз байланысты қарастыруды, соның негізінде студенттердің бойында тілін үйреніп отырған халықтың салт-дәстүрі, наным сенімдері, тарихы т.б. жайындағы білімді қалыптастыруды талап етеді. Ал мұндай шынайы өмірге негізделген білім студентті көп мәдениетті орта жағдайында, әрекет ете алуға, жағдайға сай шешім қабылдауға, шетел тілін тек тілдік нормаларға ғана емес, сонымен қатар сол тілде сөйлеуші ұлт дәрежесінде қолдануға мүмкіндік беретіні сөзсіз [1;138].

Тірек сөздер: шетел тілі, оқуға қабілеттілік, декларативтік біліктілік, лингвистикалық компоненттер.

Ключевые слова: иностранный язык, декларативные квалификации, языковые компоненты .

Key words: foreign language, ability to learn, existential competence, declarative competence , linguistic competence

Шетел тілінің мәдениетаралық қарым-қатынас біліктілігін оқыту мәселесі ғылымда орын алған жаңа бағыттың бірі екендігіне қарамастан әртүрлі отандық және әлем ғалымдарының Халеева И.И, Тер-Минаева С.Г,

Сысоев В.П., Выготский Л.С., Құнанбаева С.С. зерттеу жұмыстарының нысанына айналған.

Дегенмен, ғылыми әдебиеттерді сын көзбен оқу, оларға талдау жасау мәдениетаралық қарым-қатынастың өз дәрежесінде зерттелмей келе жатқанын көрсетті. Яғни, төмендегі мәселелер әлі де болса жан-жақты талдауды қажет етеді:

- шетел тілін оқыту теориясында мәдениетаралық қарым-қатынас, оның компоненттері деген не, бұл компоненттер шетел тілін оқыту құралдарында қалай берілуі керек т.б. сияқты мәселелер әлі жеткілікті түрде зерттелмеген.
- шетел тілін сол тілде сөйлеуші халықтық мәдениеттерін тығыз байланыста қарастыру мәселесінде жүйелілік, жалпылық сипат жоқ.
- шетел тілін оқыту халықтың әлеуметтік - мәдени өмірі, дәстүрі әдет-ғұрып т.б. оқу процесінен көп жағдайда тыс қалып жатады.

Сонымен қатар, әлеуметтік - мәдени коммуникация құралдарын білместік түсінбеушілікке, қарым-қатынастың үзілуіне, тіпті мәдениетаралық қақтығыстарға да әкеп соғуы мүмкін екені бәрімізге белгілі. Шетел тілін әлеуметтік - мәдени біліктілікте бақылау студентті әлеуметтік және отандық мәдениеттің жетістіктерімен бұл бағыттың маманы деп бекер айтпаған, олар әртүрлі тілдік және мәдени ортаға тән адамдар арасында қатысымдық байланыс құрып, серіктестер арасындағы «жатырқаушылықты» жояды. Шетел тілін оқытуда қатысымдық амалды қолдану кеңінен таралып келеді, себебі бұл амал көптеген зерттеулердің нәтижесі көрсеткендей, студенттерді алдын ала дайындалмаған қарым-қатынасқа түсе білуге шыңдайды.

Өз кезегінде мәдениетаралық қарым-қатынас біліктілік қатысым күзінреттері: тілдік біліктілік, сөйлеу біліктілігі, оқу-танымдылық біліктілігімен қатар жүретін негізгі құрамы. Сонымен, мәдениетаралық қарым-қатынас біліктілігі дегеніміз не? Осы арада, көптеген анықтамаларда бұл құбылыс шет елдің әлеуметтік мәдени ерекшеліктеріне байланысты қарастырылады. Яғни: «Мәдениетаралық қарым-қатынас біліктілігі дегеніміз - оқып жатқан тіл елінің немесе елдерінің әлеуметтік - мәдени ерекшеліктері туралы білімін кеңейту, тілдік және тілдік емес іс-әрекетті сол ерекшеліктерге сай қолдана білуін дамыту, өз елі мен оқып жатқан тіл елінің жалпы және жеке мәдени ерекшеліктерін айыра білу» (Н.И. Гез., Н.Д. Гальскова) [2; 27]. Шет тілін ол тілдің мәдениетімен, қоғамдағы ерекшеліктерімен байланысты қарастырылмаса, білім алушының тілдік біліктіліктері мен ойлау өрісі толық деңгейде деп айтуға болмайды.

Сол себепті де, қазіргі таңда Қазақстандағы шетел тілін үйретудің ең негізгі міндеттерінің бірі – тілді шынайы және толыққанды қарым-қатынас құралы ретінде үйрету. Отандық әдістемеді дұрыс мәдениетаралық қарым – қатынас және мәдениет диалогын жүргізуге қабілетті тілдік тұлға даярлау мәселесі алдыңғы орынға шықты деп айтуға толықтай негіз бар.

Қазіргі шетел тілін оқытудың стандартына сай біліктілік адамның белгілі – бір ортада әрекет етуге дайындығы және қабілеттілігі «Біліктілікті игеру – мәдени» адамды академиялық білімнің өкілі ретінде "белсенді", "әлеуметтік бейімделген" тұлғаға айналдырады. Ол өз кезегінде тұлғаны ақпарат алмасу мақсатында қарым – қатынасқа түсіп қана қоймай, қоғамда әлеуметтенуге, сол қоғамды өзгерту мақсатында оған әсер ете алатын тұлғаға айналуына көмектеседі [3;2].

Дегенмен, мәдениаралық қарым қатынас біліктілігін өз бетінше жеке дамыту мүмкін емес. С.С.Құнанбаеваның шеттілдік білім беру концепциясынағы ұсынылған құзыреттіліктер жан жақты қамтылуы да шарт. Қазіргі кезде шет тілін оқытуда тілдік біліктіліктерді өзара байланыста қарастыра дамыту қажет. Европалық кеңестің шетел тіліне қатысты материалдарда жалпы біліктіліктер және коммуникативтік тілдік біліктіліктердің мынадай түрлері көрсетілген болатын.

Жалпы біліктіліктерге жататындар:

1. оқуға қабілеттілік (ability to learn);
2. экзистенциялды өқызыреттілік(existential competence);
3. декларативтік біліктілік (declarative competence);
4. іскерліктер мен дағдылар (skill and know – how).

Коммуникативтік тілдік біліктіліктерге жататындар:

1. лингвистикалық компоненттер (linguistic competence - lexical , phonological – syntactical knowledge and skill).
2. әлеуметтік лингвистикалық компоненттер (sociolinguistic component).
3. прагматикалық компоненттер (pragmatic component knowledge existential competence and skill and know how relating to the linguistic system and its sociolinguistic variation) жатады [1; 3].Зерттеу жұмысымызда қарастырып отырған мәдениетаралық қарым-қатынастың құрамдас бөлігі тілдік біліктілік болып табылады.Тілдік біліктілік (тілдің графикалық, орфографикалық,лексикалық және грамматикалық жақтары).

-сөздік біліктілік (сөйлеу, жазу, тыңдау және оқу).

-әлеуметтік - мәдени біліктілік (шетел тілінде сөйлейтін халықтардың әлеуметтік - мәдени портреті).

-компенсаторлық біліктілік.

- оқу танымдық біліктілік (жалпы және арнайы іскерліктер).

Мәдениетаралық қарым-қатынас құзыреттілігін көптеген ғалымдар коммуникативтік біліктілік немесе құзыреттілікпен байланысты қарастырады, Мәселен, А.Н. Шукин коммуникативтік біліктілікті әдістемелік тұрғыда төмендегідей негізгі компоненттерге бөлуді ұсынады.

- 1) Лингвистикалық біліктілік
- 2) Стратегиялық біліктілік
- 3) Әлеуметтік біліктілік
- 4) Әлеуметтік - мәдени біліктілік
- 5) Дискурстық біліктілік [6].

Біздің ойымызша мәдениетаралық қарым-қатынас жағдайында, Е.И.Пассов ұсынған «Тілді-мәдениет, ал мәдениетті тіл арқылы үйрену», зерттеу мәселесінің маңыздылығы артқан уақытта әлеуметтік - мәдени біліктіліктің маңызы зор. Өйткені әртүрлі ғылыми зерттеулер әлеуметтік - мәдени біліктіліктің дұрыс қалыптаспауы немесе жеткіліксіздігі мәдениетаралық қарым-қатынас жағдайында оқушыны әртүрлі қателіктерге ұрындыратынын көрсетті.

«Шет тілін оқыту мазмұны оқушыларды сөз қатынасының жаңа тәсілін ғана емес, сол тілде сөйлейтін халықтың мәдениетін, оқылатын тіл елінде сөйлеу дағдысының ұлттық -мәдени ерекшелігін білуге бағыттап отыруы керек. Ол оқушының бойында басқа қоғамның қазіргі өмірінің, тарихы мен мәдениетінің түрлі салалары туралы түсінік қалыптастыруға тиіс» [5, 11]. Мұндайда оқушыларға тілді сол қолданыстағы елді мекендеген халықтардың мәдениеті арқылы пәнді оқытудың алғашқы қадамынан бастап үнемі жүзеге асыруға тиіс. Осыған байланысты социомәдени білім, эквивалентсіз лексиканы, оқылатын тіл елінде қабылданған мінез-құлық этикетін, географиялық, табиғат-ауа райы, саяси ерекшеліктерін, сол елдің тарихынан негізгі мәліметтерді, шетелдік құрдастарының өмірін, ұлттық дәстүрлерін, мерекелерін білу, оларды өз тәжірибесімен салыстыра білу өзекті болмақ. Шет тілді оқыту мазмұнының социомәдени компонентінің мәні бөтен өмір салтын жарнамалау емес, оқушылардың жалпы, әлеуметтік, мәдени дүниетанымын кеңейту, оларды саналы және зияткерлік қызметке, өз социумы мен басқа мәдениет өкілдерінің мінез-құлық ерекшеліктеріне төзе білуге ынталандыру.

Егер кез-келген мәдени қатенің грамматикалық немесе лексикалық қателерге қарағанда терең қабылданатынын ескерсек мұндай жағдай қарым- қатынастың үзілуіне, тіпті мәдениет аралық қақтығыстарға әкеп соғуының мүмкін екені бәрімізге белгілі [1;8].

Сонымен, тұлғаның, сонымен қатар, болашақ шетел тілі мұғалімінің мәдениетаралық қарым-қатынас біліктілігін қалыптастыру қажеттілігі мәдениет пен тілдің өзара тәуелділігіне байланысты. Адам өміріндегі материалдық және рухани құндылықтар олардың өмір сүру жағдайларына байланысты тілді толық меңгеру үшін тұлға әлеуметтенуі керек, яғни жаңа құндылықтарды, қарым-қатынастық жаңа нормаларымен танысуы керек [3;1].

Енді мәдениетаралық қарым-қатынас біліктілігі ұғымына берілген анықтамаларға тоқталып өтер болсақ, олардың бұл терминнің мағынасын әртүрлі қырынан жан-жақты ашуға көмектесетінін көруге болады.

Білім беру стандартынан бұл ұғымның бұдан да толығырақ мағынасын табуға болады: «әлеуметтік - мәдени біліктілік (Sociocultural competence) - басқа мәдениет өкілі бола отырып, тілін үйреніп отырған халықтың мәдениет ерекшеліктерін білу, олардың салт-дәстүрлерін, мінез-құлық нормаларын, этикетін білу және олардың қарым-қатынас жағдайында

дұрыс түсінік, адекватты түрде қолдана алу іскерлігі. Тұлғаның әлеуметтік - мәдени контекст элементтерімен (салт - дәстүрлер, ережелер, нормалар, әлеуметтік талаптар, елтанымдық білімдер т.б.) танысуын қамтамасыз етеді.

Шеттілдік білім беру деп аталатын қазіргі шеттілдік білім берудің мәдениетаралық қатысымдақ теориясына сүйенетін жаңарталған ғылыми әдіснамалық тұғырнамасы бар, шеттілдік білім берудің жаңа парадигмасы өз бетінше дербес дидактикалық саланы енгізуге байланысты осы жұмыста шеттілдік білім беру теориясы мен жаңа әдіснаманы жүзеге асыратын теориялық тұрғыдан қолданбалы педагогикалық категорияны анықтау қолға алынды. Шеттілдік білім берудің жаңа философиясын құрастырушы келесі жүйелердің өзара байланысы және осындай теориялық – қолданбалы категориямен оқу пәні – шеттілдік білім берудің жалпы әдістемесі болып табылады [6, 37].

Бұл шеттілдік білім берудің құрылымы мен шеттілдік білім берудің қазіргі әдіснамалық парадигмасының компоненттік жүйелі құрылымы «шеттілдік білім беру» секілді ғылыми педагогикалық саланың бірыңғай және біртұтас ғылыми – қолданбалы тұғырнамасын көрсетеді.

1. Романова Р.З. Язык и культура : лингводидактический аспект -А 1998.стр. 138.
2. Гез Н.И., Гальскова Н.Д. Методика преподавания иностранного языка М. 2003. стр. 27.
3. Сафонова В.В. Культуроведение в системе современного языкового образования иностранные языки в школе ; 1990, № 6 .стр. 2 .
4. Артемева В.А . Психология обучения И.Я –М.: Просвещение, 1969. 58с.
5. Қайырбаева А.Қ, Шет тілдерге оқытудың қазіргі әдістемесіне арналған әдістемелік құрал. –Павлодар, 2007.-155б.
6. Кунанбаева С.С. Современное иноязычное образование: методология и теории. - Алматы, 2005. - 264 с.

Резюме

В данной статье рассматриваются особенности формирования межкультурной коммуникации обучающихся в процессе обучения в высших учебных заведениях, а также значения понятий «межкультурная коммуникация», «межкультурная компетенция».

Resume

This article considers the peculiarities of formation intercultural communication in the process of teaching in higher education institutions, and also the meaning of definition «intercultural communication», “intercultural competence” are analyzed in the article.

ЭФФЕКТИВНОЕ ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИНТЕРАКТИВНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ФОРМИРОВАНИИ «СУБЪЕКТА МЕЖКУЛЬТУРНОЙ КОММУНИКАЦИИ»

Абдрахимова Г.Б. - к.ф.н., доцент КазНПУ им.Абая

Аннотация

Данная статья посвящена проблеме эффективного использования интерактивных технологий в процессе обучения иностранным языкам в школе и в вузе. Дается общая характеристика этих технологий, определены аргументы «за» и «против» использования интерактивных технологий в учебном процессе, а также выделены правила эффективного использования этих технологий при обучении иностранному языку.

Ключевые слова: интерактивные технологии, метод проектов, кейс-метод, профессиональная компетенция, познавательная активность, рефлексивные умения.

Тірек сөздер: интербелсенді технологиялар, жобалау әдісі, кейс әдісі, кәсіби кұзірет, танымдық белсенділік, рефлексивті

Key words: interactive technologies, project work, case-study, professional competence, cognitive activity, reflexive skills.

Интерактивные технологии стимулируют развитие творческих способностей в результате активной совместной учебной деятельности. Особо следует заметить, что активность – это не спонтанное проявление личности, а социальное образование, которое черпает ресурсы в общении и деятельности. Как показывают исследования, активность в сотрудничестве с личностью всегда расценивается очень высоко. Совместная деятельность для обучаемых необходима не только в целях обмена информацией, но и для приобретения опыта. Главное заключается в том, что человек «смотрится» в другого человека как в зеркало и этим многое соотносит в себе. В этой связи необходимо отметить социализирующую функцию интерактивных методов обучения. Активность обучаемых обладает социальной значимостью, от нее зависит успех общего дела. Это - школа коллективных отношений, пробуждающих у обучаемых весь спектр переживаний, связанных с конкуренцией и лидерством, взаимоотношениями с людьми, решением профессиональных и личных проблем.

Существует определенная закономерность обучения, описанная американскими исследователями Р. Карникау и Ф. Макэлроу: человек помнит 10% прочитанного; 20% – услышанного; 30% – увиденного; 50% –

увиденного и услышанного; 80% – того, что говорит сам; 90% – того, до чего дошел в деятельности. Это и объясняет необходимость использования интерактивных методов (технологий) в иноязычном образовании.

Таким образом, интерактивное обучение (от англ. interaction - взаимодействие), обучение, построенное на взаимодействии обучаемых с учебным окружением, учебной средой, которая служит областью осваиваемого опыта. Интерактивные технологии и методики предполагают обучение и воспитание во взаимодействии обучаемых друг с другом и с учителем. Они являются комплексом разнообразных методов и методических приёмов обучения и воспитания.

Что же в современном обучении можно отнести к интерактивному обучению?

Это – деловые и ролевые игры, дискуссии, диспут, беседы, лекции с элементами дискуссий, проблемного изложения материала, исследования, практикумы, работа в малых группах и парах сменного состава, различные формы взаимообучения и взаимоконтроля, лабораторно-исследовательские работы и проекты, проблемно-поисковое обучение, элементы дистанционного обучения, урок-исследование, урок-поиск, кейс-технологии, тесты, портфолио и др.

Суть интерактивного обучения состоит в том, что учебный процесс организован таким образом, что практически все обучающиеся оказываются вовлеченными в процесс познания, они имеют возможность понимать и рефлексировать по поводу того, что они знают и думают. Совместная деятельность обучающихся в процессе познания, освоения учебного материала означает, что каждый вносит свой особый индивидуальный вклад, идет обмен знаниями, идеями, способами деятельности. Причем, происходит это в атмосфере доброжелательности и взаимной поддержки, что позволяет не только получать новое знание, но и развивает саму познавательную деятельность, переводит ее на более высокие формы кооперации и сотрудничества.

При использовании интерактивных методов обучаемый становится полноправным участником процесса восприятия, его опыт служит основным источником учебного познания. Преподаватель не даёт готовых знаний, но побуждает обучаемых к самостоятельному поиску. По сравнению с традиционными формами ведения занятий, в интерактивном обучении меняется взаимодействие преподавателя и обучаемого: активность педагога уступает место активности обучаемых, а задачей педагога становится создание условий для их инициативы.

Педагог отказывается от роли своеобразного фильтра, пропускающего через себя учебную информацию, и выполняет функцию помощника в работе, одного из источников информации. Для того, чтобы освоить и применять эти методы, преподавателю необходимо знание различных методик группового взаимодействия.

Интерактивное обучение обеспечивает взаимопонимание, взаимодействие, взаимообогащение. Интерактивные методы ни в коем случае не заменяют лекционные занятия, но способствуют лучшему усвоению лекционного материала и, что особенно важно, формируют мнения, отношения, навыки поведения.

При использовании интерактивных форм роль преподавателя резко меняется, перестаёт быть центральной, он лишь регулирует процесс и занимается его общей организацией, готовит заранее необходимые задания и формулирует вопросы или темы для обсуждения в группах, даёт консультации, контролирует время и порядок выполнения намеченного плана. Участники обращаются к социальному опыту – собственному и других людей, при этом им приходится вступать в коммуникацию друг с другом, совместно решать поставленные задачи, преодолевать конфликты, находить общие точки соприкосновения, идти на компромиссы. Психологами было установлено, что в условиях учебного общения наблюдается повышение точности восприятия, увеличивается результативность работы памяти, более интенсивно развиваются такие интеллектуальные и эмоциональные свойства личности, как – устойчивость внимания, умение его распределять; наблюдательность при восприятии; способность анализировать деятельность партнера, видеть его мотивы, цели.

В качестве *основных правил организации интерактивного обучения методистами выделены:*

Правило первое. В работу должны быть вовлечены в той или иной мере все участники. С этой целью полезно использовать технологии, позволяющие включить всех участников в процесс обсуждения.

Правило второе. Надо позаботиться о психологической подготовке участников. Речь идет о том, что не все, пришедшие на занятие, психологически готовы к непосредственному включению в те или иные формы работы. В этой связи полезны разминки, постоянное поощрение за активное участие в работе, предоставление возможности для самореализации.

Правило третье. Обучающихся в технологии интерактива не должно быть много. Количество участников и качество обучения могут оказаться в прямой зависимости. Оптимальное количество участников - 25 человек. Только при этом условии возможна продуктивная работа в малых группах.

Правило четвертое. Подготовка помещения для работы. Помещение должно быть подготовлено с таким расчетом, чтобы участникам было легко пересаживаться для работы в больших и малых группах. Для обучаемых должен быть создан физический комфорт.

Правило пятое. Четкое закрепление (фиксация) процедур и регламента. Об этом надо договориться в самом начале и постараться не нарушать его. Например: все участники будут проявлять терпимость к любой точке зрения, уважать право каждого на свободу слова, уважать его достоинства.

Правило шестое. Отнеситесь со вниманием к делению участников семинара на группы. Первоначально его лучше построить на основе добровольности. Затем уместно воспользоваться принципом случайного выбора.

Анализируя различные точки зрения по поводу интерактивных методов обучения, можно отметить следующие наиболее часто выделяемые методистами аргументы «за»:

1. повышение результативности самого процесса обучения;
2. возможность выражать собственное мнение, вести дискуссию, отстаивать свою точку зрения;
3. отсутствие доминирования какого-либо одного мнения над другим;
4. обучаемые учатся уважать чужую точку зрения;
5. возможность строить конструктивные отношения в коллективе, избегать конфликтов, стремиться к компромиссам;
6. развитие навыков самостоятельной и творческой работы;
7. возможность снимать повышенную нервную нагрузку учеников, чередовать формы работы и переключать внимание на ключевые вопросы темы урока.

Методистами определены в качестве наиболее часто отмечаемых аргументов «против» использования интерактивных технологий:

1. Интерактивные методы не всегда могут преодолеть нежелание ученика включаться в процесс обучения.
2. Неправильно организованная групповая работа становится для некоторых учащихся способом ничего не делать.
3. Использование инновационных технологий приводит некоторых детей к внутреннему дискомфорту, разрушая привычные стереотипы процесса обучения.
4. Не всегда удаётся исключить доминирование мнения какого-то одного ученика.
5. Если преподаватель недостаточно хорошо владеет интерактивными методиками, то урок может превратиться в простую анархию.
6. Чрезмерное увлечение интерактивом может увести от главной цели урока – получения знаний по определённой теме.

Теперь остановимся на самых часто используемых в учебном процессе интерактивных методах:

Метод «мозгового штурма» позволяет вовлекать в активную деятельность максимальное число обучающихся. Применение данного метода возможно на различных этапах урока: для введения новых знаний, промежуточного контроля качества усвоения знаний, закрепления приобретённых знаний (на обобщающем занятии по конкретной теме курса).

«Мозговой штурм» является эффективным методом стимулирования познавательной активности, формирования творческих умений обучающихся

как в малых, так и в больших группах. Кроме того, формируются умения выражать свою точку зрения, слушать оппонентов, рефлексивные умения.

Метод проектов можно рассматривать как одну из личностно ориентированных развивающих технологий, в основу которой положена идея развития познавательных навыков учащихся, творческой инициативы, умения самостоятельно мыслить, находить и решать проблемы, ориентироваться в информационном пространстве, умения прогнозировать и оценивать результаты собственной деятельности. Метод проектов всегда ориентирован на самостоятельную деятельность обучающихся – индивидуальную, парную, групповую, которую учащиеся выполняют в течение определенного отрезка времени. Этот метод применим при наличии действительно значимой *проблемы* (практической, научной, творческой, жизненной), для решения которой необходим исследовательский поиск [1,2].

Кейс-метод (Case study) – это техника обучения, использующая описание реальных экономических, социальных, бытовых или иных проблемных ситуаций (от англ. case – «случай»). При работе с кейсом обучающиеся осуществляют поиск, анализ дополнительной информации из различных областей знаний, в том числе связанных с будущей профессией.

«Суть его заключается в том, что учащимся предлагают осмыслить реальную жизненную ситуацию, описание которой отражает не только какую-нибудь практическую проблему, но и актуализирует определенный комплекс знаний, который необходимо усвоить при разрешении данной проблемы. При этом сама проблема не имеет однозначных решений» [2, С.10]. *Кейс-метод* по отношению к другим технологиям можно представить как сложную систему, в которую интегрированы другие, менее сложные методы познания. В него входят: *моделирование, системный анализ, проблемный метод, мысленный эксперимент, методы описания, классификации, дискуссии, игровые методы* и др. В качестве задания обучающемуся (или группе обучающихся) можно предложить сделать доклад, подготовить проект или компьютерную презентацию. В сущности, кейс интегрирует рассмотренные выше интерактивные методы.

При работе с кейсом у обучающихся формируются следующие компоненты ключевых компетенций: умения решать проблемы, общаться, применять предметные знания на практике, умение вести переговоры, брать на себя ответственность, быть толерантным по отношению к другим, владеть рефлексивными умениями.

Исследовательская деятельность позволяет сформировать такие ключевые компетенции, как умения творческой работы, самостоятельность при принятии решений, развивает наблюдательность, воображение, умения нестандартно мыслить, диалектически воспринимать явления и закономерности окружающего мира, выразить и отстаивать свою или групповую точку зрения

Во время дискуссии формируются следующие компетенции: коммуникативные (умения общаться, формулировать и задавать вопросы, отстаивать свою точку зрения, уважение и принятие собеседника и др.), способность к анализу и синтезу, брать на себя ответственность, выявлять проблемы и решать их, умения отстаивать свою точку зрения, т.е. навыки социального общения и др.

Интерактивное обучение позволяет решать одновременно несколько задач, главной из которых является развитие коммуникативных умений и навыков, помогает установлению эмоциональных контактов между учащимися, обеспечивает воспитательную задачу, поскольку приучает их работать в команде, прислушиваться к мнению своих товарищей. Как показывает практика, использование интерактивных форм в процессе обучения, снимает нервную нагрузку обучающихся, дает возможность менять формы их деятельности, переключать внимание на узловые вопросы занятий[3,562].

Основой интерактивных подходов являются интерактивные упражнения и задания, которые выполняются обучаемыми. Основное отличие интерактивных упражнений и заданий заключается в том, что они направлены не только и не столько на закрепление уже изученного материала, сколько на изучение нового.

Рассмотренные интерактивные методы могут быть применимы при обучении различным дисциплинам в профессиональных образовательных учреждениях начального, среднего, так и высшего профессионального образования для формирования профессиональных компетенций. А в своей концептуальной основе – при проектировании инновационных педагогических технологий, обеспечивающих подготовку высококвалифицированных профессиональных кадров.

1. *Полат Е.С. Метод проектов на уроках иностранного языка // Иностранные языки в школе.- 2000.-№2-3.*
2. *Ю.Сурмин и др. Ситуационный анализ или анатомия кейс-метода. Киев: Центр инноваций и развития, 2002. 286с.*
3. *Lehker, Marianne. Projektarbeit im DaF-Unterricht. InfoDaF, №6, 2003. S.562-575.*

Түйін.

Бұл мақала интербелсенді технологияларды мектеп пен жоғарғы оқу орындарында шетел тілін оқыту үрдісінде тиімді қолдану мәселесіне арналған. Бұл жерде аталмыш технологиялардың жалпы сипаттамасы беріліп, интербелсенді технологияларды шетел тілін оқытуда қолдануды/немесе қолданбауды анықтайтын аргументтер мен қатар оларды тиімді пайдаланудың ережелері анықталған.

Resume .

This article focuses on the effective utilizing of the interactive technologies in the foreign language teaching process in the schools and the high schools. The main specifics are mentioned ,“pro’s” and “con’s” of them, also the correct use of it in the teaching process.

ПРОБЛЕМЫ ФОРМИРОВАНИЯ МЕЖКУЛЬТУРНОЙ КОММУНИКАЦИИ НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ РАЗВИТИЯ ОБРАЗОВАНИЯ В КАЗАХСТАНЕ

УДК 373.102:372,8

Glushchenko Marina Evgenyevna *Senior teacher Almaty Management University Chair of Foreign Languages Kazakhstan, Almaty*
Glushenko1002@mail.ru

Kutybayeva Alima Duisenbayevna *Associate Professor Almaty Management University Chair of Foreign Languages Kazakhstan, Almaty*

Аннотация

Данная статья рассматривает основные проблемы межкультурной коммуникации, масштабы которой нарастают с очевидной динамикой как неотъемлемая часть такого вселенского процесса как глобализация. В статье затрагиваются вопросы развития и нововведений в министерстве образования и науки, которые направлены на формирование и развитие поликультурной личности для повышения конкурентоспособности кадров в международном образовательном пространстве. Особое внимание автор обращает на формирование коммуникационных практик в современном обществе, которое пытается преодолеть межкультурные различия. Проблемы межкультурной коммуникации на современном этапе развития цивилизации стали необычайно актуальны. Широкие миграционные процессы, открытые границы, туризм, ресурсы Интернета и СМИ, технический прогресс привели к столкновению и взаимодействию культур, в некотором смысле даже к культурной интеграции. Особенно остро встают проблемы межкультурного взаимодействия перед многонациональными государствами, так как возникают контакты между представителями разных культур не только на внешнем, интернациональном уровне, но и на внутреннем, межэтническом. Для Казахстана, который также является полиэтническим государством, проблема установления межкультурного диалога, сохранения мира и межнационального согласия стоит на первом месте.

Улучшение качества обучения иностранным языкам в вузе в настоящее время непосредственно связано с внедрением инновационных технологий, с умением специалиста пользоваться информационными ресурсами в сфере межкультурной коммуникации. В статье рассматривается способ обучения иноязычному общению с помощью проектной компьютерной технологии.

Статья, по своему замыслу, входит в русло междисциплинарных исследований, практическая значимость которых будет нарастать сообразно расширяющимся масштабам межкультурной коммуникации.

Ключевые слова: иностранный язык, предмет, межкультурная коммуникация, коммуникативная компетенция

Тірек сөздер: мәдениетаралық коммуникация, шетел тілі, мәдениетаралық компетенция

key words: intercultural communication, intercultural competence, foreign language.

21 столетие - век информации, глобализации, стремительного развития науки и новых технологий. Сегодня ни одна страна не остаётся изолирована. Основная масса человечества вовлечена в мировой круговорот. Обучение за рубежом, научная деятельность, сфера бизнеса - всё это приводит к необходимости общения с представителями иноязычной культуры. Для успешной коммуникации человеку в независимости от страны его проживания необходимо не только обладать хорошими знаниями иностранного языка, но и принимать своего собеседника как носителя чужой культуры, имеющего свой духовный мир, своё мировосприятие. Владея одним и тем же языком, люди не всегда могут правильно понять друг друга, и причиной часто является именно расхождение культур. На первый взгляд вследствие глобализации и интенсивной миграции различия между культурами должны постепенно исчезать, уступая место так называемой «вселенской» или «мировой культуре». Но данная тема продолжает вызывать живой интерес среди ученых, политиков, переводчиков, бизнесменов и мн. др. Американские бизнесмены причиной 50 % своих неудавшихся контрактов считают недостаточное владение межкультурной компетенцией [1].

Стратегический курс развития образования РК нацелен на качественное обновление отечественного иноязычного образования и подготовку в этой области профессиональных кадров, отвечающих общемировым стандартам.

Министр образования и науки РК Аслан Саринжипов заверил, что в школах Казахстана будет внедряться модель трехязычного обучения. Он сообщил, что подготовка к переходу на английский язык обучения в старших классах уже началась. По словам главы МОН, в основной школе предлагается организовать сквозное изучение терминологии по предметам естественно-научного цикла, в рамках подготовки запланировано проведение внеклассных мероприятий по предметам изучения отдельных тем, курсов на английском языке.[2]

Современные методики обучения иностранным языкам в нашей стране уделяют большое внимание формированию навыков межкультурной коммуникации. При общении с носителем иностранного языка учащиеся невольно осуществляют взаимодействие с носителем иной культуры. Для эффективного общения требуется толерантность и понимание другого человека, рефлексия собственной речевой деятельности, анализ и сопоставления информации с лингвистическими нормами родного языка. Все это с одной стороны требует развитого критического мышления, с другой стороны – эффективно способствует его развитию [3].

Когда мы находимся в чужой стране, то все возникающие проблемы непонимания и разного рода недоразумения (от шокирующе-неприятных до комических) мы приписываем обычно (либо только) недостатку или полному отсутствию языковых знаний. Безусловно, тесная связь и взаимозависимость

между владением иностранным языком и возможностью общаться с представителями другой культуры совершенно очевидны и не требуют никаких доказательств. Но только ли незнание или недостаточное знание иностранного языка являются причиной межкультурных недоразумений? Сегодня этот вопрос является риторическим.

Проблемы межкультурной коммуникации на современном этапе развития цивилизации стали необычайно актуальны. Широкие миграционные процессы, открытые границы, туризм, ресурсы Интернета и СМИ привели к столкновению и взаимодействию культур. Особенно остро встают проблемы межкультурного взаимодействия перед многонациональными государствами, так как возникают контакты между представителями разных культур не только на внешнем, интернациональном уровне, но и на внутреннем, межэтническом. Для Казахстана, который также является полиэтническим государством, проблема установления межкультурного диалога, сохранения мира и межнационального согласия стоит на первом месте. В такой непростой ситуации перед наукой и образованием остро стоят сложные и благородные задачи: во-первых, исследовать корни, проявления, формы, виды, развитие культур народов, проживающих в Казахстане и их контактов и, во-вторых, научить людей мирно сосуществовать рядом друг с другом. В этом взаимодействии культур важно сохранить принцип «единство в многообразии». Как пишет Аменова К. С., «научно-технический прогресс и усилия разумной и миролюбивой части человечества открывают все новые возможности, виды и формы общения, главным условием эффективности которых является взаимопонимание, диалог культур, терпимость и уважение к культуре партнеров по коммуникации» [4]. Поэтому необходимо полностью реализовать предоставленные временем возможности для налаживания межкультурного диалога.

Прочность владения языковым материалом, необходимая для осуществления межкультурной коммуникации, достижима только при изначально-комплексном обучении всем видам речевой деятельности и усвоении языкового материала во взаимодействии всех анализаторов, т.е. в единстве говорения, слушания, чтения и письма. Необходимость этого вытекает из психофизиологического положения о неразрывном взаимодействии анализаторов коры головного мозга. Поэтому отрыв образов языковых знаков различных модальностей друг от друга отрицательно сказывается на прочности усвоения.

Из всех форм проявления межкультурной коммуникации в ВУЗовский условиях приоритетное внимание должно быть уделено информативным беседам о событиях из жизни учащихся как важнейшей форме обучения

реальному речевому общению, для этого существуют следующие основания [5].

Решение на иностранном языке организационных вопросов урока и учебы, хотя и является важным компонентом обучения реальной коммуникации, во-первых, в принципе не представляет собой методической проблемы, и, во-вторых, не может занимать по времени, отводимом на него, сколько-нибудь значительного места в процессе обучения.

Информативные беседы о событиях из жизни учащихся в вышеизложенном понимании могут быть классифицированы по различным критериям. Так, по степени и характеру подготовки они могут подразделяться на подготовленные (как в содержательном, так и в языковом плане или только в каком-либо одном, чаще всего содержательном) и неподготовленные (экспромтные). Это деление несколько условно - ведь любая групповая беседа возможна постольку, поскольку учащиеся уже овладели необходимыми для ее ведения речевыми умениями и навыками. С этой точки зрения беседы всегда подготовленные. Вместе с тем обсуждение повседневных событий может предваряться непосредственной подготовительной работой, и в таком случае можно говорить о подготовленных информативных беседах.

Уровень знания иностранного языка студентом определяется не только непосредственным контактом с его преподавателем. Для того чтобы научить иностранному языку как средству общения, нужно создавать обстановку реального общения, наладить связь преподавания иностранных языков с жизнью, активно использовать иностранные языки в живых, естественных ситуациях. Это могут быть научные дискуссии на языке с привлечением иностранных специалистов и без него, реферирование и обсуждение иностранной научной литературы, чтение отдельных курсов на иностранных языках, участие студентов в международных конференциях, работа переводчиком, которая как раз и заключается в общении, контакте, способности понять и передать информацию. Необходимо развивать внеклассные формы общения: клубы, кружки, открытые лекции на иностранных языках, научные общества по интересам, где могут собираться студенты разных специальностей [6].

В Алматы Менеджмент Университете ежегодно на кафедре Иностранных Языков проводятся следующие мероприятия, где студенты могут почувствовать языковую среду максимально приближенную к реальной и проявить свои языковые навыки и умения в социокультурном контексте.

- Клуб английского языка
- Клуб корейского языка
- Клуб китайского языка
- Клуб испанского языка
- Кино-клуб
- Музыкальный клуб

- Театр-студия (драматизация)
- Вечера, посвященные культуре и традициям Стран Изучаемых Языков
- Конкурс стенгазет
- Участие в празднований Дня языков
- Конкурс - Страноведческий коллаж США, Китай, Испания, Корея, Великобритания: Как мы это видим
- Проведение Halloween, Christmas Day, St.Valentine's Day, Thanksgiving Day

Развитие межкультурной компетентности происходит в процессе межкультурной деятельности. Телекоммуникационные технологии служат организующим компонентом такой деятельности. Телекоммуникационные технологии – это сетевые технологии, использующие глобальную сеть Интернет в синхронном и асинхронном режимах времени в образовательных целях для развития межкультурной компетентности. Дидактические свойства и возможности телекоммуникационных технологий позволяют формировать деятельностьную основу обучения, с их помощью образуется среда межкультурного взаимодействия, они непосредственно реализуют принцип «диалога культур», задают социокультурный контекст и контекст будущей профессиональной деятельности, позволяют создавать ситуации успеха, образуют межкультурное пространство, в котором развиваются эмоции, чувства, личностные качества

Педагогические условия развития межкультурной компетентности студентов на основе использования телекоммуникационных технологий:

– построение образовательного процесса в вузе на основе культурологического и аксиологического подходов и с учетом социокультурного контекста и контекста будущей профессиональной деятельности; методическое обеспечение образовательного процесса модульными программами, направленными на актуализацию деятельности, значимой для развития межкультурной компетентности (*содержательный аспект*);

– разработка модели педагогических сценариев встраивания телекоммуникационных технологий в образовательный процесс вуза для проектирования среды межкультурного общения и деятельности; использование активных методов обучения, новых педагогических технологий в образовательном процессе; подготовленность преподавателей университета к целенаправленному использованию телекоммуникационных технологий для развития межкультурной компетентности студентов (*организационно-технологический аспект*);

– реализация идей личностно-деятельностного, конструктивистского подходов; учет индивидуальных особенностей, уровня развития межкультурной компетентности; актуализация субъектного опыта студентов;

создание ситуаций успеха в образовательном процессе вуза (*личностный аспект*).

В заключение отметим, что в связи с исследованием проблем межкультурной коммуникации в методике преподавания языка как иностранного или неродного уже наметились некоторые сдвиги в сторону изменения наименования предмета «иностранный язык» на предмет «межкультурная коммуникация», который преследует те же цели по формированию коммуникативной компетенции с обязательным акцентом на знания об инокультуре и умения владеть стратегиями аккультурации в стране целевого языка и применять языковые знания для решения проблем межкультурной коммуникации. Как бы не назывался предмет, главной задачей преподавателя языка остается формирование толерантного отношения вторичной языковой личности к изучаемому языку и культуре, освобождение от стереотипов и поиск эффективных и оптимальных способов активизации коммуникативно-когнитивной деятельности студентов.

1. Грушевицкая Т.Г., Попков В.Д., Садохин А.П. Основы межкультурной коммуникации: Учебник для вузов (Под ред. А.П. Садохина. - М.:ЮНИТИ-ДАНА, 2012. - 352с.
2. <http://www.nur.kz/865836-istoriyu-kazakhstanana-geografiyu-shkol.html>
3. Кунанбаева С.С. Теория и практика современного иноязычного образования. Алматы, 2010. –344с.
4. Аменова К. С. Формирование языковой личности в условиях межкультурной коммуникации [Текст] / К. С. Аменова // Педагогика: традиции и инновации: материалы IV междунар. науч. конф. (г. Челябинск, декабрь 2013 г.). — Челябинск: Два комсомольца, 2013. — С. 79-81.
5. Ахатова Б.А. Языковое сознание и культура// Полингвизм: Язык – Сознание – Культура: Междунар.конф. «Ахановские чтения»// отв.ред. Э.Д. Сулейменова. – Алматы, 2008, т.2, 307 с.
6. Сулейменова Э.Д., Шаймерденова Н.Ж., Смагулова Ж.С. Новая языковая идентичность в трансформирующемся обществе: Казахстан, Кыргызстан, Таджикистан и Узбекистан. Методология исследования. – Алматы, 2005.

Resume

This article illustrates the main problems of cross-cultural communication which scales are increasing with obvious dynamics as an integral part of such universal process as globalization. This article touches on the questions of development and innovations in the Ministry of Education and Science which are directed on formation and development of the polycultural personality to increase competitiveness of our specialists in the international educational arena. We pay particular attention to formation communicative practices in modern society, which tries to overcome cross-cultural differences. Problems of cross-cultural communication at the current development stage of a civilization have become extraordinary actual. Broad migratory processes, open borders, tourism, Internet and mass media resources, technical progress led to collision and interaction of cultures, somewhat even to cultural integration. Problems of cross-cultural interaction are especially critical in the multinational

states representatives of different cultures have to interact not only on the external, international level, but also on internal, interethnic. Kazakhstan, which is also multiethnic state, is highly concerned about the problem of establishment of cross-cultural dialogue, a preservation of peace and international harmony.

Improvement of quality of foreign language teaching in higher education institution is directly connected with introduction of innovative technologies. Ability of teaching staff to use information resources in the sphere of cross-cultural communication is very important too. The article demonstrates the way of teaching to communicate in foreign language with the help of design computer technology.

Article, according to its idea, is included into the course of interdisciplinary researches which practical importance will increase in compliance with the extending scales of cross-cultural communication.

Түйін

Бұл мақала ауқымы өсіп келе жатқан, әлемдік үдерістің ажырамас құрамдас бөлігіне айналып келетін мәдениетаралық коммуникацияның негізгі мәселелерін қарастырады. Мақалада полимәдени тұлғаны қалыптастыру, оның халықаралық білім беру кеңестігінде бәсекеге түсе алатын кадр ретінде қабілеттерін арттыруына бағытталған Білім және ғылым министрлігінің дамыту мен жаңа енгізілімдері туралы сұрақтар талқыланады. Автор қазіргі заманғы қоғамда мәдениетаралық ерекшеліктерді жеңуге тырысатын коммуникациялық тәжірибелерді қалыптастыру мәселесіне ерекше көңіл бөледі. Қазіргі кезеңде мәдениетаралық коммуникация мәселелері өркениет дамуының ерекше көкейкесті сұрақтарына айналды. Кең көш-қон процесстері, ашық шекаралар, туризм, Интернет және БАҚ ресурстары, техникалық өрлеу түрлі мәдениеттердің соқтығысына және өзара әрекеттесуіне әкеліп соқтырды, тіпті мәдени шоғырлануға дейін апарды. Әсіресе, көпұлтты мемлекеттер алдында мәдениетаралық өзара әрекеттесу мәселелері айрықша өткір тұр, себебі түрлі мәдениет өкілдер арасында болатын байланыс тек қана сыртқы халықаралық деңгейде ғана емес, ішкі этнос-аралық түрде де пайда болады. Полиэтникалық мемлекеттердің бірі Қазақстан үшін мәдениетаралық диалогты сақтау мәселесі, бейбітшілік пен ұлтаралық келісім сұрақтары бірінші орында тұр.

Жоғары оқу орындарында шет тілін үйрету сапасын жақсарту қазіргі кезеңде инновациялық технологияларды еңгіздіру мен мәдениетаралық қарым-қатынас саласында ақпаратты ресурстарды қолдану қабілеттерімен тікелей байланысты. Мақалада компьютерлік технологияларды жобалаудың көмегімен шет тілде сөйлеу қабілетіне үйрету амалдары қарастырылады. Мақала бап бойынша пәнаралық зертеу арнасына жатады, оның тәжірибелік маңызы мәдениетаралық қарым-қатынас ауқымының өсуіне қарай ұлғайып тұрады.

УДК 378.016:811.111

ШЕТТІЛДІК БІЛІМ БЕРУДЕ КОММУНИКАТИВТІК ҚҰЗІРЕТТІЛІКТІ ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ МАҢЫЗЫ МЕН ПРИНЦИПТЕРІ

Жұмағұлова Р.Қ. - 2 курс магистранты

Ғылыми жетекшісі: Нұрғожина Ш.И.ф.ғ.д., профессор

Абай атындағы ҚазҰПУ Шетел тілі: екі шетел тілі

Андатпа.

Қазақстан Республикасының «Білім туралы» заңында «Білім беру жүйесінің басты міндеті – ұлттың және жалпы адамзаттың құндылықтар, ғылым мен практика жетістіктері негізінде жеке адамды қалыптастыруға, кәсіби шыңдауға бағытталған білім алу үшін қажетті жағдайлар жасау, оқытудың жаңа технологияларын енгізу, білім беруді ақпараттандыру, халықаралық ғаламдық коммуникациялық желілерге шығу» деп білім беру жүйесін одан әрі дамыту міндеттерін көздейді. Жаһандану үдерісі, жаңа әлеуметтік-мәдени талаптар және мемлекетіміздің экономикалық деңгейінің өсуі шет тілін оқытуды одан әрі жетілдіру мен жеделдетуді талап етеді. Бүгінгі таңда еліміздегі білім берудің мазмұны жаңартылып, оған қоса оқытудың жаңа әдіс-тәсілдері мен технологиясы енгізіліп, осыған орай білім беру сапасын көтеру қажеттілігі өзекті мәселелердің бірі болып отыр. Қазір шетел тілін оқыту әдістемесінің деңгейі өте жоғары. Шетел тілін оқытудағы негізгі мақсат – шетел тілді коммуникативті қалыптастыру және дамыту, оны еркін игере білу. Білім беру саласының барлық бағыттарында жаңаша көзқарас, яғни жаңаша базистік оқу жоспарына көшу, білім мазмұнын жаңаша жан-жақты жетілдіру, жаңа буын оқулықтары мен әдістемелік кешендерге көшу тағы басқа жүйелілікпен қарастырылып, қалыптасуда. Шетел тілдерін оқытудың қазіргі амалы ретінде құзіреттілікке бағытталған оқыту технологиясы шетел тілі коммуникативтік біліктілігінің барлық компоненттерінің жемісті дамуын және оның нәтижесі ретінде коммуникативтік құзіреттілік қалыптасуын қамтамасыз етеді [1].

Тірек сөздер: шеттілдік білім беру, құзіреттілік, коммуникативтік құзіреттілік, мәдениетаралық қатысым субъектісі, білім беру жүйесі.

Ключевые слова: иноязычное образование, субъект межкультурной коммуникации, компетенция, образовательная система, коммуникативная компетенция.

Keywords: foreign language education, intercultural communication, educational system, education competences, communicative competence.

Қазіргі таңда шетел тілін тілдік жоғарғы оқу орындарында оқыту мақсаттары өткен ғасырдың тоқсаныншы жылдарындағы зерттеу жетістіктеріне сай елеулі өзгерістерге ие. Осы өзгерістерге сай шетел тілін белгілі бір мақсатқа сай оқыту, яғни студенттердің белгілі бір құзіреттілікті қалыптастыруына негізделіп оқыту тиімді болып отыр, және де шетел тілін

оқытудың жаңа парадигмасы аясында, яғни шеттілдік білім беруде ЖОО студенттерінің коммуникативтік құзіреттілігін қалыптастыру алдыңғы мақсаттардың және міндеттердің бірі болып тұр. Себебі, шеттілдік білім берудің соңғы нәтижесі – мәдениетаралық қатысым субъектісін қалыптастыру.

XX ғасырдың аяғы мен XXI ғасырдың басындағы білім беру мақсаты мен мазмұны елеулі өзгерістерге ұшырады. Заманауи білім жүйесіндегі өзгерістер мұғалімдердің кәсіби біліктілігін яғни құзіреттілігін көтеруді талап етеді. Қазіргі білім берудің негізгі мақсаты – жеке тұлғаның, ұжымның және мемлекеттің өзекті және перспективалық қажеттіліктеріне сай, әлеуметтік ортаға бейімделуге қабілетті, жұмыс әрекетіне дайын, өз бетінше білім ала алатын және жетілдіруге қабілетті, өз елінің жан-жақты дамыған жеке тұлғасын дайындау. Тек еркін ойлап, өз іс әрекетін болжап және оқыту барысын үлгілей алатын мұғалім өзі білгілеген мақсаттарының кепілгері бола алады. Сондықтан да қазір білікті, шығармашыл, бәсекеге қабілетті және серпінді өзгеріп жатқан заманға сай жеке тұлға қалыптастырушы мұғалімдерге сұраныс бірден өсті [11]. Осыған орай еліміздің 2011-2020 жылдарға арналған білім беруді дамытудың мемлекеттік бағдарламасының еңбек нарығының, еліміздің индустриялық-инновациялық даму міндеттері мен жеке тұлғаның қажеттіліктерін қанағаттандыратын және білім беру саласындағы үздік әлемдік тәжірибелерге сай келетін жоғары білім сапасының жоғары деңгейіне қол жеткізу мақсаты әсіресе шетел тілі студенттерінің құзіреттіліктеріне жете мән беруді талап етеді.

Алдымен «құзіреттілік» терминіне тоқталар болсақ, Н.Хомский шамамен XX ғасырдың ортасында тіл ғылымында енгізген болатын. Оның семантикалық мағынасына келер болсақ «тілді қолдану» дегенді білдіреді. Мұнда тілді меңгеруші оқып отырған тілде тек сөйлеп қана қоймай, сол тілде ойлай да үйренуді мақсат тұтады. Себебі оқушы тілді тек лингвистикалық дәрежеде білуі оның толыққанды шетел тілінде қатысымға түсе алмауына әкеледі, сондықтан да ол тілдік білімімен қатар психологиялық, социологиялық және дидактикалық қасиеттерін де меңгеруі тиіс деп баяндайды [3].

Шетел тілін меңгеруде құзіреттілік терминінің мағынасы жалпақ, яғни ол лингвистикалық немесе грамматикалық құзіреттілік, дискурстік құзіреттілік, социолингвистикалық және мәтіндік құзіреттіліктерден тұрады. Аталмыш құзіреттіліктің оқытуда қолданылу нәтижесі тілді үйренумен қатар оны қолданыс аясына сай терең ұғынып, мағыналы қатысым құрастыру. Тілді меңгеруде құзіреттіліктерді қалыптастыру мақсатын тілдің арнайы әзірленген, шынайы мақсатталған практикалық сабақтарда қолданылуы өте тиімді болады [4]. Тілдік құзіреттілікті қалыптастыруда ғалымдар негізгі 4 құзіреттілік топтарына бөліп қарастырады. Бұл төрт негізгі құзіреттіліктердің субқұзіреттіліктері тілді үйренудің дәрежелерімен тұспа-тұс келетінін

түсіндіреді. Әр топ тілдік құзіреттіліктің қалыптастырудың белгілі бір аспектісі негізінде құрастырылғын.

Тілдік құзіреттіліктерді қалыптастыру негізінде оқыту тілдік бірліктер орнына олардың белгілі бір мәнмәтінде мағыналы да толыққанды қолданысын практикалық сабақтар кезінде үйретуді көзделеді. Нақты тапсырмалар студенттердің қызығушылығына, қажеттіліктеріне және жас ерекшеліктеріне байланысты таңдалады. Түсіндірілген жаңа сөздік, грамматикалық тақырып немесе мәтін формалары жеке жеке емес, бірыңғай қолданысымен бағалануы тиіс.

Жоғарыда айтылған «құзіреттілік» термині мағынасы мен қазіргі заман талабына сай маман даярлау ЖОО-да коммуникативтік құзіреттілігі негізінде бағаланады десек те болады. Себебі шеттілдік білім беру жүйесі коммуникативтік тұрғыда негізделген және де шетел тілін меңгеру дәрежесін анықтауда негізгі критерийдің бірі деп алынады [5]. Ол шетел тілі студентінің шеттілдік мәдени құндылықтарды ескере отырып кәсіби мәселелерді шешу қабілетін сипаттайды. Шеттілдік білім берудің сапасы – ол болашақ мамандардың өзіндік дамыту, заман талабы мен шеттілдік заңдылықтарға сай қатысымын толыққанды орындай алуы. Біз қарастырып отырған коммуникативтік құзіреттілік студенттердің тек когнитивтік немесе өзін өзі ұстауын емес, сонымен қатар адамгершілік және ұлттық ұстанымдарының, оның әлеуметтік құндылықтары мен құқықтарының өзінің ішкі әлеміне бағдарланған талпыныстарын білдіреді.

Коммуникативтік құзіреттілік көпәспекттілі болып келеді. Оның құрамдас бөліктері келесі аспектілерден тұрады [2]:

- Тілді түрлі мақсаттар мен қолданыс мақсатын жайлы мағлұматты білу;
- Тілдің белгілі коммуникативтік жағдайларда өзгеру ерекшеліктерін білу;
- Түрлі тақырып аясында түрлі форматтағы мәнмәтінді түсіне білу;
- Қатысымды шектеулі лексикалық немесе грамматикалық қабілетке қарамастан жалғастыра алу.

Шеттілдік білім беру үрдісінде коммуникативтік құзіреттілікті қалыптастыруда мұғалімнің рөлі:

- Көмекші;
- Дос;
- Ақылшы.

Негізінен топпен оқыту маңызды болып табылады. Сабақ барысында оқушы мен мұғалімнің міндеті – бір– бірімен қатысымға түсіп отырып үйрену, демек индивидуалдық оқытудан алшақтап, жоба немесе тапсырмаларды топ болып ақылдаса отырып, орындау. Мұнда оқушы мұғалімге қарағанда негізінен құрбыларымен жұмыс істейді.

Коммуникативтік әдісті шетел тілін оқытуда қолданылғанда негізінен келесі тапсырмалар мен жаттығулар қолданыс табады:

- Жобалар;
- Коммуникативті ойындар;
- Коммуникативті жаттығулар;
- Рөлдік ойындар;
- Дискуссия мен диспуттар.

Осы аталған жаттығулар мен тапсырмалар арқылы студенттердің коммуникативтік құзіреттілігін қалыптастыру белгіленген принциптерді ескере отырып құрастыру керек, тек соңғы нәтижеге бағытталған, жоспарланған оқыту процесі негізінде ғана студенттердің коммуникативтік құзіреттілігін қалыптастыруға болады. Принциптерді заңдылық мағынасымен қарастырсақ, ал заңдылықтар белгілі бір аяда ғана қолданыла алатындықтан біз тек шеттілдік білім беру аясындағы коммуникативтің құзіреттіліктің сөйлеп ұғынудың белсенділігін арттырудың әдістемелік заңдылықтарға тоқталамыз [2]. Бұл принцип, яғни *тілдік ойлау принципі* келесі бес аспектен құралады:

- Тілдік практика қатысымға түсу құралы ретінде: аталмыш аспект студенттің сабақ барысында шетел тілін практикалық қолданысы негізінде үйренуін меңзейді, яғни мұғалімнің кезкелген жұмысты орындаудағы нұсқаулары да шетел тілінде жүргізілсе студенттің ойлау белсендігі сабақ бойы шетел тілінде жүзеге асады. Алайда бұл тек грамматикалық тақырыптардағы теориялық нұсқауларға тиімді, сөйлеу немесе дыбыстау сияқты басқа аяларға тиімді емес. Қорыта айтсақ, коммуникативті құзіреттілікті қалыптастырудың ең алғашқы және негізгі принципі студенттердің сабақты ұдайы шетел тілінде ойлап ұғынуы болып табылады.
- Жаттығулардың сөйлеуге бағытталуы. Оқушылардың практикалық жұмыстармен ғана оқыту олардың ауызекі сөйлеу қабілеттерін дамыта бермейді, сондықтан да дыбыстау жаттығуларына қарағанда шынайы тапсырма, яғни студенттің өзі құрастыруы арқылы жүзеге асатын жағдаяттар негізінде оқу үрдісін жоспарлау өте тиімді болады. Сөйлеу тапсырмалары шынайы, мысалы жаттығулардың сөйлеуге уәждемесі негізінде. Мұнда сөйлеуге арналған тапсырма ойлау жүйесін де қамтуы керек.
- Ойлап сөйлеу белсенділігі. Мұнда белсенділік тек физикалық тұрғыда немесе субъективті емес, студенттің қоршаған ортамен белсенді қарым-қатынасқа түсуі. Демек бұл жаңғырту белсенділігі. Айтар болсақ, мұнда студенттің құрбысымен қатысым барысында кейбір ақпараттарды жаңғыртуы немесе түзеуі арқылы жүзеге асады. Сондықтан мұнда сыртқы белсенділік пен сыртқы белсенділік деп қарастырсақ болады. Сонымен, студенттердің ойлап сөйлеу белсенділігін коммуникативтік тапсырмалар көмегімен арттырып отыру қажет.

- Материалдың коммуникативтік құндылығы. Бұл материал шынайы қатысым аясында қолданысқа ие болуы тиіс. Материалдың тілдік немесе қатысымдық құндылығы қаншалықты жоғары болса оның қарым қатынас жасауға қолдану мүмкіндігі соншалықты болады [6]. Тілдік немесе қатысымға бағытталған материалдың қарым қатынасқа түсу үшін тиімді болуы үшін, яғни қарым қатынастың мазмұндық құндылығын дұрыс ұйымдастыру үшін келесі үш факторға көңіл бөлу керек:

- Қатысым жоспарланған нақты белгіленген ая;
- Оқытылып отырған студенттердің оқу аясы;
- Оқушылардың жас ерекшеліктері.

Бұл принципте ең маңызды айта кететін жай ол сөйлеуге коммуникативтік қатысым негізінде үйрету белгілі бір оқыту аясы мен оқушылар дәрежесіне сай әр фразаның қолданысы коммуникативті құнды ойлау қабілетімен бірге меңгерілуі.

- Дәрістің қатысымдық сипаты. Принципті жүзеге асыруда соңғы орындалуы қажет нәрсе ол сабақтың қатысымдық сипатта ұйымдастырылуы. Оны ұйымдасуы үшін:

- Қатысымдық мақсаты болуы керек;
- Сабақты ұйымдастырудың сәйкес болуы керек;
- Мұғалімнің қатысымдық және қатысымдық емес әрекеттері болуы керек.

Келесі принцип оқыту үрдісінің *жеке тұлғаға бағытталуы*. Бұл әдістеме аясында жаңа болса да кеңінен тараған оқыту принциптерінің бірі. Мұнда зерттеушілердің жұмыстарына сүйенсек (И.И.Резвицкий, Б.Г.Ананьев) адамның жеке тұлғалық ерекшеліктері оның өмірінің негізгі үш аспектісінен құралған біртұтас жүйе: индивид ретінде, субъект ретінде және тұлға ретінде. Яғни жеке тұлғаға бағыттала оқытуда адамның осы үш аспектісін алдыңғы орынға қою керек. Шетел тілін оқыту барысында оқушының жеке қасиеттері мен оның тұлғалық дамуна көздеме оқыту оның кейінгі тұлғалық дамуына, әрі қарай жеке өз бетінше тілдік білімін дамытуға себепкер бола алады.

Айта кетілуі маңызды келесі принцип – *функционалдылық принципі*. Негізінен бұл принцип Ресей әдістемесінде А.П.Старков ойластырған болатын. Оның ережесіне сүйенер болсақ, функционалдылық принципі оқу барысындағы оқытушы мен оқшының нысаны және оқу үрдісінің формасы мен мазмұнын анықтайды [7]. Оны ауызша немесе жазбаша қатысым үрдісінде негізгі қызмет ететін қарым қатынас элементтерін меңгеру арқылы құрастыруға болады. Аталмыш принципті жүзеге асыру үшін келесі аспектітерін ескеру қажет:

- ✓ Қатысым материалын үлгіленуі мен функционалдылығы;
- ✓ Сөйлеуді үйретуге арналған тілдік бірліктердің функционалдылығы;
- ✓ Материалды таңдау мен ұйымдастыруының функционалдылығы;

- ✓ Тілдік бірліктер функциясы мен қабілеттіліктердің біртұтас дамуы;
- ✓ Сөйлеудің функционалды біртұтастығы;
- ✓ Функционалдылық пен когнитивтіліктің қатар болуы.

Жағдаяттық принципі дегеніміз шетел тілін оқытуды ұйымдастыру жағдаяттар негізінде және солардың көмегімен жүзеге асады дегенді білдіреді. Жағдаят дегеніміз қарым қатынасқа түсушілердің сол әрекеттегі формасы, негізі болып табылады [8]. Сондықтан да жағдаятқа тән ерекшеліктер оның мазмұндылығы, эвристилігі, деңгейлілігі мен анықталған құрылымы болады. В.А.Артемовтың айтуынша барлық тілдік қатысымдар білгілі бір жағдаятта жүзеге асады. Жағдаятты тілдік материалды ұйымдастырудың негізі деп қарастыру керек және де ол негізгі тілдік қабілеттіліктерді біртұтас дамытуға көзделініп ұйымдастырылғаны дұрыс болады.

Жаңашылдық принципі оқу үрдісінің ажырамас бір бөлігі болып табылады. Бұл принциптің пайда болуына аз уақыт болса да жалпыға ортақ мойындатылғаны бар. Жаңашылдыққа тілдік қолданыстың формасы, сөйлеудің мазмұны, оқыту әдісі, оқыту жағдайы, оқыту мазмұныны қатысты болады. Жаңа әдістерді сабақта қолдану сөйлеу әрекетінің немесе коммуникацияның продуктивті болатынына кепілдік береді [10]. Себебі жаңалық үйретілген нәрсенің репродукция әдісі ретінде қолданылып, оқушының есін шетел тілінде ойлауын қамтамасыз етеді. Оған қоса, жаңашылдық қызығушылық негізі болып табылады.

Қорыта келе, шетел тілін оқытудың бірыңғай тұжырымдамасын күзiреттiлiк ((компетенция) *competentis* латын тілінде – қабілетті) жолымен қарастыру қажет. Күзiреттiлiк терминiн ғылымға алғаш рет Н. Хомский енгізген. Оны адамның белгілі бір іс-әрекетті орындауға қабілеттілігін көрсету үшін қолданды. Әсіресе, жоғары оқу орындарда коммуникативті бағытта білім беру маман иелерінің әр аяда шетел тілін жетік меңгеріп, мағыналы да мазмұнды қарым қатынас орнатуға кепілдік береді. Коммуникативтік күзiреттiлiктi қалыптастыру өз кезегінде болашақ мұғалімдердің шетел тілі қабілеттерін ғана дамытып қоймай, оның тілді меңгеруде белсенділік, танымдық және шығармашылық қабілеттерін қалыптастырады. Яғни шеттілдік коммуникативтік қатысым субъектісі толықтай қалыптасуына ықпал етеді.

1. «Тілдерді қолдану мен дамытудың 2001-2010 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы туралы» ҚР Президентінің 2001 жылғы 7 ақпандағы Жарлығы.
2. Пассов Е.И. коммуникативный метод обучения иноязычному говорению. – М.: Просвещение, 1991. – 47-50 бб.
3. Мильруд Р.П., Максимова И.Р. Современные концептуальные принципы коммуникативного обучения ИЯ. // Иностранные языки в школе, №4, 2000

4. Павловская И.Ю. Методика преподавания иностранных языков: Обзор современных методик преподавания – 2-е изд., Санкт-Петербург. 2003
5. Щукин, А. Н. Методика преподавания русского языка как иностранного: учеб. пособие для вузов / А.Н. Щукин. – М.: Высш. шк., 2003. – 332 б.
6. Обучение русскому языку в школе: учеб. пособие для студентов педагогических вузов / Е.А. Быстрова, С.И. Львова, В.И. Капинос и др.; под ред. Е.А. Быстровой. – М.: Дрофа, 2004. – 237 б.
7. Литневская, Е. И., Багрянцева, В. А. Методика преподавания русского языка в средней школе: Учеб. пособие для студентов высших учебных заведений / Под ред. Е. И. Литневской. – М.: Академический проект, 2006. – 588 б.
8. Успенский, М. Б. Курс современного русского языка в педагогическом вузе: Учеб. пособие / М.Б. Успенский. – М.: Издательство Московского психолого-социального института; Воронеж: Издательство НПО "МОДЭК", 2004. – 190 б.
9. Львов, М. Р. Словарь-справочник по методике преподавания русского языка: Пособие для студентов педагогических вузов и колледжей / М.Р. Львов. – М.: Издательский центр "Академия"; Высшая школа, 1999. – 272 б.
10. Антонова, Е.С. Методика преподавания русского языка: коммуникативно-деятельностный подход: учебное пособие / Е.С. Антонова. – М.: КНОРУС, 2007. – 460 б.
11. Гальскова, Н.Д., Гез, Н.И. Теория обучения иностранным языкам. Лингводидактика и методика: учеб. пособие для студ. лингв. ун-тов и фак. ин. яз. высш. пед. учеб. заведений / Н.Д. Гальскова, Н.И. Гез. – 3-е изд., стер. – М.: Издательский центр "Академия", 2006. – 336 б.

Резюме

В Законе Республики Казахстан «О языке», где главной задачей образовательной системы является – делать все возможные условия для формулирования индивидуального человека и для профессиональной подготовки специалиста на основе ценностей нации и человечества, достижения науки и практики; внесение новых информационных технологии в образовательную систему; и его информатизация и эффективное использование международных глобальных сетей. На сегодняшний день в условиях глобализации в нашей стране в образовательную систему внедрились новые методы и технологии обучения и в связи с этим появились новые учебные материалы и методические пособия для преподавателей через которых можно будет улучшить качество образования. Методика обучения иностранных языков сейчас находится на высшем уровне. Основная цель обучения иностранных языков – осваивать язык на свободном уровне, а также формировать коммуникативную деятельность. Использование компетентностного подхода при обучении иностранному языку, в особенности формирование коммуникативной компетенции обеспечивает формирования субъекта межкультурной коммуникации [1].

Resume

The main purpose of educational system of the Republic of Kazakhstan «About languages» is to do all the conditions for the formulation of individual rights and for the training of specialists on the basis of the values of the nation and of humanity, science and practice, the introduction of new technologies into the educational system, and computerization, the effective usage of the international global networks. Today in our country the educational system introduces new methods and techniques of training, in this regard, there is a need to improve the

quality of education. Methods of teaching foreign languages are now at the highest level. The main purpose of learning foreign languages is to develop level of target speakers, also form communicative skills. The use of competence based education and especially the formation of communicative competence of the learners enables the formation of subject of intercultural communication which is the final purpose of foreign language education [1].

УДК:82;316,3

БІРІНШІ АЗАМАТТЫҚ СОҒЫС КЕЗІНДЕГІ ҚЫТАЙ ӘДЕБИЕТИ

Сайдахмет Элдар., Гүлиза Багдулл 2-курс магистранттары қытай әдебиеті мамандығы, Қытай, Шин Жияң университеті, eldar_eldar@inbox.ru

Аңдатпа

Бұл мақалада 1917-1927 жылдардағы Қытай қазіргі заман әдебиеті жан-жақты талданады. Бұнда 1917 жылы қаңтарда, 胡适 «新青年» “Жаңа жастар” баспасында “әдеби реформа толқыны” жайында өз статьясын басып шығарды. 胡适 –ның ұсынысы бойынша “сегіз іс” қозғалды, бұл: «须言之有物» “тек керекті тілді істету”, «不模仿古人» “ежелгі адамдарға еліктемеу”, «须讲求文法» “әдеби нормаға көңіл бөлу”, «不做无病之呻吟» “ауырусыз ыңкылдамау, жоқ нәрсеге байбалам салмау”, «务去滥调套语» “ізетті сөзді мағынасында қолдану”, «不用典» “ежелгі өлген сөздерді қолданбау”, «不讲对仗» “антитезисті түсіндірмеу”, «不避俗字俗语» “мәтел мен иероглифті ашып түсіндіру” қатарлы реформа ұсынады. Оның Шығармашылық мазмұны екі жақтық форманы қамтиды, бірақ әр кезде әдеби тіл формасының реформасын айқын атап көрсетеді. Сол жылы қазанда 除独秀 өзінің “әдеби реформасының теориясы” жазды, негізгі ұсынысы, әдеби реформаның үш үлкен мәнін айқындау болды.

Тірек сөздер: аристократиялық, большевизм, буржуазия, анти-империалистік, интеллектуалдық, жаңа мәдени қозғалыс, әдеби зерттеу ұйымы, антифеодализм, тіл формасы, мәдени революция.

Ключевые слова: большевизм аристократия, буржуазия, антиимпериалистического движения в интеллектуальной, культурной, литературной организации научно-исследовательской, anti-feodalizm, форма языка и культурной революции.

Key words: bolshevism aristocracy, the bourgeoisie, the anti-imperialist movement of the intellectual, cultural, literary research organization, anti-feodalizm, a form of language and cultural revolution.

Әдебиет өркениет пен мәдениетті білу үшін ғана жазылмайды. Ол бүгінгі шындықты дұрыс түсінуге негіз қалайды, ертеңге болжам құруға қызмет етеді. 1917-1927 жылдарғы Қытайдың қара халқының тағдыры мен тәжірибесі, интеллектуалдық әлеуеті мен көп жылдық мәдениетіндегі жан-жақтылықты дөп басып тануға мүмкіндік береді. Қытайдағы мәдени революциямен қатар жаңа әдебиет дүниеге келді. 1919 жылы «4 мамыр» антиимпериалистік және антифеодалдық қозғалысы дамыған Қытай интеллигенциясының ұмтылыстарын өмірге келтіруге көмектесті. Олар

езгідегі Отандарына көмектесетін және қоғам өмірін бейнелей алатын әдебиетті аңсаған болатын. [4, 36-41б]

1917-1927 жылдардағы Қытай қазіргі заман әдебиетінің ілгерілеуі, интеллектуалдық қауымға тікелей және жанама әсерін тигізді.

Интеллектуалдық әлеуеттің қозғаушы және жасақтаушы белсенділер қауымы, оның ішінде ең бастысы жазушылар мен оқығандар екені анық. Осы жылдары Лу Шүн революция жайындағы көзқарасын, гуманисттік дәстүрдегі бағытын назарға ұстай отырып, "4 мамыр қозғалыс" әдебиеті жайында шығармалар жазды. Адамдардың бірігуін талап ететін бұл күрес бір мақсатты көздеген және Қытай әдеби – тарихында өзінің терең ізін қалдырды. Бірінші азаматтық соғыс кезеңінде пайда болған реалисттік әдебиет көптеген жазушылардың және халықтың көзқарасын өзгертті. Сол кезде табиғат жайлы емес нағыз шынайы өмір жайлы жазылған әдебиет пайда болды. Көптеген классиктер өз шығармаларында байлардың қара халықты қанағаны, паракорлық пен зорлық-зомбылық жайлы жаза бастады. Сөйтіп, қара халықтың көзін ашты.

1921 жылы жазушы Мао Дүн «- «小说月报» журналында былай жазған: «Әдебиет қазір өзінше бір ғылым. Оның зерттеу объектісі - адам өмірі, зерттеу құралдары - өлеңдер, пьесалар, әңгімелер және романдар ». Осы сөздер, сол кез жазушыларының өнерге деген көзқарастарын білдірді.

1919 жылғы "4 мамыр" қозғалысы мен бірінші азаматтық күрес тек қытай халқына ғана емес, басқа елдердің де көз-қарасын өзгертіп, шығармашылық, ғылыми ізденістерге жаңа өріс ашты. Жаңа әдеби қозғалыс пен революциялық әдеби қозғалыс идеологиясы, ағартушылық қозғалыс идеологиясын бастады. 1915 жылы қыркүйекте «Жаңа жастар» атты журнал жарық көрді. Бұл жаңа мәдени қозғалысты бастайтын негізгі көрсеткіш. 除独秀、李大钊 тағы бақа жазушылар жаңа мәдени қозғалысты бастаушылардың бірі. Қозғалыстың негізгі мазмұны, демократиялық үгіт пен ғылыми идеология, феодалдық логика моральын сынау, ал ескі идеология бойынша оқыту үшін, конфуциді оқыту міндетті болған, бұл мүдде ақылға қонбайтын идеология. Кейін, жаңа мәдени қозғалыс бастаушылары кең жерді таныстырумен қатар, «4 мамыр қозғалысындағы» әдебиет өнер ағымындағы туындыларды аударды. “5-4”-дың түрлі саладағы ықпалы күшті болды, мемлекеттік тілге шынайы көмеген тигізді. 除独秀 Қытайдың мәдениеті мен өнеріне араласып, “бүгіннен басталған реалисттік бағытты идеологиялық көзқарасын” ұсынды, 李大钊-ның ойынша: “жаңа мәдениет енді туылуда, ол жаңа мәдениет үшін хабаршы керек”-деді. Бұл қоғам феодалдық мазмұндағы ескі әдебиетке, «文言» шығармасына қарсылығын білдірді. Бұдан басқа, әдебиеттің демократиялық дамуы шарасыз сипатқа ұшырады. [1,135-140б]

1917 жылы қаңтарда, 胡适 «新青年» “Жаңа жастар” баспасында "әдеби реформа толқыны" жайында өз статьясын басып шығарды. 胡适 –ның ұсынысы бойынша “сегіз іс” қозғалды, бұл: «须言之有物» “тек керекті тілді істету”, «不模仿古人» “ежелгі адамдарға еліктемеу”, «须讲求文法» “әдеби нормаға көңіл бөлу”, «不做无病之呻吟» “ауырусыз ыңқылдамау, жоқ нәрсеге байбалам салмау”, «务去滥调套语» “ізетті сөзді мағынасында қолдану”, «不用典» “ежелгі өлген сөздерді қолданбау”, «不讲对仗» “антитезисті түсіндірмеу”, «不避俗字俗语» “мәтел мен иероглифті ашып түсіндіру” қатарлы реформа ұсынады. Оның Шығармашылық мазмұны екі жақтық форманы қамтиды, бірақ әр кезде әдеби тіл формасының реформасын айқын атап көрсетеді. Сол жылы қазанда 除独秀 өзінің “әдеби реформасының теориясы” жазды, негізгі ұсынысы, әдеби реформаның үш үлкен мәнін айқындау: қашалған 阿腴-дің аристократиялық әдебиетін таратып, қол жеткізе алатын лирикалық, халықтық әдеби құрылымы ескі, аса қымбатты, классикалық әдебиетті жою, жаңа, анық, шынайы құрылысты, реалисттік әдебиетті жасау, көмескі, күрделі табиғаттық, көркемдік әдебиетті, халықтық кең тараған қоғамдық әдебиетті ұсынды. 除独秀 –дың ойынша, мазмұнымен екі жақтық ескі әдебиетке қарсы әдіс, бұдан басқа әдістерден ерекше, ол біркелкі емес әдеби реформаның басқармасы. 胡适、除独秀 –дың көтерілісі, 钱玄同、刘半农 тағы басқа адамдардың белсенді үндесуі мен әдеби революциялық негізгі мазмұны: шетел әдебиетін және шетел әдеби шығармаларының аудармасын жасау, 除独秀、李大钊、鲁迅、周作人、胡适、刘半农、沈雁冰 тағы басқа жазушылардың негізгі шығармалары айқындалды. [2,46-51б]

Ресейде туылған қазан революциясымен марксизм идеологиясы Қытайда таралған мәдениет идеологиясына аса үлкен, терең әсер етеді. 李大钊 бастапқы кезде “Франция Ресей төңкерісін салыстыруым”, “қарапайым халықтың жеңісі», “большевизмдік жеңісі”, “менің марксизмдік көзқарасым” және басып шығарған тағы басқа әдебиеттері арқылы, қазан революциясы мен марксизм идеологиясын қытайға таныстырады. 1918 жыл «Жаңа жастар» редакциясындағы 李大钊、钱玄同、刘半农、胡适、沈尹默、高一涵、周作人、鲁迅 тағы басқа жазушылар қозғалысқа қатысты. Сол жылдың мамыр айында «Жаңа жастардың» дерлік 白话-ні қолданады. Сол кезде жаңа мәдени қозғалыс «Жаңа жастар» орталығы ақырындап қалыптасты, коммунизм білімі, ұсақ

буржуазия білімі мен оның ішіндегі жан-жақты адамдар бір шептің сызығымен, мәдени революциялық қозғалыспен бірге құрылды.

Лу Шүннің «呐喊 жан айқай», «彷徨сергелдең» атты әңгімелер жинағы " сан түрлі адам өзімен бірге әртүрлі мүмкіндікті алып келеді" деген типтік әдісімен жазылған, романтикалық идеологияны реалисттік бағытта дамытады, таңбаланған идеология элементінің құрылымдық әдісі, барлық жағынан кеңеюі мен қатар, үлгі ретінде көрсетіледі. [5,16-216]

鲁迅 және тағы басқа жазушылар көптеген үздік шығармаларын басып шығарды, әр түрлі, бір-біріне ұқсамайтын ағымдарды қалыптастырды.

Әдеби зерттеу ұйымының орталықтанған негізгі сұрағы "Адам өмірі жайындағы ағым" романы. Бұл шығарма белгілі бір уақытта ағымның таралуына қатты әсер етті, сол ғасырдағы жазушылар

叶圣陶、许地山、冰心、王统照 тағы басқа жазушылардың құрғаны тек бір жүйе, "Мәдениет қоғамының құбылысын, адамдардың өміріндегі қиыншылықтармен байланыстылығын көрсету керек" , - деп есептеген.

叶圣陶 (绍钧) 1919 жылдан бастап 白话 мен романын жазды, оның «人生派» романының құрылымы, мәдени зерттеу қоғамының ерекше идеологиясын дамытады. Шығарманың көптеген бөліктері «灰色的人生» кішкентай ауылдар мен қалаларға, кішкентай елді мекен мен кішкентай білімге арнап жазылған шығарма. «潘先生在难中» " Фән мырза Нэн Жонда"

бұл екі тап тақырыбындағы романы кішіпейіл сипатта жазылған. 许地山

бүркеніш аты 落花生 бұл әдебиетті зерттеу ұйымының мүшесі, ерекше, көркем сипатта роман жазатын жазушы. 许地山 Тайванда туылған,

патриотты, интеллигентті отбасынан шыққан адам, бастапқы кезде адамдардың ізгі ниетіне ұмтылып, осы қоғамға өзін арнады. Кейін, Бирма, Малайзия тағы басқа жерлерде сабақ береді, сонымен бірге буддизмді, христиан діндерінің пайда болуына қатты қызығушылығын білдірді.

Сонымен қатар, сол уақытқа орай, романдарды басып шығарды, астарлау мен кара қоғам, ақиқатқа шабуыл жасап, адамдар арасындағы әділетсіздікті білдіретін терең сезім мен еркіндікке қол жеткізген, сол уақыттағы "Нирванаға жету" буддизм идеологиясымен әлемді тану, әлемдік фатализм көзқарасын зерттеді. Оның сол уақыттағы негізгі романы «тағдыр

құсы», «саудагер әйел» , «еңбекшіл өрмекші» тағы басқа, 王统照-дың ертедегі «爱» мен «美» романдары бойынша адамдар арасында тараған

рецепт жеткіліксіз (қате) деп есептеген, өнегелі туындылардың бірі «күлімсіреу», «ойға шому» тағы басқа. Қоғамның жасаған білімі анық

айқындала бастады, сол идеяны жүзеге асырған адамдардың бірі 王统照。

Оның «湖畔儿语»、«生与死的一行列»、 «沉船» тағы басқа шығармалары реалисттік бағытта бейнеленген, онда төменгі топтағы халықтың езгісі, бақытсыз өмірі мазмұндалады. 冰心-нің "проблематикалық" романында адамдарға көмегін тигізуге тырысады, қара түстес реализмді жартылай ғана ашады. Қара түстес реализмнің жартылай ақниеттілігін ашып көрсетеді, сол кезде жомарттық сезім пайда болады. 庐隐-нің «海滨故人» прозасы сол уақыттағы өнегелі туындының бірі. “5-4” кезеңіндегі шығармалар қоғамдағы реализмді анық бейнелейді. [4,43-51б]

Құрылған қоғамның негізгі лирикалық ағымы, бұл романтика – идеологиялық ағымның таралуына себебін тигізді. Бұл қоғамға кіретін өнегелі жазушылардың бірі郭沫若、郁达夫、张资平 тағы басқа郭沫若 оннан астам роман басып шығарды, оның ішінде жазушы өзінің «牧羊哀话» шығармасында анти-империалисттік көңіл-күйді білдірді; «漂流三部曲» тағы басқа шығармаларды жарыққа шығарды. Бұл шығармаларында жазушы жастардың жол таба алмай қиналғанын көрсетеді, олардың тұрмысы мен махаббатының қиыншылығы жайында мазмұндайды. Ол «沉沦» жинағы (1921 жылы), "Сұр түсті өлім", «南迁» үш романымен қамтылды, романдардың барлығы Жапониядағы жас шетел студенттерінің өмірлік сұрақтарына арналды, «青年忧郁病的解剖» повесті антиимпериалисттік, патриоттық идеологияны білдірді. 郁达夫 ертедегі роман құрудың идеясын көркем ерекшелеген ең үлгілі өкілдердің бірі. 郁达夫 Жапониядан отанына оралғаннан кейін, жаңа роман жаза бастады. 郁达夫 романдарының мінезі анық; «自叙传» сипаты жағынан жанры лирикаға толы, роман идеясы күрделі, қара түнектей қайғырған. 张资平 өзінің көптеген романдарында өмірдегі махаббат мәселесін оқырманға ұсынған, «她帐望着祖国的天野» әңгімесі, «梅岭之春» тағы басқа әңгімелері, төменгі топтағы әйелдер мәселесін қозғайды, қоғамдағы негізгі қозғаған сұрағы - антифеодализм тенденциясының патриоттық идеология болып табылады. 1922 жылы басылып шыққан «冲积斯化石» туындысы өзіндік салттық сипатта жазылған, қазіргі заман әдебиетіндегі бірінші роман. [3,66-71б]

«乡土文学» “Ауыл-қыстақ әдебиет” ағымы Лу Шүн(鲁迅) шығармаларына әсер еткен деуге болады. Өнегелі жазушылардың бірі 王鲁彦、许钦文、王任叔、许杰彭家煌。 Бұл жазушылар ауылдан шыққан, отанының жағдайын басқа жазушыларға қарағанда жақсы біледі, бұл 鲁迅-нің шығармаларында жақсы байқалады, онда ауыл халқының

қиыншылықтары, болашақта " Ауылдағы өмір мен өлім, туған жердің демі, қағаз бетіндегі қозғалыс " әр жердегі халықтың жағдайын суреттейтін шығарма, 鲁迅-нің «黄金»、 «菊英的出嫁» шығармалары 许钦文-ның «石言» шығармаларын жазған. 王任叔 -ның «疲惫者»,许杰-ның «惨雾», «赌徒吉顺»,、 彭家煌-ның «怂愚»、 «活鬼» тағы басқа шығармалары белгілі. Қытайдың қазіргі заманғы әдебиеті 白话тілінде шыққан, 白话романдардың бірі «狂人日记». Сонымен қатар, 1917 жылы ақпан айында 胡适 «新青年» газетінің екінші бөлімі, алтыншы нөмірінде «白话诗八首» шығармасын басып шығарылды. 胡适、沈尹默、刘半农 жазушылардың 1918 жылы баспаның төртінші бөлімі, бірінші нөмірінде, тоғызыншы жолда, 白话 өлеңдері басылып шықты. 白话өлеңінің нормасы ескі әдебиетте араңдатылып,胡适 白话өлеңін жазған жазушылардың бірі.

胡适、沈尹默、刘半农、刘大白 тағы басқа жазушылар жаңа өлең түрін жазуды бастаған. Олардың реалисттік идеологиямен құрастырған өлеңдері, кейінгі пайда болған өлең қозғалысына қатты әсер етті. 胡适-ның «尝试集» шығармасы Қытайдың қазіргі заманына сай өлең жинағы 1920 жылы наурыз айында басылып шығарылды. Өлеңдер жинағының мазмұны «5-4» заманының қажетіне сай тәуелсіздікті дамытатын белгілі бір деңгейдегі барлық формалардың жиынтығы. [4, 36-41б]

«威权»、 «一颗遭却的星»、 «乐观» тағы басқа өлеңдері феодалдық державаға қарсы, халық еркіндігі, әскери кастаны шабуылдайды, төңкеріс уақытын ашып көрсетіп, оңтайлы сарын, абсолютті жаңа әдісті қолданады; «黄克强先生哀辞» мемлекет үшін өзін құрбан еткен, белсенді топқа жататын революционер, ардақты адам. «人为车夫» жұмысшы таптың идеологиясына өз рақымшылығын білдіреді. Осы өлең жұмысшы таптың, белсенді халық идеологиясының қалпы мен ұмтылысына қарсы болғанымен, бірақ «5-4» қозғалысынан кейін, антифеодализмдік қарулар – “тәккаппарлы” деп есептейді. «尝试集» тіл формасына тиімді болуға тырысады, тек 白话-ны ғана қолданбай, табиғи буынды қолданады. Бірақ, ескі өлең жаңа, еркін өлең ізіне түседі, мысалы, 胡适 өзі айтқандай "Өткен уақыттағы қан иісі";沈尹默-ның «月夜» бірінші жолды 散文 өлеңі өнегелі, көрнекті шығарма; «三弦» шығармалары буынды, келісім мен көңіл-күйді ымдап, көптеген адамдардың мақтанышын туғызды. 刘半农жаңа өлеңінің формасы мен буыны, көптеген зерттеулерден өтеді, ол “Ескі идеологияны бұзып, жаңа идеологияны құру ”

мен “Поэтиканы күшейту” деген дәйексөздерді шығарған, бар күшімен халық әнін жинаған, 仿效江“Сазды қазан” атты жинағы халық әніне айналды. Оның алғашқы туындысы “Арадағы бір қағаз” үздік шығармасы 贫富-ның реалисттік қоғамға қарсылығын анық байқатып, басып шығарады. 刘大白-дың «田主来»、 «卖布谣» тағы басқа өлеңдерінде беделді және бай жер иеленушілердің тойымсыздығы, ашушаң және қатігездігі, халықтың қайғысы мен қасіреті жайында жазады, бейнеленген халықтың қайғысы мен мұны терең идеологияға ие. 刘大白 жаңа қарапайым халыққа арналған өлең жазуға бар күшін жұмсады. Оның көптеген өлеңдері ауыл жайында жазылған, ол өз шығармаларында анық реалисттік идеология тенденциясы бар, қарапайым халықтық форманы қолданған.

Го Мороның «女神 перизат» жыр жинағы 1921 жылы тамыз айында басып шығарылды. «女神» -ның негізгі идеологиясы ескіні құртып, жаңаны құру, бұл толығымен ескінің көзін жойды. Жоғарыда айтылған мазмұны мен қатты байланысқан «女神» патриотизм идеологиясының халықтық заңын терең айқындайды.

胡适-ның «尝试集» шығармасы жаңа рухқа толы, өлеңдері революциялық шындықтың жаңа әдісін білдіреді. [5,49-516]

1921 жылы қаңтарда 北京 қаласында 12 ақын, жазушы әдебиетті зерттеу қоғамын құрды. Жалпы 170 адам мүше болды. Қытай қоғамында жаңбырдан кейінгі жауқазындай қаптап кеткен әдеби туындылар, түрлі басылымдар жарық көрді. Қоғам ақыр аяғында буржуазиялық позицияны ұстанып, кейін олар “小说月报” атты айлық журнал ашты. Қоғамның декларациясы мен ережелері журналда басылып шығарылды. Қытайда жұмысшы таптың революциялық күресі пайда болған жағдайда, Қытай әдебиетінің мәні мен орны қандай болуы керектігін алға қойды.

1921 жылдың шілде айында ГоМоро Жапонияның Токио қаласын орталығы етіп, «Тапқырлау қоғамын» құрды. Мұнда бірге жұмыс жасаған 郁达夫, 成仿吾, т.б қатарлы ақын-жазушылар болды. Бұл қоғам шетелде оқып жатқан студенттерді қолдап, оларға шетелдік шығармаларды қытай тіліне аударуды тапсырды.

1923 жылы 徐志摩 бастаған ақындар «Жаңа ай қоғамы» әдеби қоғамын құрды. Бұл қоғамда «Жыр қанаты» деген тек ақындар жиналатын база болды. Демек, Қытай қоғамы 1919 жылдан кейін өте жақсы жұмыс жасады. Бүкіл Қытай халқын оятуға себепкер болды. Қытай қоғамында көптеген жетістіктер жеміс көрді. ҚКП құрылуымен әдебиет бүкіл халықтың көзін ашып, жаңа табыстарға қол жеткізді.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. 曹万生主编, 中国人民大学出版社, 中国现代汉语文学史。2010.-756页
2. 浓乐主编, 中国现当代学 (下册) 北京: «高等教育出版社», 1986.-353页
3. 王自立主编, 中国现当代学 (下册) // 北京: «高等教育出版社», 2006.-180页
4. «Жаңа заман Қытай әдебиеті» «中国现当代文学», Н. Абдурақын. Алматы, «Қазақ университеті». 2013-217页
5. 袁行霈主编。中国文学史 // 北京: «高等教育出版社», -1988.-456页
6. 朱栋霖主编。中国现当代文学作品选, 北京: «高等教育出版社», -2004.-508页

Использование списка ссылок

1. Cao Wansheng Жэньминь университета Китая издательства китайской истории современного китайской литературы. 2010.-756
2. Концентрат редактор музыка, современный и Современные китайские исследования (книга) Пекин: «Высшее образование Пресс», 1986.-353
3. Ван Zili редактор современных китайских исследований (объем) @ Пекине: «Высшее образование Пресс», 2006-180 Page
4. «Жаңа заман Қытай әдебиеті» «Современная китайская литература», Н. Абдурақын. Алматы, «Қазақ университеті». 2013-217 Page
5. Юань Фэй линия редактор. История китайской литературы @ Пекине: «Высшее образование Пресс», -1988.-456
6. Чжу Donglin редактор. Избранные произведения современной китайской литературы, Пекин: «Высшее образование Пресс», -2004.-508

Using a list of references:

1. Cao Wansheng, Renmin University of China Publishing House, Chinese History of Modern Chinese Literature. 2010.-756
2. Concentrate music editor, Modern and Contemporary Chinese Studies (the book) Beijing: «Higher Education Press», 1986.-353
3. Wang Zili editor of Contemporary Chinese Studies (Volume) @ Beijing: «Higher Education Press», 2006-180 Page
4. «Жаңа заман Қытай әдебиеті» «Contemporary Chinese Literature», Н. Абдурақын. Алматы, «Қазақ университеті». 2013-217 Page
5. Yuan Fei line editor. History of Chinese Literature @ Beijing: «Higher Education Press», -1988.-456
6. Zhu Donglin editor. Selected Works of Contemporary Chinese Literature, Beijing: «Higher Education Press», -2004.-508

Резюме

В статье анализируется современная литература Китая в 1917-1927 гг. В этом случае, в январе 1917 года, 胡适 "新青年" "Новая Юность" издательство "литературный волна реформ" на статьях, опубликованных 胡适 по предложению в "Восемь", она заключается в следующем: "须言之有物" "запустить соответствующий язык", "不模仿古人" "Не подражать древних людей", "须讲求文法" "обратить внимание на литературной нормы", "不做无病之呻吟" "Там нет боли иñqildamaw, что не паниковать", "务去滥调套语" "уважительное отношение к смыслу слова", "不用典" "éjelgi использовать слова мертвых", "不讲对仗" "антитеза необъяснимые", "不避俗字 俗语" "и открытым толкование характера говорят "прогрессивной реформы. Творческий содержание включает в себя двустороннюю форму, но в любом случае ясно показывает, что реформы виде литературного языка. В том же году, в октябре 除独秀 "литературной теории реформы", писал он, было определить значение великого литературного предложения трех реформ.

Resume

This article analyzes the modern literature in China in 1917-1927. In this case, in January 1917, 胡适 "新青年" "New Youth" publishing house "literary wave of reform" on the articles published. 胡适 on the proposal of the "eight", it is this: "须言之有物" "run the appropriate language", "不模仿古人" "Do not imitate the ancient people", "须讲求文法" "pay attention to the literary norm", "不做无病之呻吟" "There is no pain iñqildamaw what not to panic", "务去滥调套语" "respectful of the meaning of the word", "不用典" "éjelgi to use the words of the dead", "不讲对仗" "the antithesis of unexplained", "不避俗字 俗语" "and open interpretation of the character saying "progressive reform. Creative content includes a two-sided form, but in any case clearly shows that the reform of the form of literary language. In the same year, in October 除独秀 "literary theory of the reform," he wrote, was to determine the value of the three great literary reform proposal.

ӘӨЖ:811.111:811.512.122'25

ШАРЛОТТА БРОНТЕ ШЫҒАРМАШЫЛЫҒЫНДАҒЫ МЕТАФОРЛАРДЫҢ ҚОЛДАНЫСЫ

Чажабаева Д. Д. *Абай атындағы Қазақ Ұлттық педагогикалық университетінің магистранты Шенгелбаева Н.Р. Филология ғалымдарының кандидаты, доцент*

Аңдатпа

Мақалада когнитивті метафораның түсініктемесі және Ш.Бронте «Джен Эйр» көркем шығармадағы функциональды ерекшеліктер қарастырылады. Бұл романдағы метафораларды аудару барысында метафораның сақталуы, метафора алмастырыуы және метафораның түсіп қалуы әдістері қолданылды. Аударманың адам қызметінің ең көне түрі екендігі даусыз. Аударма тілі басқа адамдардың бір – бірімен араласуына мүмкіндік

тудырып, аса маңызды элеуметтік қызмет атқарады. Аудармалардың таралуы адамдарға басқа халықтардың мәдениетімен, тұрмыс – тіршілігімен танысуына жол ашып, сол арқылы әлем әдебиеттері мен мәдениеттері араласып, баюына жағдай жасайды. Теңдесі жоқ Рудаки мен Омар Хаямның, Шекспир мен Гетенің, Эрнест Хемингуэй мен Шарлотта Бронте шығармалары аударманың арқасында ғана күллі адамзаттың игілігіне айналды.

Тірек сөздер: Метафора, ассоциативті ойлау, метафораның сақталуы, тілдік метафора, поэтикалық метафора.

Ключевые слова: Метафора, ассоциативное мышление, сохранение метафоры, языковая метафора, поэтическая метафора

Key words: Metaphor, associative thinking, preservation of a metaphor, language metaphor, poetic metaphor

Метафора адамдардың сөйлеу барысында өте маңызды рөл атқарады. Метафораны жасау немесе жасай алмау бұл ойлаушы және сөйлеуші адамды сипаттайтын критерийлердің бірі. Соның ішінде бастысы метафораның өзгеру қасиеті, яғни түпнұсқадағы метафоралардың аударма негізінде өзгеріске ұшырауы немесе сол қалпында қалу нәтижесі. Егер метафораны мағына ойыны ретінде қарастырсақ, ол (метафора) белгілі бір мағынаның көмегімен оған арналмаған басқа мағынаны жеткізеді. Бұл айтылған қасиет метафораның бір құбылыс арқылы басқа мағына білдіруі – адамның ассоциативті ойлауына негізделеді. Ассоциативті ойлау халықтың мәдени-тарихи өмірімен тығыз байланыста көрініс тауып, тілді қолданушылардың «ұжымдық есін», «мәдениет ескерткішін», «ұлт өмірінің айнасын» танытады. Сондықтан да ғаламның тілдік бейнесін қалыптастырудағы әр ұлттың өзіне ғана тән таным, ассоциативті-образды ойлау ерекшеліктерін айшықтауға бағытталған мәдени коннотацияның мәні айрықша. Метафора адамның терең ойлауының ерекшеліктеріне қатысты туындайды. Егер ойды басқалай, әдейі өзгертіп айтса, онда метафора қажет болғандықтан емес, онсыз болмайтындықтан пайда болады, ол адамның ойлау қабілеті мен тіліне тән деп айтуға болады. Ал ақындар “қажеттілікті ізгілікке” айналдыра отырып, өз шығармашылығында қолданып пайда табады [1].

Метафора суреттеп отырған затты немесе құбылысты ажарландыра түсуге, олардың өзіне ұқсас өзге затқа не құбылысқа балап көрсетуге негізделген троптың түрі. Акамедик З.Ахметов метафораға былай деп анықтама берген : «Метафора – екі нәрсені, құбылысты салыстыру және жанастырып жақындату арқылы астарлы тың мағына беретін бейнелі сөз немесе сөз тіркесі» [2].

Метафора қолдану сипатына қарай негізінде екі түрге бөлінеді:

а) тілдік (сөздік) метафора;

ә) поэтикалық (сөйлеу кезінде туындайтын контекстік) метафора [3].

Тілдік (сөздік) метафора сөзге жаңа мағына қосып, оның семантикалық шеңберін кеңейтіп, әрдайым үздіксіз дамытып отырады. Тілдік метафораны жалпыхалықтық сипатына қарап *дәстүрлі метафора* деп де атайды. Дәстүрлі

метафоралық тәсіл бойынша қазақ тіліндегі көп мағыналы сөздер ұқсату заңына сүйеніп, шыққан.

Дәстүрлі метафоралардың мағынасы халықтың таным-түсінігі, ой-өрісі, тіршілігі мен тұрмысына байланысты. Олар – мағынасы көпшілікке түсінікті, жиі қолданысқа түсетін бейнелі метафоралар. Дәстүрлі метафораның авторы жоқ. Олар – мақал-мәтелдер тәрізді халық қазынасы. Дәстүрлі метафоралар сөз айшығы ретінде тілде тұрақты қолданылады. Бірте-бірте дәстүрлі метафоралардың бейнелілік қасиеті солғындап, күнгірттенеді. Дәстүрлі метафоралар поэтикалық метафоралар тәрізді, негізінен, көркем әдебиетте қолданылады.

Тілдік метафоралар – туынды сөздерде метафоралық қасиеттер күнгірттеніп, соның нәтижесінде жаңа лексемалардың пайда болуы. Аталым жасаудағы метафораның басқа поэтикалық, бейнелілік метафорадан негізгі ерекшелігі де осында. Күрделі атауларда метафораның жұмсалуы, сөз мағыналарының ауысуы түрлі ауыспалы мағынаның өзегі болып табылады. Күрделі атаулардағы метафораның басты ерекшелігі – мағынаның екі жақты болуында.

Поэтикалық метафора – саналы түрде белгілі мақсат үшін көркемдік құрал ретінде көркем әдебиет пен көсемсөз стилінде қолданылады. Ал тілдік метафора – тілдің табиғатына тән, лингвистиканың түрлі салаларымен – лексикология, семасиология, аталым теориясы т.б. тәрізді түрлерімен қатынасы барлығын ескере отырып, кешенді мәселелердің байланыстыра қарастырылуы бүгінгі лингвистиканың алдына қойған басты міндеттерінің бірі деп санауға болады [4].

Көркем шығарманы немесе әдебиетті аудару кезінде аудармашы бірқатар қиыншылықтарға тап болады. Көркем шығарма мәтіні экспрессивті немесе эмоциональді, эстетикалық ақпарат беретін құрал болғандықтан, оның оқырманға немесе тыңдарманға образды-эмоциональді әсер ететін ерекшелігі бар. Сол себепті, аударманың бұл түріне және көркем аударма жасаушыға қойылатын талаптар өте ауыр. Әдеби шығарманы аударғанда, әсіресе өлең жолдарын аударуда, оның ырғағы мен мағынасын бере отырып аудару керек. Аудармашы өмір шындығын көргенде оған түпнұсқа арқылы қарайды және автордың көзімен қарайды. Аудармашының алдына қойылатын үш түрлі талап бар. Біріншіден, ол шығармада бейнеленіп отырған өмір шындығын дәл беруі керек. Екіншіден, түпнұсқаның өзін айнытпай жеткізуі тиіс. Үшіншіден, ана тілінің заңды жүйесіне ешқандай нұқсан келтірмеуі тиіс.

XIX ғасырдағы ірі жазушылардың бірі, ағылшын әдебиетінің классигі Шарлотта Бронте (әдеби лақап аты Каррер Белл, ағылшынша Currer Bell). Шарлотта Бронтенің 1847 жылы «Джен Эйр» романының жарық көруі Англияның әдеби өміріндегі ірі оқиға болды. Шарлоттаның «Джен Эйр» романында мектептің өте суық та көңілсіз, күнгірт мектеп өмірі айқын суреттелген. Пансиондағы тамақтың аздығы, кара суық, персоналдардың

балаларға деген дәрежелікке толы мейірімсіз қарым-қатынасы көрсетілген. Осы Джен Эйр көркем шығармадағы қолданылған метафоралардың ағылшын тілінен қазақ тіліне аудару тәсілдеріне көңіл аударсақ.

Түпнұсқа мен аударма мазмұндарының бірдей болуы мүмкін емес болғанымен де, түпнұсқаның мазмұнын барынша толық жеткізу аудармашының басты міндеті болып саналады [5].

Комиссаров В.Н. метафораны аударудағы метафоралық құрылымның үш негізгі түрін атап өтеді. Олар:

1. метафораның сақталуы (адекватты)
2. метафораның алмастырылуы
3. метафораның түсіп қалуы

Метафораның сақталуы – басқаша сөзбен айтқанда ең жоғарғы сатыда тұратын **адекватты аударма** деп айтуға болады. Барабар аудармада түпнұсқаның ерекшеліктері мен мазмұнын, оның тілдік пішінін аударма жасалатын тілдің құрылымын, стилін, лексикасы мен грамматикасын тілдің мінсіз дұрыстығымен үйлестіре отырып ескеру арқылы дұрыс, дәл және толық беру талап етіледі. Мысалы, ағылшын және қазақ тілдерінде *snow* ("қар") сөзінің мағынасында ақтықтың белгісі бар. Сол сияқты *stone* ("тас") "қаттылықты", *a day* ("күн") – бұл бірнәрсе "ашық" деген мағынада қолданылады [6]

Ал метафора аудармасының өмірде қолданылуын біз келесі мысалдардан көре аламыз.

1. *Mrs. Reed's hands still lay on her work inactive: her eye of ice continued to dwell freezingly on mine.*

Миссис Ридтің қолдары әлі де жұмысында бос жатты: оның суық көздері маған мұздай қадалды.

2. *The forest-dell, where Lowood lay, was the cradle of fog and fog bred pestilence; which, quickening with the quickening spring, crept into the Orphan.*

Ловуд жатқан орманның алқабы ұлы тұманның және тұман ауруларының тудыруының бөбегі. Және қазір сүзек індеті басталды; ол көктем келуімен таралып өсе бастадыда, біздің жетімдер панасына да келіп жетті.

Осы мәтін үзінділерінде, бірінші мысалда «*ice*» сөзі негізгі аудармасы «мұз» деген мағынаны білдіреді. Миссис Ридтің суық көздері арқылы қарым-қатынастың суығанын және ол адамға сенбейтіндігін білдірген. Ал екінші мысалда «*cradle*» сөзі негізгі аудармасы «бөбек» деген мағынаны білдіреді. Ол індетті орман алқабынан пайда болып, жетімдер панасына жеткен ұлы құбыжықпен салыстырған.

Метафораның алмастырылуы - метафоралы қолданған сөйлемдердің аудару барысында алмастырылуы, өзгеруі. *Leg-locker (curse)* (бұғау лағнеті) күрделі сөзі *leg* – «аяқ», *lock* – «бекіткіш, құлып» негіздерінен және –ег жұрнағынан жасалған. Аудару барысында алмастыру әдісі қолданылған. Себебі алмастырмай, тікелей аударса «*аяқ бекіткіш*» деп аударылады. Ал

қазақ тілінде «аяқ бекіткіш» сөзінің мағынасы жоқ, яғни лексикамызда ондай сөз кездеспейді. Сондықтан да алмастыру әдісін пайдаландық. Сол сияқты үлкен мықты деген мағынаны әр түрлі денотатты қолдану арқылы жеткізуге болады. Мысалға, *"He was are a horse"* - *"Ол нағыз бұқа болатын"*.

Толығырақ біз мынау мысалдардан байқап көруімізге болады.

1. *"He said something in praise of your eyes, didn't he? Blind puppy!"*.

"Ол бірнәрсе мақтау айтты сенің көзіне, солай ма? Соқыр қуыршақ".

Осы сөйлемдегі «puppy-күшік» деген сөздің орнына аударған кезде «қуыршақ» деген сөзбен алмастырылған.

Метафораның түсіп қалуы - метафоралы қолданған сөйлемдердің аудару барысында түсіп қалуы. Метафораның түсіп қалуы өте сирек кездеседі. Бірақ, білікті аудармашы метафоралық сөзді аудару барысында лайықты сөз табылмаған жағдайдың өзінде метафораның алмастыру әдісін қолдану арқылы барынша мағынаны сақтағысы келеді. Ондай лайық лексикасы табылмаса, сол кезде түсіп қалу әдісін қолданады. Мысалы:

1. *Her constitution was sound as a Bell-illness never came near her.*

Оның дене бітімі мықты, және денсаулығы мықты, ол ауру дегеннің не екенін білмеді.

Метафора кейіптеу болып табылады. Аудармашы аударған кезде метафораны түсіріп, оның орнына бейнелеу сөзді қолданған. Мен өз аудармамды ұсынам: *"Оның дене бітімі мықты болғандықтан, ауру оған жақын жоламайтын"*.

2. *A lady sang, and very sweet her notes -were.*

Бір ханым өлең айтты, және өлең айтқаны көңіл аударып тыңдайтындай болды.

Көркем метафора. Аударма барысында метафора сөзді түсіріп, оның орнына бейнелеуіш сөзді қолданған.

Сонымен, қорыта келгенде осы жұмыс барысында метафора көркем шығарма жазу барысында маңызды рөл атқарып қана қоймай, оның ажырамас бөлігі екені анықталды. Шарлотта Бронтенің шығармашылығын қарастыра отырып, «Джен Эйр» шығармасынан метафораларды аудару мәселесі қарастырылды. Метафораларды аудару барысында адекватты және түсіп қалу, алмастыру сияқты аударманың әдіс-тәсілдері қолданылды.

1. Гак В.Н. Метафора универсальное и специфическое // Метафора в языке и тексте. – Москва: Наука, 1988.
2. Ахметов З. Әдебиеттану терминдерінің сөздігі. Алматы, 1996
3. Барлыбаев Р. Қазақ тіліндегі сөз мағынасының кеңеюі мен таралуы. Фил. ғыл. канд. ... дис. – Алматы, 1963.
4. Қасым Б. Сөзжасам: семантика уәждеме. – Алматы, 2003.
5. Федоров А.В. Основы общей теории перевода. - М., 1983.
6. Комиссаров В.Н. Слово о переводе. - М, 1973.
7. Бронте Ш. "Джен Эйр" - М., 1990.

8. Bronte Ch. Jane Eyre. - М., 1996.

Резюме

В статье рассматриваются понятия метафоры и особенностям ее функционирования в романе Ш. Бронте «Джен Эйр». На примере перевода этого произведения рассматриваются такие явления, как сохранение метафоры, замена метафоры и ее опущение.

Resume

The article considers the study of metaphor and its particular functioning in the novel "Jane Eyre" by Charlotte Bronte. In the example of translation of this text shows us such phenomena as transferring the metaphor, its substitution and its omission.

УДК811.111.25

АНАЛИЗ ПЕРЕВОДА В ПРАГМАТИЧЕСКОМ АСПЕКТЕ

Затонская Татьяна Михайловна

Магистрант 2 курса специальности 6М020700 «Переводческое дело»

*Научный руководитель: к.ф.н., доцент **Кемелбекова З.А.** Институт
полиязычного образования КазНПУ им.Абая Алматы, Казахстан*

tdeltsova@mail.ru

Аннотация

Данная статья анализирует проблемы перевода «чужих реалий», способы прагматической адаптации текста, связанные с межкультурными различиями и разницей восприятия одной и той же информации разными людьми. Современная наука исходит из того, что носитель одного языка не может понять носителя другого языка не только потому, что они говорят, но и думают по-разному. Культура, менталитет, воспитание и образование влияют на мировоззрение и восприятие человека. В этой связи переводчику для полноценного осуществления своей деятельности необходимо обладать не только языковой, но так же социокультурной и коммуникативной компетенциями, чтобы быть способным передать реалии «чужой культуры» и сделать их понятными на переводимом языке[1].

Ключевые слова: межкультурные различия, «чужие реалии», восприятие текста, прагматический потенциал, прагматическая адаптация, дополнительная информация.

Key words: cross-cultural differences, realia, culture-specific concept, the perception of the text, pragmatic potential, pragmatic adaptation, extra information.

Тірек сөздер: мәдениетаралық айырмашылықтар, мәліметті қабылдау, «бөгде реалийлер», прагматикалық бейімделу, қосымша ақпарат.

Как же преодолеть эти культурные различия? Эксплицирование или иначе - введение в перевод дополнительной информации - один из основных приемов прагматической адаптации текста, который позволяет расшифровывать смысл «чужой» реалии. Другой прием, наоборот - опустить

несущественные детали, чтобы не затруднять восприятие текста. Приемы лексической и грамматической трансформации, замены одних частей речи и целых конструкций на другие - это неполный перечень возможностей, которые используют переводчики, чтобы сделать текст более понятным и легким для восприятия его своими реципиентами. Попробуем проследить это на конкретных примерах, взятых нами из статьи Элизабет Гарроу <The secrets to staying employed>, которая была опубликована 30 марта 2015 года на сайте www.bbc.com [2]. Британская журналистка поделилась с читателями BBC Capital советами экспертов, как удержаться на рынке профессиональных услуг в условиях растущей конкуренции, оптимизации труда и быстро меняющихся технологий. Эта проблема является сегодня насущной как для англоязычной, так и для русскоязычной аудитории. Поэтому неудивительно, что 16 апреля 2015 года на сайте русской службы BBC был опубликован перевод этого материала под названием: «*Как не потерять работу – несколько простых правил*» [3].

В качестве прагматически маркированной единицы в первую очередь был выбран заголовок статьи. Его дословный перевод на русский язык оказался невозможным из-за отсутствия полноценного эквивалента. Поэтому переводчик вынужден был прибегнуть к трансформации текста и различного рода заменам. В процессе косвенного перевода (определение Ж.-П. Вине и Ж. Дарбельне) [4, с.149] простое, осложненное залоговой формой глагола утвердительное предложение: <*The secrets to staying employed*> было заменено на сложноподчиненное предложение с отрицательным инфинитивом: «*Как не потерять работу – несколько простых правил*». При этом был использован прием экплицирования – введения дополнительной информации, объясняющей реципиенту, что именно содержит данная статья - «*несколько простых правил*». Возможны ли в этом случае другие решения? Мы не смогли удержаться от соблазна и предложили свои варианты перевода. *Секреты профессиональной востребованности. Как удержаться на рынке труда. Как не остаться безработным. Секреты долгосрочной занятости.*

В следующем примере - первом абзаце статьи – нами были выделены четыре прагматически маркированных единицы: *career consultant; help on finding a secure career; Business Mentors; finds himself laughing a little.*

Таблица 1. The secrets to staying employed. Речевой отрезок 1.

Source Text	Target Text
When a client calls career consultant Al Stewart looking for some help on finding a secure career , the founder of Business Mentors finds himself laughing a little .	Когда карьерному консультанту Элу Стюарту звонит клиент и спрашивает, как обеспечить себе стабильную карьеру , основатель компании Business Mentors не может сдержать улыбки .

Сопоставляя перевод и оригинал мы выяснили, что словосочетание *career consultant* переведено дословно, прямым способом, как: *карьерный консультант*. Само выражение звучит непривычно для усредненного получателя перевода, поскольку эта профессия появилась на постсоветском пространстве относительно недавно, и реципиенты усредненного типа плохо представляют себе, чем занимаются эти люди. Как правило, они путают *карьерного консультанта со специалистом по трудоустройству*. Последний подыскивает вакансии. Обязанности же *карьерного консультанта* шире и специфичнее. В них входит не только поиск работы для клиента, но и объективная оценка его профессионализма, анализ критических ситуаций, рекомендации по составлению резюме, подготовка к интервью и мн. др. Поэтому фраза *карьерный консультант* более полно отражает содержание этой профессии и подчеркивает ее отличие от привычного советским людям *специалиста по трудоустройству*. Хотя, возможно, для широкой аудитории имеет смысл сделать ссылку на сайте, по которой можно найти дополнительную информацию, поясняющую людям, чем именно занимаются профессионалы такого плана.

Выражение *help on finding a secure career* переведено косвенным способом, с помощью лексической трансформации. Конструкция с составным глагольным сказуемым *<help on finding>* (*помочь найти*) заменена на синонимичную ей фразу: «*как обеспечить*». Прагматически маркированная единица *finds himself laughing a little* тоже не переводится на русский язык дословно, поэтому переводчик подобрал соответствующее ей по смыслу выражение: *не может сдержать улыбки* (по принципу антонимии). Такой тип прагматической адаптации ориентирован на цель перевода - адекватное понимание текста и восприятие информации, соответствующее особенностям культуры получателя перевода. Мы не видим смысла предлагать другие переводческие решения, поскольку вариант русской службы БиБиСи максимально удачный, с нашей точки зрения. А вот следующий пример можно признать спорным, если, опять же рассчитывать на усредненного получателя информации.

Таблица 2 The secrets to staying employed. Речевой отрезок 2.

Source Text	Target Text
The days of working your entire career at IBM and getting a Rolex at the end are long gone,” said Stewart, in an email. “No career is safe from constant change, re-engineering, global competition, technological obsolescence.”	"Давно прошли дни, когда можно было отработать всю жизнь в IBM и получить за труды часы Rolex, - пишет Стюарт в электронном письме BBC Capital , - не существует профессии, застрахованной от постоянных перемен, реструктуризации, глобальной конкуренции и

Как видим, прагматически маркированная единица < *the days of working your entire career at IBM and getting a Rolex at the end are long gone* > переведена косвенным путем, с помощью различных замен. Переводчик решил, что в данном контексте слову «карьера» соответствует слово «жизнь» в русскоязычной языковой системе, поскольку речь идет об одной и той же работе в течении всей жизни. А выражение *at the end* (в конце, в итоге) заменено на фразу: «за труды». Мы провели небольшой эксперимент и предложили прочесть этот перевод нескольким реципиентам, разного возраста и социального статуса, задав им вопрос, как они понимают это выражение: «Давно прошли дни, когда можно было отработать всю жизнь в IBM и получить за труды часы Rolex». Результаты были удивительными:

Оскар (58 лет - строитель): «Наверное, здесь делается намек на размер пенсий, которые такие маленькие, что может хватить только на часы».

Карина (76 лет – пенсионерка): «Прошли времена, вкалывал-вкалывал и получил только часы Rolex».

Алина (46 лет-домохозяйка): «Раньше людей поощряли, если они долго работали на одном месте. Например, давали квартиру. А сейчас этого нет».

Наташа (44 года): «Сейчас нелегко даются заработки в IBM. Это же – сетевой маркетинг? Раньше за это можно было получить часы Rolex, а теперь труд, вероятно, обесценен».

Лариса (46 лет): «Часы Rolex, очевидно, стоили как зарплата всей жизни. Получается, что труд всей жизни стоил всего лишь часы. Для меня слово Rolex не перевешивает слово жизнь».

Айгуль (21 год): «А что такое – IBM? Я не знаю такой компании. Она ассоциируется у меня с сетевым маркетингом. И какую роль здесь играют часы Rolex? Я не понимаю до конца смысла этой фразы».

Что же на самом деле хотел сказать автор, когда говорил: «Давно прошли дни, когда можно было отработать всю жизнь в IBM и получить за труды часы Rolex»? Оказывается, в Британии когда-то была традиция – дарить настенные или наручные часы всем, кто уходит на пенсию. Такой подарок символизировал время, которое теперь принадлежит пенсионеру, и он может распоряжаться им, как хочет [5, с.10]. Никким образом этот символический презент не заменял людям пенсию. Указание на бренд часов – Rolex – в рассматриваемом нами случае, скорее всего, подчеркивает его высокую стоимость и тот факт, что такие подарки могла дарить только одна компания - IBM. Следовательно, сказав: *The days of working your entire career at IBM and getting a Rolex at the end*, - автор оригинала имел в виду, что времена, когда человек мог посвятить всю свою карьеру одной крупной компании и получить за это хороший подарок, прошли. Увы, но не все из опрошенных нами получателей перевода смогли сразу уловить этот смысл. Возможно, потому, что у советских людей были другие символические

подарки за добросовестный труд, и местные люди с трудом соотносят здесь почетные грамоты, орден или звание «Ветеран труда» с часами Rolex

Компания IBM и ее презенты за выслугу лет вызывают у постсоветских людей совершенно иные ассоциации, чем у англоязычного читателя. В частности, многие пожилые русскоязычные люди не имеют представления о стоимости часов Rolex и плохо представляют себе, что это за бренд. А некоторые реципиенты в возрасте от 20 до 45 лет путают крупную американскую компанию IBM - одного из крупнейших в мире производителей и поставщиков [аппаратного](#) и [программного обеспечения](#), а также ИТ-сервисов и консалтинговых услуг - с сетевым маркетингом [6]. В итоге каждый из них понял данную фразу по-своему, в соответствии со своим возрастом, информированностью, опытом и широтой кругозора. Это значит, что получателям перевода необходимы некоторые пояснения для более ясного понимания смысла сказанного и адекватного восприятия текста. Чтобы получить равноценный оригиналу коммуникативный эффект, необходимо вводить дополнительную информацию или искать в русском языке похожие ситуации, имеющие для получателя перевода аналогичное значение. Например, одна из опрошенных нами реципиенток вспомнила квартиры, которые получали советские люди на отдельных предприятиях за выслугу лет. Следовательно, для таких, как она, смысл оригинальной фразы можно передать и другими словами: «Прошли времена, когда можно было всю жизнь проработать на хлопчатобумажной фабрике и получить за это квартиру». В других случаях «чужие реалии» могут быть вообще опущены при переводе, чтобы не затруднять восприятие текста: < *The days of working your entire career at IBM and getting a Rolex at the end are long gone* > - «Дни, когда можно было работать всю жизнь на одном и том же месте и получить за это хорошее вознаграждение, давно прошли». В данном же случае переводчик русской службы БиБиСи все-таки оставил компанию IBM и часы Rolex. Это связано с задачами сайта, который, наряду с прочим, ставит своей целью знакомить русскоязычную аудиторию с реалиями британской жизни. Кроме того, целевая аудитория русской службы, как правило, - компетентные, интеллектуальные люди, образованные и подкованные в области политики, экономики и бизнеса. Объяснять им, что такое компания IBM и часы Rolex – не нужно. В трудных случаях они могут найти интересующую их информацию самостоятельно. Данная же статья рассчитана на современных деловых людей, пытающихся строить свою карьеру и удержаться на рынке труда. Кроме того, приведенная в пример реалия является фрагментом прямой речи, цитатой карьерного консультанта, которую в переводе лучше передавать точно. И сама по себе она не является ключевой в тексте. Хотя для усредненного получателя перевода поясняющая ссылка не будет лишней.

Таким образом, сравнительный анализ оригинала и перевода позволяет прийти к следующим выводам:

- каждый текст обладает определенным прагматическим потенциалом – способностью вызывать у реципиента определенную реакцию;
 - реакции реципиента могут выходить за пределы коммуникативных ожиданий переводчика;
 - восприятие любого текста зависит от особенностей аудитории, условий коммуникации и специфики текста;
 - задача переводчика добиться определенного коммуникативного эффекта, соответствующего целям перевода и авторской интенции;
 - адекватное понимание «чужих» реалий достигается путем прагматической адаптации текста перевода, в соответствии с особенностями переводного языка, аудитории-получателя, целями и задачами перевода;
 - поиск эквивалентов и переводческих соответствий не всегда исчерпывает возможности перевода;
 - переводчик должен предоставлять своей аудитории дополнительные сведения, ссылки и пояснения, чтобы добиться от нее адекватного понимания и восприятия реалий.
 - разные прочтения людьми одного и того же текста обогащают его прагматический потенциал, расширяют границы его понимания и демонстрируют новые грани человеческого творения.
1. Юларжи А.С., Рудых А.М. Некоторые аспекты перевода. Разные картины мира. Иркутский государственный технический университет, 2014 <http://www.km.ru/referats/336217-nekotorye-aspekty-perevoda-raznye-kartiny-mira>
 2. <http://www.bbc.com/capital/story/20150327-the-secrets-to-staying-employed>
 3. http://www.bbc.co.uk/russian/business/2015/04/150416_vert_cap_staying_employed
 4. Сдобников В.В., Петрова О.В. Теория перевода. Нижегородский государственный лингвистический университет им. Добролюбова. “Восток-Запад”, 2006
 5. Дэвид Льюис. Управление стрессом. Как найти 10 дополнительных часов в неделю. –М., Альпина Паблишер, 2012
 6. <http://www.ibm.com/us/en/>

Резюме

Бұл мақалада мәдениетаралық айырмашылықтар мен бір мәліметті түрлі адамдардың өзгеше қабылдауымен байланысты «бөгде реалийлерді» аудару мәселесін, мәтіннің прагматикалық бейімделу әдістерін талдайды.

Resume

This article analyzes the problems of realia translation and the pragmatic adaptation methods of Target-texts related to cultural and perception differences of the same information by different people.

УДК 81`37:81`25
**МӘДЕНИ-ТАҢБАЛЫҚ ЛЕКСИКАНЫ ҚАЗАҚ ТІЛІНЕН
АҒЫЛШЫН ТІЛІНЕ АУДАРУДЫҢ ЛИНГВОМӘДЕНИ АСПЕКТІСІ**

Серикбаева Раушан Сабитовна

*Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
Кәсіби шетел тілі коммуникациясы және аударма ісі кафедрасының
2 курс магистранты*

Аннотация

Тіл – ұлттың мәдени менталитет көрінісі ретінде, тіл және мәдениет арасындағы байланысты көрсететін ұлттық-мәдени таңбалардан құралады. Ол лексикалық, атап айтқанда мәдени- таңбалық лексика деңгейінде соның ішінде баламасыз, коннотативті және фондық лексикада жарқын бейнесін тапқан. Мәдени-таңбалық лексика туралы білім лингвистикалық білімнің маңызды компоненті. Олар тілдік тұлғаның өз мәдениетінен тыс шығуға және әлемнің ұлттық-мәдени көрінісінің әртүрлі қасиеттерін қабылдауға мүмкіндік береді.

Тірек сөздер: тіл, мәдениет, менталитет, таңба, білім, компонент.

Ключевые слова: язык, культура, менталитет, код, знание, компонент.

Key words: language, culture, mentality, code, knowledge, component.

Лингвистикалық құбылыс ретінде мәдени-таңбалық лексика баламасыз лексика категориясына жатады. Олар фондық білімнің бөлігі болып табылады және тіл мен мәдениеттің өзара әрекетін зерттеуде үлкен қызығушылық тудырады.

Мәдени-таңбалық лексика өте қызықты және ғажайып тіл лексикасының қабатын көрсетеді. Бұл сөздердің семантизациясы шетел тілін оқитындарға өте маңызды болып келеді, себебі әдетте олар түсінуде қиыншылықтар туғызыды. Мәдени-таңбалық лексика категориясы жіктелім мен аударма кезінде арнайы амал-тәсілді талап етеді.

Е. М. Верещагин және В. Г. Костомаров орыс тілі материалын негізге ала отырып, ұлттық-мәдени семантикасына бөлінген сөздердің жеті тобын түсіндіреді:

1) советизмдер, яғни қазан революциясынан кейін Ресейде қоғам өмірінің қайта құрылуының нәтижесінде туындаған ұғымдарды білдіретін сөздер (мысалы, жоғарғы кеңес, депутат)[4. 60б]

2) жаңа тұрмыстың сөздері советизмдерге тығыз жанасады (мәдениет саябағы, сенбілік, загс, зачетка).

3) дәстүрлі тұрмыстың заттары мен құбылыстардың аталуы (мысалы, щи, бублик, валенки, гормошка) [4.62б].

4) историзмдер, яғни тарихи дәуірлерде болған заттар мен құбылыстарды білдіретін сөздер (мысалы, сажень, фут, верста, кафан, уезд) [4.626].

5) фразеологиялық бірліктердің лексикасы (мысалы, бить челом, узнать всю подноготную) [4.636].

6) фольклордағы сөздер (мысалы, добрый молодец, суженый (-ая), чудо-юдо, жар-птица, домовой) [4.636].

7) шығу тегі орыс тілі емес сөздер, яғни тюркизмдер, монголизмдер, украинизмдер және т.б. (мысалы, тайга, базар, аркан, халат, изюм, плов және т.б.) [4.646]

Әртүрлі зерттеушілер мәдени-таңбалық лексиканы аударудың әртүрлі тәсілдерін ұсынады. Ең көп таралған тәсілдері бұл транслитерация, транскрипция, калькалау, баяндама аударма, мағынасы жақындатылған аударма және трансформационды аударма.

1) **Транслитерация** кезінде аударма тілінің тәсілдері арқылы сөздердің графикалық формасы, ал транскрипция арқылы оның дыбысталу формасы жеткізіледі.

2) **Калькалау**- шет тілдің мәдени-таңбалық лексикаларын оның құрамдас бөліктері- морфемаларды ауыстыру арқылы жеткізу.

3) **Баяндама аударма**. Бұл тәсіл ашық сөз тіркестері көмегімен бастапқы тілдің лексикалық бірліктерінің мәнін ашады. Бұл тәсіл өте үлкен және үнемсіз болып есептеледі. Сондықтан оны әрдайым мәтінді аудару кезінде қолдануға келмейді.

4) **Мағынасы жақындатылған аударма** бастапқы тілдегі лексикалық бірліктерге мағынасы жақын үйлесімділікті аударма тілінде іздеуден тұрады. Осындай лексикалық бірліктердің шамалас баламаларын “аналогтар” деп атауға болады.

5) **Трансформационды аударма**. Кейбір жағдайларда аудармашыға сөйлемнің синтаксистік құрылымын қайта құруына, алғашқы сөз мағынасын өзгертіп, яғни лексико-грамматикалық аудармашылық трансформациясына жүгінуге тура келеді.

В. С. Виноградов және А.В. Федоров тағы да бір гипонимикалық тәсілді белгілейтінін атап өткен. (ағылшын сөзінен шыққан, грек тамырларынан құрастырылған “hуpопyту”). Мысалы, нопаль (кактус түрі) -кактус, кебраго (ағаш түрі) - ағаш [5.566].

И. Есенберлиннің “Көшпенділер” тарихи трилогиясына сүйене отырып жиналған этнографиялық және географиялық, сонымен қатар саяси-қоғамдық және әскери жүйе ерекшеліктерін бейнелейтін 200 қазақ ұлттық мәдени-таңбалық лексикалар 4 топқа бөлінеді. Аталған әр топ өз кезегінде топтарға бөлінеді.

Этнографиялық топ-қазақ халқының тұрмысы мен еңбегіне, рухани мәдениетіне, салт-дәстүрге, дініне және сөйлеу әдебі ережелеріне қатысты ұлттық мәдени-таңбалық лексика кіретін үлкен топ болып табылады.

Берілген шығармада қолданылған **саяси-қоғамдық мәдени-таңбалық лексикалар** қазақ халқының өмірінің ерекшеліктерін бейнелейтін ұлттық боялған лексиканың максималды концентрациясының негізгі ортасы болып табылады. Берілген топқа барлық үш жүздің тайпаларын жатқызамыз.

Әскери мәдени-таңбалық лексика- бұл белгілі бір ғылымға, әскерге, қару маркасына, әскери техникаға, әскери лауазымға, тарихи оқиғалармен, соғыс батырларымен байланысты тарихи фактілерге тән атақтар.

Географиялық топқа географиялық объектілерді (қалалар, өзендер, таулар), өсімдіктер мен жануарларды бейнелейтін қазақтың мәдени-таңбалық лексикаларын жатқызамыз.

И. Есенберлиннің “Көшпенділер” трилогиясында 200 қазақ ұлттық мәдени-таңбалық лексикаларының пәндік жіктелімінің талдау нәтижесі этнографиялық топбірліктерінің саяси-қоғамдық, әскери және географиялық топ мәдени-таңбалық лексикаларына қарағанда сан алуан екенін көрсетті. “Көшпенділер” трилогиясының ағылшын тіліне аудармасы орыс тілі арқылы жасалғандықтан, ағылшын тіліндегі транслитерацияланған мәдени-таңбалық лексикалар графикалық және фонетикалық жағынан түпнұсқа бірліктеріне емес, орыс тілінің мәдени-таңбалық лексикасына жақын келетінін көрсетті.

Этнографиялық мәдени-таңбалық лексикаларын ағылшын тіліне аударудың негізгі тәсілі мағынасына ұқсас сөз табу – 49% құрайды. 45 **саяси-қоғамдық** мәдени-таңбалық лексиканы аударуда ағылшын тілінде транслитерация тәсілі -82% пайдаланылды. 30 **әскери** мәдени-таңбалық лексиканы ағылшын тіліне аудару кезінде мағынасына ұқсас сөздер табу – 66% құрайды. 20 **географиялық** мәдени-таңбалық лексиканы аудару нәтижесі транслитерация -75% құрайтынын көрсетті.

Аударманы мәдениетаралық қатынастың ерекше түрі ретінде қарастырып, оның тіл сияқты адамдар арасындағы қарым-қатынастың ең әмбебап тәсілі екенін растаймыз. Аударма ең алдымен оқырманның ой-өрісін кеңейту, басқа ұлттың өзіндік салт-дәстүрлері болатынын, басқа мәдениетті біліп, құрметтеу керек екенін түсінуге мүмкіндік беру мақсатымен өзге мәдениетке тән ұлттық мәдениеттің көріністерін, тарихын, этнографиясын, географиясын көрсетуді ұйғарады.

Қазақ ұлттық мәдени-таңбалық лексикалардың лингвомәдени ерекшеліктерін қарастыра отырып, олардың аударма процесі кезінде арнайы тәсілдерді қажет ететінін және оларды лингвомәдени ұстаным бойынша қарастыру керек екенін мойындаймыз.

Қазақ ұлттық мәдени-таңбалық лексикаларын шетел тіліне жеткізу мәселесі оларды әйгелі аударма тәсілдері көмегімен жеткізу ғана емес, атап айтқанда олардың мәдени коннотациясын жеткізуден тұрады. Бұл әр тілде басқа шетел тілдерінде болмайтын белгілі мәдени нормалардың болуымен байланысты. Берілген ерекшеліктерді елемей түсініспеушілікке, сонымен қатар аударма процесі кезінде қателіктерге алып келеді.

Сөйтіп, аударманың күрделі мәселелерінің бірі кірме емес мәдени-таңбалық лексикалардың мазмұнын шетел тіліне жеткізу болып табылатынын атап өткен жөн. Аудармашы сөздің пәндік мағынасымен қатар, оның ұлттық бояуын жеткізу керек. Сондықтан аудармашы саяси жүйе, экономика, ғылым бойынша ғана емес, сонымен қатар түпнұсқа және аударма тілінің мемлекеттерінің мәдениеті бойынша да жақсы білімді қажет етеді. Алайда, бұл әр аудармашының қолынан келмейді. Осының салдарынан келешек зерттеулердің мақсатын анықтайтын мәдени-таңбалық лексикаларын шетел тіліне аударуды үйрету әдістемесін дамыту қажеттігі туындайды.

- 1 Верещагин Е.М., Костомаров В.Г. Язык и культура: Лингвострановедение в преподавании русского языка как иностранного. М.:Русский язык, 1983,269б
2. Виноградов В.С. Лексические вопросы перевода художественной прозы. М.: Издательство Московского университета, 1978,172б
3. Ермағамбетова А.С. Сущность и значение национальных слов-реалий в языке художественного произведения и способы их перевода. Алматы, 1972, 171б
4. Есенберлин И. “Көшпенділер” тарихи трилогия// Алматы: “Жазушы”, 1989, 672б
5. Джайлибаева А.Т. Диссертация: Лингвокультурологические особенности передачи казахских национальных реалий на иностранный язык. Алматы., 2004, 81.07.

Резюме

Язык, являясь отражением культурной ментальности нации, содержит национально-культурный код, в котором может быть выделена особая часть, отражающая связь языка и культуры. Наиболее ярко она представлена на лексическом уровне, в частности, на уровне национально- маркированной лексики, среди которой выделяют безэквивалентную, коннотативную и фоновую. Знания национально-маркированной лексики необходимый компонент лингвистических знаний. Они позволяют языковой личности выйти за пределы собственной культуры и приобрести качества отмеченные различиями национально-культурных картин

Resume

Language, as a reflection of the cultural mentality of the nation, contains national cultural code, which can be allocated to a special part reflecting the connection between language and culture. It most clearly sets out on the lexical level, particularly at the level of national-marked words, among which are non-equivalent, connotative and background. Knowledge of national marked vocabulary necessary component of linguistic knowledge. They allow linguistic personality to go beyond their own culture and to acquire quality marked national and cultural differences paintings

ӘОЖ 82.0.:002.84(110)15.06.17

**САЯСИ-ӘЛЕУМЕТТІК МӘТІНДЕРДІ АУДАРУДАҒЫ МӘДЕНИ
КОМПОНЕНТ МӘСЕЛЕСІ**

*Желдібаева Райгүл Серікқызы Абай атындағы ҚазҰПУ-нің
магистранты, Алматы*
posyacash_92@mail.ru

Аңдатпа

Қазақстан мен өзге шет елдер арасындағы саяси қарым-қатынастың дамуы ағылшын және қазақ тілдерін прагматикалық тұстан зерделеу қажеттілігін туғызып отыр. Бұл фактор, тіл- аудиторияға ықпал етудің бірден-бір құралы екенін дәлелдейді. Берілген жұмыстың мақсаты- саяси-әлеуметтік мәтіндерді қазақ тілінен ағылшын тіліне(және керісінше) аударудағы ең тиімді тәсілдерді қарастыру. Аталмыш ғылыми-зерттеу жұмысы саяси-әлеуметтік мәтіндерді аудару ерекшеліктерін, экстралингвистикалық аударма мәселелерін және саяси-әлеуметтік мәтіндерді аударудағы мәдени компонент мәселесін зерттеуге бағытталған.

Тірек сөздер:Прагматикалық компонент, баламалықтың нөлдік көрсеткіші,мәдени конфликт.

Ключевые слова: Прагматический компонент, нулевая эквивалентность, конфликт культур.

Key words:Pragmatical component, zero equivalency, conflict of cultures.

Қазақстанның әлемдік саяси аренаға енуі және интернет, компьютер технологияларының әлем бойынша және мемлекет ішінде күрт өсуі-еліміздің шет мемлекеттермен саяси,экономикалық және әлеуметтік байланыстарының нығайуы саяси-әлеуметтік мәтіндерді халықаралық ағылшын тілінен мемлекеттік қазақ тіліне және керісінше қазақ тілінен ағылшын тіліне сапалы түрде аударуды талап етеді.Еліміздің әлемдік нарық пен демократиялық қоғамға сәтті енуі үшін және шет мемлекеттер мен біздің ел арасындағы келіссөздер ұтымды өтуі үшін аударма барысында аудармашыдан тек лингвистикалық дағдылар ғана емес сонымен қатар өзге мемлекеттің әлеуметтік-мәдени құрылымын түсіну, мәтіннің астарлы прагматикасын қабылдаушыға жеткізу дағдылары талап етіледі.

Қазақстанның өзге дамыған шет мемлекеттермен бырлық деңгейде тығыз серіктестігі және Еуропа саяси аренасына қадам басуы еліміздегі аударма мәселесін өзекті етеді.

Аударма- сөйлеу фрагменті(сөйлем, абзац, мәтін) мазмұнының бір тілден екінші тілге трансформациялау үдерісін құрайтыны бәріне мәлім. Аудармаға деген ең басты талап- барабарлық, нақтылайтын болсақ,

түпнұсқаның құрылысы мен мазмұнын теңбе-тең әдістер арқылы нақты жеткізу. Барабар аударма ақпаратты қабылдаушыда ақпарат жіберушінің коммуникативті нұсқауына сәйкес реакция тудырады.

Аударма барысында мазмұнның денотативті және коннотативті құрамдас бөлшектерінен басқа, айтылым мен коммуникацияға қатысушылардың (ақпарат жіберуші мен ақпарат қабылдаушы) байланысына жауапты, прагматикалық компонент те ескерілуі шарт. Аударма барысында түпнұсқа мәтіннің прагматикалық бейімделу үдерісі жүзеге асады(түпнұсқа және аударма мәтінін қабылдаушылардың арасындағы мәдени-элеуметтік, психологиялық айырмашылықтарына байланысты, аударма мәтініне кейбір түзетулер енгізу). Аударма барысында қос тілдің тілдік жүйесін салыстыру үдерісі мәдени өзгешеліктерді салыстырумен қатар жүреді.

Француз аудармашысы және аударма теоретигі Э. Кари аудармаға берілген анықтамалардағы алуантүрлілікті келесідей түсіндіреді: “Аударма ұғымы, шындап келгенде, өте күрделі ұғым. Бұл аударманың біздің заманымызда кездесетін түрлерінің көптігінен ғана туындап отырған жоқ. Ол аударманың ғасырлар бойы әрдайым өзгеріп отыруына да байланысты құбылыс. Мүмкін, нақ осы жағдай өзінікінен бұрын берілген анықтамалармен не келісіп, не оны жоққа шығарып отырған ғалымдардың өз ойларын тұжырымдауын қиындататын да болар” [1, 5 б.].

Ғылыми терминнің ұтымдылығы оның бірмағыналығы, бірізділігінде болса, онда, ең алдымен, аударма сөзінің ондай талапқа сай еместігін, яғни көпмағыналы екендігін айта кеткен жөн. Ол, ең аз дегенде, екі ұғымға қатысты: аударма – мәдени-интеллектуалды әрекет, яғни процес ретінде алынған аударма және аударма – сол әрекеттің, сол процестің нәтижесі, әрекет өнімі ретінде алынған аударма, басқаша айтқанда, аудармашы жасаған сөз туындысы ретінде алынған аударма. Аударма жасау нәтижесінде пайда болған жаңа туындыны ғалымдар өзара “транслат” деп те атайды.

Соңғы жылдары елімізде аударма мәселесімен қатар саяси-элеуметтік мәтіндерді зерттеуге деген қызығушылық артуда. Түрлі саяси айтылымдарды аудару маңыздылығына байланысты саясатты зерттейтін тіл білімін де қарастыруға болады. Саяси тіл ұлттық тілдің дәнекері, ол саяси коммуникацияға бағытталған: түрлі идеялардың пропагандасы, қауымға эмоционалды әсер беру, оларды қандай да бір саяси әрекеттерге итермелеу, элеуметтік консенсусты дамыту, саяси және элеуметтік шешімдерді қабылдау.

Түрлі тақырыпта, түрлі авторлар жазған әр саяси мақалада өзіндік идеясы болады және автор өзінің аргументтерін дәлелдеу үшін түрлі лексикалық және риторикалық әдістер қолданады. Сонымен, саяси мақалаларда өзіндік сөздік қор болады(клише, лозунг), сонымен қатар, авторлар мақаланы жазу барысында, белгілі стилистикалық және риторикалық құрылымды ұстанады.

Біздің зерттеп отырған мәдениеттанулық ғылым аясындағы аударма мәселесі туралы сөз болғанда, ең алдымен, аударманың – қоғамдық-мәдени құбылыс екендігін айта кету керек. Яғни аударма тек қана абстрактілі ойлау қабілеті бар, өзін қоршаған орта туралы көзқарастарын шартты белгілерге айналдыра алатын, сөйтіп, сол белгілердің мән-мағынасы туралы келісімге келе алатын жеке адамдар өмір сүретін қоғамда, сол қоғам туындататын мәдениетте орын алады.

Осы жоғарыда айтылған аударма түсінігінде “аудару дегеніміз түсіну” деген тезиске де өзіндік орын табылады. Сөз бұл жерде бөтен тілден өз тіліңе аударып түсінуде ғана емес, яғни “өзімдікі/өзгенікі” арақатынасында ғана емес, сөз бұл жерде “өзіңдікін өзіңнің түсінуінде” де болуы мүмкін. Басқаша айтар болсақ, мәселе “ішкі аудармада” деген сөз. Өз тілінде жазылған мәтінді түсіну процесінің өзі өзге тілден өз тіліңе аудару процесіне пара-пар күшті қажет ететін күрделі процесс. Немесе, бір тілдің өзінің ескі түрінен, не болмаса, диалектісінен сол тілдің қазіргі әдеби күйіне аудару мәселесі де жоғарыдағылар қатарына жатады.

Аудармаға коммуникациялық теория тұрғысынан берілген анықтама Р.К. Миньяр-Белоручевке тиесілі: “Аударма туралы ғылымның нысанасы – екі тілді қолдану арқылы жүзеге асатын жай ғана коммуникация емес, түпнұсқаның аудармашы мен қабылдаушының өзара әрекеттесуін корреляциялайтын қызметтен құралатын коммуникация. Бұл коммуникацияның орталық буыны аудармашының қызметіне барып тіреледі, немесе сөздік әрекеттің ең күрделі түрлерінің бірі болып табылатын аударма осы сөздің толық мағынасындағы аударма болып есептеледі” [2, 25 б.].

Демек, аударма нәтижесінде екі сөз туындысы мен екі қабылдаушы қалыптасады. Аударма қандай да болсын коммуникация компоненттерін қосарландыра түседі. Аударма теориясын ұқсастық туралы, шынайы әлем заттарының ұқсастығы туралы, шынайы әлемнің адам санасында көрініс табуының ұқсастығы мен адамзат тілдерінің ерекше көркем мүмкіндіктерінің ұқсастығы туралы іргелі білім деуге болады.

Біз тілдердің шындықты түрліше бөлшектеп, бірдей құбылыстар мен заттарды олардың алуан түрлі белгілеріне назар аударып отырып, түрліше түзіп, түрліше “дауыс беріп”, өмірді түрлі бояуларда көрсететіндігін білеміз. Алайда, түрлі мәдениет пен алуан түрлі тілдік сана иегерлері мұндай айырмашылықты түсіне білуге де қабілетті. Сондықтан, егер аударманы бір шындықты басқа тілдің көмегімен бейнелеудің құралы ретінде қарастырсақ, онда “аударылмайтын ұғымдар” мәселесі мүлдем туындамай, аударма проблемасы оңай шешілетін болады.

Аударма – құндылықты қайта таныту. Егер кез келген сөз туындысы шындықтың фрагментінің индивид санасы арқылы бейнеленуі болса, онда аударма бейненің бейнесі, көріністің көрінісі болып табылады. Аударма шындықтың тікелей тура өзінің емес, оның басқаның санасымен сарапталған көрінісі болады, өйткені біз фактінің бейнеленуін емес, факт туралы басқа

біреудің ойын аударамыз. Аударма Басқаның ойын қаншалықты анық жеткізе алады және ол қаншалықты қажет, аудармашылық “адалдықтың” шекарасы қайда? Осындай сұрақтар легі аудармамен айналысатын әрбір адам алдында толассыз туындап отырады сөзсіз[3,28].

Осы ізденіс жұмысында аударманы мәдениеттанулық мәселе етіп жаңа бір қырынан қарастыруды көздеп отырғанымыз белгілі. Бірақ сол ізденіс барысында аударманы арнайы зерттеу пәні қылатын аударматанудан біржола қара үзіп кетуге де болмайды, өйткені ол ғылым саласының аудармаға енді ғана пәнаралық аймақ ретінде “ауыз сала бастаған” мәдениеттанудан гөрі жинақтаған мағлұматтары да, әдіс-тәсілдемелері де жетерлік. Жалпы, аударманы, оны арнайы зерттейтін ғылыми пәндерге қатысты жазған авторлардың анықтамаларын тұжырымдай келе, аударманың мәдениеттанулық мәселе екендігін мойындауға, сөйтіп, аудармаға жаңа бір мәдениеттанулық анықтама беруге әбден болатын сияқты. Осы орайда, біз, мәдени айырмашылық салдарынан туындайтын кейбір мәселелерді қарастырдық:

➤ **Сөз мағынасының конфликтісі.**

Түпнұсқа тіліндегі мәдени мәні бар сөздің аударма тілінде нақты аналогы болмауы ықтимал. Яғни, берілген сөздердің денотациясы бір болғанымен, коннотациясы айрықша, тіпті бір-біріне қайшы болуы мүмкін. Сөз мағынасының конфликтісі деп осы құбылысты айтуға болады. Мұндай сөздер ауқымы сөздік қорда көптеп кездеспеуі мүмкін. Алайда, аударма барысында мұндай сөздерді назардан тыс қалдыруға болмайды. Аудармашының мұндай сөздерге деген аздаған салғырттығы үлкен мәселе туындатуы әбден мүмкін. Біздің назарымыз батыс газет мәтіндерінде кеңінен қолдатылатын және АҚШ БАҚ-дарында едәуір орын алатын «Сұлтан» сөзіне ауды. Бұдан басқа, берілген сөз «Султаннизм» терминімен қатар қолданылады. Аталмыш сөзге қазақ түсіндірме сөздігі келесі анықтама берген:

СҰЛТАН: 1. Шығыс елдеріндегі жергілікті билеушілердің лауазымы. 2. Ауысп. Ең жақсы, ең тәуір.

Бұл анықтамадан біз еш оқыс мағына байқамаймыз. Шын мәнінде де, «Сұлтан» сөзі қазақ халқының түсінігінде күш, даналық, батылдық ұғымдарымен үйлеседі және тек позитивті коннотацияларға ие, бұған дәлел ретінде кеңінен таралған, дәуірлер бойы үлкен сұранысқа ие «Сұлтан» есімін келтіруге болады. Қазақ жұрты нәрестелері адал, шыншыл, батыл болып өседі деген үмітпен осы есіммен атаған.

Дегенмен, АҚШ және кей батыс елдері үшін «Сұлтан» , әсіресе, «Султаннизм» сөздері теріс мағынаға ие. «Oxford Paper Back» сөздігі «Сұлтан» сөзіне келесі анықтама береді:

Сұлтан-Мұсылман елінің басшысы.

Алайда, ағылшын түсіндірмелі сөздіктерінде «Султанизм» феноменіне нақты анықтама берілмеген, бұл жайт аталмыш терминнің біршама жаңа екенінен болуы мүмкін. Дегенмен, біз атап өткендей, «Султанизм» термині батыс және американдық БАҚ-дарында кері коннотацияда қолданылуда.

Демократиялық емес режимдерді саралау барысында «Султанизм» моделін жиі қолданатын Хуан Линтсу мен Альфред Стипен сынды саяси ғалымдар бұл модельдің басты белгілері ретінде « қоғам өмірі және мемлекеттік басқару саласына құзіреті жоғары адамның үздіксіз, деспотикалық қол сұғуы» деп көрсетеді. (Әрине, мұндай адамның «Сұлтан» деп атануы шарт емес, бұл Осман империясымен байланысты жалғыз ишара). [4]

Түрлі энциклопедиялар мен мақаласына байланысты жазылған авторлардың келесі анықтамаларын ұсынамыз:

- Султанизм- Патримониализмнің бір түрі. Саяси күш мұра арқылы беріледі, және билеуші патриархтық дәстүрге мүлдем бағынбайды. Бұл үдеріс көбіне күйреуге әкеліп соқтырады. [4]
- Султанизм- деспотизмнің басқа атауы, авторитарлық билік белгісі, яғни, билеуші басқарудың әр саласын қамтиды.
- Султанизм термині «Сұлтан» сөзінен шыққан, бұл Мұсылман елдеріндегі толыққанды, тәуелсіз монарх деген лауазымды білдіреді. [5]

Сонымен, мәдени конфликтісі немесе коннотативті мағынасы бар сөзді немесе айтылымды аудару барысында сілтеме жасау немесе түсіндірме әдісін қолдану аудармадағы мәдени компонентті сәтті жеткізу мақсатында пайдаланған жөн.

➤ Балама сөздің нөлдік көрсеткіші

Бұл аударма тілінде балама сөздің болмауын білдіреді. Ағылшын тілі сөздік қорында қазақ тілі сөздік қорында мүлде кездеспейтін лексикалық бірліктер жетерлік, және керісінше, қазақ тілі сөздік қорында кездесетін лексикалық бірліктер ағылшын тілі лексиконында орын алмауы ықтимал. Бұл дегеніміз, «баламалықтың нөлдік көрсеткіші», алайда, берілген қиындықтар түрлі тәсілдер арқылы шешіледі:

1) Транслитерация мен транскрипция тәсілдері

Транслитерация тәсілі түпнұсқа тілден аударма тілге сөздің графикалық формасын, яғни алфавиттік құрылымын жеткізу арқылы беріледі.

Baltimore-Балтимор
Washington Post- ВашингтонПост

Транслитерация әдісі арқылы берілетін сөздер түпнұсқа сөздің айтылу заңдылығына бағынбайды, тек жазылу үлгісін сақтайды. Жоғарыда келтірілген сөздер ағылшын тілінде келесі түрде айтылады: [Балтимор];[Уошингтон Поуст]. Транскрипция әдісінің мақсаты түпнұсқа сөздің әрібі мен сөздік құрылысын емес, дыбыстық жүйесін нақты жеткізу болып табылады:

«know how»-«ноу-хау»

«General Motors»- «Дженералмоторс»

2) Калькалау

Түпнұсқа тіліндегі баламасыз лексиканың әр бөлігін тура аударма(сөзбе-сөз) аударма арқылы аудару.

White House- Ақ үй

Head of the government- үкімет басшысы

3) Түсіндірме әдісі

Аударманың бұл әдісі түпнұсқа тіліндегі сөз немесе айтылымның түсіндірмесіне(анықтамасына) тиесілі. Берілген үдеріс келесі жағдайларда орын алады:

а) аударма тілінде белгілі бір ұғымның жоқтығына байланысты:

maverich- азамат(өзге адамдардан дәрежесі бөлек адам)

б) екі тілдің грамматикалық құрылысы мүлде өзгеше болуына байланысты:

The general was maneuvered out of the presidency in 1974.

Қарсыластарының іс-әрекеттерінің нәтижесінде генерал 1974 жылы президенттік орнынан кетуге мәжбүр болды.

Берілген аудармадағы егжей-тегжей нақтылау мен аударма мәтінге қосалқы «мәжбүр болды» тіркесінің жалғануы мәліметті қабылдаушыға «was maneuvered out of the presidency» айтылымының түсініксіз болу есебінен жасалған.

Дегенмен, қазақ тілі саяси мәтіндерді аудару барысында, біз эквиваленттілігі нөлдік дәрежедегі сөздерді аударманың екі тәсілін де (транслитерация және түсіндірме әдістері) қолдану сәтті аударма кепілі екендігін аңғардық.

Мысал келтіретін болсақ, қазақтың «Мәжіліс» сөзі ағылшын тілдес мемлекеттерде кездеспейді, бұл жайт берілген сөздің ағылшын тілінде баламасы жоқтығын әлелдейді.

Алайда, бұл сөзді аудару барысында тек транслитерация әдісін қолдану жеткіліксіз, себебі ақпаратты қабылдаушы бұл сөздің мағынасын мүлде түсінбеуі мүмкін, бұған себеп екі елдің саяси жүйесінің өзгешелігі. Сондықтан, аудармашы түсіндірме әдісін қолдана отырып, берілген сөзге қосалқы анықтама беруі жөн.

- Мәжіліс- Қазақстан Республикасы Парламентінің төменгі палатасы. (Majilis is the lower house of the bicameral parliament of Kazakhstan)

➤ Ұлттық психологияның өзгешелігі

Ұлттық психология мемлекеттің психологиялық ұстанымдары мен функцияларын құрайды, оған көңіл-күй, мінез-құлық, діни көзқарас және түрлі құндылықтар жатады. Ұлттардың мәдени ерекшеліктері, әрине, ұлттық психологияның өзгешеліктерін тудырады. Бұл өзгешелік адам баласының сөйлеу мәнері, жүріс-тұрысы, тіпті ой-өрісіне де септігін тигізеді. Нәтижесінде, мәдениетаралық коммуникация мен мәдениетаралық аударма қиындықтары туындайды.

Ағылшын қоғамы Бірінші Дүниежүзілік соғыс жылдарында соғысқұмар болғаны бәріне мәлім. Бұл жайт аталмыш халықтың сөздік қорына да тікелей әсер еткен. Келесі сөздер мен сөз тіркестері бұған дәлел бола алады: *warlike, warring, militant, battle, clash, combat, revolt, riot*, т.б. Сонымен қатар, *trigger-happy* (политик-авантюраға құмар адам, политикалық авантюрист) сынды сөз тіркестері кеңінен қолданылған.

Келесі сөз тіркес *finger on the button* (қаруды басуға дайын болу) - бұл сөз тіркесіне балама ретінде *соғысқа деген толық қанды дайындық* айтылымын алуға болады.

Ендігі қарастыратынымыз - *gap* сөздік бірлігі. Берілген сөздің қазақ тіліндегі коннотациясы «*мәселе*». Осыған орай, біз *сенімділік дағдарысы* сөз тіркесін *crisis of trust* нұсқасында аударудан гөрі *credibility gap* деп аударғанымыз жөн. Себебі, *crisis of trust* тіркесі көне болып табылады, ал *credibility gap* тіркесі саяси мәтіндерге белгілі рең қосу мақсатында қолданылатын заманауи клише.

Аударма үдерісін мәдени тұрғыдан зерттеу, аударматануды зерттеу әдістерінің тек бірі болып табылады. Ол аударманы зерттеу аясындағы мәселелердің барлығын шеше алмайды. Берілген әдіс аударма ісін зерттеудегі басқа да әдістермен тығыз байланысты. Іргелес әдістердің дамуы мәдениетаралық аударманың дамуына үлес қосады. Қорыта келгенде, аударманы мәдени құрамы жағынан зерделеу басқа аударма тәсілдеріне қайшы емес қосалқы болып табылады.

1. Эмерсон, К. «Переводимость» Текст. / К.Эмерсон И Бахтинский сборник /, 2004. -Вып.5.-.186-192.
2. Миньяр-Белоручев Р. К. Общая теория перевода и устный перевод. — М.: Воениздат, 1980. — 237 .
3. Смирнов, Л.Н. Отражение взаимодействия культур в художественном переводе Текст. / Л.Н.Смирнов // Встречи этнических культур в зеркале языка (в сопоставительном лингвокультурном аспекте). М. :Наука, 2002. - С.378-394.

4. Х.Е.Чехаби, Дж.Юан.Султанский режим .Лондон:Издательство университета Джона Хопкинса,2010.
5. <http://en.wikipedia.org/wiki/Sultanism>

Резюме

Данная статья посвящена проблеме культурных компонентов при переводе социально-политических текстах. Рассмотрены проблемы коннотативных и денотативных значений слов, а именно произведен анализ терминов «султан» и «султанизм» в восточном и западном понятии, даны различные определения к концепту «султанизм».

Resume

This article is devoted to the cultural components issues of the translation of social and political texts. The problems of connotative and denotative meanings of words are considered, namely the analysis of the terms "Sultan" and "sultanism" in the eastern and western concept is made, and different definitions to the concept of "sultanism" are given.

КОГНИТИВТІК ЛИНГВИСТИКА КОГНИТИВНАЯ ЛИНГВИСТИКА COGNITIVE LINGUISTICS

ӘОЖ: 811.581.111

“黑” – “ҚАРА” ТҮСТІҢ ҚЫТАЙ ДҮНИЕТАНЫМЫНДАҒЫ ҰЛТТЫҚ-МӘДЕНИ ТАБИҒАТЫ МЕН ТІЛДІК БЕЙНЕСІ

Айтқазы Сажидә.- PhD докторы, Абай атындағы ҚазҰПУ

Аңдатпа

Бұл мақалада қытайдың Иін Яң бес түпкі элемент іліміне негізделіп, ежелгі дәуірдегі қытайлардың бес негізгі түсінің бірі, қытай дәстүрлі мәдениетінде айрықша символдық мәнге ие қара түске тіл және мәдениет тұрғысынан талдау жасалды. Сондай-ақ, “黑” (қара) түстің қытай тіліндегі символикалық қолданыстары мен ерекшеліктерінің семантикалық өрісі айқындалды.

Тірек сөздер: символ, қара, түс, қытай мәдениеті;

Key words: symbolic, black, color, Chinese culture;

Ключевые слова: символ, черный, цвет, культура.

Қытай тілінде “黑” heі “қара” десе, қытайлардың ойына бірден қара түске қатысты жағымсыз мәнді сөздер оралуы мүмкін, алайда қара түс қытай мәдениетінде ежелден бері тек жағымсыз мәнде қалыптасқан емес. Қытайлардың ертедегі кітабы «Тәпсірде»: “Қытай тіліндегі “黑” heі “қара” күйенің түсі, қытайлардың шашының сондай-ақ түнгі аспанның түсі” (《说文解字》 Shuo wen jie zi) деп жазылған. Қытай тіліндегі “黑” heі “қара”

сөзімен синонимдік қатар құрайтын сөздер “玄” xuan, “乌” wu, “皂” zao, “缁” zi, “墨” mo, “黔” qian, “黯” an (昏黑 hun hei) т.б.

Ежелгі қытай мәдениетінде “қара” байыпты да қатал түс. Ежелгі қытай тілінде: “黑” hei “қара” адалдық, турашылдық, қайсарлық, байыптылық, әділдіктің символы. мысалы, қытай аңыздарындағы “қара маскалы” (“黑脸” hei lian) Бау Гоң мен дәстүрлі Пекин операсындағы Жаң Фей адалдықтың жаршысы. Сонымен қатар, қара түс кертартпа, зұлымдықтың символы болып, жағымсыз мәнге де ие.

Ежелгі дәуірдегі қытайлар “бес түрлі түс” символикасы мен ғаламның горизонталь модаліндегі “бес жақ”ты (шығыс, оңтүстік, орта, батыс, солтүстік) өзара байланыстырады. “Бес жақтың” әр қайсысының өз тәңірісі (құдайы) бар деп қарап, оны “五帝” wu di “бес құдай” деп атаған. Олар: 青帝 qing di – шығыстың жасыл құдайы; 赤帝 chi di – оңтүстіктің қызыл құдайы; 黄帝 huang di – орталықтың сары құдайы; 白帝 bai di – батыстың ақ құдайы; 黑帝 hei di – терістіктің қара құдайы. Қытайлар ежелгі “бес түрлі түс” символикасы мен “бес құдайын” да өзара сәйкестіреді. Қытайлардың ежелгі “бес түрлі түс” символикасы жылдың “төрт мезгілі” (көктем, жаз, күз, қыс) мен де өзара сәйкеседі[1].

Қытайдың ежелгі Ийн Яң бес түпкі элемент ілімінде (The theory of yin-yang and five elements), “黑” hei “қара” судың символы. Ғаламның горизонталь модаліндегі бес жақтың ішінде солтүстіктің символы. Сонымен бірге, “黑” hei “қара” жылдың төрт маусымының “қыс” мезгіліне тән делінген. Ежелгі дәуірдегі қытайлар судың салқын, ылғалдандырғыш қасиетіне негізделіп, судың символы болған “黑” hei “қара” түсті құрметтеген. Мысалы, арғы заман Шия дәуірінде (б.з.д.21- 16 ғасырларда) қара түс қытайларда ерекше құрметтелген. Чин Шы хуаң патша Чин патшалығы “суға” яғни “судың қасиетіне” тән деп, қара түсті, қара киімді құрметтеп ардақтаған [1]. Сондықтан, Чин дәуіріндегі сарай мәнсаптыларының орда киімі қара түсті болған, алайда кейін Хан У ди патша сары түсті “император түсі” деп қабыдаған, содан бастап қара түсті киімнің құрметі бәсеңдеген[2].

Ежелгі дәуірдегі қытай мәдениетінде, қара түс кедейлікті білдірген[1]. «Мың цы·Лияң Хүй уаң тарауында» (《孟子·梁惠王上》) “黎民不饥不寒” (li min bu ji bu han) деп жазылған. Аудармасы: “қара халық аш-жалаңаш емес”. Жу Ши бұл сөйлемдегі: “黎 li: қара, 黎民 li min: қара шашты адам, Чин дәуірінде айтылған қара бастылар мағынасында” деп түсіндірген[1]. Чин дәуірінде қарапайым халық бастарына қара мата байлайтын салт болған, ертеде бұл “黔首” qian shou (сөзбе-сөз: қара бас) “қарапайым халық” деп аталып, “黔” qian “қара” түс мағынасын білдірген. «Тарихнама·Чин Шы хуаң тарауында» (《史记·秦始皇本纪》) Чин Шы хуаң қытайды бірлікке келтірген

соң, “Халықтың атын ‘қара бастылар’ деп өзгерткен ” (“更名民曰 ‘黔首’” geng ming min yue qian shou) деп жазылған[1]. “黔首” qian shou (сөзбе-сөз: қара бас), “黎民” li min (сөзбе-сөз: қара шашты адам) сөздері ежелгі дәуірде кедей халықтың лақап аты болған, яғни бұл сөз “қара халық” деген мағынада. Будда діні қытайға таралғаннан кейін, буддизм мүриттері (монақтары) қара түсті сопы тонын киген, осыдан ертеде қытайлардың қара түсті құрметтеп, “黑” hei “қара” түсті байыптылық пен қаталдықтың символы деп танығанын көруімізге болады[2].

Қытай тілінде, “黑” hei “қара” түс жағымсыз мағынада да қолданылады. Ерте заманда қытайларда жазаның бес ауыр қинау түрі болған, соның ішінде бір түрлі қинау жазасы “墨刑” mo xing (сөзбе-сөз: бояу жазасы) яғни, “бетіне қара таңба салу жазасы” деп аталып, қылмыскердің маңдайына не бетіне инемен сурет немесе әріп шегіп, сонан кейін қылмыскердің бетіне қара бояу жағады, жазаның бұл ауыр түрі қылмыскердің бетіне намыстың таңбасын салып қоймай, сонымен бірге қылмыскердің жүрегіне де мәңгілік өшпейтін қорлықтың таңбасын қоса салады[2]. Сондықтан, қазіргі қытай тіліндегі көп қолданылатын “抹黑” mo hei (сөзбе-сөз: қара жағу, күйе жағу) “жала жабу, масқаралау” сөзінің құрамындағы, “黑” hei “қара” сөзінде осындай, масқаралаудың, абыройсыздықтың үстеме мәні бар.

“Қара” күнгірт түс, “ақ” ашық түс, ақ пен қара өзара контрасты түс, сондықтан адамдар “қара” түс арқылы үнемі қателікті, жауыздықты бейнелесе, “ақ” түс арқылы дұрыстық пен пәктікті бейнелеген. “黑” hei “қара” сұрқиялықтың, “ақ” ізгіліктің символы. «Мо цы·Тәңір шежіресінде» (《墨子·天志》):

“将以度量天下王公大人公卿大夫之仁与不仁，譬之犹分黑白也。” (Jiang yi du liang tian xia wang gong da ren gong qing da fu zhi ren yu bu ren, pi zhi you fen hei bai ye) деп жазылған. Аудармасы: “Әлемдегі мәртебелі билермен бектердің, орда мәнсәптыларының пейілінің рахымы-рахымсыздығы бейне ақ пен қараны айырғанмен бірдей”. Бұл сөйлемдегі “黑” hei “қара” – рахымсыздықты, “白” bai “ақ” – мейрімділікті білдіреді. «Тарихнама·Чин Шы хуаң тарауы» (《史记·秦始皇本纪》): “丞相李斯曰:

‘今皇帝并有天下，别黑白而定一尊’” (Cheng xiang Lisi yue: jin huang di bing you tian xia, bie hei bai er ding yi zun) деп жазылған. Аудармасы: “Бас уәзір Ли сы: ‘Қазір патша бүкіл жаһанды жалмап отыр, ақ-қарасын айырғаннан кейін құрметтейміз’ деген”. Бұл сөйлемдегі “黑” hei “қара” – қылмысты, “白” bai “ақ” – дұрыстықты білдіреді. Хан дәуірінде, Доң Жоң шу «Чин Чиу Фан Лоу» кітабында: “黑白分明，民知所去就” (hei bai fen ming, min zhi suo qu jiu) деп айтылған. Аудармасы: “Ақ-қарасын айыруды, жұмысты міндетке алу-алмаудың бәрін халық шешеді” яғни, қаз: “халық қазы” мағынасында. Бұл сөйлемдегі “ақ” , “қара” – дұрыс пен бұрысты, ізгілік пен жауыздықты

білдіреді. Кейін осыған байланысты “颠倒黑白” dian dao hei bai, “混淆是非” hun xiao shi fei (“ақты қарасын алмастыру”), “混淆黑白” hun xiao hei bai (混淆hun xiao, сөзбе-сөз: алмастыру, 黑白hei bai: сөзбе-сөз: ақ-қара) “ақ-қараны алмастыру”, қаз: “ақ теріні қара тері қылды”. “黑白分明” hei bai fen ming “黑白” hei bai (сөзбе-сөз: ақ-қара) “分明” fen ming (анық, ашық) “ақ-қарасы ашық”, “ақ-қарасын ашу”, “黑白不分” hei bai bu fen, “以白为黑” yi bai wei hei (сөзбе-сөз: ақты қара деу) және “不分白皂” bu fen zao bai “ақ-қараны алмастыру” т.б. тұрақты тіркестері пайда болды.

“Қара” күңгірт түс, сәулесіз қараңғы түннің символы. “Қара” сөзі қараңғылық, өлім, зәндемілік, қорқыныш, жауыздық мағыналарымен байланысып, адамдар үнемі “қараңғылық” арқылы мешеу, дәурені өткен қоғамды бейнелейді. Мысалы, қытай тілінде: қытайдың көне қоғамын “黑暗的旧社会” (сөзбе-сөз: қараңғы көне қоғам) “қара түнек қоғам”, көне қоғамның билеп-төстеушілерін “黑暗统治” (сөзбе-сөз: қараңғы үстемдік) “қараңғы билік” деп, қытай тілінде “心黑” xin hei (сөзбе-сөз: жүрегі қара) “қанпезер”, “手段黑” shou duan hei (сөзбе-сөз: тәсілі қара) “әккі, қанпезер”, “黑心肠” hei xin chang (сөзбе-сөз: қара жүрек) “қара ниет” сөздері арқылы зұлым адамдарды бейнелейді.

Қазіргі заманғы қытай тілінде, “黑” hei “қара” сөзінің “заңсыз, құпия, астыртын” деген символдық мәні бар. Сондықтан астыртын жасалған әділетсіз істердің барлығын қытай тілінде “қара” сөзімен бейнелейді. Мысалы, “黑社会” hei she hui (сөзбе-сөз: қара қоғам) “қара қоғам” деп қоғамдағы жасырын қылмыстық әрекеттерді жүргізетін, айталық, содырлар, ұрылар, улы зат сатушылар т.б. қылмыстық топтар айтылады. “黑市交易” hei shi jiao yi (сөзбе-сөз: қара базар саудасы) “заңсыз базар саудасы”, “卖黑货” mai hei huo (сөзбе-сөз: қара бұйым сату) “заңсыз зат сату”, “赚黑钱” zuan hei qian (сөзбе-сөз: қара ақша олжалау) “арам олжа”, “开黑店” kai hei dian (сөзбе-сөз: қара магазин ашу) “қарақшылар тобын құру”, “结黑帮” jie hei bang (сөзбе-сөз: қара топ ұйымдастыру) “астыртын топ ұйымдастыру”, “说黑话” shuo hei hua (сөзбе-сөз: қара сөз сөйлеу) “кербақпа сөз айту” т.б. Бұлардың барлығы астыртын әрекеттер болғандықтан “қара” сөзімен бейнеленеді.

Қытай тілідегі “黑” hei “қара” түстің символдық мәні батыс мәдениетінің ықпалымен тіпті де күрделесті. “黑” hei “қара” сөзі барлық заңсыз әрекеттерді бейнелейді. Мысалы, “黑人” hei ren (сөзбе-сөз: қара адам) “мемлекет жағынан тіркелмеген адам”, “黑户” hei hu (сөзбе-сөз: қара от

басы) “тіркеуге алынбаған от басы”, “黑车” hei che (сөзбе-сөз: кара машина) “қуәлігі жоқ машина” мағынасында.

Бұл мақаламызда, ежелгі дәуірдегі қытайлардың бес негізгі түсінің бірі, қытай дәстүрлі мәдениетінде айрықша мәнге ие кара түстің символдық мәніне тіл және мәдениет тұрғысынан талдау жасалды. Сондай-ақ, қытайдың Иін Яң бес түпкі элемент ілімінің қытай тіліндегі түр-түс атауларының қолдануы мен символдық мәніндегі ерекше маңызды ролы ескеріліп, қытай тіліндегі “黑hei” – “қара” түстің ұлттық-мәдени табиғаты айқындалды.

Пайдаланған әдебиеттер

1. 颜色词在中西文化中的象征意义 / 叶利华著. —上海: 上海上学院学报, 2008.11期
2. 汉语色彩词的文化审视 / 骆峰著. —上海: 上海辞书出版社, 2003.12
3. 汉语与中国文化 / 鲁宝元著. —北京: 华语教学出版社, 1999.
4. 英汉词语文化语义对比研究/ 杨元刚著. —武汉: 武汉大学出版社, 2008.8
5. 现代汉语词汇讲义 / 钱玉莲著. —北京: 北京大学出版社, 2006.8
6. «Қытайша қазақша идиомдар сөздігі». («汉哈成语词典») Үрімжі. Шынжаң Халық баспасы. 1987.
7. «Қытай тілінің идиомдар үлкен сөздігі» («成语大词典») 商务印书馆. 北京. Пекин. 2006.
8. 汉英词典 (A Chinese-English Dictionary) / 姚小平编. —北京: 外语教学与研究出版社, 2009.11

Resume

This article discusses the symbolic meanings about the black color in Chinese culture. The symbolic of black colour that is especially significant in Chinese traditional culture has been thoroughly described from the language and cultural standpoint.

Резюме

В статье рассматриваются подходы и лингво –культурологический анализ черного цвета китайского языка.

УДК:811.111/1

**СИМВОЛИКА ЧИСЛА И ЗНАЧЕНИЕ ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИХ
ЕДИНИЦ С КОМПОНЕНТОМ-ЧИСЛОМ
(на материале казахского и французского языков)**

Мамырбаева М.З. старший преподаватель, магистр КазНПУ им. Абая
кафедра профессиональной иноязычной коммуникации

Исакова С.С. д.ф.н., профессор Актюбинского государственного
университета им.К.Жубанова кафедра теоретического и прикладного
языкознания

Аннотация

В этой статье рассматриваются значения фразеологических единиц с компонентом числа на материале казахского и французского языков. Имеют место представления о коммуникативной деятельности как основа человеческой культуры и познания. Одной из основных функций языка является сохранение культурного опыта языка, переход его из поколения в поколение. (Э.Сепир, Д.С.Лихачев, Ю.С.Степанов, Н.Д.Арутюнова, В.И.Карасик). Были выявлены что в составе пословиц и поговорок казахского и французского языков с компонентом числительным имеют место все семантические группы числительных, особенно наблюдается частое употребление порядковых, количественных и собирательных. Несмотря на разноструктурность групп казахского и французского языков, анализ показал, что пословицы и поговорки с компонентом чисел в обоих языках имеют полные эквиваленты. Сопоставительное изучение языков способствует глубокому пониманию национального быта, мировоззрения и культуры этноса.

Ключевые слова: мировоззрение, поколение, пословицы и поговорки, язык, семантические группы

Тірек сөздер: білім, ұрпақ, мақал-мәтелдер, тіл, семантикалық топтар

Key words: worldview, knowledge, generation, language, proverbs, semantic group

Язык является не только средством общения, но и сложным процессом, формирующим мировоззрение, сознание и мышление человека. Коммуникативная деятельность является не только составной частью национальной культуры, но и считается основой человеческой культуры и познания [1]. Культура систематизируется, формируется, развивается через язык. Особенности культуры каждого народа находят свое отражение в его языке. Одной из основных функций языка является сохранение культурного опыта языка, переход его из поколения в поколение. (Э.Сепир, Д.С.Лихачев, Ю.С.Степанов, Н.Д.Арутюнова, В.И.Карасик).

Хотя в составе пословиц и поговорок казахского и французского языков с компонентом числительным имеют место все семантические группы числительных, однако наблюдается частое употребление порядковых, количественных и собирательных. Количественные

числительные, встречающиеся в составе пословиц и поговорок обоих языков, обозначают не конкретное число предметов, а указывают на уровень качественной относительности между сопоставляемыми предметами (явлениями, действиями), обобщенный паремический смысл с оттенками «конкретность» и «множественности». Например, □ *Мың қайғы бір борышты өтемейді* (Тысяча печалей не оплатят один долг). □ *Ер бір рет өледі, ез мың рет өледі* (Храбрый умирает один раз, ничтожный - тысяча). □ *Pour un plaisir, mille douleurs* (Для одного удовольствия, тысяча страданий - бір рахатқа, мың мехнат); □ *Mille routes dévoient du blanc, une y va* (Тысяча дорог ведут в заблуждение, одна дорога доведёт - мың жол адастырады, бір жол апарды). □ *Жақсы кісі қырқында толады, жаман кісі қырқында солады* (Хороший человек в сорок поправляется, плохой человек в сорок увядает). □ *Vingt têtes, vingt avis* (сколько голов, столько умов). □ *Il y a mille inventions pour faire parler les femmes, mais pas une seule pour les faire taire* (әйелдерді сөйлету үшін мың себеп бар, ал оларды қойдыру үшін біреу де жоқ). □ *Ceux qui ont mille fantaisies n'ont pas un seul gout* (у кого сто фантазий, ни одного вкуса - мың қиялы бардың бір талғамы жоқ) и.т.д. В составе этих пословиц и поговорок слова *тысяча, сто, двадцать* даны не в прямом значении, а в значении «много». А число один обозначает «не все множество, конкретно одно» «көптің бәрі емес, нақты бірі», число сорок обозначает центральную точку в системе человеческой жизни, что ассоциируется с «возрастом достигнем совершенства, умственной зрелости, мудрости».

Здесь наблюдается, что числительные от прямого номинативного значения постепенно меняют смысл в сторону цельности и взаимосвязности «множество» и «конкретность» в сопоставляемых языках. Например, в казахском языке *печаль и долг-қайғы мен борыш, хороший человек и плохой человек-жақсы кісі мен жаман кісі, храбрый и ничтожный - ер мен ез*, во французском языке *удовольствие и страдание – plaisir et douleur, человек и его мнения – tête et son avis, заговорить и молчать - faire parler et faire taire –* (говорить и не говорить - *сөйлету және сөйлетпеу, заблудить – довести адастыру мен апару, фантазия и вкус- *fantaisie et gout* на ассоциативную связь между подобными понятиями добавляют эмоционально-экспрессивный оттенок, обеспечивают достижение паремического содержания до качественного уровня элементов этнической культуры.*

Числительные обозначают не конкретное количество предметов, а их порядок в определенной структуре, границу расположения порядковых числительных в составе пословиц и поговорок, определяющую «бесконечность», добавляя в общий смысл пословиц и поговорок такие оттенки, как «по порядку бесконечное продолжение» или «переступить границу», «беспорядок», «нарушение порядка, границ».

В результате возникает возможность логико-семантического продолжения значения понятий пословиц, поговорок, взятых из жизненных ситуаций от «ассоциативной связи» и «порядку», «бесконечности».

Например: ☐ Бірінші байлық - денсаулық, екінші байлық - ақ жаулық, үшінші байлық - он саулық (первое богатство – здоровье, второе богатство – семья, третье богатство – десять баранов). ☐ Бірінші әйел – шекер, екінші әйел – бекер (первая жена – первая жена – сахар, вторая жена - напраслина). ☐ Бірінші әйелді құдай қосады, екіншісін адам қосады, үшіншісін сайтан қосады (Первая жена от бога, вторая – от людей, третья – от чёрта). ☐ *Les premiers morceaux nuisent aux derniers* (первый кус разбойник; первые блюда отбивают вкус последних). ☐ *L'arbre ne tombe pas du premier coup* (дерево с первого удара не падает; не сразу дело делается). ☐ *La première va devant la deuxième, la deuxième suit la première* (ну, пошли китайские церемонии). ☐ *Le premier accrocs coûte X francs* (кто заварил кашу, тот пусть её и расхлёбывает). ☐ *Il n'y a que le premier pas qui coûte* (труден только первый шаг; лиха беда начало). ☐ *Le premier au bois et le dernier à l'eau* (первый в удовольствиях и последний в работе) и т.д.

Если во французском языке часто употребляются приблизительные числительные (☐ *Il n'y en a pas trois douzaines au quarteron* - это редкая вещь, такое не везде найдёшь), то в пословицах и поговорках казахского языка наиболее частыми являются собирательные числительные. Они совсем не изменяют количественные понятие, являются стержнем для абстрагирования количественных числительных, обобщения, и группировки предметов и понятий.

В составе пословиц и поговорок имя числительное *біреу* (одна штука из нескольких) обозначает «группу людей, весь народ, множество» и «индивидуальный человек» и служит для обозначения объединения, собирательности, группировки. Например, в составе парамии *Біреу жаныңа жолдас, біреу малыңа жолдас* (Одному в дружбе нужен ты сам, другому – твоё состояние) через компонент *біреу* взаимоотношение между «один из нескольких человек» и «индивидуальный человек» сосредотачиваются около понятия «товарищ», влияя на формирование обобщенного паремического значения «очень близкие дружеские отношения основываются на какую-то конкретную цель». Так же в составе паремии *Біреу тойып секіреді, біреу тоңып секіреді* (Один прыгает от сытости, другой – от стужи) компонент *біреу* обозначает характер взаимоотношений между «наедаться» и «мерзнуть», «каждый член определенной группы» и «индивидуальный человек, который контактирует с ними», влияя на формирование понятий «богатство» и «бедность». На основе этого у пословицы *Біреу тойып секіреді, біреу тоңып секіреді* (Один прыгает от сытости, другой – от стужи) формируется значение «очень хорошее или очень низкое материальное состояние губит человека, способствуя совершать низкие поступки».

Подобные пословицы и поговорки в казахском языке встречаются довольно часто: *біреу білмегенді біреу білер, біреу жылаганға біреу күлер* → *неизвестное одному известно другому, до слез обидное одному смешно*

другому;

біреуге дүние кең біреуге тар → мир просторен для одного, тесен для другого;

біреуге мал қайғы, біреуге жан қайғы → кто думает о богатстве, кто о жизни; богатый бережет рожу, бедный одежду; біреуге ор қазба, өзің түсерсің → не рой другому яму — сам в нее попадешь; біреудің өлімі — оттан, біреудің өлімі — судан → одному смерть от огня, другому от воды; біреу қыз алып қашар, біреу қызығына қашар → один убегает, умыкнув девушку, другой за компанию и.т.д.

В составе пословиц и поговорок такие числительные как *екеу-двое, үшеу-трое, төртеу-четверо, бесеу-пятеро, алтау-шестеро, жетеу-семеро* определяют значения «множество, много» и «конкретность» в взаимоотношениях «группы людей, всего народа, множества» и «индивидуального человека» и выполняя функцию соединения друг с другом. Например: ☐ *Ағайын – алтау, ана – біреу (родни –шестеро, мать-одна)*. ☐ *Аласыға алтау аз, бересіге бесеу көп (кто получает ему шестеро мало, кто отдает ему пятеро много)*. ☐ *Төртеу түгел болса, төбедегі келеді, алтау ала болса, ауыздағы кетеді* (Если шестеро врозь, лежащее во рту теряют; если четверо за одно, улетевшее в небо достают.) и.т.д[2].

Несмотря на разноструктурность групп казахского и французского языков, анализ показал, что пословицы и поговорки с компонентом чисел в обоих языках имеют полные эквиваленты. Например, *Tous les cinq doigts de la main ne se ressemblent pas* – не все пальцы на руке одинаковы – *бес саусақ бірдей емес*; *L’oeil sait toujours du Coeur les premières nouvelles* – где сердце лежит, туда и око бежит - көңілдегіні көзден танысың; *Mettre deux pieds dans un soulier* – копать, канителить(ся) - *екі аяғын бір етікке тығу* и.т.д. В вышеуказанных пословицах и поговорках сопоставляемые предметы, действия, явления (*бес саусақ(пять пальцев) - cinq doigts, көз(глаза) - l’oeil, екі аяқ(две ноги) - deux pieds*) в обоих языках имеют полное соответствие, что показывает в миропонимании двух нациях одинаковые общечеловеческие и универсальные явления. Следующие группы пословиц и поговорок по структуре и сопоставляемым в них предметам и действиям бывают разными, а по значению они одинаковы. Например, *Qui donne tôt, donne deux fois* – (вдвойне даёт тот, кто даёт быстро) епті *екі* асайды; *Faire coup double (faire d’une pierre deux coups)* – одним ударом двух зайцев убить, бір оқпен *екі* қоян ату; *Il vaut mieux être le dernier au ciel que le premier en enfer* – лучше быть последним в раю, чем первым в аду; *Tel brille au second rang qui s’éclipse au premier* - лучше быть первым в деревне, чем последним в городе өзге елде сұлтан болғанша, өз елінде ұлтан бол; *Y regarder á deux fois* – хорошенько подумать, прежде чем решить *жеті* рет өлшеп, *бір* рет піш; *L’hôte et le poisson en trois jours sont poison* – и гость и рыба через три дня становятся отравой бір күнгі қонақ құт, екі күнгі қонақ қонақ, үшінші күні жұт; *Tourner sept fois sa langue dans sa bouche avant de parler* – хорошенько

подумать, прежде чем сказать ауыздан шыққан сөз, атылған оқпен тең; Qui deux choses chasse, ni l'une ni l'autre ne prend – за двумя зайцами погонишься – ни одного не поймашь *екі* кеменің басын ұстаған суға кетер; Deux moineaux sur un épi ne sont pas longtemps amis – двум медведям в одной берлоге не ужиться *екі* кошқардың басы бір қазанға сыймайды; Un oiseau dans la main vaut mieux que deux dans la haie - синица в руках, чем журавль в небе; Deux yeux valent mieux qu'un (quatre yeux valent mieux que deux) – ум хорошо, а два лучше; бір бас жақсы, екеуі одан да жақсы; Deux patrons font chavirer la barque - у семи нянек дитя без глазу қойшы көп болса, қой арам өледі; Secret de deux, ...de trios, ...de Dieu, ... de tous – то, что известно троим, будет известно всему свету Отыз тістен шыққан сөз, отыз рулы елге жайылады; Deux sûretés valent mieux qu'une – бережённого бог бережёт құдай сақ болсаң, сақтайды; Un tiens vaut mieux que deux tu l'auras – не сули журавля в небе, а дай синицу в руки қолда бар алтынның қадірі жоқ и.т.д.

Пословицы и поговорки с компонентом чисел одного языка в другом может выпасть и вместо него может быть употреблено другое слово. Например, Il vaut mieux être le dernier au ciel que *le premier* en enter – лучше быть последним в раю, чем первым в аду; Tel brille au *second* rand qui s'éclipse au *premier* - лучше быть первым в деревне, чем последним в городе - өзге елде сұлтан болғанша, өз елінде ұлтан бол; Deux patrons font chavirer la barque - у семи нянек дитя без глазу қойшы көп болса, қой арам өледі; Deux sûretés valent mieux qu'une – бережённого бог бережёт құдай сақ болсаң, сақтайды; Un tiens vaut mieux que deux tu l'auras – не сули журавля в небе, а дай синицу в руки қолда бар алтынның қадірі жоқ.

В составе пословиц и поговорок сопоставляемые предметы не соответствуют, но числовые компоненты сохраняются. Например, во французском языке faire coup *double* (faire d'une pierre *deux* coups) означает *екі* рет ұру, бір таспен *екі* удар жасау (два раза ударить, сделать два удара одним камнем), здесь речь не идет о зайце, а в казахском языке эквивалентом этой пословицы является «бір оқпен *екі* қоян ату (одним ударом двух зайцев убить)», значит сохраняются компоненты чисел бір оқ(один выстрел) – une pierre (бір тас-один камень), *екі* қоян ату (выстрелить двух зайцев) - faire coup *double* или faire *deux* coups (*екі* рет ұру-два раза ударить).

В следующих группах пословиц и поговорок сопоставляемые предметы полностью не соответствуют, но значение остается без изменения, значит смысл, содержание бывают одинаковыми. Например, Il vaut mieux être le dernier au ciel que *le premier* en enter если переводим означает «жерде *бірінші* болғанша, аспанда *соңғы* болған жақсы (лучше быть последним в раю, чем первым в аду). Еще один вариант этой пословицы во французском языке звучит так «Tel brille au *second* rand qui s'éclipse au *premier*», если переводим слова в слова означает «*бірінші* қатарда жасырынып тұрғанша, *екінші* қатарда жарқырап тұрған артық(лучше быть первым в деревне, чем последним в городе)». Эквивалент этих пословиц в казахском языке звучит

так «өзге елде сұлтан болғанша, өз елінде ұлтан бол (*чем быть на чужбине султаном, лучше быть на Родине подметкой*)», эта пословица воспитывает патриотизм, зачем быть не нужным султаном в другой стране, лучше быть рядовым гражданином своей Родины.

Пословицы и поговорки, фразеологизмы являются зеркалом мировоззрения этноса, они связаны с национальной культурой, обычаями и традициями, историей и превращаются в культурный код. Чтобы доказать вышесказанное приведем несколько примеров. Во французском языке есть фразеологизм «**Ne pas (y) aller par quatre chemins**» (досл. тура, тіке, ашық айту- действовать, говорить прямо, открыто). В этом выражении слово **quatre** обозначает не конкретное число, а неопределенное множество.

Подобное употребление этого числительного свойственно французскому языку и встречается у многих писателей.

Так, в трагедии Корнеля «Сид» можно прочесть следующую фразу: «*A quatre pas d'ici je te le fais savoir*». Таким образом, **ne pas (y) aller par quatre chemins** дословно означает не идти несколькими путями [подраз. к своей цели], а идти одним определенным путем.

Например,

— Monsieur Oriol, je viens causer affaires avec vous. Je n'irai pas d'ailleurs par quatre chemins pour m'expliquer (M a u p a s a n t).

— Ma chère madame, je n'irai pas par quatre chemins. Voici le but de notre visite (Б. В r i e u x).

Un bouillon d'onze (или de onze) heures прост. - ядовитое зелье, яд (букв, отвар, принимаемый в одиннадцать часов). М. Ра высказывает предположение, что в этом фразеологизме речь идет об отваре, который некогда больные принимали как болеутоляющее или снотворное средство в одиннадцать часов вечера, перед сном. Случалось, что многие больные, приняв отвар, вообще, не просыпались, поэтому в народе о нем сложилось мнение как о ядовитом зелье. Заметим, что неупотребляемая в современном языке элизия предлога перед словом *onze* свидетельствует о довольно раннем происхождении идиомы.

Например,

Et l'on espionnait ses rapports avec la Cognette, on disait qu'à eux deux, un beau soir, ils donneraient un bouillon de onze heures au père Houdequin pour le voler (Z o l a).

Arriver en trois (или quatre) bateaux (разг.)

явиться с большой pompой (букв, явиться на трех или четырех кораблях). Как вариант употребляется также **venir en quatre bateaux**. Происхождение этого выражения связано с распространенным обычаем, по которому пассажирские суда, имеющие на борту ценный груз или какого-либо знатного пассажира, сопровождаются группой военных кораблей, что придает плаванию торжественный характер.

Например, *Votre serviteur Gille Cousin et gendre de Bertrand, Singe du pape en son vivant, Tout fraîchement en cette ville, Arrive en trois bateaux exprès pour vous parler* (La Fontaine).

S'en moquer (или s'en soucier) comme de l'an quarante (разг.) вовсе не считаться с кем-л. или с чем-л., думать о чем-л., как о прошлогоднем снеге (букв, издеваться над кем-чем-л., как над сороковым годом). Существует множество объяснений этого сравнения. Приведём наиболее известные из них.

Согласно П. Китару и некоторым другим исследователям, это выражение возникло после 1040 г.— дата, которая по народному верованию должна была ознаменовать конец света и наступление «страшного суда». Но когда страшный год миновал, люди стали смеяться над своими прежними опасениями и вместе с тем над 1040 г., или просто над 40-м годом, что и привело к возникновению фразеологизма.

По другой версии (Литтре, Л. Мартель, Ш. Низар), сравнение восходит к временам Французской буржуазной революции 1789 г. После провозглашения Республики в 1792 г. и введения нового календаря роялисты употребляли это выражение с насмешкой, желая таким образом подчеркнуть, что Республика не просуществует и сорока лет.

Третья гипотеза (Ш. Робер) связывает происхождение данного фразеологизма с именем писателя Луи-Себастьяна Мерсье (1740—1814). Его книга «Год 2440», в которой он описывал мир будущего, была предметом насмешек современников Мерсье, говоривших якобы в шутку: «*Je m'en moque de l'an 40 (de Mercier)*», а затем просто «**Je m'en moque de l'an 40**».

Сторонники четвертой версии (словарь Ларусс, М. Ра и др.) считают, что выражение *Van quarante* является искажением слова *alcoran* коран и приписывают сравнение рыцарям средних веков, которые будто смеялись над чем-л. или над кем-л., как над кораном — священной книгой мусульман. Ни одно из приведенных объяснений нельзя считать вполне удовлетворительным, ибо все они недостаточно аргументированы как с лингвистической, так и с исторической точки зрения.

Например, *Saboureau était, au fond, assez ennuyé de l'affaire Verdié. Après tout, il se moquait du commandant comme de Van quarante: il ne le connaissait pas* (J.Claretie).

— *Je me soucie d'Ursule comme de Van quarante. Depuis la mort de l'oncle Minoret, je n'y ai jamais plus pensé qu'à ma première chemise* (Balzac).

В заключении, в казахском языке *три, семь, девять и сорок* являются святыми числительными, число пословиц и поговорок с компонентом этих чисел привалируется. Во французком языке числительные *deux (екі-два)* и *quatre (төрт-четыре)* активно используются в составе пословиц и

поговорок. Таким образом, важно иметь в виду, что сопоставительное изучение и лингвокультурологический анализ когнитивных картин мира, принадлежащих к разным языковым картинам, позволяет увидеть как универсальные (общечеловеческие), так и специфические (собственно этнические) феномены бытия человека. Сопоставительное изучение языков способствует глубокому пониманию национального быта, мировоззрения и культуры этноса.

Арутюнова Н.Д. Язык и мир человека. – М., 1998

1. Қасымова С. К. Сан компонентті мақал-мәтелдердің ұлттық-мәдени негізі. Фил. ғыл. канд. ғыл. дәр. дайын. дисс. автореф. А., 2010.
2. Гак В.Г. Сопоставительная лексикология. – М., 1977.
3. Корнилов О.А. Языковые картины мира как производные национальных менталитетов. – М., 2003.
4. Қайдар Ә.Т. Халық даналығы. – Алматы, 2004, -565б.
5. Карлинский А.Е. Место паремологии в науке о языке // Избранные труды по теории языка и лингводидактике. – Алматы, 2007. -144б.
6. Кеңесбаев І. Қазақ тілінің фразеологиялық сөздігі. -Алматы, 1977. – 712 б.
7. Назарян А.Г. Фразеология современного французского языка. – М., 1976.
8. Французско-русский фразеологический словарь / Под ред. Л.И. Рецкера. – М., 1963.
9. Le petit Rober sur CD-ROM. Version électronique du Nouveau Petit Robert Dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française. Nouvelle édition (version 2). – P.:VUEF, 2001.

Resume

This article deals with the importance of phraseological units with a component of number on the material in Kazakh and French languages. We have the idea of communicative activity as the basis of human culture and knowledge. One of the main functions of language is to preserve the cultural experience of the language, its transition from generation to generation. (E.Sepir, D.S.Lihachev, U.S.Stepanov, N.D.Arutyunova, V.I.Karasick). There were identified that in the part of proverbs and sayings of the Kazakh and French component numeral occur all semantic group of numerals, especially there is frequent use of ordinal, quantitative and collecting. Despite the different structural group of Kazakh and French languages, the analysis showed that the proverbs and sayings of the component of numbers in both languages have full equivalents. Comparative study of languages contributes to understanding of the national life, worldview and cultural ethnos.

Түйін

Бұл мақалада қазақ және француз тілдеріндегі материалдарда сандық компоненті бар фразеологиялық бірліктердің маңыздылығы талқыланған. Тілдің негізгі функцияларының бірі өзінің ұрпақтан ұрпаққа көшу тілі мәдени тәжірибесін сақтап қалу болып табылады. (Э.Сепир, Д.С.Лихачев, Ю.С.Степанов, Н.Д.Арутюнова, В.И.Карасик). Қазақ және француз тілдеріндегі мақал-мәтелдердің бөліміндегі сандық компоненттерде сандардың барлық семантикалық топтары бар екені анықталып, әсіресе, реттік және жинақтау сандары жиі пайдаланылатыны анықталады. Қазақ және француз тілдері әртүрлі құрылымнан тұратындығына қарамастан, екі тілдегі цифрлардың компонентінде толық

эквивалент бар. Тілді салыстырмалы түрде зерттеу ұлттың өмірін, әлемге деген көзқарасын және мәдени этносын түсінуге өз үлесін қосады.

УДК81'37

«АҢШЫЛЫҚ» КОНЦЕПТІСІНІҢ КОГНИТИВТІК СИПАТЫ

*Абдықадырова Айнур Абай атындағы ҚазҰПУ, филология институтының
I курс магистранты Алматы қаласы*

Аңдатпа

Адамзат баласының ең басты құралы, яғни қарым-қатынас құралы болып табылады. Тіл болмысына зер салып, сөз мағынасын халықтық таным тұрғысынан өрбіту, тіл тарихын адамның қабылдау, ойлау, пайымдау тарихымен ұштастыру, дәстүр мен жаңашылдық үдерістерін танымның динамикалық болмысымен үйлестіру және сол арқылы қазақ тілінің өрісін кеңейтуге, өркениетті мемлекеттің қоғамдық-әлеуметтік мүмкіндігін арттыруға әсер етері хақ. Қазақ тіл білімінің сан салалы теориялық ұстанымдары бүгінгі күні тілдік зерттеулердің бағыт-бағдарын анықтауға, маңызды тұжырымдар жасауға мүмкіндік беретіндіктен, олардың жалпы және жеке тіл білімі шеңберіндегі өзіндік белгілерін сұрыптау, өзге ізденістер қатарында алар орнын нақтылау қажеттігі зерттеушілердің алдына тың әрі көкейтесті мәселелер қойып отыр.

Тірек сөздер: концепт, лингвистика, сөз, когнитивтік лингвистика, этнолингвистика, лингвомәдениеттану, психоллингвистика

Ключевые слова: концепт, лингвистика, слово, когнитивная лингвистика, этнолингвистика, лингвомәдениеттану, психоллингвистика

Keywords: concept, linguistics, word, cognitive linguistics, lingua cultural, ethnolinguistics, cultural linguistics, psycholinguistics

Кейінгі онжылдықтар белесіндегі зерттеулер этносты, ұлт мәдениетін тіл арқылы анықтауды негізгі қағида етеді (Ә.Қайдар, Е.Жанпейісов, Р.Сыздық, Н.Уәли, Ж.Манкеева, Г.Смағұлова, Қ.Жаманбаева т.б.). Нақты айтқанда, тілді тұтынушы ұлтты алғашқы орынға қоятын лингвистикадағы антропоцентристік парадигма өз аясында жаңа бағыттарға жол ашуда. Осымен байланысты Ш.Елемесова, Ф.Қожахметова, М.Күштаева, Қ.Қайырбаева, Н.Аитова, А.Әмірбекова, Ж.Саткенова сынды жас ғалымдардың жұмыстарында тіл таным кілті деп қаралып, когнитивтік лингвистика мәселелері этнолингвистика, лингвомәдениеттану, психоллингвистика, әлеуметтік лингвистикамен тығыз байланысты көптеген жұмыстар жүргізді.

Философия мен логика үшін дәстүрлі ұғымға немесе терминге айналған «концепт» атауы қазіргі тіл білімінде жиі қолданылып, терминдік жүйеде өзіндік мазмұнға ие болып отыр. «Концепт» термині латын тілінен енген *conceptus* – «ой», «түсінік», «ұғым» деген мағынаны білдіреді. Бірақ «концепт», «ұғым» терминдерінің негізі бір болғанымен, мәні, маңызы бірдей емес. Ұғым – объектінің танылған мағыналарының жиынтық бейнесі болса, концепт – этностық ерекшеліктермен байланысты менталдық құрылым, ол мазмұны жағынан белгілі объект жайындағы білімнің

жиынтығы. Концептілерді зерттеуде әлемдік тіл білімінде алғашқы болып көңіл аударған С.А. Аскольдов-Алексеев болды. Ғалым: «Концепт – ойдағы құрылым, яғни белгілі бір затты ойлау кезінде оны сол тектес басқа бір заттармен ауыстырады», - деп, концептінің танымдық әдіс ретінде негізгі қызметі орынбасушылық қызмет екенін көрсетті [1,269].

Белгілі орыс когнитологы С.Г. Воркачев: «Лингвомәдени мәтіндердегі «концепт» – алдымен вербалданған мәдени мағына және ол «мүмкіндігінше» тіл мәдениетінің семантикалық бірлігі – лингвомәдени концепт (лингвоконцепт) болып табылады. Оның тілде көрініс табуы ұзақтығы ешнәрсемен шектелмейтін екіжақты тілдік белгімен беріледі» [2,2] деп концепт ұғымының екі жақты белгісін атап көрсетсе, қазақ ғалымы Э.Оразалиева: «Концепт – адам санасының ойлау бірліктері мен психикалық ресурстарын, білім мен тәжірибенің бейнелі көрсеткіштерін құрайтын хабарлы құрылымдарды түсіндіруге мүмкіндік беретін когнитивті лингвистиканың негізгі құралдарының бірі» [3,266] деген түсінік береді.

Тілдегі концептілер ұлттың, халықтың мәдениетіне, әдебиетіне ғылымына, тарихына, тәжірибесіне, дініне тікелей тәуелді. Ол қатып қалған семиотикалық жүйе емес, керісінше, белгілі бір ұлттың мәдениеті негізінде уақыт пен кеңістікте өзгеріп отырады. Концептілер адамға берілген ақпараттың концептуалдану – адамның танымдық әрекетінің маңызды процестерінің бірі. Ол адамға берілген ақпаратты өңдеп, адам санасында жаңа концептілердің, концептілік құрылымдар мен концептуалдық жүйенің жасалуына жол ашады [4,14].

Соңғы кездері қазақ тіл білімінде когнитивтік лингвистиканың негізгі категориясы *концепт* табиғатын нақты дәйектер негізінде ашуға бағытталған еңбектердің көбейіп келе жатқаны байқалады. Ғалымдардың зерттеулерінде *бақ, тағдыр, өмір, өлім, жан, қайғы, мұң, тары, батырлық, қаһармандық, соғыс, түр-түс, сұлулық, әсемдік*, т.б. концептілердің мазмұны көрсетіліп, олар әр қырынан қарастырылған. Сондай концептілердің тағы бірі – «аңшылық» концепті.

Аңшы – аң аулауды кәсіп еткен адам. Оны құсбегі, бапкер деп те атайды. Қазақ аңшылыққа: “Бүркітші үстінді бүтіндейді, қыбынды қандырады, қақпаншы қарныңды тойғызады, тұзақшы аш қалдырмайды...” деп тіршіліктің бір тұтқасы ретінде қараған. Кейде аңға көңіл көтеру үшін де шығады. Ит жүгіртіп, құс салу серілік салтанат деп саналған. Қазақ ішіндегі аңшылар қолданған құралы, істеген амалына қарай былайша жіктеледі:

1. Саятшы – аңға қан сонарда шығады. Қыран бүркіт, ұшқыр тазы, түзу мылтық пайдаланады. Бұзау тіс қамшы, сойыл да ұстайды.
2. Мерген – садақпен, мылтықпен аң атады. Аю, қасқыр, бұғы, марал, арқар, елік, таутеке, қарақұйрық т.б. аң алады.
3. Қақпаншы – аңды қақпанмен аулайды. Түлкі, қасқыр, суыр секілді аңдардың ініне, жүретін жолына қақпан құрады.

4. [Моршы](#) – [түлкі](#), [күзен](#) секілді аңдардың ініне түтін салып, іннен шыға қашқанда ұстайды.

Аңшылық дәстүрі адамзат баласы пайда болған сонау ғасырлар қойнауында-ақ пайда болғаны рас. Мыңдаған жылдар бойы тұтас бір ұрпақтың кәсібі мен нәсібіне айналған ұлы бабалар мұрасы.

Ерте кездерде қазақ даласына саяхаттап немесе елшілік қызметін атқарып келген адамдарға әрқашан қонақжайлылық көрсетіп, иығына шапан жауып, қолына қыран құс қондырып, астына жүйрік ат мінгізіп еліне сыйсыяпатпен қайтарып отырған. XVI ғасырдың соңында қазақ мемлекетінің саяси құрылымында, басқару жүйесінде болған үлкен реформалар барысында дүниеге келген, ұлттық мүддеге үйлесетін жаңаша заңдар ережесі - әйгілі «[Жеті Жарғыда](#)» қазақтың аңшылығына ерекше ден қойып, оны бұзғандарды жазаға тарту туралы арнайы бап енгізген. «Жеті Жарғының» 19-бабында «Аңға салатын итті, құсты (бүркітті) өлтірген адамнан олардың иесі бір құл немесе бір күң беруді талап ете алады», - делінген. Халқымыз ұзақ уақыт бойы «төренің иті бір күндік» деп төренің итін де құрметтеген. Көкте самғаған түз тағысын қолға үиретіп, өз кәдесше жарату - аң аулауға бағыттау, адамзатқа ортақ құбылыс болғанымен, оның тамаша үлгісі далалық көшпенділердің арасында – қазақ, қырғыздарда жақсы сақталған. Тек сақталып қана қоймай оның нақты үлгісі аз да болса табиғи түрде өмір сүреді, ең бастысы құсбегілікке қатысты таным - ырым, тыйым, бейнелі сөз, поэтикалық метафора, теңеу қазақтардың санасында берік орын алғандығы сонша, құсбегіліктегі кең тараған түрі - қыранмен аң аулау, бүркіт баптауды бүгінгі әлем қазақтардың төл мұрасы деп түсінетіндігі ұлт үшін мақтаныш. Бүгінгі егемен еліміздің мемлекеттік рәміздерінде қыран құс соның айқын дәлелі. Сонымен қатар елдің бейресми рәміздерінде барыс, бабыр, бөрі, қабылан сияқты жыртқыштармен әспеттелу сол тамыры терең тарихи сабақтастықтан бастау алған үрдістің жалғасы деуге тұрады [5.].

Ол тек күнкөріс қамы ғана емес, демалыстың бір түрі. Ұлы [Мұхтар Әуезов](#) айтқандай: «Аңшылықтың үміт, қуанышы көп. Ыстық оттай қызулы минуты көп, мағыналы өмір. Аңшылықта кісіні ақын күйіне жеткізетін сезім күйі көп. Бұл – салқындап кеткен кәрі ақылдың өмірі емес, сүйген ғашығыңды сағынып келіп, күліп-ойнап өткізген күндіз-түніндей ыстық сезім өмір. Өйткені бір минуттың ішінде қуантатын да, жүдететін де сәттерді басынан кешіреді. Соның бәрін айтып жүргендіктен аңшының тілі шешен, қиялы жүйрік. Бүркіттің ұшқанына, түлкінің құтылмақ болған айласына, құсшының ебіне арналған талай шешен сөздер бар. Аңшылық өмірінен ілгері-соңғыдан қалған талай қызықты, жанды, сұлу әңгімелер көп». Шынымен-ақ құсбегіліктің адамды ақындық деңгейге жеткізетін «өнер», әрі халықтың көне дәстүрінің мәйегін сақтап, насихаттайтын, ел арасындағы «еркелері» – [салдар](#) мен серілердің жан жолдасы, жұрттың ермегі ғана емес, кие тұтар құндылығы болып қалды.

Халық тіршілігімен біте қайнасқан бұл өнер қазақ халқының бүкіл болмыс-бітімін, даму деңгейін, таным-түсінігін көрсетеді. Академик Ә.Т.Қайдар: «Халық пен тілді біртұтас құбылыс деп қарасақ, тіл – халық өмірінің материалдық және рухани байлықтарын бойына жинаған, оның наным-сенімдерін, дәстүрін көрсететін, ұрпақтан ұрпаққа беріп отыратын баға жетпес байлық» - дейді [6,304].

Саятшылық өнер көне замандардан бастау алғандықтан, бүгінгі қазақ тілінің ауызекі, жазба әдебиетінде кездесетін жүздеген тұрақты тіркестері мен атауларды қазақ тілінің қазақ тілінің сөздік қорының ең байырғы әрі құнарлы құрамы болып табылады. Профессор Г.Н. Смағұлова: «Тіл өзінің даму сатысында белгілі бір тарихи әлеуметтік жағдайға байланысты, қоршаған орта, адамдар арасындағы түрлі жағдайлардан оқшау өмір сүрмейді» [7,34].

Ұлттық сөздік қордың кең қабатын құрайтын фразалық тіркестер, түрлі қолданыстағы сөздер құсбегілік, аңшылық кәсіпке байланысты тілімізде молынан кездеседі. Аталмыш сөздердің, ұғымдардың немесе фразеологиялық тіркестердің немесе мақал-мәтелдердің көп ұшырасуы халықтың тіл байлығынан, салт-дәстүрінен, әдет-ғұрпынан мағлұмат береді. Мысалы:

Қаршыға салғанның, қанжығасы тоқ,
Ителгі салғанның етегі боқ.

Қиядағы қызыл түлкіні
Қияннан соққан бүркіт алады.

Құсбегісі келіссе,
Күйкентай құс қаз алар.

Саятшының сұңқары
Салған жерден іледі.

Тауындағы түлкіні
Бабындағы бүркіт ғана алады.

Қыран жүйрік пе, Қиял жүйрік пе?

Қолмен бергенге құс тоймас.

Ителгінің баласы ілмейқалмас.

Қаршыға қазан қайнатар
Ителгі иығынды талдырар.

Қаршыға қаз алса,

Ителгі етек қабады.

Қыран қияда өледі.

Қыран қияда түлейді.

Ит иесі үшін алады.

Бүркіт жемі үшін алады.

Топтанып ұшқан торғайға

Тұрымтай да бата алмас.

Ажалды қарға бүркітпен ойнайды.

Ат бегі – аттың тұяғына қарар

Құс бегі – құстың қияғына қарар

Қиядағыны қыран ғана көреді.

Ұядағыны жылан ғана көреді

Құс бағу да бір қызық,

Құс салу да бір қызық.

Екі сұңқар таласса,

Бірқарғаға жемтүсер.

Құстың бәрі сұңқар болмас,

Аттың бәрі тұлпар болмас.

Сұңқар орманға тартар,

Тұлпар қорғанға тартар

1. Аскольд-Алексеев С.А. Концепт и слова // Русская речь. Новая серия / под ред. И.р.Гальперина. – М.: наука, 1986. – С.267-271.
2. Воркачев С.Г. Счастье как лингвокультурный концепт. Монография. – М. Гнозис. 2004. 236 стр.
3. Оразалиева Э. Когнитивтік лингвистика: қалыптасуы мен дамуы / Ғылыми монография. – А., Ан-Арыс, 2007. – 312 б.
4. Бияздықова Ә.Ә. Қазақ тіліндегі «Бақыт» концептісінің танымдық сипаты мен қызметі. PhD ғыл. дәр. алу үшін дайынд. дисс. Алматы, - 2014.
5. <http://kk.wikipedia>.
6. Қайдар Ә.Т. Қазақ тілінің өзекті мәселелері. Алматы, 1998.
7. Смағұлова Г.Н. Фразеологизмдердің варианттылығы. Алматы, 1998.

Резюме

В данной статье рассматривается когнитивная характеристика концепта «охотничество». А также определяются его основные особенности.

Resume

In this article the cognitive characteristic of a concept "hunter" is considered and the main features are defined.

УДК 8125

КОГНИТИВНЫЕ ОСОБЕННОСТИ ПЕРЕВОДА ЗАГЛАВИЙ

Мирзабаева А.М., магистрант, 2 курс КазНПУ имени Абая

Аннотация

В данной статье мы рассмотрели перевод названий произведений на примере рассказов А.П. Чехова. Отметим, что заглавие является одним из важнейших элементов смысловой и эстетической организации художественного текста и поэтому его перевод должен максимально близко соответствовать оригинальному названию. Но признано, что также возможны переводческие трансформации, обусловленные различными факторами. Следует добавить, что в последнее время трансформации исследуются с позиции особенностей когнитивных процессов, специфики картины мира, отраженной в художественном произведении.

Ключевые слова: перевод, художественное произведение, заглавие, стратегия.

Тірек сөздер: аударма, көркем шығарма, тақырып, стратегия,

Keywords: translation, fiction, title, cognitive science, strategy.

Перевод названий произведений, рассказов относится к сфере художественного перевода, он представляет еще большую сложность, чем перевод целого художественного текста, так как при переводе заглавия необходимо подобрать верный вариант, отражающий содержание рассказа и не искажающий оригинального названия, а также привлекательный для читательской аудитории. Перевод должен максимально близко соответствовать оригинальному названию, для того, чтобы создать одинаковое впечатление и у носителей языка, и у иноязычной публики [1].

Название как одна из доминирующих позиций художественного произведения отражает общие тенденции переводов и зачастую отличается различными заменами и изменениями, характеризующими как особенности разных языковых, стилистических, аксиологических систем, так и различия в когнитивных процессах, связанных со спецификой восприятия и передачи той или иной «чужой» реалии и события. Например, «Мужики» А.П. Чехова переведен на английский язык как «Peasants» (дословно «Крестьяне»).

В переводческих исследованиях признано, что трансформации в переводах обусловлены различными факторами: лексическими, стилистическими, функциональными, прагматическими. В последнее время трансформации исследуются с позиции особенностей когнитивных

процессов, специфики картины мира, отраженной в художественном произведении [2].

Заглавие – важнейший компонент рассказа. Оно должно обладать такими характеристиками как лаконичность и в то же время содержательность, эмоциональность, яркость, рациональность и информативность. При переводе заголовков стоит обратить внимание на особенности структуры – для правильного понимания и адекватного перевода [3].

Трудность понимания названий произведений обусловлена двумя причинами:

- тем, что в них допускается нарушение языковых норм;
- недостаточно полным и глубоким знанием реалий и культуры страны изучаемого языка, а также проблемами в знании фразеологии [2].

Обратим внимание на некоторые факторы, которые по нашему мнению, играют важнейшую роль при выборе правильной стратегии перевода названия произведения. Согласно Л.К. Латышеву существуют два детерминанта переводческих действий – исходный текст и лингвоэтнический барьер [2]. На основе данного положения мы рассмотрим исходный текст и лингвоэтнический барьер как одни из основных факторов, влияющих на выбор переводческой стратегии, в том числе и на изменение заголовка текста при переводе на английский язык.

Так, к причинам, обусловленным исходным текстом, можно отнести высокую доминантную плотность названий рассказов, так как на небольшой отрезок текста приходится несколько разноплановых функциональных доминант содержания, при этом возможность эквивалентного перевода становится минимальной [2]. Если в оригинале есть средства повышения линейной плотности информации, в переводе их необходимо сохранить, найдя аналогичные средства, что удаётся крайне редко.

Одной из важных причин изменения заглавий рассказов, обусловленных лингвоэтническим барьером, является необходимость прагматической адаптации культуры-реалий, фразеологизмов и т.д. При этом используются такие приёмы, как гипогиперонимический перевод, уподобление, описательный перевод, добавления, опущения, контекстуальные замены, калькирование и другие. [4]. Примером сужения значения может служить перевод названия «В Москве на Трубной площади» А.П. Чехова «TheBirdMarket». На самом деле Трубная площадь это был рынок на площади, неоднократно менявший свою специализацию, просуществовал до 1924 года. В середине XIX века здесь торговали певчими птицами, собаками и другими мелкими животными. Но в Англии нет трубных площадей и поэтому в данном случае предпочтительнее перевести для английского читателя как «TheBirdMarket», который в свою очередь являлся местом для продажи живности.

Л.К. Латышев выделяет три стратегии, к которым при бегают российские переводчики, работая с заглавиями произведений:

1. Прямой перевод заглавий на английский язык. В основном, такой стратегии перевода подвергаются названия произведений, где отсутствуют непередаваемые культуроспецифические компоненты.

2. Трансформация названия. Используя эту стратегию, многие названия переводятся расширением когнитивной информации при помощи замены или добавления лексических элементов, а ввод ключевых слов произведения компенсирует в названии смысловую или жанровую недостаточность дословного перевода.

3. Замена названий. Несмотря на основные требования, которые стоят перед переводчиком, - сохранение семантико-структурного равенства и равные коммуникативно-функциональные свойства, - случаев изменения названий произведений при переводе достаточно много [2].

Исходя из вышесказанного, мы проанализировали 100 заголовков произведений А.П. Чехова, в результате анализа были выявлены следующие стратегии, используемые переводчиками:

1. Прямой перевод: 77 % (77 названий из 100):

1) пословный перевод 57 % («Загадочная натура» (AnEnigmaticNature), «ЛевиСолнце» (The Lion and the Sun) и др.);

2) транскрипция 12 % («Альбом» (The Album), «Хамелеон» (A Chameleon) и др.);

3) транслитерация 8 % («Каштанка» (Kashtanka), «ИванМатвейч» Ivan Matveyich) и др.).

2. Трансформация: 20 %:

1) грамматическая трансформация 4 %; («Три сестры» (Threesister); «Кто виноват?» (Whowastoblame?) и др.);

2) замена лексического элемента 8 % («Длинный язык» (A TrippingTongue); («В Рождественскую ночь» (AtChristmasTime) и др.);

3) добавление 3% («Предложение» (Marriage proposal), «Беззаглавия» (A Story Without a Title) и др.);

4) опущение 3 % («Выигрышный билет» (TheLotteryTicket); «Вынужденное заявление» (Uprooted) и др.);

5) конкретизация 2 % («В Москве на Трубной площади» (TheBirdMarket); («Аптекарьша» (TheChemist'sWife).

3. Замена: 3 % («Мужики» (Peasants); «Супруга» (Helpmate) и др.).

В качестве отдельной стратегии была выделена жанровая адаптация. Она использовалась в 5 % случаев («Палата №6» (WardNo. 6) и др.).

Таким образом, можно сделать вывод, что выбор стратегии при переводе заглавий художественных текстов зависит от ряда причин, обусловленных как спецификой исходного текста, так и лингвоэтническим барьером, для преодоления которого необходимы различные переводческие приёмы.

1. Бабенко Л.Г., Васильев И.Е., Казарин Ю.В. Лингвистический анализ художественного текста. Екатеринбург, 2000
2. Латышев Л.К. Технология перевода, М., 2007
3. Кузнецов А.М. Структурно-семантические параметры в лексике (на материале английского языка). М., 1980
4. Комиссаров В.Н. Теория перевода. Лингвистические аспекты. М., 1990

Resume

In this article we've reviewed the titles' translation on the example of A.P. Chekhov's works. Notice that the title is one of the most important elements of esthetic sense and art text therefore its translation should conform as closely as possible to the original title. It is worth saying that the transformation is also possible due to various factors. It should be added that nowadays the transformation is investigated from the standpoint of cognitive processes, specifics picture of the world, that is reflected in the fiction.

Түйін сөз

Бұл мақалада біз А.П. Чеховтың шығармаларының атауларын аударып қарастырдық. Айта кететін жайт, тақырып ол маңызды бір элемент болып табылады, сондықтан да оның мағыналық аудармасы барынша түпнұсқасына сәйкес келуі тиіс.

ӘӨЖ:811.111:811.512.122'25

КОГНИТИВТІ МЕТАФОРЛАРДЫ АҒЫЛШЫН ТІЛІНЕН ҚАЗАҚ ТІЛІНЕ АУДАРЫЛУЫ

Чажабоева Д. Д. *Абай атындағы Қазақ Ұлттық педагогика университетінің магистранты*
Ғылыми жетекші: Шенгелбаева Н.Р. *Филология ғалымдарының кандидаты, доцент*

Андатпа

Мақалада когнитивті метафораның ағылшын тілінен қазақ тіліне аудару барысында кездесетін ерекшеліктері және айырмашылықтары жазылған. Сол ерекшеліктерді көбінесе мақалдардан кездестіруге болады. Бір көңіл аударатын жайт, бір сөз әр тілде әр түрлі метафоралық мағына беруі мүмкін. Сонымен қатар Джон Голсуорсидің еңбегіне көңіл аударылып, метафораны когнитивті талдау бойынша мысалдар негізінде сараланды.

Тірек сөздер: Метафоралану әрекеті, фрейм, когнитивтік, концептуалдық құрылым, семантикалық талдау

Ключевые слова: Процесс метафоры, фреймы, когнитивный, концептуальное структура, семантический анализ

Key words: Process of a metaphor, frames, cognitive, conceptual structure, semantic analysis

Құбылыстар мен заттардың ұқсастық белгілері негізінде астарлы мағынада қолданылуы метафора болып табылады [1]. Тілдік бірліктердің когнитивтік тұрғыда қарастырылуы адамның қоршаған әлемді қабылдауымен байланысты.

Сөз әлемінде халық тарихы, салт-дәстүрі, мәдени, тарихи яғни рухани дәстүрлері, дүниетанымы бейнеленетіндігі мәлім. Мәселен, қазақ мәдени дүние танымы негізінде тілдік бірліктер яғни мақал-мәтелдер, фразеологизмдер мен қанатты сөздер, метафоралар туындайды.

Когнитивтік көзқарас шеңберінде метафоралану әрекеті адамның білім қорына жасаған операциялары деп түсіндіріледі. А. Ричардс, М. Блэк тұжырымдамаларынан басталған идеялар метафораның жасалуын екі нысан арасындағы байланыс арқылы тануға талпыныс жасайды. Сол тұжырымдарда адамның білім қоры құрылымдық үлгі ретінде қарастырылады[2].

В.Г.Гак, В.Н.Телия, Н.Д. Арутюнова метафораның аталымдық-когнитивтік маңызына баса назар аударады [3]. Когнитивтік дегенде метафораның тілдік таңбалардың астарындағы білім қорын пайдалануы және сол арқылы жаңа ұғымдарды қалыптастыруы басты назарға ілігеді. Метафораның когнитивтік мазмұны деп оның тура мағынадағы баламасы деп есептеуге болады.

Когнитивтік бағыт метафора мәселесіне мүлде өзге қырынан келуді алға тартып отыр. Метафораның когнитивтік тұрғыда қарастырылуы адамның қоршаған әлемді қабылдауымен байланысты. Адамның ойлау әрекеттері тәжірибе арқылы жинақталған білім қорына әртүрлі операциялар жүргізумен іске асырылады. Жинақталған білім таңбалар арқылы белгіленеді. Метафора өзге тәсілдер сияқты тілдің дамуына қызмет етеді. Когнитивтік метафора теориясы метафораны ұғымдардың когнитивтік операциясы ретінде қарастырады және оны концептуализация құралы деп таниды. Ол басқа салаларда алынған тәжірибе негізінде қалыптасқан ұғымдық құрылым терминдерімен ақиқат дүниені түсінуге мүмкіндік береді. Когнитивтік метафора теориясы бойынша «ауысу» жекелеген атау емес, бүтін концептуалдық құрылым (схема, фрейм, модель, сценарий), тілді тасымалдаушының санасында белгілі бір сөзбен актуалданады.

Метафоралар жазушының дүниеге деген көзқарасын когнитивті танымын, рухани дүниесі мен мәдениетінен хабар бере отырып, әлем, дүние туралы түсініктерінің ескі элементтерін жаңғыртуға жәрдемдеседі, ғаламның біртұтас тілдік келбетін жасауға қатысады.

Когнитивтік талдау сөздің танымдық табиғатын таныту барысында «семантикалық талдау», «компоненттік талдау» әдістерімен өзара ғылыми әдістемелік байланысқа түседі. Осы орайда компоненттік талдаудың лингвистикалық түсіндірмесіне тоқтала кетсек. Компоненттік талдау әдісі-мағыналы тіл бірліктерінің мазмұндық жағын зерттеу әдісі. Оның мақсаты мағынаның ең кіші семантикалық бөлшектерін ажырату. Компоненттік талдау әдісі алғашында лексиканы зерттеуде әр түрлі тілдердегі лексикалық бірліктердің шағын тобын сипаттау үшін пайдаланылған. Ол әрбір тіл бірлігінің мағынасы семантикалық белгілерден тұратыны, тілдің сөздік құрамы шағын семантикалық белгілердің көмегімен анықталуы мүмкін деген ғылыми болжамға негізделген. Компоненттік талдау әдісі тіл туралы жүйелі-

парадигмалық түсініктермен, мәселен, өріс теориясымен тығыз байланысты. Болжам бойынша, жалпы категориялық семантикалық белгілер универсалдық сипатта болып, көптеген тілдерде кездесуі мүмкін. Когнитивтік талдауда ақиқат пен жалғандық мәселелеріне қатысты тілдегі қарапайым көзқарасты қайта қарап, конкретті ғылымдарда алынатын практикалық деңгейдегі көңілге қонымды нәтижелер алуға болады.

Мысалы: *The family nest* – отбасы ұясы. *The Soamses in their nest* – Сомсов отбасы өз ұясында. Автор бір отбасылық үйді білдіру үшін осы метафораны қолданған. Когнитивтік метафораның айқын мысалы, зат - предикат қызметіндегі етістік арқылы жүзеге асып тұр. Бұл жақта автор адамдар тұратын «house-үй» сөзінің қолдану орнына, құстар тұратын «nest – ұя» сөзімен ауыстыру арқылы түсіндірген. Бұл мысалда негізгі фрейм «ұя» мақсат-фрейм «үй» сөзіне ауысты. *Branch of the family* – отбасы бұтағы. Бұл жақта «branch» сөзі ағылшын тілді мағынада «part – бөлік» ретінде қолданылып тұр. Бұл мысалда негізгі фрейм «бұтақ» мақсат-фрейм «бөлік» сөзіне ауысты. Немесе тағы да бір мысал алып қарасақ, *a gathering of this family – no branch of which had a liking for the other* – осы отбасының жиыны – олардың бірде біреуі екіншісіне деген сүйіспеншілігі болмады. Метафоралық ауысу предикат қызметіндегі зат есімді қолдану арқылы жүзеге асып тұр. Бұл сөйлемде «жанұя» тура мағынадығы зат есім ретінде, ал «бұтақ» - метафоралық ауыспалы мағынада беріліп тұр. *The round of the family* – отбасы шеңберінде. Когнитивтік метафораның предикат қызметіндегі етістік арқылы жүзеге асып тұр. «Round – шеңбер, дөңгелек» мағынасы метафоралық ауыспалы мағынада қолданылып, «үй ішінде, яғни отбасы ішінде» деген мағына береді. Бұл мысалды алып қарасақ негізгі фрейм «шеңбер, дөңгелек» мақсат-фрейм «ішінде» сөзіне ауысты. *She poured out the whole story* – ол бүкіл әңгімені жайып салды. Метафора предикат қызметіндегі етістікті қолдануға негізделген. Мұндағы «to pour out – сұйықтықты құю» деген мағынаны білдіреді, бірақ ол сөзді етістікпен «to tell - айту» ауыстыруға болады. Автор айтылған әңгіменің кенеттен болғаны туралы айту үшін осы форманы қолданған. Негіз- фрейм «сұйықтықты құю» жаңа мағынада қолданылып, «айту» мақсат-фреймге ауысып, ұғымды вербалдайды. *The letter was like a boy* – бұл хат балаға қатты ұқсайды. Бұл кезде когнитивті метафора салыстырмалы құрылым түрінде көрсетіліп, зат «boy – бала» жаңа қоршауда қоладанылған. Бұл жерде, яғни сол хат сол бала жаза алатындай хат болып тұр. Сол себептен, зат – адам ретінде қолданылып тұр. *The heat danced over the corn* – бидайдың үстінде ыстық ойнады. Автор ауа-райының қаншалықты ыстық екенін көрсету үшін осы метафораны қолданған. Зат - физикалық әлем бағытында жүргізілген метафоралық ауысу үлгісі предикат қызметіндегі етістік арқылы жүзеге асып тұр. Негіз- фрейм «to dance - билеу» жаңа мағынада қолданылып, табиғат құбылысы «heat - ыстық» мақсат-фреймге ауысады. Сондықтан біз бұл метафораны «the corn died from the heat – бидай ыстықтан өлді» метафорасына ауыстыра аламыз. Келесі мысал ретінде, *Heart*

of London – Лондон жүрегі. Когнитивтік метафора затты атауға негізделген. Зат-физикалық әлем үлгісі бойынша жасалған метафоралық ауысу. Мұндағы зат есім «heart - жүрек» жаңа мағынада қолданылып «орталық» деген мағына жасап тұр. Негіз-фрейм- «жүрек» мақсат-фрейм «орталық» сөзіне ауысты. *Soames is a brick* – Сомсов отбасы – ол кірпіш. Когнитивті метафора заттарды атау негізінде, ауыспалы мағынада беріліп тұр. Осы кезде, «brick – кірпіш» ауыспалы мағынада отбасы тұрғысынан қарастырғанда, ол «берік, қатты, мықты» деген мағынада қолданылған. Сол себептен негізгі фрейм «brick-кірпіш» мақсат-фрейм «strong - мықты» сөзімен алмастыруға болады. *He married a good deal of money* – ол көп ақшаға үйленді. Бұл жерде когнитивті метафора сөз тіркесі арқылы берілген. Бұл жерде автор қыздың қаржы жағдайын ерекше айту арқылы, қыздың ауқатты болғандығын және ұлдың тек оған ақша үшін қарағанын білдірткісі келген. Сондықтан біз бұл метафораны «he married a very rich woman—ол өте ауқатты әйелге үйленді» деп мағынасын аудару аламыз. *Bright minutes* – жарқын минуттар. Бұл когнитивтік метафорадағы метафоралық ауысу сын есім арқылы жасалып тұр. Негізгі фрейм «жарқын» мақсат-фрейм «бақытты, есте қаларлық» мағынасына ие болады. «Bright» сын есімі «happy, remembered» ұғымын вербалдайды.

Summer seemed to reign over – жаз мәңгі патшалық ететіндей. Метафора жаз мезгілін сипаттау үшін қолданылып тұр. Когнитивтік метафора, зат-физикалық әлем үлгісі бойынша жасалған метафоралық ауысу предикат қызметіндегі етістік арқылы жасалып тұр. Автор «to reign – патшалық ету, үстемдік құру» етістігін осы құбылысқа аудару үшін қолданған. «to reign» негіз-фреймі жаңа мағынада қолданылып, «to be – болу, орналасу» мақсат-фрейміне ауысып, ұғымды вербалдайды. Сол себептен бұл сөз тіркесінің орнына «it was summer here»-ны қолдануға болады. *Cold grey eyes* – суық сұр көздер. Метафора ұғымдар ұйқасына негізделген. Зат-физикалық әлем бағытында жүргізілген метафоралық ауысу үлгісі «cold - суық» сын есімін қолдану арқылы жүзеге асып тұр. «Cold grey eyes» метафорасы адамның сырт келбетін суреттеуде әсерді күшейтеді. «Cold -суық» сын есімін «wicked - зұлым» сын есімдермен ауыстыруға болады. Себебі, «cold - суық» сын есімінде «жылы шырайсыз, қатал, парықсыз» реңктері бар [4].

Қазақ тілінде де, ағылшын тілінде де метафоралық ойға негізделген мақалдарды көптеп кездестіруге болады: піл көтермегенді тіл көтереді; тіл тас жарады, тас жармаса бас жарады; ашу - ақылдың дұшпаны; actions speak louder than words ; don't teach a fish to swim; love laughs at locksmiths Бір көңіл аударатын жайт, бір сөз әр тілде әр түрлі метафоралық мағына беруі мүмкін. Бәріміз білетініміздей, «ит – адамның досы». Бұған ешкімнің дауы жоқ. Бірақ біреуді «Нағыз ит екенсің!» деп атаса, сол адам туралы өзгелерде жағымсыз әсер қалады, яғни «ит» сөзі адамға қатысты қолданылса сөзге негативті бағалауыштық реңк береді. Орыстіліндедеосындайжағдай (мысалға «Вот, собака!»).«Жылан» сөзіде

қазақ-орыс тілдерінде адамның жағымсыздығын көрсету үшін қолданылады. Көбінесе кейбір нәзік жандыларға қатысты айтылады: «Ол – сұржыланныңөзі!», «Змеяподколотная!». Алағылшын тілінде, бір қызығы, dog, serpent сөздері адамға қатысты теріс әсер беруші сөздер ретінде қолданылмайды[5]. Тілдерде метафоралық қолданыстағы бірдей сөздердің әр түрлі мағына беруі, біздің ойымызша, халықтың тарихымен, өмірлік тәжірбиесімен, таным-түсінігімен байланысты.

Сонымен, метафораның танымдық қызметі тілдің барлық құрылымынан айқын байқалады. Метафоралардың жасалуына адамның ұқсата білу және ассоциациялы ойлай білу қабілеті себепші болады. Адамның әлемді тануы оның тікелей қатысуымен жүзеге асады. Қоршаған әлем адамның өз бақылауы, бағалауы, сезінуі, қабылдауы арқылы танылады. Когнитивтік тұрғыда атауға зәру нысанды таңбалауда кеңінен қолданылатын метафора әртүрлі ұқсастықтарға негізделетіні анықталды. Бірліктердің жасалуы адам ойлау жүйесінің құрылымдық сипатына байланысты фреймдер арқылы түсіндіріледі. Нақты заттарды таңбалауына байланысты жасалған метафоралар заттар мен құбылыстардың сыртқы пішін, қасиеттердің ұқсастығына және қызметтерінің ұқсастығына байланысты негіз-фреймдегі ақпараттардың мақсат-фреймге ауысады. Когнитивтік метафоралар-дерексіз ұғымдарды қалыптастырушы және атаушы метафоралар.

1. Аристотель. Поэтика. Риторика. СПб: «Азбука-классика», 2010 г.
2. Ричардс А. Философия риторики// Теория метафоры. М., 1990.
3. Арутюнова Н.Д. Метафора // Лингвистический энциклопедический словарь. - М.,1990.
4. John Galsworthy. The Man of Property.- Volume 1, of The Forsyte Saga-2014
5. Касимова И.Н. Метафора – тілдің лексикалық қабатын дамытушы құрал.//ҚазҰУ хабаршысы. Алматы, 2005.

Резюме

В статье рассматривается когнитивная метафора как феномен взаимодействия языка, мышления и культуры. Исследуется перевод когнитивная метафоры с английского на казахский язык. Рассматриваются различные примеры когнитивной метафоры.

Resume

The article considers cognitive metaphor as a phenomenon of interaction of language, thinking and culture. The translation of cognitive metaphor from English into Kazakh languages is discussed. This article describes different samples of cognitive metaphor.

УДК 378.18:16.36.20(38.019)

**ҚАЗАҚ ЖӘНЕ АҒЫЛШЫН ТІЛДЕРІНДЕГІ ТҮР-ТҮС
АТАУЛАРЫНЫҢ ТАНЫМДЫҚ-СЕМАНТИКАЛЫҚ СИПАТЫ:
САЛЫСТЫРМАЛЫ ТАЛДАУ**

Набидуллин А.- «Аударма ісі» мамандығы 2 курс магистранты,
Ғылыми жетекші: Шенгелбаева Н.Р. Абай атындағы ҚазҰПУ

Аңдатпа

Мақалада аударма тарихындағы негізгі мәселелерге қысқаша шолу жасалады. Аударма саласындағы әлемдік және қазақ тіл біліміндегі ғалымдардың аударматанудың дамуына қатысты пікірлері жүйелене келе, ғылымдағы сәйкестік, сәйкестік түрлері, балама ұғымдарына байланысты сәйкестіктер талданады. Соңғы кезде тіл білімінің құрылымды парадигмасының антропоцентристік парадигмаға өтуі нәтижесінде интегралды сипаттағы пәндердің пайда болуы байқалады.

Тірек сөздер: аударматану, сәйкестік, сәйкестік түрлері

Ключевые слова: переводоведение, соответствия, типы соответствия

Key words: translation, equivalence, types of equivalence

Лингвистика философия, психология, әлеуметтік және мәдениет ғылымдары аспектілері негізінде, ең бастысы – тілдік құбылыстар адаммен, оның ойлауымен және практикалық қызметімен ұштастыра зерттеле бастады.

Бұл ғылымдардың тығыз қарым-қатынаста болуы тілдің құрылымдық, функционалдық жүйесінің кешенді үлгілерін айқындауды мақсат етеді. Мысалы, когнитивтік лингвистикада тіл мен таным бірлікте қаралады. Яғни тіл мен таным сабақтастығы адамға қатысты біртұтастықта қаралады. Адамға тұтастық деп қарау бірнеше ғылым саласының зерттеу әдістері мен құралдарының бір мәселе үстінде тоғысуына әкеледі.

Когнитивті лингвистиканы танымдық тіл білімі немесе тілдің танымдық сипатын зерттеуші антропоцентристік бағыттағы тіл білімінің үлкен бір саласы деуге болады. Танымдық тіл білімінің негізгі зерттеу нысандары – таным мен ақыл, ой мен сана, тіл мен таным, тіл мен ой [1, 4].

Концепт – ұлттық болмысқа негізделген ұжымдық және тұлғалық санадағы ақпараттар бірлігі ретінде танымдық лингвистиканың басты ұғымы болып табылады. Ол зерттеудің түрлі қырларына қарай лингвомәдениеттану, психолингвистика және когнитивті лингвистикада жан-жақты қарастырылуда.

Әлемдік лингвистикада, яғни шетел ғалымдары мен орыс тілші-ғалымдарының зерттеулерінде когнитивтік талдаудың негізгі әдіс-тәсілдері, қазіргі бағыттары, жалпы алғанда, концепт дегеніміз не, оны қалай танып білуге болады дегендер туралы жалпы бағыттар мен көзқарастар Н. Хомский, А. Вежбицкая, Н. Арутюнова, Дж. Лакофф, Г. Филлмор, Ю. Апресян, В. Маслова, Ю. Караулов және т.б ғалымдардың еңбектерінде аталған. Ал орыс тіл білімінде концепт жөнінде алғаш рет ғылыми тұжырым

айтқан С.А. Аскольдов деп аталынды, көптеген зерттеушілер оның көзқарастарын арқау етеді.

Қазақ ғылымына келетін болсақ, бізге дейін бұл мәселемен шұғылданған ғалымдар жалпы, қазақ ғылымында когнитивистика жайында көзқарас білдіргендер деп А. Байтұрсынов, Қ. Жұбанов, Ә. Қайдар, Е. Жанпейісов, М. Копыленко, Э. Сүлейменова, Ж. Манкеева, А. Ислам, Қ. Жаманбаева сияқты ғалымдар көрсетіледі, өйткені аталған ғалымдар этнолингвистика шеңберінде концептілер туралы да пікірлер айтқан. Сондай-ақ бір топ жас зерттеушілер (М. Күштаева, Н. Аитова, А. Сыбанбаева, Ж. Жампейісова, А. Смайлов) де еңбектері бар, олар тікелей осы мәселеге арналған[2, 45].

Дәстүрлі философияда және логикада «концепт» термині (латын тіліндегі «conceptus» - «мән», «ұғым» сөзінің калькасы) лингвистиканың шекарасына еніп, өзіне баса назар аудартып жүргені белгілі. Әрі терминологиялық жүйеде жаңа тың мағыналарға да ие болуда.

«Қазіргі лингвистикаға «концепт» терминінің енуі – дейді Ш.Жарқынбекова, - бірнеше мағынаға ие «ұғым» терминінің шеңберін тарылтуды мақсат етеді. Жалпы ғылымда «ұғымды» көлем (бір ұғыммен берілетін заттардың жиынтығы) мен мазмұннан (бір немесе бірнеше зат белгілерінің жиынтығы) ажыратса, концепт соңғысы – ұғым мазмұнына сәйкес келеді [3, 36]. Маслованың «концепт – эмоциональді, экспрессивті және бағалауыштық сәулелермен көмкерілген» [4, 47] деген пікіріне келіспеске болмайды.

Концепт лингвокогнитивті құбылыс ретінде – бұл «біздің санамыз бен сол ақпараттық құрылымдардың менталды және психикалық ресурсы болып табылатын бірлік. Онда білім мен адамның жинаған өмірлік тәжірибесі көрінеді, адамның психикасында көрініс табатын жадының мазмұнды бірлігі, бүкіл әлемнің бейнесі, менталды лексикон мен концептуалды жүйе» [5, 90].

Е.С.Кубрякова тілдік құрылымдар арқылы айқындалатын концептілер тізбегін екі түрлі бағытта қарастырауға болатындығын айтады:

1. Дүние туралы мағлұматтарды ұстану, көрсету бағытында;

2. Адам санасында белгілі бір мазмұнға сәйкес және әр түрлі жағдайларға қатысты деректерді жинақтау бағытында (біз жұмысымызда аталған екінші бағытты қолданамыз).

Р.М. Фрумкинаның көрсетуінше концепт терминіне неғұрлым сәтті анықтаманы ұсынған А.Вежбицка болды: «объекты из мира «Идеальное», имеющего имя и отражающего определенные представления человека о мире «Действительности». Яғни концепт бізге ойлау үдерісінде беріледі, ол тікелей берілмейді, тіл арқылы беріледі. Сондай-ақ бір сөз әр адамның психикасында әртүрлі менталдылыққа сәйкес келуі мүмкін. Бұлай «әртүрлі концептуалдану» әртүрлі тілдерде ғана емес, бір тілде сөйлейтін бірнеше адамда бір сөз түрліше концепт ретінде қабылдануы мүмкін. Бұлай әртүрлі «концептуалдау» әртүрлі тілдерде ғана емес, бір тілде сөйлейтін бірнеше адамда бір сөз бірнеше концепт ретінде тұратын жағдайлар да болады [3, 37].

В.Н. Телияның тұжырымы бойынша, «концепт – «Шындық» әлеміндегі нысандар туралы білімнің «Оңды» әлемдегі білімге ауысуы» [6, 97], яғни біз білетін нысанның барлық қыры (экстенсиясы). Ғалымның тұжырымы бойынша, концепт – бұл адам ойының ізгі құбылысы болғандықтан, ол тек тілге ғана емес, адам санасына да тиесілі. Концепт – бұл құрылым, ол тілдік білдірулер және тілдік емес білімдер арқылы пайда болмайды, олар арқылы тек реконструкцияланады.

Концептік талдаудың басты мақсаты – ғалам туралы білім моделін құру және ғаламның тілдік бейнесін түсіндіру.

Демек, когнитивтік ғылым базасында, терең зерттеулердің нәтижесінде концептінің санада ойлау әрекеті арқылы қалыптасып, психикалық ментальді қабілеттері негізінде танылатыны айқындалды. Кең ұғымда концепт – санадағы менталды бірліктер мен психикалық ресурстар қызметі арқылы индивидтің тәжірибесі мен білімін танытатын ақпараттық құрылым.

Түрлі халықтардың әлемнің тілдік бейнесі тұрғысындағы таным-түсініктеріндегі, философиялық ой-толғамындағы, психологиясындағы, менталитетіндегі ерекшеліктерді салыстырып, салғастырып анықтауда түр-түс атауларының ерекше орын алатынын көреміз.

Түр-түс атауларын этнолингвистика аясында зерттеудің өзектілігі туралы ғалым М.М. Копыленко былай деп жазады: «Отметим еще добротные этнолингвистические труды, пионерские по своей сути, которые призваны возбудить интерес к анализу отражения в языке тех или иных сфер духовной культуры. Таковые исследования, посвященные семантике цветообозначений и символике цветовой гаммы» [7, 28]. Осылай дей келіп, ғалым түр-түс атауларының түркологияда талдануындағы «пионер» еңбектер ретінде А.Н. Кононовтың, А.Т. Қайдаровтың, Г.И. Арнольдтің, Л.Л. Ғабышеваның еңбектерін атайды.

Қазақ ғылымында түр-түстің толық сипаттамасы жасалған алғашқы еңбек – «Сырға толы түр мен түс» деп аталады [8]. Бұл жұмыс, түс атауларына қатысты тұңғыш еңбек деп санауымызға көптеген негіздер бар; олардың бастылары мыналар:

- түстердің зерттелу тарихынан толық мәлімет алуға болады, яғни жұмыста түр-түс тану ғылымының бұдан 150 жылдай бұрын басталғанын, бұны Ньютон, Ломоносов, Вернер, Риджвей, Саккардо, Рихтер және т.б ғалымдардың қарастырғаны туралы дерек берілген;

- түстердің негізгі физиологиялық қасиеттері талданған; авторлар «өмірде кездесетін заттардың түр-түсі ахроматты және хроматты болып екіге бөлінеді. Ақ пен қара түстердің барлық реңдері ахроматты болады, ал сары, жасыл, көк, қызыл, күлгін және басқа түстердің түрлі реңктері хроматты түр-түске жарады. Ахроматты термин қазақша «түссіз» деген ұғымды білдіреді» деп жазады [8, 18 б.].

- түр-түс атауларының ұлттық ерекшеліктері талданады;

- әрбір халықтың тіліндегі түр-түс атауларының саны туралы дерек беріледі [9]. Авторлар Р. Фрумкинаның айтқанын негізге ала отырып, орыс тілінде тек бір сөзбен берілетін түр-түс атауларының жалпы саны 150-ден аспайтындығын, осылардың 80-90 пайызы тілдік табиғаты айқын, заттық негізі белгілі атаулар екендігін жазады [10, 49 б.];

- ал қазақ тілінде түбір сөздерден тұратын түс атауларымен қатар, туынды түбір, біріккен сөз түрінде, сөз тіркестері түрінде берілетін атаулар саны өте мол; бұны авторлар дәл көрсеткен;

- түр-түс атауларының жасалу жолдары, олардың қатысуы арқылы жасалған фразеологизмдер талданады.

Осындай еңбектердің негізінде біз де әрбір халықтың тіліндегі түр-түс атаулары маңызды категория деп танымыз. Олардың аудару үдерісінде қалай жеткізілетіні де маңызды болып табылады. Өйткені түр-түс атаулары әр халықтың символикасын, ұлттық ерекшелігін, қоршаған ортаны қалай қабылдап, қалай бейнелейтіндігін көрсететін тілдік бірліктер тобы болып саналады. Осы тұрғыдан келсек, тіл-тілдердегі түр-түс атауларын бір жағынан идиоэтникалық айырмашылықтары бар, екінші жағынан универсалды болып саналатын концептілер деп бағалаймыз. Енді осы ретте біз, алдымен, жалпы әлемдік лингвистикадағы «концепт» мәселесінің анықталу жағдайына кеңірек тоқталамыз. Өйткені бұның түр-түс атауларына сондай-ақ олардың аударылуына тікелей қатысы бар.

Тіл таным құралы болып, қоршаған ортаны тілдік таңбалар арқылы танытқанның өзінде, сол танымның өзі ең алдымен номинациялық атау, одан әрі қоршаған әлемнің фрагменттерін образды тіркестер, метафора, метонимия арқылы жүзеге асырылады. Семантикалық сипаттамалар арқылы танымның қандай дәрежеде екендігін білуге болады. Мысал келтірелік.

Қазақ тіліндегі «сары» деген түс атауына байланысты мынадай пікірлер бар:

- бұл біріншіден, концепт, оның ішінде қазақ ұлтының дүниетанымын танытатын концепт;

- бұл сөзде геосимволика бар; өйткені «сары» сөзі негіз болған жер-су атаулары (Сарыжал, Сарыбел, Сарысу, Сарышаған, Сарыарқа) қазақ ұлтының географиялық объектілерді көзбен қалай қабылдағанын білдіреді [11, 112] .

- сары дала, сары жайлау, сары бел деген тіркестер (ұлан-ғайыр кең дала» дегенді білдіреді);

- жалпы, «сары» деген сөздің өзінің семантикасында «биік қырат, кең даланың жоталы жоны» деген мағынасы бар [12, 87] .

Осындай қорытындылар жасауға ғалымдар сөздің семантикасы, ол арқылы жасалатын тіркестердің мағынасына талдау арқылы қол жеткізіп тұр. Өйткені осы лексеманың номинациясы мен семантикасына метафоралық және метонимиялық атауларға келетін болсақ, «Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі» толық дерек бере алады: сөздікте негізгі мағынадан басқа 50 ауыспалы мағына көрсетілген [13]. Осы көлемнің ішінде бірақ Ә. Қайдаров,

Б. Өмірбеков, З. Ахтамбердиев, Н. Күлшарипова және Ш. Жарқынбекова сияқты ғалымдар басқа да семантикалардың бар екендігін көрсетпейді. Түсіндірме сөздікте сондай-ақ жоғарыда аталғандай «биік қырат, кең даланың жоталы жоны» деген мағыналар ұсынылмайды. Ғалым Р. Садықова сөздіктегі «сары» сөзінің мағыналарын былайша топтастырады:

- түстің бір түрі
- адамдар жиынтығы (*сары бала; самсаған сары қол*);
- жас, жетілмеген (*сары ауыз балапан, сары езу, сары балақ егін*);
- ұзақтық (*сары жамбас болу; сары жел; сары сүйек, ұзын сары шақ*);
- қайғы-қасіретке түсу (*сары уайым*);
- ұлғайған жас (*сары қарын бәйбіше*) және т.б

Сондай-ақ қазақ әдеби тілінің қазіргі қолданысында *сары бидай* (әдемілік; әннің аты), *сары басылым* (төмен сапалы деген мағынада; бұл ағылшын тіліндегі *yellow* «сары» - «қорқақ» деген мағынадан шығып, «*желтая пресса*» - *сары басылым* болып, калька жолымен жасалған) деген актуалды тіркестер де бар [2, 89].

Енді ағылшын тіліндегі «сары» деген түс атауына байланысты таным-түсініктерге шолу жасайтын болсақ, мынандай деректерге тап боламыз:

Сары түс – *yellow* ағылшын тілінде негізгі мағынасымен қоса, қорқақтықты білдіреді. Америкалық ағылшын тілінде *yellow streak, yellow dog* – қорқақтық. Сондай-ақ қазақ тілі мен ағылшын тілін сары түспен байланысты салғастырудағы ұқсастық екі тілде де сары аурумен байланысты. Ағылшын тіліндегі *yellow fever, yellow jack* – қазақ тіліндегі *сары ауру* дегенді білдіреді.

Қазақ және ағылшын тілдеріндегі *сары* түсінің семантикалық құрылымдық талдауларын салғастыра келгенде, генеалогиялық жағынан туыс емес тілдер болып саналатын аталған екі тілде сары түске байланысты біркелкі танымның болуымен қатар, ерекшеліктер де байқалды.

Өзге тілдерге қатысты материалдарды қарастыратын болсақ, ғалым А. Залевскаяның талдауы бойынша төмендегілерді атап көрсетеміз: *сары түс* – неміс халқында жек көрушілік, қызғаныш, жалғандық, сатқындық, америкалықтарда – *қорқақтық, қауіп төнетіндей жағдай*, француздарда – *сатқындық*; орыс ұлты үшін – *күзгі жапырақ* деген ассоциацияларды тудырады [61, 129].

Демек «сары» сөзінің қазақ және ағылшын тілдеріндегі когнитивтік семантикасы арқылы оның ұлттық мәдени концепті ретіндегі сипатының да маңызды екенін көрсету болып табылады.

«Ақ» - бұл халықаралық және ұлттық, сондай-ақ геосимволикаға ие түс атауы. Өйткені «ақ» барлық халықтардың тілінде де бар. Негізгі атауды жалпы түсінік аясында, қоршаған ортадағы кейбір объектілерге (олардың түсі *ақ* болса немесе қарама-қарсы оппозицияда болса) байланыстыра қарау; негізгі сөзден сөз тіркестерін жасау; негізгі сөздің символдық ауыспалы

мағынада болуын байқау арқылы «ақ» сөзінің универсалды және идиоэтникалық сипаты қаншалықты екендігін қорыта аламыз.

Қазақ тілінде «Ақ» түс – «тазалық», «әділеттік», «мейірбандық», «бейкүнәлік», «пәктік», «көңілді өмір салты», «ағынан жарылқау», «алғашқы адал ниет» т.б мағыналарды аңғартады», - дейді Ә. Қайдаров [14, 65].

Концептілерді зерттеушілердің бір тобы концептіні анықтау үшін тілдік бірліктің этимологиясын, қайдан, қалай пайда болғанын анықтау керек деп санайды. Бұл тұрғыда жүргізілген зерттеулер түр-түс атауларының концептілік мазмұнына да қатысты орын алғанын аңғарамыз.

Ш. Жарқынбекова қазақ тіліндегі «ақ» сөзі араб-парсы тіліндегі «хақ» сөзінен бастау алған деп есептеп, әрі Ж. Каракузованың, М. Хасановтың пікірлеріне қосылып, бұл «басталу, дүниеге келу, жаңару» деген түйін жасайды, үлкен негіз – концепт деп санайды [11, 115].

Ағылшын тілінде *ақ* түсіне байланысты талдау барасында ағылшын тілінде *қара* түсті жағымсыз, ал *ақ* түсті жағымды нәрселермен байланыстыру дәстүрі сақталғандығына көз жеткіздік. Сондықтан да *қара* сын есіммен келетін номинативтік атаулар жағымсыз коннотацияда, сәйкесінше *ақ* сын есіммен келген атаулар жағымды коннотацияға ие. Айталық, *black sheep* (қара қой), *black market* (қара базар), *black mail* (бопса (сөзбе-сөз аударғанда қара пошта), *black soul* (қара рух) – осы аталғандардың барлығында да *қара* қаталдықпен ассоциацияланады, оның үстіне *қара* түсі ағылшын тілінде қара жамылудың, өлімнің түсі болып саналады: *black dress* (қара көйлек), *black armband* (қара қол бауы). Керісінше, *ақ* түс – әлемнің түсі (*white dove* – ақ көгершін – бейбітшіліктің түсі), қалыңдық көйлегінің түсі, барлық жақсылықтың, тазалықтың түсі.

Тіпті ағылшын тілінде жағымсыз мағынада берілетін *white* сөзімен келген тіркестің құрамында *ақ* түс жағымсыздықтың күшін азайтады, жұмсартады, айталық, *white lie* – құтылу үшін айтылған өтірік, адамгершілік тұрғыдан ақталатын өтірік.

Қазақ және ағылшын тілдеріндегі аударма үдерісінде дәнеркер тіл қызметін атқаратын орыс тіліндегі *ақ* және *қара* түстерімен берілетін метафоралық мағыналар көбінесе ағылшын тілімен сәйкес келеді: *черная душа*, *черная весть*, *черный день*, *черный глаз*, *черный враг*. Әрине бұлардың ішінде қазақ тіліндегі метаморфалық тіркестермен сәйкес келетіндері де бар: *қаралы күн*, *қаралы хабар*. Орыстар әдетте өмірлік маңызы бар нәрселерді қаралы күнге сақтаса, ағылшындар жаңбырлы күнге сақтайды: *against a rainy day*.

Ағылшын тіліндегі *white man* және *black man* тіркестері қазіргі күні кездейсоқ үлкен мәнге ие болып отыр. «Политическая социология английского языка» атты еңбектің авторы Али Мазури «Расистік көзқарастың кесірінен дағымсыз, Али Мазури бұл дәстүрді жынды қара түспен, періштелерді ақ түспен бейнелейтін христиан дінінің таралуымен байланыстырады [16].

Демек, ағылшын тілінде ежелден қалыптасқан ақ түстің нышандық мағынасы – жақсылық, қуаныш, тазалық, пәктік, адалдық. Осымен байланысты манадай тіркестер ағылшын тілінде қолданысқа ие:

white hot– таңқалдырарлық, толқытарлық;

to mark with a white stone– қандай да бір күнді ерекше бақытты күн ретінде атап өту;

white hope – перспективалы адам;

white lie – жақсылық үшін айтылған өтірік;

white-haired / white-headed boy– сүйікті;

to be whiter than white– әділ, адамгерішілікті болу;

lily-white reputation – таза абырой;

white hands – адалдық, таза абырой;

white light– объективті түрде жарықтандыру .

Ақ түстің ағылшын тілінде жағымсыз мағынасы да бар: ауру, қорқу, қорқыныш, жалғыздық, толқыныс:

to be / look white as sheet (ghost, death) – қатты бозарып кету (әдетте қорқыныштан немесе толқудан);

white-knuckle – қауіпті болғандықтан қатты толқу шақыратын оқиға немесе сапар.

Ағылшын тілінде ақ түс қорқақтық дегенді де білдіреді: *white feather / liver* – қорқақ.

Жоғарыда келтірілген бұл деректер *ақ* түс атауының қазақ және ағылшын тілдеріндегі когнитивтік семантикалық мазмұнының ұқсастығын көрсетеді. Әсіресе *ақ* түстің жақсылық, қуаныш, тазалық, пәктік, адалдықпен ассоциациялануы екі халықтың осы түске байланысты таным-түсінігінің ортақтығын білдіреді.

Шындығында да, жоғарыда айтылғандарды қорытып келгенде, «ақ» универсал концептілердің қатарына жатады. Сонымен қатар біз «ақ» деген түс атауын ұлттық-мәдени концепт; оның концептілік сипатын өзге тілдерге аудару барысында ескеру қажет деп санаймыз. Ұлттық, идиоэтникалық ерекшеліктері бар. Концепт деп санауымыз үшін төмендегілерді негіз етіп алып отырамыз (біз бұл арада лексикографиялық еңбектердің материалдарына және көркем әдебиеттен алынған фактілерге сүйенеміз):

– «ақ» шындығында да «адал, таза, күнәсіз» деген мағыналарды береді;

–қазақ мәдениетінде бұл өмірдің бастауы, өмірдің негізі «әйел-ана» ұғымымен байланысты; мысалы, *ақжаулық, ақорамал (келін түскенде ақ орамал салады); ақшапты ана; бұнда «ақ» сөзінің негізгі мағынасы (түс атауы екендігі сақталып отырады);*

– «ақ» - әдеміліктің, сұлулықтың белгісі; мысалы, *ақшарбы бұлт ақша бұлт, ақшаңқан, ақжүзді, аққұба, аққайың, аққу, ақшағала.*

–тазалықты, пәктікті, адалдықты танытады; мысалы, *ақкөңіл, ақжүрек, ақпейіл, ақниет, ақ бота, ақ жол тілеу, ақтілек;*

– Қазақ халқының өзінің менталдық ерекшеліктеріне сай болып келіп, геосимволикада, ономосимволикада кеңінен қолданылады; мысалы, *Ақбота, Ақнұр, Ақжелең, Ақсәуле, Аққұсым (ән-күй атаулары), Ақадыр, Ақтөбе*;

– қоғамдық өзгерістерге сай жаңа универсал номинацияларды жасауға қатысады. Мысалы, *Ақ үй, Ақорда, ақ алтын, ақ маржан (күріш)*.

Ал ағылшын тілінде «ақ» түстің концепт болуына төмендегілерді негіз етеміз:

- «ақ» – жақсылық, қуаныш, тазалық, пәктік, адалдықтың белгісі;
- «ақ» – ауру, қорқу, қорқыныш, жалғыздық, толқыныс;
- «ақ» – қорқақтық.

Қазақ және ағылшын тілдеріндегі түр-түс атауларының когнитивтік семантикалары тұрғысындағы жоғарыда анықталған ұқсастықтар жазушы М. Әуезовтің «Абай жолы» эпопеясының ағылшын тіліне аударылуы барысына оң әсерін тигізсе, ал қазақ және ағылшын тілдеріндегі түр-түс атауларының когнитивтік семантикалары тұрғысындағы жоғарыда анықталған айырмашылықтар трансформация кезінде кейбір түс атауларының түсірілуіне немесе сипаттамалық, түсіндірме әдістер арқылы берілуіне ықпал еткендігіне көз жеткіздік.

Классикалық көркем әдебиетте мәдени кодтың барлық үлгісі көрініс табады. Мұхтар Әуезовтің «Абай жолы» роман-эпопеясы – қазақ ұлттық мәдениетінің тұтас бір дәуірін көрсететін, оны әлемге танытқан туынды болса, шығарма авторы – Мұхтар Әуезов осы эпопеяда қазақ тілінің барша байлығын шебер пайдаланумен қатар, әрбір лексеманың қандай мәдени кодта жұмсалатынын, қандай концептіні беретінін асқан ойшылдықпен қамтыған. Түр-түс атауларының тілдегі ұлттық бояуы турасында Ш.Жарқынбекова төмендегі пікірді айтады: «... наибольшая степень национальной специфики развития цветоконцептов проявляется в пространственном, временном, антропоморфном кодах в силу различий в системах цветовых символов, сложившихся в рамках культур двух неродственных языков продуктивность пространственного и временного кодов в концептах казахской лингвокультуры обусловлена особенностями кочевого образа жизни, сформировавшего специфику мировосприятия казахского социума» [11, 32].

Жалпы алғанда, «Абай жолында» түр-түс атаулары кеңістікті білдіру, табиғатқа байланысты мақсаттарда әр түрлі лексикалық-семантикалық өрісте қолданылған.

1. Әбікенова Г. Когнитивтік лингвистика. Оқу құралы. – Семей: М.О.Әуезов атындағы Семей университеті. 2008. – 118 бет.

2. Садықова Р.К. Түр мен түс атауларының аудармада берілуі («Абай жолы» роман-эпопеясының парсы тіліне аудармасы негізінде). // Фил.ғ.канд. дисс. – А., 2010. – 147 б.

3. Жарқынбекова Ш. Концепты цвета в казахской и русской культурах. – Алматы: Қазақ университеті, 2004. – 226 с.

4. Маслова В.А. Введение в лингвокультурологию. Москва: «Наследие», 1997. – с. 206.
5. Кубрякова Е.С. Концепт \ Кубрякова Е.С., Демьянков В.З. и др. Краткий словарь когнитивных терминов. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1996. – с 90-97.
6. Телия В.Н. Русская фразеология. – М., : Школа «Языки русской культуры»; 1996. – 288 с.
7. Копыленко М.М. Основы этнолингвистики. Алматы: Ақыл кітабы, 1997. – 178 с.
8. Қайдаров Ә., Өмірбеков Б., Ахтамбердиева З. Сырға толы түр мен түс. – Алматы: Қазақстан, 1986. – 95 б.
9. Фрумкина Р. Цвет, смысл, сходство. – М.: Наука, 1984. – 105с.
10. Алдашева А. Аудармадағы баламалылықтың түрлері // ҚазҰУ Хабаршысы. Филология сериясы. 2006. – №4. – 125 б.
11. Жарқынбекова Ш Языковая концептуализация цвета в казахском и русском языках: дисс. ...доктора филол. наук. – Алматы, 2004. – 265 с.
12. Қайдаров Ә. Қазақ терминологиясына жаңаша көзқарас. – Алматы: Рауан, 1993. – 105 б.
13. Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі. – 8-том. – Алматы: Ғылым, 1985. – 591 б.
14. Қайдаров Ә. Қазақ терминологиясына жаңаша көзқарас. – Алматы: Рауан, 1993. – 105 б.
15. Залевская А.А. Слово в лексиконе человека // Психолингвистическое исследование.–Воронеж: Изд.Воронежского университета, 1990.–205с.
16. Цвета на английском языке. - <http://englishon-line.ru/leksika-spravochnik6.html>

Резюме

В статье рассматриваются и анализируются выводы, касающиеся понятия эквивалентности в переводе.

Resume

The article discusses and analyzes the findings concerning the notion of equivalence in translation.

ЛИНГВИСТИКА ЖӘНЕ МӘТІН ЛИНГВИСТИКАСЫ
ЛИНГВИСТИКА И ЛИНГВИСТИКА ТЕКСТА
LINGUISTICS AND TEXT LINGUISTICS

ӘОЖ 812761

АҒЫЛШЫН ТІЛІНДЕГІ ИДИОМАЛАРДЫҢ ҚАЗАҚ ТІЛІНЕ БЕРІЛУ
ЖОЛДАРЫ

Беркінбаева Г.О.- оқытушы, *Көптілді білім беру институты, Абай*
атындағы ҚазҰПУ
Алматы, Қазақстан
[G u l n a z k e n@mail.ru](mailto:Gulnazken@mail.ru)

Аңдатпа

Берілген мақалада қазіргі техногендікөркениеттің дамуы барысында үлкен маңыздылыққа ие болған тіл біліміндегі бейнелеуіш құралдардың бірі –идиома, оның ағылшын тілінен қазақ тіліне аудару жолдарының ерекшеліктері қарастырылып, идиома аудармаларына байланысты мәселелерді шешудің әр түрлі амал-тәсілдері ұсынылады.

Тірек сөздер: Идиома, аударма, әлемнің тілдік бейнесі, тұрақты сөз тіркестері, фраза, түпнұсқа мәтін, ертегі.

Ключевые слова: Идиомы, перевод, картина мира, фразеологические устойчивые словосочетания, фраза, оригинал текст, сказка.

Keywords: Idioms, translation, picture of the world, phraseological set phrases, phrase, the original text, a fairy tale.

Идиома –әлемнің тілдік бейнесінің көрінісі болып табылады. Олар субъектіге қатысты, яғни әлемді суреттеп қана қоймай, оны түсіндіруге, бағалауға, талдауға септігін тигізеді. Идиомалардың атауыштық бірліктерден айырым белгісі осында.Идиомдарды аудару жайында түрлі-түрлі пікір тараған. Бірі аударуға болады десе, екіншісі, керісінше, аударуға болмайды дейді. Мұндай кереғар пікірлердің туу себебі мынада. Біріншіден, идиомдардың ерекшеліктеріне байланысты. Екіншіден, идиом сөздердің аударылу тәжірибесін қорытып зерттеген нақты еңбектің күні бүгінге дейін болмауында. Үшіншіден, бұл мәселе жайында пәлендей бір ереже жасау қиын-ақ. Сондықтан әрбір нақты іс, тәжірибе үстінде аудармашы өзінің білімі, таланты, шеберлігінің шама-шарқына орай бұл мәселені өзінше шешуі тиіс[1].

Идиомалар, жалпы тілдердегі тұрақты тіркес атаулының бәрі аударма практикасы үшін де, теориясы үшін де ең қиын, күрделі проблеманың бірі. Аударма тәжірибесінде идиомаларды екінші тілге берудің неше түрлі қиындықтары кездесіп, теориялық тұжырым жасауға итермелейді. Өйткені әр тілдегі идиомалардың мағыналық және стилистикалық қызметі алуан-алуан болады. Оның құрамына кірген сөздердің байланысы да әр тілде әр қилы.

Міне осыларды аудару кезінде әр тілдің өзіне ғана тән сөздердің тіркесу ерекшелігі көрінеді. Ал идиомаларды бір тілден екінші тілге аудару мәселесі аса қажет, әрі барынша қиын проблема екенін сол еңбектерден және көркем әдебиетте қолданылып жүрген идиомалардың табиғатынан-ақ тануға болады. Ғылым да идиома мәселесі сөз бола бастаған уақыттан-ақ оны екінші тілге аудару жайы қарастырылып келеді. Идиомалардың аудармасы жөнінде әдебиетші ғалымдар да, тіл білімпаздары да, жазушы-журналистер де бірде арнайы тоқтап, енді бірде белгілі бір проблемаларға байланысты пікірлерін айтқан. Тілші ғалымдардан бұл салада ой толғағандардың бірі - І. Кеңесбаевтың мына бір тұжырымын алдымен еске алған жөн. «Аудару техникасы, аударма тілі өз алдына айрықша сөз болуға, айрықша тексерілуге тиіс деп ойлаймыз».

Академик ғалым «Қазақ тілінің идиомдары туралы» деген зерттеуінде аудару техникасына да байланысты өз топшылауларын айтқан. Ол идиома, мақал, фразалардың өзара айырмашылықтарын талдайды да, оларды басқа тілдерге аударудың жолдарын қарастырады. Бұларды аударуға бола ма, болмай ма деген сұрақтарға жауапты ғалым мақал, фраза, идиомдардың өз қасиеттерінен түзейді. Әрбір жеке тілдің өзіне ғана тән және анағұрлым көнеленген идиомдар сияқты категорияларды «калька» ретімен алмасқа лаж жоқ дейді. Мақал, фраза, идиомдардың лексикалық өзгешеліктерін егжей-тегжейлі талдайды да, олардың сөзбе-сөз аударуға келмейтіндігін түяді. Бірақ І. Кеңесбаев бұларды бір тілден екінші тілге мүлде беруге болмайды деп үзілді-кесілді пікір айтпайды. Оларды аударудың әртүрлі жолдарын «ізденіп мағына жағынан сәйкес келетін тізбектерді тауып, аударма тілін жұртқа түсінікті етуді қарастыруымыз керек», - деп түсінеді[2].

М.Балакаев, Е.Жанпейсов, М.Томанов, Б.Манасбаевтар «Қазақ тілінің стилистикасында» идиомалардың аудармасына арнайы тоқтаған. Мұнда авторлар мәселенің қиындығын айтып қарап отырмай, идиомаларды аударудың әртүрлі жолдарын қарастырады. Үш түрлі тәсіл болуы ықтимал екенін дәлелдейді. Ол қандай тәсілдер:

Біріншіден, «идиомаларды аударуда оның жалпы мағынасы беріледі».

Екіншіден, «идиомаларды аударуда олардың өзара мәндес келетіндігі ескерілетінін» айтады. Тіл-тілдегі идиомалардың өзара сәйкес, мәндес келуі, шынында да аударманың жатық, түсінікті болуына септігін тигізеді. Мұның аударма жұмысын едәуір жеңілдететіні сөзсіз.

Үшіншіден, «көптеген тұрақты сөз тіркестері бір тілден екінші бір тілге сөзбе-сөз аударылады». Бұл тұста авторлар тұрақты сөз тіркестерінің басқа түрінен идиомдарды бөліп алады [3].

Идиомларды аудару керек пе немесе эквивалентін табу керек пе деген мәселе айналасында да талай пікір тараған. Жоғарыда ескерткеніміздей, кейбір әдебиетші ғалымдар егер идиомаларды аударсақ түпнұсқадағы мағына мүлде жоғалады, бастапқы әсерден жұрдай болады дегенді айтады. Ал басқа зерттеушілер, әсіресе К.Чуковский барлық жерде бірдей идиомаларды ана

тіліндегі баламасын іздей бермей, қайта мүмкіндігінше аударуға тырысу керек дейді... «ибо народные идиомы тем-то дороги, что в них самобытная живопись. Национальные приемы мышления».

Мұндағы аудармалар – әр тілдің идиомалардың қорын байытатын көз. Осымен бірге сөзбе-сөз аударманың өрескел категе апарып соқтыратын сәтсіз мысалдарын да әртүрлі саяси көркем әдебиеттен алып көрсетеді.

Идиомалар аударуға болатынын көрдік. Оның бірнеше жолы бар. Әрине, мұның бәрі аударма сияқты азабы мен қызығы мол істе дөп келе бермеуі мүмкін. Қалай дегенде де аудармада түпнұсқадағы кестелі сөздерді келісімді етіп беруге әбден болады.

Осы мақалада ағылшын және қазақ тілдеріндегі идиомалардың мағыналық (семантикалық) жүйелерін салыстырып, оларды бір-бірімен салғастыра қарастырдым.

Астана қаласы, “Фолиант” баспасында шығарылған М.Әкімжановтың қазақ тіліне аударған “Аладдин және оның сықырлы шамы” ертегісінде аудармашы идиомалық тіркестерді жиі қолданады [4].

Бұл ертегінің ағылшын тіліндегі «The Blue Fairy Book. London: Longmans, Green & Co.» атты баспасында мынадай үзіндімен келтірген. [5].

Мысалы,

1) Aladdin, I think you were born with a silver spoon in your mouth... . A month has hardly passed, and everything seems to be coming your way. - Аладдин, меніңше сенің жолың болғыш. ... Ай өтпей жатып, барлығы сенің жағыңда болып жатқандай.

«born with a silver spoon in his mouth» (с.с.аудармасы: аузында күміс қасығымен туылу) // «жолы болғыш» деген идимада ертеде христиандықтар рәсімі бойынша Апостол (христиан дінін уағыздаушы адам) жас нәрестені өз дінін ұстаушы қатарына қабылдап, шоқындырған. Сондай-ақ бұл рәсім бойынша, нәрестенің дүниеге келген сәтін күткен әрбір ата-ана баласының ақыл парасатты болатынына кәміл сенген.

2)What have I done to him? He gave me the cold shoulder the whole evening at the party- Мен оған не істеп қойдым, ойын-сауық кеші бойынша салқын қабақ танытатындай?

Ағылшын тіліндегі идиомамен көрсетсек, to give somebody the cold shoulder (с.с.ауд.: салқын тәсіл беру) //салқынжүздік көрсету. Ағылшындықтар да келген қонақтың асты-үстіне түсіп күтетін әдеті бар. Бірақ бұрын үй иесінің қаламаған қонағы кенеттен келсе, ас-ауқаттың соңында салқын ет тарту әдеті болған. Бұл үй иесінің келген қонаққа көңіл хошын білдіртпегендіктің белгісі болған

3)Aladdin realized that in order to feather his nest he have to talk to djin. Аладдин байлыққа қол жеткізу үшін джинмен сөйлесу керек екенін түсінді.

To feather one's nest (с.с.ауд.: ұяны қауырсынмен безендіру). «Қалтаны толтырып алу, баю» мағынасындағы бұл тіркес құстар ұяларының жұмсақ әрі

жайлы болуы үшін оны қауырсын жүндерімен көмкеріп жиектеу негізінде қалыптасқан. Ағылшындықтар құстардын әр қимылын-қозғалысын байыппен қараған.

4) She made a bona fide deal to help him.- Ол шын ниетімен оған көмектесуге келісті.

Bona fide тіркесінің уәжі көмескі түрінде көрінеді. Латын тіліндегі «адал, адал ниетпен» деген мағынаны білдіретін тіркес келісім шарт жасауда сенім қағаздарын көрсету негізінде қалыптасқан.

5) «Do stop playing the goat», said the king plaintively. «You don't know how serious this is» . - «Ақымақ болуды тоқтатыңыз», - деді хан наразылықпен. «Сіз мұның қаншалықты маңызды екенін білмейсіз.

To play the goat (с.с.а.: текедей ойнақшу). «Ақымақтану» мағынасын беретін бұл тіркес текенін секіректен ойнақшыған жеңіл мінезінің негізінде қалыптасқан.

Қорыта айтқанда, қай халықтың болмасын идиомалар - тілді жаңа қырынан, ерекше бір көркем бейнелермен толықтырып отыратын арнасы мол таусылмас қазына. Халықтың төл туындысы болып табылатын идиомалар атадан балаға беріліп келе жатқан, өн бойы халық тұрмыс-тіршілігін бейнелейтін сипатқа толы асыл мұра. Олар тіл иесі халықтың күллі дүние-ғалам жайлы ұғым түсініктердің, өзін қоршаған шындық болмысты тұтастай қабылдауының, мүшелей тануының өзіндік ерекшеліктеріне байланысты жеткізілуі.

- 1) Смағұлова Г.Н. Мағыналас фразеологизмдердің ұлттық-мәдени аспектілері. – Алматы, 1998. -194б.
- 2) Кеңесбаев І. Қазақ тілінің фразеологизмдері туралы // Қазақ тілінің фразеологиялық сөздігі. -Алматы: Ғылым, 1997.-712 б.
- 3) Балақаев М., Томанов М., Жанпейісов Е., Манасбаев Б. Қазақ тілінің стилистикасы. –Алматы: Дәуір, 2005. -256 б.
- 4) Қазақстан Республикасы Мәдениет Министрлігінің Тіл Комитеті “Мемлекеттік тілді және Қазақстан халқының басқа да тілдерін дамыту” бағдарламасы бойынша шығарылған. Аладдин және оның сиқырлы шамы. – 2012. – 20 б.
- 5) The Blue Fairy Book. London: Longmans, Green & Co. 2000. –100 p.

Резюме

В ходе процесса развития современной техногенной цивилизации идиомы и их особенности перевода с английского языка на казахский язык приобрели колоссальную важность в области языкознания. В данной статье рассматриваются специфичность перевода идиом с английского на казахский языкии предлагаются различные пути решения данных переводческих проблем.

Resume

In the process of technogenic civilization development idioms and their features of translation have gained colossal importance in the sphere of linguistics. This given article considers specific characteristics of the idioms' translation from English into Kazakh and suggests various ways of solving such kind of translating issues.

СЛОВООБРАЗОВАТЕЛЬНАЯ ПОЗИЦИЯ КОРЕННОГО ГЛАГОЛА В КАЗАХСКОМ И АРАБСКОМ ЯЗЫКАХ

Абдрахманова К.Х.- канд.филол.наук, проф. Каз НПУ имени Абая
agulsum@mail.ru

Аннотация

В статье подчеркивается, что категория глагола в каком бы ни было языке одна из самых трудных, что глагол – самая сложная часть речи заметно из его лексико-семантических особенностей, из непроизводных глаголов и добавленных на него наслоений грамматических форм, из системы образования новых слов, области применения, из выполняемых им в слове синтаксических функций и также из других лексико-грамматических свойств. В статье, путем сравнительного метода, исследованы различные непроизводные глаголы в арабском и казахском языках, обстоятельно излагаются особенности структуры. Приведены примеры из трудов многих ученых – востоковедов, исследовавших непроизводные глаголы. Определяются схожесть и различия непроизводных глаголов арабского и казахского языков.

Ключевые слова: словообразование, общее словообразование, система словообразования, непроизводные глаголы, синтаксические функции, глаголы казахского и арабского языков, лексико-грамматические особенности, структура глагола.

Key words: derivation, general derivation, system of derivation, non-derivative verbs, syntactic function, verbs in Arabic and Kazakh languages, lexical-semantic features, structure of the verb.

Тірек сөздер. түбір етістіктер, морфемалық, туынды түбірлер.

Под словообразованием понимается создание новых слов путем комбинации существующих в языке лексических и грамматических элементов. Предметом рассмотрения в словообразовании являются исключительно производные слова. Под производностью слова понимается мотивированная связь между двумя словами с единым корнем, подчиненная системе сложившихся в языке словообразовательных отношений. Таким образом, производными словами называются те, которые образованы от других слов, безотносительно к морфологическому строению своих основ, ибо в этом случае безразлично, является ли данная производная основа простой или расширенной.

Какая бы не была сфера языка, на его развитие и качество влияют наружные и внутренние причины. Поэтому изменения в языке, его развитие, дополнения, причины развития состава предложений подчиняются процессу словообразования.

Производные слова являются главным фактором исследования словообразовательной среды. В арабском языке термин

«словообразование» называется *al-ištiqāq*. Этот термин используется в двух значениях. Сначала этот термин использовался для определения корня слова, его главного лексического значения, этимологии и генетической связи. Другое более позднее применение этого термина прямо связано с образованием новых слов с новыми лексическими значениями и обозначало «образование слова от другого слова с сохранением связи между производным и производящим по форме и значению». По словам В.М.Белкина, словообразование это - образование новых слов, путём смешивания лексических и грамматических элементов в языке.

Арабские лингвисты дали корневым глаголам название «породы», которые повлияли на производные корни. Для количества и места букв, что добавляются к глаголу и влияющие на лексическое значение были использованы в качестве образца. Подобный образец стали отмечать буквами *فعل*. В арабском языке насчитывается 15 глагольных пород, чаще всего из них используются - 10. Корневой глагол первой породы, состоящий из трёх согласных звуков стал владельцем трех главных составных частей: *[fa'ala]*, *فَعْلٌ [fa'ula]*, *فَعِلٌ [fa'ila]*. Остальные породы образуются с помощью добавления разных аффиксов (инфикс, трансфикс, префикс).

Первые знания о словообразовании в арабском языке появились в среднем веке. Образование новых производных слов с помощью старых примеров называется аналогией образования слова. Об аналогии образования слова можно узнать из трудов, написанных учеными среднего века, таких как Халил ибн Ахмад, Абуусман аль – Мазини, Абуали аль- Фариси, ибн Жинни. Ибн Жинни в арабском языке придаёт большое значение термину словообразование в своей работе под названием «Аль хасаис» [1:99]. Он разделил словообразование на четыре вида. Первый вид был назван *al-ištiqāq aṣ-ṣagīr* (الاشتقاق) или *al-ištiqāq al- 'āmm* (الاشتقاق العام) «общее словообразование». Здесь понималось как образование одного слова от другого с изменением формы и связью слов по значению с сохранением тождества корневых согласных и порядка их следования. Ибн Жинни дал простому словообразованию четыре основных признака, это:

- 1) корень должен состоять из согласных звуков (س، ل، م);
- 2) должен сохраняться порядок слов согласных звуков в предложении, если порядок не будет сохраняться, то и основа словообразования изменится;
- 3) в каждом словообразовательном гнезде должно быть свое значение;
- 4) в каждой основе должна быть своя языковая особенность.

Второй тип – большое словопроизводство [*al-ištiqāq al- kabīr*] -)

(الاشتقاق الكبير), иначе называемое лексической субституцией [al- 'ibdāl al-lugawiyū] (الاشتقاق اللغوي). К этому типу относятся слова, образованные от других слов с заменой одного из согласных корневой основы тождеством неизменных согласных, с сохранением порядка следования корневых и совпадением значений этих слов. Например, hatara – hatala «обманывать», sariba – zariba «уходить».

Третий тип – большое словопроизводство [al-ištiqāq al- kubar], иначе называемое также лексической метатезой (القلب اللغوي) al-qalb al-lugawiyū, толкуется как образование одного слова от другого с изменением порядка следования согласных корневой основы, сохранением порядка следования согласных корневой основы, сохранением тождества букв и значений слов:

غبر *ḡabara* → غرب *ḡabara* «уходить»;

سكب *sakaba* → سبك *[sabaka]* «наливать»;

مدح *[madaḡa]* → حمد *[ḡamida]* «восхвалять»;

أيس *['aisa]* → يبس *[iabisa]* «переживать».

Четвертый тип- наибольшее словопроизводство [al-ištiqāq al- kubbār], известное также под именем an-naht «высекание», представляет собой образование слова от двух слов и более, причем в каждом из производящих слов усекается одна и более букв, остальные же присоединяются друг к другу, образуя одно слово, вокализованное в соответствии с существующими в языке моделями.

Термин словообразование берёт начало от лингвистики, в казахском языке проблема словообразования раньше рассматривалась в морфологическом разделе, некоторые вопросы рассматривались в лексикологии, в прошлом веке в конце восьмидесятых годов, словообразование рассматривалось как отдельный раздел.

Опираясь на исследовательские работы можно отметить, что проблемы словообразования начались в XI веке.

Исследования о словообразовании и его отличие от других разделов мы можем найти в трудах Б.М.Гранде, В.М.Белкина, С.С.Майзеля, И.М.Дьяконова, А.А.Юлдашева, Э.В.Севортыяна, Ф.А.Ганиевьяя, В.В.Виноградова, Г.О.Винокура, Е.С.Кубрякова, Е.А.Земской. Проблемы словообразования в арабском языке впервые исследовали Дж. Зейдан, Ибн Жинни, Ибн Фарис, Абдулкадыр ал-Мағриби, Абдуллах Амин и.т.д. Что касается проблем словообразования казахского языка, то их исследовали такие ученые как П.М.Мелиоранский, В.В.Катаринский, Н.И.Ильминский. Впервые были исследованы проблемы окончаний, их значений, подтверждения образования производных корней.

Русские ученые стали изучать и исследовать словообразование арабского языка в середине XIX века. Над этой проблемой работали

такие ученые как: А.Е.Крымский, Г.С.Саблуков, В.В.Бартольд, И.Ю. Крачковский и.т.д. В казахском языке над этим вопросом работали А.Байтурсынов, К.Жубанов.

На начальных этапах изучения казахского языкознания поднимались проблемы сложных слов и словообразовательных суффиксов. Впервые вышла в свет монография профессора Н.Оралбаевой в 1989 году, которая была рассмотрена как самостоятельный раздел, основу её составило словообразование, как раздел казахского языкознания и тюркологии в целом. Был выпущен коллективный сборник «Система словообразования современного казахского языка», на страницах которого поднимались вопросы системы общей теории словообразования, словообразовательное значение, словообразовательный тип, словообразовательный образец, словообразовательные методы и отношение к словообразовательным словарным частям речи, в центре изучения которого является слово. Были разработаны рекомендации по неисследованным темам. Значение термина морфологического анализа в составе слова использовался ранее. В современном казахском и арабском языкознании словообразование стали выделять как отдельный раздел языкознания, в этом направлении ведутся научно-исследовательские работы.

Общие вопросы, рассматриваемые наукой о словообразовании: словообразовательное значение, словообразовательный тип, словообразовательное явление, словообразовательная система, словообразовательное гнездо, словообразовательные методы и др. Словообразование, выступая во взаимосвязи на всех языковых уровнях, являясь производным словообразовательным процессом есть производитель новых слов. Поэтому, «во-первых, в языке нет ничего такого, чтобы не была связь друг с другом и не нуждающихся в связи, здесь подобных явлений не наблюдается. Во-вторых, надо помнить о том, что словообразующая система каждого языка до недавнего времени входила в состав морфологии, иногда, в состав лексикологии» [2:6]. К примеру, морфология и словообразование, находясь в тесной связи, исследуют состав слова.

Морфология разделяет словообразовательные явления: состав слова, аффиксы и морфемы, исследует лексические и грамматические значения слов, а основы словарного слова и производные рассматривают как словообразовательное значение. При рассмотрении морфологии, относящейся к производным словам, она исследует словообразовательные методы, тип, образцы и другие языковые особенности. В процессе языкового развития, меняется порядок слов частей речи, показывается взаимосвязь между морфологией и словообразованием. При образовании новых слов она

находится в тесной связи с лексикологией, задача которой – обогатить речь богатым запасом слов. То есть, она входит в состав лексикологии и в состав слова. Лексикология как отдельная сфера изучает словарный состав и исследует исторический аспект. Словообразовательная морфология и лексикология находятся в тесной взаимосвязи с разделами языкознания: фонетикой, синтаксисом, стилистикой и др. сферами. Связь словообразования и фонетики можно увидеть таким образом- перестановка звуков и изменение основ слова приводят к изменению смысла слова. Например, نَبِيْتٌ[nabita]– نَبِيْشٌ[nabiša], ضَرْبٌ[ḍaraba] - دَرْبٌ[daraba и др.

Активно участвует в процессе образования слов синтетический метод. При помощи синтетического метода образование глаголов тесно связано с словообразовательными суффиксами. Например, دَرْبٌ «бить»→ دَرْبُنٌ «нанесение ударов», اِدْرِبُ «бьет», دَارِبُنٌ «носящий удар», دَرِبٌ «бей» и др. Производные слова, образованные при помощи синтетического метода, называются производными корневыми глаголами.

В предложении для производных корневого глагола в центре действий находится две морфемы. Одна из них – основа слова, другая – суффикс. Слова с полным значением будут нести свою функцию. Суффиксы в арабском языке могут встречаться как в начале слова (префикс), в середине слова (инфикс, диффикс) и в конце слова (суффикс). Например: كَتَبَ [kataba] → كَاتَبَ[kātaba], أَكْتَبَ[ʾaktaba], اِنْكَبَ[ʾinkataba], اِكْتَبَ[ʾktitābun], كِتَابَةٌ[kitābatun].

Словообразовательное гнездо - объединение производных, включающее в свой состав:

- 1) словообразовательные цепи;
- 2) словообразовательные парадигмы.

Приведем фрагмент гнезда с вершиной قَسَمَ [ḳasama] – делить: قَسَمَ [ḳassama] – делить на много частей, قَاسَمَ[ḳāssama]- разделять, اَقْسَمَ [ʾaḳsama] [taḳassama]-делиться на части, تَقَاسَمَ[taḳāsama]- делить между собой, اِنْقَسَمَ[ʾinḳasama]-быть разделенным, اِقْتَسَمَ [ʾiḳtasama]- делить между собой, اِسْتَقَسَمَ[ʾstaḳsama]- определять долю.

На примере слова قَسَمَ [ḳasama] к корневой основе добавляются разные аффиксы.

Сопоставляя смысловое содержание глаголов, имеющих расширенные основы, с однокорневыми глаголами, имеющими простые основы, можно видеть, что в основном содержание глагольного словообразование выражается в изменении направленности действия и состояния в тесной связи с количественной и качественной характеристикой их выполнения и

проявления. Очевидно поэтому как в арабском языкознании, так и в европейской арабистике широко распространено мнение, что система глагольных пород служит средством для изменения и модификации значения морфологически элементарной породы трехбуквенных и четырехбуквенных глаголов.

В качестве сравнения рассмотрим слова с непроизводными и производными корнями:

1. Основа слова производного корня является лексическим значением слова. Производные корни, которые образовались от производных корней, входящие в состав словообразующих ячеек, занимают в них места. В состав словообразующей ячейки входит односоставные, распространенные, однокоренные производные корни. (*fataxa* → *'infataxa*, *'iftataxa*, *'istaftaxa*, *'istiftāx*, *'iftitāx*, *'iftitāxīa*, *'infitāx*, *fātix*, *fātixa*, *al-f fātixa*, *fatx*, *miftāx*, *maftūx*). Поэтому в составе словообразующих ячеек они разбираются посредством производных корней.

2. Производные корни образуются через словообразующие суффиксы. Для образования производных корней нужно использовать корень слова вместе со словообразующим суффиксом, несущие в себе лексическое значение. ((*ta*)*k(ā)taba*, *ḥa (l) basa*, (*'in*)*xaṭafa*, *fa (r) ka'a*, (*'i*) – *f(t)-raḳa*, (*ta*) – *d(ā) – rasa*).

В процессе изучения материалов на арабском и казахском языках мы остановились на современном состоянии и изучении корней глаголов, видов производных корней, определив морфемный состав. Были сопоставлены корневые морфемы казахского языка и корневые морфемы арабского языка.

Были рассмотрены словообразовательные суффиксы, описывая виды суффиксов, учитывая мнение ученых, которые были представлены в их трудах. Были выявлены различия в формах и значениях словообразовательных суффиксов при помощи которых образовывались производные корни.

В разрезе двух языков были использованы однослоговые, однозвучные, однослогово-двузвучные, однослогово-трехзвучные суффиксы, а также встречаются двух, трех и четырех видовые суффиксы.

В работе был дан анализ различиям между словообразовательным и морфемным составом производного корня. К примеру, если в морфемный состав слова входят дополнительные суффиксы и окончание, то в разборе словообразовательного состава мы берем только производный корень.

При исследовании производных слов, образованных от корня глагола в двух языках, были достигнуты следующие результаты:

- в обоих языках глагол основного корня самостоятельно не употребляется;

в обоих языках глагол может употребляется спрягаясь, либо в изъявительном наклонении или в причастии: *оқу үшін келді, жүре сөйлесті, оқығалы келді, айтар сөз*;

если не считать в казахском языке корень сложных глаголов и форму повелительного наклонения, то основной корень напрямую не спрягается.

в арабском языке основной корень напрямую спрягается (katab-tu, katab-ta);

в казахском языке есть определенный порядок присоединения морфем к глагольной основе: *сөйле+t+kіз+бе+й+міз, айт+ыл+ыңқыра+ма+йтың* т.б.

Формы наклонения, времени, причастия и деепричастия могут присоединяться напрямую к основе глагола: *келген, келіпті*.

в арабском языке изменение значения глаголов образуется тремя способами:

внутренняя флекция – здесь охватываются изменения состава слова и деление согласных звуков;

- методом внутреннего расширения;

аффиксы – префиксы и суффиксы, иногда инфиксы, диффиксы;

если в арабском языке от основного глагола активно образуется производный глагол, то в казахском языке от основного глагола активно образуется именное слово;

в арабском языке глаголы делятся на категории рода, то в казахском языке таких случаев не встречается;

в арабском языке значения глаголов изменяются с помощью внутренней флекции, то в казахском языке этого не отмечается;

в арабском языке глаголы склоняются по падежам, то в казахском языке не склоняются.

Мы приходим к выводу: при сопоставлении двух неродственных языков, в нашем научном исследовании были выявлены определенные особенности употребления глаголов и их словообразования.

1. Ибн Жинни. Аль-Хасаис. Аль-Мактабату аль-Илмиату. 1953ж.
2. Исаков А. Современный казахский язык. Морфология. А,1974.
3. Юшманов Н.В. Работы по общей фонетике, семитологии и арабской классической морфологии. М., 1998.
4. Майзель С.С. Пути развития корневого фонда семитских языков. Наука. 1993.
5. Zaborski A. Prefixes. Root-Determinatives and the Problem of Biconsonantal Roots in Semitic. FoliaOrientalia, 1970.

Resume

This article deals with the modern condition and teaching the base forms of the verbs, types of derivative verbs, having defined the morphemic structure in Arabic and Kazakh languages. In the article is highlighted, that the category of the verb in different languages is the hardest one; the verb- is the most difficult part of speech, which is known from the lexical-semantic features, non-derivative verbs and added to it overlays of grammatical forms, system of the form of new words, areas of views, executed syntactic function in the word and other lexical-grammatical properties. In the article are researched different non-derivative verbs in Arabic and Kazakh languages with the way of comparative method, thoroughly represented features of the structure. Here is given the examples from the tractates of many other scientists – orient lists, which have researched non- derivative verbs .The article is determined the similarities and differences of non- derivative verbs of Arabic and Kazakh languages.

Түйін сөз

Бұл жұмыста араб және қазақ тіліндегі түбір етістіктер, олардың түрлері және туынды түбірлердің морфемалық құрылымы анықталып, олардың жасалу жолдарына, қазіргі жай күйіне тоқталдық.

ӘОЖ (УДК):378.016:811.111

АҒЫЛШЫН МАҚАЛ-МӘТЕЛДЕРІНІҢ КОГНИТИВТІК ЖӘНЕ ЛИНГВОМӘДЕНИ ТҰРҒЫДА ЗЕРТТЕУ

*Сабдайырова А.М.- Абай атындағы Қазақ Ұлттық педагогика
университетінің магистранты*

Аңдатпа

Қазақстан Республикасының егеменді ел, халықаралық қатынастар субъектісі болуына және қазақ тілінің мемлекеттік мәртебе алуына байланысты, Республиканың, мемлекеттің тілі ретінде оның халықаралық қатынастар деңгейіндегі қатысымда қолданылу ықтималдығын жоққа шығаруға болмайды. Өзара қарым-қатынастың нығаюы, тілдерлік байланыстардың, ағылшын - қазақ қостілділігінің жандануы, дамуы, осыған орай, классикалық, көркем әдеби шығармалардың, саяси ақпараттардың, халықаралық зор мәнділікке ие құжаттардың аралық тіл (язык посредник) ықпалынсыз тікелей қазақ тіліне аударылуы таяу болашақта өрістей түседі. Ал шет тілін үйретуде және аударма жұмысында аса бір қиындық туғызатын тілдік бірліктер — фразеологизмдер мен мақал-мәтелдер. Генетикалық және типологиялық құрылымы жағынан әр түрлі ағылшын және басқа тілдердегі мақал-мәтелдерді салыстыра зерттеу арқылы тілдегі алатын орнын, тілдік табиғатын, өзге тұрақты тұлғалармен сәйкес тұстарын, өзгешеліктерін анықтап және этнолингвистикалық төркінін ашып, зерттеген ғалымдарға тоқтала кеттік. Бұл мақалада ағылшын мақал-мәтелдерінің когнитивтік және лингвомәдени тұрғыда зерттеген ғалымдар және олардың еңбектері қарастырылды.

Тірек сөздер: мақал-мәтелдер, когнитивті және лингвомәдени үдеріс, эквивалент, фразеология

Ключевые слова: пословицы и поговорки, когнитивный и лингвокультурный процесс, эквивалент, фразеология

Keywords: proverbs and sayings, cognitive and linguocultural process, equivalent, phraseology

Мақал-мәтелдер - сөздік құрамның халық өміріндегі әрқилы кезеңдерді, қарым-қатынас пен қоғамдық құбылыстарды бейнелей сипаттайтын, көңілдегі ойды шебер де ұғымды жеткізетін, қысқа да нұсқа тұжырым жасайтын, мән-мазмұнға бай бөлігі. Демек, халық өмір шындығын, көңілге түйгенін мақал-мәтел ретінде өз ұрпағына үлгі-өнеге етіп қалдырып отырған. Аталмыш тілдік бірліктер арқылы жас ұрпақты елін-жерін сүйуге, ерінбей еңбек етуге, білім алуға, адал, кішіпейіл болуға үндеп, жалқаулық, өсек-өтірік, мақтаншақтық тәрізді қасиеттерден бойын аулақ салуға тәрбиелей білген.

Ағылшын тіліндегі жалпыхалықтық мұраны жинақтап, жариялау жұмыстары сонау көне ғасырда қалыптасып, күні бүгінге дейін дәстүрлі түрде жалғасып келеді. Тарихи деректерге сүйенер болсақ, ете көне мақал-мәтелдер тізбегін қамтитын алғашқы "Book of Proverbs in the Old Testament" атты топтама V ғасырда жарық көрген. Кейінгі жинақтар халық игілігіне айналған осы іске етене араласып, зор еңбек сіңірген оқымысты ғалым Дезидериус Эрасмус есімімен тығыз байланысты. Оның 1500 жылы "Collectanea" (818 ММ), 1508 жылы Венецияда "Chiliades" (3260 ММ) деген атпен жарияланған жинақтары 1515-1536 жылдары аралығында толықтырылып қайта басылып шықты.

Артына когнитивті және лингвомәдени тұрғыда зерттеп, өшпес тарихи із қалдырған ғалымдардың бірі Джон Хейуд (John Heywood) өзінің алғашқы "A Dialogue Containing the Number in Effect of all the Proverbs in the English Tongue" атты еңбегін 1546 жылы, кейінгілерін 1550, 1555, 1560 жылдары жарыққа шығарды. Сондай-ақ, 1610-1680 жылдар аралығында бірқатар мақал-мәтелдер жинақтары, атап айтқанда, 1612 жылы ағылшын шіркеу қызметшісі Thomas Draxe "Bibliotheca Scholastica Instructissima or, a Treasure of Ancient Adagies, and Sententious Proverbes", 1639 жылы пастор Дж. Клардың (John Clarke) "Paroemiologia Anglo-Latina", 1640 жылы Дж. Хербергтің "Outlandish Proverbs", 1659 жылы Дж. Хауэльдің "Proverbs", 1670, 1678 жылдары Дж. Рэйдің "English Proverbs" атты еңбектері жарық көрді. Келесі ғасырларда бұрынғы ескі жинақтар толықтырылып, қайта бастырылып отырды. Зерттеу барысында мамандардың көбінесе ағылшын тілі мақал-мәтелдерін жинаққа енгізу үрдісімен шектелгенін көреміз.

Ағылшын тілі мақал-мәтелдерін когнитивті және лингвомәдени тұрғыдан арнайы, жан-жақты қарастырған зерттеу жұмыстарының бар екендігі мәлім. Мысалы, Л.И.Швыдкочьяның ғылыми зерттеуінде мақалдар мен афоризмдер "клише" деген атаумен бір топқа біріктіріліп, олардың синонимдік қатары берілген. С.И. Вяльцеваның ағылшын мақал-мәтелдерін стильдік, ал Э.Ахундованың зерттеуі синтаксистік ерекшеліктері тұрғысынан талдауға арналған. Ағылшын тілінің тұрақты тіркестерін зерттеу жұмыстары

ғалым А.В. Кунин есімімен тығыз байланысты. Ол өзінің "Курс английского языка", "Курс фразеологии современного английского языка" тәрізді көлемді ғылыми еңбектері мен "Англо-русский фразеологический словарь" сөздігі т.б. арқылы ағылшын тілі табиғатының кейбір өзгеге беймәлім тұстарын айқындап, жалпы тіл ғылымына елеулі үлес қосты және салғастырмалы негіздегі ізденістерге бағыт-бағдар берді. Мақал-мәтелдердің басқа тілдік бірліктермен салыстыра алғанда өзіндік ерекшеліктерін, күрделілігін, мән-мазмұнының тереңдігін айқын көрсететін тұстардың бірі — аударма жұмысы. Кейбір жалпыхалықтық универсалдық сипатқа ие түрлерін есепке алмағанда, әдетте, мақал-мәтелдер бір тілден екінші тілге тікелей аударылмайды. Бір тілден екінші тілге тәржімелеу барысында мағынасы мен тіркес құрамындағы сыңарлары дәлме-дәл келетін теңбе-тең баламасы (абсолюттік балама) немесе контекстік мағынасы сәйкес эквиваленті қолданылуы мүмкін. Әсіресе, ілеспе аудармада шапшаңдық, жинақылық, нолдік қажет. Осы мақсатқа негізделген, практикалық мәні бар жұмыстардың бірі — Т.Баймаханова, Н.Өтешева, Н.Байтөлеевалардың құрастыруымен жарық көрген "Английские пословицы и поговорки и их эквиваленты в русском и казахском языках" атты еңбек. Жұмыста мақал-мәтелдер он мағыналық топқа бөлініп, олардың орыс және қазақ тілдеріндегі баламалары берілген. Алайда, ағылшын ММ-дерінің қазақ тілінде баламалары бола тұра, тікелей аударылған тұстары да баршылық.

Ағылшын тілінің фразеологиясына қатысты кешенді зерттеулерімен, дәйекті тұжырым, пайымдауларымен танымал А.В. Кунин де жоғарыда аталған ғалымдардың көзқарасын ұстанады, алайда, аталмыш тұрақты тұлғалардың құрылымдық-мағыналық ерекшеліктерін негізге ала отырып, оларды "коммуникативтік фразеологиялық бірліктер" деп атап, жеке қарауды ұсынады. Сондай-ақ, автор құрамындағы сыңарлары тура мағыналы болып келетін мақалдар тобын яғни, "all is well that ends well" (сөзбе-сөз ауд.: сәтті аяқталған істің бәрі жақсы), "Appearances are deceptive" (сөзбе-сөз ауд.: келбет — алдамшы), "Better late than never" (сөзбе-сөз ауд.: ештен кеш жақсы) тәрізді, оралымдарды фразеологиядан тыс, "фразеологиялық емес тұрақты құрылымдар" аясында қарастырды.

Осы жоғарыда аталған тұжырымға қарсы пікірді ұстанушы белгілі ғалымдар - Н.Н. Амосова, А.М. Бабкин, В.П. Жухов, М. Нагиев, М.А. Филипповская, А.Н. Кожин т.б. Мақал-мәтелдерді фразеология саласынан тыс қарайтын ғалымдардың көпшілігі оларды ауыз әдебиетінің зерттеу нысаны қатарына жатқызады. Ал осы бағыттағы көлемді зерттеулерімен танымал ғалым Н.Н. Амосова "мақал-мәтелдерді фразеология қорына жатқызуға болмайды, олар мазмұны жағынан да, сөйлемде атқаратын қызметі тұрғысынан да фразеологиялық бірліктердің белгілеріне жауап бермейді" деген пікір ұсынады.

Ағылшын-қазақ мақал-мәтелдерінің халық арасында жиі қолданылатындарын қарастырайық. Ағылшын халқының үлгі өнеге

үйренуге және әдепті болуына шауыратын, қарым-қатынасқы үлгі көрсету. Ақыл қосу мақсатында қолданылатын мақалдардың бірі —Manners make the man (Адамды адам ететін оның әдептілігі).

Адам баласы неғұрлым білімді болған сайын басқа кісілерге ықпалы зор болады. Ағылшын мақалы білімді күшке теңесе, «Knowledge is power»- Білім күш, «Оқу-білім азығы, білім ырыс қазығы» дейді қазақтар. Сондай-ақ, А.Құнанбаев, Ж. Жабаев, У. Шекспир сынды әлемге танылған ақын-жазушылардың ұтымды сөздері халық арасында асқан шеберлікпен қолданыла білген. Мысалы: ағылшынның ұлы кемеңгер жазушысы У. Шекспир «Bravety is soul of wit», «Give every man the earb but few thy voice» (көп тындап аз сөйлеген ұтымды), «At every word reputation dies (сөйлеген әрбір сөз беделінді түсіре түсірер) деген ұлағатты сөздермен іс пен сөздің ара жігін ажыратуға шақырып, халықты тиянақты іске шақырады. Мақал-мәтелдерде еңбек мәселесі көп қозғалады. Қазақтың ойшылы Абай «Еңбек етсең емерсің- деген халық мақалын негізге ала отырып деп тың ой айтылса, ағылшын халқында — A good dog deserves a good bone (Жақсы итке жақсы сүйек тиісті), What we do willingly is easy (қалап жааған іс жеңіл болады), He that will thrive. Must rise at five (жұмыс жасайтын бесте тұру керек) деген мақалдар еңбек арқылы табысқа жететіндігін тұжырымдайды.

Үйлену, үй болу турасында екі халықтың ойы бір жерден шықпайтынына көз жеткіземіз. Қазақ халқы қыз туса, оны күйеуге беруге, ұл туса отаға етуге асыққан. «Он үте отау иесі» десе, ағылшын халқы —First thrive then wife (бірінші байы, одан кейін үйлен), «Wedlock is a padlock үйлену-үлкен құлып). Қыз тәрбиесіне байланыты қазақта аса бір сыйласым байқалады: «Қыз-қонақ», ол ағылшын тілінде керісінше —My son is my son till he gets him a wife. But my daughter all the days of her wife (Ұлың құл болар қатын алғанша, ал қызың көз жұмғанша).

Әр халық үшін ұлдың орны ерекше болған, оны шаңырақтың иеі, ошақты өшірмейтін, ол әулеттіңжалғаы деп түсінген. Ұл әкеге еліктеп, әке тәрбиеін үйрене, қыз шешеінен тәрбие алады деген. «Ұяда не көрсең, ұшқанда соны ілерсің» деген мққалдар бала тәрбиесін де, оның өскен ортасының алатын орнының маңызы зор дегенді білдіреді. Мысалы: —As the treeб so the fruit (Ағашы қандай бола, жемі де сондай), —Charity begins at home (Қайырымдылық үйден басталады), —As the twig is bent so is the tree inclined (Шыбық қалай еңкейсе, тал да солай бағытталады).

Туыс емес тілдердегі бірқатар мақал-мәтелдердің өзара мағыналас болып келуі қазақ және ағылшын халықтарының өмір тәжірибесінің, көзі жетіп, көкейіне түйген ой-тұжырымдарының ұқсастығымен астасып жатыр. Тіл-тілдегі мақал-мәтелдер әрбір халықтың тұрмыс тіршілігі, дүниетанымы мен әдет-ғұрып, салт-дәстүрі, шаруашылығы, кәсібі жәніндегі ақпарат кәзі, яғни дүниенің тілдік бейнесі болып табылады.

Мақал-мәтелдер құрылысы жағынан сырттай ұқсас болып келгенімен, олардың мазмұнды түйіндеуінде, ойды шешуінде өзіндік

ерекшеліктері, айырмашылықтары бар. Ол айырмашылықтар мен ерекшеліктер мақал-мәтелдің ойды түйіндеу жағынан да, құрылымы жағынан да байқалады.

Мақал-мәтелдердің жинақтап, сұрыптап, белгілі бір жүйеге келтіруде, тілдік бірлестіктер табиғатының кейбір қырларын айқындауда зор еңбек сіңірген ғалым Г.Л.Пермяков аталмыш тұрақты тұлғалардың тілші ғалымдар тарапынан да, әдебиетші мамандар тарапынан да зерттелуі қажеттігін ескертеді.

Мақал-мәтелдер – сан ғасырлар бойы халықпен бірге өмір сүріп келе жатқан қастерлі қазына. Мақал-мәтелдер – ел аузында, сөйлеу тілінде қолданылатын мазмұнды салалардың бірі. «Сөз асылы – мақал» деп тегін айтылмаса керек. «Мақал – логикалық, образдық ойдың қос қанаттасқан ғажап табысы, тәжірибеден туған философиялық сөздер. Сөздің ұйтқысын ең алдымен мақалдан іздеу керек. Онда этикалық, философиялық, ұжымдық мазмұн бар. Мақалдың қорытындыларын халық еш уақытта теріске шығара алмайды» дейді ғалым Ә.Қоңыратбаев.

Қорыта келгенде осы келтірілген ой-пікірлерге және өзіндік зерттеу нәтижелеріне сүйенер болсақ, мақал-мәтелдердің когнитивті және лингвомәдени тұрғыда зерттеуде тұлға тұрақтылығы, тіркес тиянақтылығы, мағына тұтастығы, қолдануға даярлығы тәрізді сипаттары оларды фразеологизмдер қатарына қосып, осы салада зерттеуге толық мүмкіндік беретіндігіне көз жеткіземіз.

1. Smith W. C, Cowie A.P., Mackin Rand Mc.Caig I.K., Taylor A., Whiting B.J., Seidi J., Mc Mordie W., Ridout R. And Witting C, Apperson G. L., Linda and Roger Flavell, A.B. Куниннің сөздіктері мен көркем әдеби шығармалары қолданылды.
2. Адамбаев Б. Ағылшын және қазақ мақал – мәтелдерінің құрылымдық және мағыналық ұқсастықтары //Алматы-1996, 17 б.
3. Копыленко М.М., Попова З.Д. Очерки по общей фразеологии. Воронеж: Изд-во Воронежского университета, 1989. -192 с.

Резюме

В этой статье рассматриваются труды ученых, которые исследовали пословицы и поговорки английского языка и их когнитивные и лингвокультурные аспекты.

Resume

This article considers scientist's works who investigated proverbs and sayings of English both their cognitive and linguocultural aspects.

ОПИСАНИЕ КАЗАХСКИХ И АНГЛИЙСКИХ ФРАЗЕОЛОГИЗМОВ, ВКЛЮЧАЮЩИХ ГЕОГРАФИЧЕСКИЕ НАИМЕНОВАНИЕ

Тлеугабылова З.А.- *ст.преподаватель Каз.Нау им. аль-Фараби*

Бекалаева А.О.- *ст.преподаватель Алматы Менеджмент Университета
г. Алматы, Казахстан*

e-mail: tleugabylova@mail.ru; a.bekalaeva@mail.ru

Аннотация

Целью данной работы является лингвострановедческое описание фразеологических единиц казахского и английского языков, включающих географические наименования. Этот аспект изучения фразеологии имеет особое значение, т.к. во многом помогает понять культуру, историю и быт народа. Они отражают особенности национального мышления, мировоззрения, культуру и образ жизни народа, в особенности, исторические географические наименования. Устойчивые словосочетания являются зеркалом материального и духовного содержания самого народа и их отношения к окружающему их миру и воспроизводят присущие им особенные черты менталитета. Большая часть фразеологизмов заимствована из художественной литературы, как казахского, так и английского языков.

В этой статье даны сведения о происхождении некоторых казахских и английских фразеологизмов, в состав которых входят географические наименования городов, деревень, рек, гор и т.п. Поскольку города и некоторые другие населённые пункты с самого начала своего существования играли важную политико-экономическую роль, были центрами культурной и светской жизни, с ними связаны многие значительные, а подчас и курьёзные события, которые нашли отражение в рассматриваемых фразеологизмах.

Для изучающих английский язык как иностранный этот слой языка представляет трудность при освоении, но знание и значение фразеологизмов помогает понять английскую речь с полуслова. Изучение фразеологизмов в названиях географических местностях может способствовать лучшему пониманию языка, и, в то же время, обогатить словарный запас изучающего язык.

Ключевые слова: лингвострановедение, фразеология, происхождение фразеологизмов, аспект изучения, социокультурный.

Тірек сөздер: лингвомәдениет, фразеология, фразеологизмдердің шығу тегі, зерттеу аспектісі, әлеуметтік мәдениет.

Keywords: linguistics, phraseology, the origin of phraseologisms, the aspect of study, sociocultural.

Фразеология – от греческого языка ‘phrasis’ – «выражение» и ‘logus’ – «учение». Фразеологизм – совокупность приёмов устойчивых оборотов речи и словесного выражения, свойственных данному языку.

Каждый язык имеет свою тысячелетнюю историю. За этот период времени в нём накапливается огромное количество выражений, которые считаются удачными, меткими, красивыми. Таким образом, в нём возникает слой языка – фразеология. Изучение языков, в том числе и английского

широко распространено в нашей стране. Знание языка невозможно без знания его фразеологии.

В настоящее время вопрос об использовании элементов страноведения в процессе изучения иностранного языка можно считать решенным. Новый аспект, получивший название страноведение, имеет собственный материал исследования. Страноведческий материал не только содержит информацию о лингвистическом факте, но и помогает изучающему понять иностранный язык, национально-исторические особенности, свойственные иной социокультуре.

В статье даны сведения о происхождении некоторых казахских и английских фразеологизмов, в состав которых входят географические наименования городов, деревень, рек, гор и т.п. Поскольку города и некоторые другие населённые пункты с самого начала своего существования играли важную политико-экономическую роль, были центрами культурной и светской жизни, с ними связаны многие значительные, а подчас и курьёзные события, которые нашли отражение в рассматриваемых фразеологизмах. К примеру:

Құлтөбенің басында күнде жиын – букв. «На холме Культобе каждый день совет держать». О частых собраниях. В основу этого фразеологизма легло предание о том, что хан Тауке собирал всех казахов на холме Культобе для составления семи сводов справедливости. ЖетыЖаргы (каз. ЖетіЖарғы) – свод законов обычного права казахов принятый в Казахском ханстве при хане Тауке. [<https://ru.wikipedia.org>]

Сырдың суы сирағынан келмейді – букв. «Воды Сырдарьи не доходят до голени». Имеет значение как «Всё трын-трава», «Море по колено». Сырдарья, река в Средней Азии и Казахстане, берёт начало в горах центрального Тянь-Шаня. Образуются слиянием рек Нарын и Карадарья, впадает в Аральское море. Сырдарья протекает через засушливую Ферганскую долину. При выходе из неё прорезает Фархатские горы, затем направляется на С-З, вступая на территорию Казахстана (Южно-Казахстанскую и Кызыл-Ординскую области). Вблизи Сырдарьи открыты остатки древних селений (поселений массагетов, VI-IV вв. до н.э.) и следы старых оросительных каналов, относящихся к различным эпохам. Одна из полноводных рек, в долине, которой собирают самый высокий урожай риса. [2, 20]

Ақтабан шұбырынды, Алқа қол сұлама – истор. «великое бедствие, невероятные трудности и лишения». Появлению этого фразеологизма послужили бедствия и лишения, пережитые казахским народом, покидавшим родные места во время джунгарских нашествий в XVIII в.

Ұлытауға бардың ба, Ұлар құсты көрдің бе? – букв. «Ходил ли на Улытау, видел ли птицу Улар?» «Всё ли ты видел на этом свете?» Улытау – система невысоких гор, находится на Ю-З Сарыарки в Джесказганской области (1133 м.). В этих горах живёт редкая птица Улар. Улытау богат

полезными ископаемыми: железо, марганцевые руды, бурый уголь, редкие металлы. На склонах Улытау обнаружены археологические памятники древней городской культуры казахского народа.[2, 111]

Қазығұрттың басында кеме қалған – букв. «У вершины Казыкурт осталась лодка». По религиозному преданию во время всемирного потопа на эту вершину причалил ковчег Ноя. Эта гора находится в Южно-Казахстанской области и это место считается священным для полонников.[2, 166]

All ship-shape and Bristol-fashion – «вобразцовом порядке». С XIV-XV вв. город Бристоль стал вторым после Лондона. На его верфях строили отличные корабли, совершавшие многомесячные плавания к берегам Африки и Америки. Заслуженная слава кораблей, построенных в Бристоле, нашла отражение в данном фразеологизме. Следует, однако отметить, что в современном английском языке этот фразеологизм употребляется довольно редко. Более частое применение находит его модифицированный вариант ‘in a ship-shapemanner’ – «аккуратно, опрятно».

Brummagem или brummagembutton – «фальшивая монета». Brummagem – просто от Birmingham. В XVII в. в Бирмингеме приобретает большой размах чеканка фальшивых монет, а также производство дешевых безвкусных украшений, имитирующих настоящие драгоценности. В XIX в. слово Birmingham приобретает новый пейоративный (уничижительный) оттенок, который связан с промышленным переворотом, происходившим в Англии, и изменением облика многих городов страны. Серые промышленные города с дымящимися чёрными трубами (среди них Бирмингем – один из первых индустриальных городов Англии) стали олицетворением пороков новой непонятной жизни, не принимаемой сторонниками старой сельской Англии. [1, 76-78]

To grin like a Cheshirecat – «ухмыляться, улыбаться во весь рот». Имеются следующие объяснения происхождения данного фразеологизма:

1. Английское графство Чешир издавна славится своими сырами. Одно время головкам чеширского сыра придавали форму головы улыбающейся во весь рот кошки.

2. На фамильном гербе одной из знатных семей, проживавшей в графстве Чешир, был изображен лев. Многократное копирование геральдического знака местными художниками для всякого рода вывесок привело к тому, что «царь зверей» стал похож на ухмыляющегося кота.

Выражение ‘togrinlikeaCheshirecat’ стало широко известным благодаря Льюису Кэроллу, использовавшему фразу в своей знаменитой книге «Алиса в стране чудес». Компонент фразеологизма aCheshirecat был интерпретирован автором буквально и превращен в одного из персонажей повествования: *alargecat, whichwassittingonthehearthandgrinningfromeartoear.*

“Please, would you tell me ... why your cat grins like that?” “It’s a Cheshire cat ... and that’s why”.

To send smb. To Coventry – «бойкотировать кого-либо; прекратить общение с кем-либо; игнорировать кого-либо». Есть две версии объяснения происхождения данного фразеологизма:

1. Во время Английской буржуазной революции XVII в. в городе Ковентри находилась тюрьма, в которую под стражей отправляли противников новой буржуазной власти. Ковентри, таким образом, был для роялистов местом ссылки и изгнания.

2. Жители Ковентри испытывали глубокую неприязнь к солдатам, располагавшимся на постой в их домах. Это чувство неприязни было настолько сильным, что если женщину видели в обществе военного, то с нею немедленно порывали всякие связи. Враждебность жителей города стала причиной того, что служба в Ковентри считалась неприятной и нежелательной повинностью, выражением общественного порицания, отчуждения от других людей.

A wise man of Gotham – «человек, делающий глупости». Готам – населенный пункт, находящийся недалеко от города Ноттингема. Никто не знает, когда и почему английские остролисты избрали героями своих шуток и анекдотов жителей Готама. Согласно имеющейся версии, они совершали многочисленные глупости, причем делали это нарочно, чтобы избежать соседства короля Джона, который собирался построить недалеко от Готама свой замок-крепость. Дальновидные жители Готама, сообразив, что король обложит их дополнительными налогами, решили пойти на хитрость и прикинуться сумасшедшими. Когда королевские посланники увидели множество людей, совершавших бессмысленные поступки, они поспешили покинуть Готам и убедили короля Джона не устраивать поблизости свою резиденцию. Жители Готама поэтому приписывают выражение ‘morefoolspassthroughGothamthanremaininit’ – больше глупцов проезжает через Готам, чем живёт в нём. Как уже было сказано выше, о жителях Готама придумано много шуток и анекдотов. Ещё в XVI в. была выпущена книга ‘MerrieTalesoftheMadmenofGotham’, состоявшая из более чем двадцати забавных историй о жителях Готама. О трёх «мудрецах» из Готама, пустившихся путешествовать по морю в дырявом тазу, и о том, что из этого получилось, говорится в известном детском стихотворении:

Three wise men of Gotham
Went to sea in a bowl;
If the bowl had been stronger,
My story would have been longer.

В заключение, хотелось бы отметить, что фразеологизмы являются неотъемлемой частью нашей речи. Они отражают особенности национального мышления, мировоззрения, культуру и образ жизни народа, в особенности, исторические географические наименования. Устойчивые

словосочетания являются зеркалом материального и духовного содержания самого народа и их отношения к окружающему их миру и воспроизводят присущие им особенные черты менталитета. Следовательно, изучение фразеологизмов в названиях географических местностях может способствовать лучшему пониманию языка, и, в то же время, обогатить словарный запас изучающего язык.

1. Иностранные языки в школе. М., Просвещение, №1, 1987г. с. 76-78
2. Кожаметова Х.К. Казахско-русский фразеологический словарь. Алма-ата, Просвещение. 1988г. с. 20, 111, 166
3. <https://ru.wikipedia.org>

Resume

The aim of this work is a linguistic description of phraselogical units in Kazakh and English, including geographical names. This aspect of the study of phraseology is of particular importance, because in many ways it can help to understand the culture, history and everyday life of the people. They reflect the peculiarities of national thinking, worldview, culture and the way of life of the people, especially, historical geographical names. Phraseologisms are a mirror of the material and the spiritual content of the people and their attitude to the world and they can reproduce their inherent peculiar features of mentality. Most of the phraseological units were borrowed from the fiction in both languages.

This article provides information about the origin of some Kazakh and English phraseologisms, which contain geographical names of towns, villages, rivers, mountains, etc. Since cities and other settlements from the beginning of its existence have played an important political and economic role, they are the centers of cultural and social life of nations. The article gives examples of some phraseological units that are associated with many significant and sometimes funny events from the history.

For learners of English as a foreign language this layer of the language presents a difficulty in mastering, but the knowledge and meaning of phraseologisms helps to understand the English language perfectly. Learning phraseologisms in names of geographical areas can contribute to a better understanding of the language, and, at the same time, to enrich the vocabulary stock of language learners.

Түйін сөз

Берілген мақаланың мақсаты қазақ және ағылшын тілдерінде кездесетін географиялық атауларды білдіретін фразеологиялық бірліктердің лингвомәдениеттік сипаттамасын беру. Бұл фразеологиялық зерттеу аспектісі елдің мәдениетін, тарихын және халықтың өмір танымы мен салтын түсінуге мүмкіндік береді, сол себептен, оның оқыту барысында маңызы өте зор. Олар, әсіресе, елдің тарихи географиялық атаулары халықтың ұлттық ойлау қабілеті, дүниеге көзқарасы және мәдениеті мен өмір салтындағы ерекшеліктерін көрсете алады. Тұрақты сөз тіркестері халықтың материалдық және рухани мазмұнының айнасы болып табылады және оларды қоршаған ортаға қарым-қатынасы мен өздеріне тән менталитет ерекшеліктерін айқындайды. Екі тілде де, фразеологизмнің бұл түрі көбінесе көркем әдебиеттен алынған.

Бұл мақалада кейбір қала, ауыл, су, тау және т.б. атауларын білдіретін қазақ және ағылшын фразеологизмдердің шығу тегі туралы ақпарат беріледі. Қала мен елді мекендердің пайда болған кезінен бастап, адам өмірінде маңызды саяси-экономикалық рөл атқарғанымен қоса, мәдени және зайырлы өмір орталығына айналғаны туралы

көпшеге мәлім. Карастырылған фразеологизмдерде географиялық атаулармен байланысты елеулі, ал кей-кезде күлкілі оқиғалар туралы дерек беріледі.

Ағылшын тілін шет тілі ретінде үйренушілерге бұл топ сөздер қиындық туғызуы мүмкін, алайда, фразеологизмдердің мағынасын түсіну ағылшын тілін жетік білуге көмегін тигізе алады. Географиялық атаулармен байланысты фразеологизмдерді зерттеу тілді жақсы меңгеруге ықпал етеді, соған қоса, сөздік қорды байытады.

ӘОЖ 811.111`246.2

УПОТРЕБЛЕНИЕ ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИХ «БИНОМОВ» НА УРОКАХ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА

Баданбекқызы З. к.ф.н., доцент КазНПУ имени Абая

Аннотация

В статье рассматриваются фразеологические «биномы», их структура, способы образования, употребление. Структура фразеологических «бином», подчиняется определенным правилам формирования: чаще всего она включает два полных слова (преимущественно относящихся к одной части речи), образующие смысловое целое и часто объединенные союзом или иной связкой: *back to back, loud and clear*. Под фразеологическими «биномами» британские ученые подразумевают общность слов. Термин «сиамские близнецы» был впервые применен к данному лингвистическому явлению британским лексикографом Генри Уотсоном Фаулером.

Такие единицы языка, вероятнее всего, имеют историческое или диалектное происхождение, но в языке есть и некоторая доля сравнительно новых «сиамских близнецов», к примеру, *rock and roll*.

В преподавании английского языка широко употребляются английские «биномы», которые образуются различными способами и делают язык красочным.

Ключевые слова: фразеологические «биномы», историческое происхождение, диалектное происхождение, лингвистическое явление, сленг, сленговые фразеологизмы, лексические единицы, структурообразующий.

Түйін сөздер: фразеологиялық «биномдар», тарихи түп-тегі, диалекті түп-тегі, лингвистикалық құбылыс, сленг, сленгтік фразеологизмдер, лексикалық бірліктер, құрылым құрастырушы.

Key words: phraseological "binomials", historical origin, dialectal origin, linguistic phenomenon, slang, phraseological slang, lexical units, structure-forming.

Фразеология – это сокровищница языка. Во фразеологизмах находит отражение история народа, своеобразие его культуры и быта. Фразеологизмы часто носят ярко национальный характер. Наряду с чисто национальными фразеологизмами в английской фразеологии имеется много интернациональных фразеологизмов. В число не до конца исследованных единиц попадают так называемые фразеологические «биномы».

Под фразеологическими «биномами» британские ученые подразумевают общность слов, «образованных под влиянием ограничительных семантических, метрических и частотных факторов» [5, с.2], делающих их употребление в языке идиоматичным: *odds and ends*, *alive and kicking*. Они также в трудах разных ученых именуется «сиамскими близнецами»[6].

Термин «сиамские близнецы» был впервые применен к данному лингвистическому явлению британским лексикографом Генри Уотсоном Фаулером, жившим на рубеже XIX и XX веков. В США проблемой «лингвистических биномов» занимались такие лингвисты, как Дуайт Болинджер, Гертрод Фенк-Окзлон.

Структура фразеологических «бином» подчиняется определенным правилам формирования: чаще всего она включает два полнозначных слова (преимущественно относящихся к одной части речи), образующие смысловое целое и часто объединенные союзом или иной связкой: *back to back*, *loud and clear*.

Такие единицы языка, вероятнее всего, имеют историческое или диалектное происхождение, но в языке есть и некоторая доля сравнительно новых «сиамских близнецов», к примеру, *rock and roll*.

В преподавании английского языка широко употребляются английские «биномы», которые образуются различными способами и делают язык красочным. Самыми распространёнными способами их образования являются следующие:

- сочетание рифмующихся элементов, например *wine and dine*, *gloom and doom*;
- аллитерация: *safe and sound*, *black and blue*;
- сочетание понятий, входящих в одну тематическую группу (близких семантических полей): *apples and pears*, *needles and pins*;
- редупликация: *bag and baggage*;
- сочетание синонимов: *first and foremost*, *null and void*;
- переразложение других сочетаний. Например, бытует мнение, что «бином» *odds and ends* образовался от словосочетания *odd ends*.

В западной лингвистике, например, в работе Сары Банин Бенор «Курица или яйцо? Вероятностный анализ биномов» [5] рассматриваются не только сочетания, обладающие всеми признаками идиоматичности:

- 1) «институционализацией» (*institutionalisation* – закрепленность, «узаконивание» в языке),
- 2) устойчивостью лексического состава и грамматической структуры (*lexicogrammatical fixedness*),
- 3) невозможностью выведения их значения из значений компонентов (*non-compositionality*) [5, с. 6].

Автор классифицирует их как «застывшие» ('*frozen*') и «не застывшие» ('*non-frozen*'), при этом учитывая, что граница между первыми и вторыми

нечёткая. Так, в «биноме» ‘odds and ends’ невозможно изменить порядок слов, это привело бы к утрате им своего идиоматического значения.

Такие «биномы», построенные по принципу частого употребления также можно использовать на уроках английского языка. Сочетания, вместе тоже обладают некоторой идиоматичностью: north and south, mother and dad, day and night, salt and pepper. При перемене мест составляющих эти «сиамские близнецы» сохранили бы свой смысл. Тем не менее, Сара Банин Бенор объясняет их употребление в этой фиксированной форме традиционным восприятием:

north and south (слово «север» предшествует слову «юг», так как север является главным ориентиром на компасе);

mother and dad (в воспитании детей матери традиционно отводится главная роль);

day and night (обычно люди проводят без сна больше часов в светлое время суток) [5, с. 8].

Эти «биномы» можно, по мнению автора, считать не застывшими. Сара Банин Бенор ставит под сомнение принадлежность сочетаний с произвольным порядком слов к «биномам», нащупывая в этом критерий определения фразеологических «сиамских близнецов», опровергая более ранние гипотезы, основанные на предположении о превалировании фонетического принципа в качестве структурообразующего для фразеологических «биномов».

Благодаря предположению Сары Банин Бенор «биномов» можно высказать предположение, что именно обилие фразеологических «биномов», наряду с существованием других устойчивых сочетаний слов, в английском языке по своей природе породили явление уникального рифмующегося сленга «кокни». В нём биномы использовались как рифма к обычным словам, при этом вторая, рифмующаяся часть убиралась, что делало систему сленга «кокни» подобием шифра, известного до определенного времени только небольшому кругу людей.

Например, слово stairs («лестница») рифмуется с «биномом» apples and pears, поэтому в сленге «кокни» лестница называется apples.

Аналогично: north: north and south = mouth; dog: dog and bone = telephone.

Фразеологические «биномы» относятся к разряду лексических единиц, представляющих трудности при передаче на другие языки. Основная причина этих трудностей – отсутствие прямых эквивалентов в языке перевода. Только небольшая часть «сиамских близнецов» может быть переведена аналогичными сочетаниями русского языка. С помощью этих фразеологических «биномов», которые являются следствием исторического заимствования, можно четко и ясно объяснить суть обучающимся на уроках английского языка:

divide et impera (Lat.) - divide and rule, разделяй и властвуй,

vis-à-vis – face to face – лицом к лицу.

Самые простые «биномы», особенно неидиоматичные, существуют в том или ином виде во многих языках по экстралингвистическим причинам:

to and fro = туда-сюда,

back and forth = вперед-назад;

first and only = первый и единственный,

husband and wife = муж и жена.

Происхождение этого типа «биномов» является вполне очевидным, так как они представляют собой распространенные жизненные реалии:

life and death – жизнь и смерть,

black and white – черное и белое, черно-белый;

start to finish – от начала до конца,

top to bottom – сверху до низу.

Довольно легко поддаются переводу «сиамские близнецы», основанные на повторении одного и того же слова:

again and again = снова и снова,

back to back = спина к спине,

cheek to cheek = щека к щеке,

hand in hand = рука об руку,

little by little = мало по малу,

time after time = время от времени.

«Бином» chicken and egg в силу своей метафоричности используется на уроках английского языка целым оборотом «имеющий отношение к спору о том, что было раньше: курица или яйцо» (толкование) или описательно: chicken-and-egg problem - проблема, где трудно отделить причину от следствия.

Ещё один вид «биномов», которые тоже можно широко употреблять в преподавании английского языка, – это так называемые «ложные друзья переводчика» (или «мнимые друзья переводчика» [4, с.4], как их назвал Александр Пахотин, собравший лексику этого типа в свой словарь). Например, «бином» long and short в выражении to tell the long and the short of it означает «изложить саму суть, основные факты, только важное».

Наконец, бывают случаи элементарного отсутствия в тексте структуры «сиамских близнецов» или употребления похожей конструкции без идиоматичности значения. Например, «бином» dead or alive традиционно переводится как «живой или мертвый»: Find them, I need this gang dead or alive. Найдите их. Эта банда мне нужна живой или мертвой.[1]

Однако, предложение 'I was desperate to find out whether he was dead or alive' может дать значение как «Я отчаянно пытался выяснить, жив ли он», так как здесь нет дополнительного подтекста.

Часто в преподавании фразеологизмов приходится прибегать к элиминации национально-культурной специфики. В случае с «биномами» это может выразиться в некоторых стилистических потерях.

Так, например, сочетание *flotsam and jetsam*, буквальное значение как «остатки кораблекрушения» и восходящее к старинным словам, ныне ставшими архаизмами и отдельно не употребляющимся, теряет свою стилистическую окраску.

Подбор непрямого эквивалента осуществляется в том случае, когда в данном контексте необходимо сохранить стилистику высказывания:

Here he comes, the lucky rascal, alive and kicking! А вот и наш счастливчик – жив-живёхонек![3]

Проблемными в таких случаях могут стать фразеологические единицы с использованием эвфонических средств, то есть, например, адвербиальные «биномы» с аллитерацией:

«hide and hair – целиком, без остатка (со всеми потрохами),

bag and baggage – со всеми пожитками (идиофразеоматизм),

а примером рифмованного созвучия является оборот *by hook or by crook* – во что бы то ни стало»[2, с.364].

Порой при подобных обстоятельствах разговорные и сленговые фразеологизмы легче в преподавании английского языка. Отчасти этот феномен обусловлен большим правом преподавателя на вольность при передаче разговорных и просторечных метафор.

В контексте молодежного сленга или приятельской беседы 'It's chalk and cheese' может интерпретироваться русским разговорным аналогом «Эти вещи похожи, как вилка с бутылкой», чтобы передать значение совершенного отсутствия сходства.

Таким образом, можно сделать вывод о том, фразеологические «биномы» представляют собой ценнейший материал в методике преподавания английского языка. Изучение фразеологических «бином» в процессе обучения английского языка – это не только эффективный способ обогащения словарного запаса студентов, но и один из путей знакомства с национальной культурой, национальным характером и мировоззрением народа-носителя изучаемого иностранного языка.

1. Алимов, В.В. Теория перевода: Перевод в сфере профессиональной коммуникации: Уч.пос. Изд.5-е [Текст] – М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2009 – 160 с.
2. Кунин, А.В. Курс фразеологии современного английского языка: Уч. Пос. для ин-тов и фак. Иностр. Яз. [Текст] – 3-е изд., стереотип. /А.В. Кунин. – Дубна: Феникс+, 2005, – 488с.
3. Латышев, Л.К. Технология перевода: Учеб. Пособие для студентов лингв. вузов и факультетов / Л.К. Латышев [Текст] – 4-е изд., стер. – М.: Издательский центр «Академия», 2008. – 320 с.
4. Пахотин, А. Большой англо-русский, русско-английский словарь мнимых друзей переводчика: Справочное пособие [Текст] –М.: Издатель Карева, 2006 – 304 с.
5. Bunin Benor, Sarah, The Chicken or the Egg? A Probabilistic Analysis of English Binomials, [Text] – Edinburgh:University of Edinburgh, – 2000 – 57p.
6. Woodham, Roger Idiomatic pairs [Электронный ресурс] / Режим доступа:

<http://www.bbc.co.uk/worldservice/learningenglish/grammar/learnit/learnitv326.shtml>.

Түйін сөз

Мақалада фразеологиялық "биномалар", олардың құрылымы, құрылуы, қолданыстары қарастырылады.

Resume

This article deals with phraseological "binomials", their structure formation and their usage.

ЛИНГВОМӘДЕНИЕТТАНУ
ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИЯ
CULTURAL LINGUISTICS

УДК 373.1.02:372.8

**A LANGUAGE SHOCK FOR LANGUAGE LEARNERS: BRITISH
ENGLISH VS AMERICAN ENGLISH**

Myrzakhanov T.A. – *senior teacher*, **Kutybayeva A.D.** – *docent*, *Almaty
Management University*

Annotation

Diversified vocabulary mastery represents an important and crucial element of complex language learning process. It takes language learners a considerable time to master a diversified vocabulary. Most of the time language learners find it difficult to enhance and boost their vocabulary due to its complex structure, stylistic usage and various language strata. If language learners make numerous linguistic mistakes within one foreign language – British English – in term of accurate vocabulary mastery, they will definitely make numerous mistakes while learning its counterpart – American English. These so called vocabulary differences are so evident that they often cause considerable problems and confusion for learners of English as their second foreign language. While learning one of these above mentioned variants of English language learners feel often confused, frustrated and they are completely discouraged to learn this foreign language. As a result, their level of language proficiency will leave much to be desired. The language learners start confusing and misusing British and American vocabulary without gaining acceptable standard language skills. Therefore, this serious problem of vocabulary mastery has turned into an issue of great and vital importance to English language teachers as well. In order to resolve this problem English language teachers need to investigate the vocabulary diversity and divergence in both variants of the English language. The present article aims to highlight some of the cultural and social aspects of these vocabulary differences rooted in both language variants. The research made on both variants of the English language offers rich lexical material for study. Furthermore, it facilitates and enhances the understanding of vocabulary differences by explaining their world visions what would otherwise be sometimes too complex for learners to understand. The article covers a number of topics that are up-to-date.

It is worth mentioning that illustrative examples provided in this article have been taken from well-known British and American dictionaries.

Key words: vocabulary difference, confusion, vocabulary mastery, language learner, language variant, clothing item, garment, illustrative example, descriptive term, counterpart.

Тірек сөздер: лексикалық айырмашылық, шатасу, лексиканы меңгеру, тіл үйренуші, тілдің түрі, киімнің түрі, киім, көркемдік мысал, суреттеу термині, аналог.

Ключевые слова: Разница в лексике, конфуз, владение лексикой, обучающийся, вариант языка, предмет одежды, одеяние, наглядный пример, описательный термин, аналог.

English has rapidly become the *lingua franca* of the general public as well as the business environment throughout the world. Hence, all the parties concerned – undergraduate students, graduates, those that are employed and unemployed or at best self-employed, business owners or business partners – worldwide are fully aware of the urgent need for learning the English language. As a result, this progressively growing trend has turned into an issue of great importance to English language teachers as well.

Learners' needs may vary from person to person as to their preferences and tastes, or in compliance with a company's goals and strategies. However, one thing is evident: they all are bound by one goal to master the language in every possible

way. It is well-known that enriched vocabulary is a core element in language mastery. While perfecting and enhancing their levels of English, more often than not, most learners get trapped. These traps are mostly related to vocabulary differences in British and American English. These differences are so striking that they often cause considerable inconvenience and confusion for learners of English as a second foreign language.

In order to help learners to avoid such mistakes language teachers need to expose students to various kinds of topics. In essence, these topics cover various spheres of the human's life, ranging from their basic physiological needs to their social needs. Within the scope of this article we are going to consider only a few of them. Although there are a dozen dictionaries compiled on both language versions, as an illustrative example we are going to use only a few.

First, let us start with the names of standard articles of clothing. As the saying goes, "Clothes make the man". In this respect, people in the UK and the US are no exception (to the rule). Since both countries share one and the same language, one might assume that British and American names of clothing items are similar or quite the same with slight differences in spelling and pronunciation. However, this is rather a controversial point, at least, from the point of a language learner. For one thing, it is quite natural that English-speaking people living in different continents will name these clothing articles their way due to particular factors – geographical, cultural and social, political and so forth. Therefore, there is no option left for language learners but accept these facts for what they are. For another thing, while learning one of the variants of the English language they often get confused and, as a consequence, totally discouraged to learn this language. In most cases they quit learning this language as they start it. It is visible, even with the naked eye, that the name for one clothing item in one variant (of English) means quite a different thing in another. For example, the word "*jumper*", which is typically British, corresponds to American "*sweater*", whereas the word "*jumper*" in the USA means "a *set of overalls with a skirt instead of trousers*" – what would have once called a "*pinafore dress*" – *a sleeveless dress worn over a blouse or sweater*.

Another style of *jumper* which is to be learnt is a "*polo-neck*". This is a style of *jumper* in which the neck runs right up to the chin. Alternatively, it is a garment for playing *polo* – a game resembling hockey, played on horseback with a long-handled mallet. Americans call this clothing item a "*turtle-neck*". It sounds rather amusing and at the same time confusing for a foreigner.

Another confusing word that learners should take into account is the word "*vest*". In the UK this article is worn under your shirt, hence somewhat sensible Americans name it an "*undershirt*". In the US, a "*vest*" is what those in the UK call a "*waistcoat*". A "*waistcoat*" is an odd sort of article of clothing worn over your shirt but under your jacket, usually with a bow-tie.

The next British word "*trousers*" perfectly suits the previously mentioned British "*jumper*" but not American "*pants*". In the UK, "*pants*" are *underpants*.

As a proof, one should not forget a well-known British idiom “*caught with your pants down*” which figuratively means “*catch someone in an embarrassingly unprepared state*”. “*Underpants*” in the US are called “*panties*”.

If men in the UK are a bit loose around their waists, they alongside their belts alternatively use *braces* (*a pair of straps worn over the shoulders by men*) for holding up their trousers. In the same meaning Americans use the term “*suspenders*” for their loose pants. It is strange to admit that in the UK “*suspenders*” are things used by women to hold up their stockings. They are not used by men to hold up their trousers. In the USA “*suspenders*” hold up men’s pants, and “*garter belts*” hold up ladies stockings.

As a rule, in order to keep fit, men need to play games and do sports. If men in the UK do sports, they usually wear “*trainers*” (*training shoes*). “*Trainers*” are the equivalent of the American “*sneakers*” or “*running shoes*”. Unlike British “*trainers*”, in the United States “*trainers*” generally refer to plastic covers over underwear that toddlers use when being potty trained.

One of the sports clothing articles worn in rainy weather in the UK might be a strange word “*kagoul*”. This is *a lightweight, hooded, thigh-length waterproof jacket*. The word is derived from the French “*cagoule*” (meaning much the same thing), which in turn comes from the Latin “*cuculla*”, meaning “*hood*”. Americans descriptively call this device a “*wind breaker*”.

On a rainy day Brits have to wear “*Wellington boots*” (“*wellies*” for short). Americans know these as “*rubber boots*” or “*galoshes*”.

Another linguistic problem that arises while learning the language is with the word “*tights*”. What British ladies call “*tights*”, their American counterparts generally call “*panty-hose*”. Apparently “*tights*” in the US are more like child’s colored thin leggings and rarely worn.

Under various circumstances, these *tights* or *panty-hose* get torn or damaged. And a hole or a torn part in a woman’s *stocking* or *tights* (where some of the vertical threads have broken, leaving only the horizontal threads), in the UK would be referred to as a “*ladder in tights*”. Americans would know this minor “inconvenience” as a “*run in pantyhose*”. Different continents, different mentality.

Furthermore, these articles of clothing are made of different colour and patterns: *striped, tartan, checkered or checked, polka dot, flowered, print, and paisley*. The word “*tartan*” is the word used for describing the stripes-and-checkers pattern that Scotsmen use for their kilts but is also used for all sorts of things from throw rugs to tacky seat covers. Americans occasionally call it “*checkered*” (as the chessboard pattern, which is also used for playing *draughts/checkers*). The term “*checkers*” is typical American.

Another topic that is up-to-date to be considered is a *baby care*. British babies (being wet underneath) feel comfortable in their “*nappies*” (derived from “*napkin*”), whereas their American counterparts feel at home with “*diapers*”.

The word “*dummy*” as well as being a word for an *insult* and a *mannequin*, in the UK it is one of those *teat-things* you put in babies’ mouths to stop them crying. Americans simply call them amusingly “*pacifiers*”.

As all babies throughout the world, babies in the US and the UK need somewhere to lie on or sleep in. In the US babies sleep in a bed called “*crib*”. What Americans call a “*crib*”, Brits call a “*cot*”. Here a linguistic problem arises. For example, a British phrase “*Don’t worry. I left my baby in a cot*” probably will be misunderstood by Americans. They might think Brits are so cruel with their babies in the garden. In the US the word “*cot*” means “*a narrow bed, usually made of canvas fitted over a frame which can be folded up, and be found in the backyard*”. And in the UK people know this facility as a “*camp bed*”.

As babies on both parts of the globe progressively keep on growing, they need a sort (or kind) of vehicle to be carried in or on. Provided babies are still not able to walk on their own, they are either transported in a “*pram*” or a “*baby carriage*”. The British term “*pram*” is derived from an old-fashioned term “*perambulator*”. Technically, *perambulator* is a machine, similar to an odometer, for measuring distances by means of a large wheel pushed along the ground by a long handle, with a mechanism for recording the revolutions. The American term “*baby carriage*” sounds more descriptive and easy to remember.

Whilst “*prams*” and “*baby carriages*” are designed especially for babies, “*pushchairs*” represent types of a vehicle made for children who can walk perfectly well themselves, and consequently half the time end up pushing these things themselves. This term is generally known in the US as a “*stroller*”. In this case, the British term “*pushchair*” sounds more attractive than its American counterpart.

Since small children spend most of their time in parks and fairgrounds, they tend to eat a lot of *sweets* (*candy*). And the first foodstuff they force their parents to buy at fairgrounds is a “*candy floss*”. It resembles a giant blob of fiberglass wrapped around a stick. Americans call it “*cotton candy*”. And it is up to language learners to decide which *word* sounds more natural (from their points of view).

Another word that goes along with *cotton* is “*cotton balls*”. The American term “*cotton balls*” are usually known in the UK as “*cotton wool*”.

Concerning the collocation with the word “*cotton*”, there is another descriptive term – “*cotton buds*”. At first sight, one might assume that these are buds that bloom or blossom in the spring time somewhere in the garden. To be honest, “*cotton buds*” are small wads of cotton wool on a thin stick, used for cosmetic purposes (applying make-up) or cleaning the ears (also for baby’s ears). They’re better known in the US as “*cotton swabs*”.

The use of both terms – “*cotton buds*” and “*cotton swabs*” – might be justified by the fact that people in the UK and the US visualize them in different ways. For Brits “*cotton buds*” are like *blooming plant buds* in the garden, whereas American perceive them as a typical medical item – “*cotton swabs*”. This term can also be referred to in the US as “*Q-tips*”, which is a well-known brand name. To

be exact, this item of hygiene resembles a stick with *tips* resembling the capital letter “Q”. The term sounds so amusing for English language learners.

As proven by the examples provided above, the research on both versions of the English language offers rich lexical material for study. Furthermore, they facilitate and enhance understanding the vocabulary differences by explaining their world visions what would otherwise be sometimes too complex for learners to understand.

1. Steven J.Molinsky, Bill Bliss. Word-By-Word Picture Dictionary. Pearson Longman, 2006.
2. Macmillan English Dictionary for Advanced Learners. Macmillan Publishers Limited, 2002.

Internet Resources

1. www.collinsdictionary.com
2. www.dictionary.cambridge.org
3. www.merriam-webster.com
4. www.oftwominds.com
5. www.telegraph.co.uk
6. www.thefreedictionary.com
7. www.yourdictionary.com
8. www.wisegeek.com

Түйін сөз

Алуан-түрлі сөздік қорына ие болу тілді меңгеру үдерісінде маңыздыды өзекті бөлім болып табылады. Тіл үйрену орасан зор уақытты талап етеді. Тіл үйренушілер сөздік қорын ұлғайту үшін уақыттарының басым көпшілігін жұмсауға тура келеді. Тіл үйрену үдерісі үш-төрт жылға созылуы мүмкін. Мүмкін бұл тіл меңгеру ондаған жылдарға созылуы ықтимал. ‘Білімнің түбіне жеткен адамды табу жоқтың қасы’ деп айтсақ, артық болмас. ‘Үйрен де жирен.’- демекші. Тіл үйренушілердің басым көпшілігі тіл үйрену үдерісі кезінде көптеген қиыншылықтармен тығырықтарға тап бола береді. Бұл қиыншылықтар әр түрлі жағдайларға – ішкі, сыртқы факторларға – байланысты болуы мүмкін. Олар тілдің күрделі сөз құрамына, оның стилистикалық қолданыс аясына және тілдің деңгейлік тармақтарға бөлінуіне баланысты туындауы мүмкін. Егер тіл үйренушілер тек бір шектелген британдық ағылшын тілі аясында сандаған қателер жіберіп жатса, олар ағылшын тілінің тағы бір түрінде, яғни, американдық ағылшын тілінде сансыз қате жіберуі әбден ықтимал. Екі тілдің арасындағы сөздік қорының едәуір айырмашылығы тіл үйренушілерді көптеген қиындықтарға әкеліп соқтырады. Бұл қиыншылықтарды тіл үйренушілер өздігімен шеше алмай қиналуы әбден ықтимал. Ағылшын тілінің аталмыш бір түрін меңгеру үдерісінде олардың көңіл-күйі түседі, барлық ынтасы, талабы күрт төмендейді, тілге деген қызушылығы мүлдем жоғалады. Нәтижесінде, олардың шетел тілін меңгеру деңгейі қанағаттанарлық деңгейден әлдеқайда төмен болады. Тіл меңгерушілер ағылшын тілінің британдық және американдық түрінде лексикалық тұрғыда көптеген қателер жібере бастайды. Ақырында, стандартқа мүлдем сәйкес келмейтін тіл меңгеру дағдыларына ие болады. Сол себепті, бұл мәселе ағылшын

тілі мамандарын алаңдататын жайт. Бұл мәселені шешу үшін ағылшын тілі мамандарының екі тіл түрінің сөздік қор айырмашылықтарымен алшақтықтарын жан-жақты қарастырып, зерттегені қажет. Бұл мақала ағылшын тілінің британдық және американдық варианттарының кейбір әлеуметтік және мәдени салаларына шолу жасайды. Бұл салыстырмалы жоба ағылшын тілінің екі түрін зерттеуде алуан түрлі лексикалық материалды қамтиды. Сонымен қатар, бұл мақала аталмыш сөздік қор айырмашылықтарын британдықтармен американдықтардың бір-біріне ұқсамайтын өзгеше ойлау жүйесімен байланыстырып түсіндіреді. Бұл мақала бірнеше өзекті тақырыптарды қамтиды. Бұл аталмыш тақырыптар адам өмірінің әр түрлі саласын қамтиды. Мақалада қарастырылған мысалдар елге танымал ағылшын және американдық сөздіктерден келтірілген.

Резюме

Наличие богатого и разнообразного лексического запаса является важным условием комплексного процесса обучения языкам. Этот процесс изучения иностранного языка будет занимать значительное время у обучающихся. Продолжительность изучения иностранного языка может занять от трех до пяти лет. Возможно, этот срок может перерасти и в десятилетия. Ведь совершенству нет предела. Как говорится: 'Век живи, век учишься.' В процессе обучения к иностранному языку большинство обучающихся сталкиваются с массой проблем при изучении лексики ввиду ее комплексной структуры, стилистического применения, а также ее принадлежности к различным стратам языка. Если обучающиеся допускают безмерное количество ошибок при пополнении своего словарного запаса в рамках одного варианта языка – британского, то они непременно будут допускать серьезные ошибки при изучении американского варианта английского языка. Лексические различия в обоих вариантах английского языка настолько очевидны, что они являются трудноразрешимой проблемой для изучающих язык как второй иностранный. При изучении одного из этих вышеупомянутых вариантов английского языка они часто сбиваются с толку, расстраиваются и полностью бывают обескуражены изучением этого иностранного языка. В результате, их уровень владения иностранным языком оставляет желать лучшего. Обучающиеся начнут путать и неправильно использовать британские и американские лексические эквиваленты, и при этом не будут овладевать общепринятыми стандартными языковыми навыками. Следовательно, изучение лексики является немаловажным аспектом для самих преподавателей английского языка. Для того чтобы решить эту проблему, преподавателям английского языка необходимо изучать лексическое разнообразие и несоответствие двух вариантов английского языка. В проделанной исследовательской работе представлены большой лексический материал. Более того, данная работа способствует пониманию лексического различия в двух вариантах рассматривая их основные причины. Эти первопричины связаны с особым складом мышления и мировоззрения британцев и англичан. Данная статья рассматривает ряд актуальных тем. Эти темы охватывают различные сферы человеческой жизни – физиологические, социологические потребности человека. В рамках данной статье представлены только самые наболевшие темы.

Данная статья освещает некоторые социо-культурные аспекты обоих вариантов английского языка. Стоит отметить, что наглядные примеры, приведенные в данной статье, взяты из широко известных английских и американских словарей.

GULINARY CODES IN KAZAKH AND CHINESE LANGUAGES

Orazakynkyzy F. *PhD in Philology of Oriental languages Department of Abai Nationality Pedagogical University*

Daulet F.N. *PhD in Philology of Chinese Department of al-Farabi Kazakh Nationality University*

Annotation

“Culinary codes in Chinese and Kazakh languages” article is devoted to linguacultural description of metaphorical words and phrases with culinary semantics. Looking at the culinary concepts, which participate in modeling and characteristics processes in different aspects in life of Kazakh and Chinese people: physical, emotional, moral, mental, verbal and social. Following research enables us to look at the Kazakh and Chinese linguaculture through the prism of culinary codes.

Keywords: culinary connotations, figurative expressions, linguaculturology, culinary idioms.

Ключевые слова: кулинарные коннотации, образные выражения, лингвокультурология, кулинарные фразеологизмы.

Тірек сөздер: аспаздық коннотация, лингвомәдениеттану, аспаздық фразеологизмдер.

Chinese civilization can be called civilization of food, the cult of food plays an important role in their culture. This can be easily seen by looking only into the lexical fund of the Chinese language. You can find hardly hidden, sometimes sophisticated love for food and everything that touches it. "You live in the mountains - eat what is on the mountain, you live near the water, eat what is in the water," - says an ancient Chinese idiom. Another saying "There is nothing inedible, there are only bad cooks" clearly highlights the lack of food taboos, and adding into the food absolutely all the gifts of nature.

Chinese people's love for food reaches fanaticism. Proverb says: "you can pacify Heavenly Empire, but it is impossible to pacify Chinese cuisine", "it is better to collect the grain than to hoard gold", "a piece of the field is worth a piece of heaven", "flat cakes, painted on the wall is easy to see, but it is difficult to eat them", "good next day does not replace a good dinner", "a thousand deaths could be carried, one hunger difficult to endure"[1].

The national language is closely related to the international prestige and reputation of the country. Engrafting an interest in a particular national culture generates interest in the language. Increasing the interest of linguists and

methodologists to the cultural identity of linguistic content makes it relevant to appeal to a variety of fragments of national linguistic world. Each of these fragments indicates the identity and richness of ethnic cultures, as well as the specifics of the national consciousness in its own way and reflects surrounding reality.

Different sides of system of figurative structure of the language are described in works devoted to linguistic metaphor, figurative vocabulary and phraseology, cognitive and linguistic aspects of linguistic and cultural world modeling [2]. Under figurative structure of the language we understand the enshrined usage in national, cultural and historical due to the image system, metaphorically realized in the semantics of lexical and phraseological units of the level of language, regularly reproduced in acts of communication and formed a linguistic world of native speakers [3].

The minimum unit of the conceptual figurative structure of the language is the standard for a particular culture's figurative representations. These secondary mental images are based on the "combination of two pictures": primary sensible way of characterizing the nominated concept, and the very concept of figurative nominated on the basis of their real or perceived common characteristics. For example, Chinese word «甜言蜜语» [tián yán mì yǔ] (about a man, his manner to communicate), «嘴甜» [zuǐ tián] (sirenic), «笑长得很甜» [xiào/zhǎng de hěn tián] (overly affectionate), «生活甜美» [shēng huó tián měi] (fig. thrive) express the figurative representation associating impressions produced by voice, manner of speech, lifestyle and behavior with flavors from sweet products.

The minimum unit of linguistic explication of standard visual images are figurative words and expressions. Complex units of shaped structure of the language are represented by different types of figurative paradigms that researchers are often interpret as figurative or metaphorical field, united on the basis of semantic generality of certain elements of visual images [4].

Figurative vocabulary and phraseology as a special class of linguistic units has repeatedly been a multidimensional object of linguistic and cultural research on the datum of different languages [5]. The researchers note the qualities of figurative means of language such as metaphor, motivation and idiomaticity semantics; the availability of sensual component; the expression of emotional and evaluative attitude towards the phenomenon called by the speaker. Because of these qualities figurative lexical fund of the language has the highest national specificity and transmission system of their cultural values, reflected in the language.

Figurative lexical resources traditionally include:

1. Words with transference-figurative secondary importance, or linguistic metaphors - «食粮» [shí liáng], “azyk” (food) – something that serves as a source for anything; «精神食粮» [jīng shén shí liáng] spiritual food, "akyl azygy" - food for mind; «嚼» [jiáo] (chew) in the meaning of spend, "zhyny kainau" (lit. spirit is boiled) with the meaning of to reach the boiling point, very angry.

2. Words with primary figurative meaning, arising out of the metaphorical word derivation, or actually figurative words - "toidyru" (bored, to lose attractiveness), "tis kairau" (lit. sharpen the teeth, fig. dislike anyone for anything, the desire to cause harm); «吃食堂» [chī shí táng] (to eat in the canteen), «吃官司» [chī guān si] (lit. eat a lawsuit, fig. 1) to get to court; 2) legal proceedings; 3) be sentenced to criminal punishment), «吃闭门羹» [chī bì mén gēng] (lit. eat soup from a closed door, fig. get away with anything), «吃鸭蛋» [chī yā dàn] (lit. eat duck's egg, fig. get a bad grade, to receive a zero score) [6].

Figurative expressions presented by stable figurative comparison, idioms, proverbs and turns of speech: "tisi shykkan balaga shainap bergen as bolmas" (chewed food for the child with teeth - is not food); «一口吃不胖子» [yī kǒu chī bù chéng pàng zi] (lit. you will not become thick if you bite off ones, fig. success - is always the result of a long work).

Figurative language facilities implement in its meaning associative convergence of diverse objects and phenomena of reality on the basis of their real or imagined associative similarity. They embody the cognitive metaphorical language model: name and describe a conceptual area "in terms of" another conceptual domain [7]. For example: "til emizu" (lit. nourish the tongue, fig. make promises without fulfilling), "kan ishu" (lit. drink the blood, fig. annoy someone), "kamyrsa ileu" (lit. knead the dough, fig. scold severely); «啃书本» [kěn shū běn] (lit. gnaw books, fig. to pore over books), «吞并» [tūn bìng] (lit. swallow someone next to you, fig. absorb, assign) «噎人» [yē rén] (lit. choke, fig. shout over others).

The study of culinary culture in the semantics of the code words and expressions and high cultural significance makes a certain research interest.

Both in the Kazakh and Chinese language we meet a lot of figurative words, names of food, as well as figurative symbols identifying the various phenomena of the world through the culinary metaphor. This testifies the importance of meaning in practical gastronomic sphere of human life and cultural significance of the national cuisine as symbolic (figurative, ceremonial, ritual) code of culture [8].

Fact of metaphorical nomination indicates a special relationship between the subject of language and an object of the resulting figurative interpretation that laid under the name or sensually expressive valuation.

Often the usage of this kind of phraseology assimilation associated with modeling spheres of life, inaccessible to sense perception: physiological, emotional, moral, mental-verbal, intellectual, social, abstract categorical - the image of the phenomena of the objective world. So, culinary images can be involved in characterizing:

1) the appearance of the man: "kalkan" (shield) → «kalkan kulak" (big-eared), "kazan" → «kazan bas" (big-headed), «橘子皮» [jú zi pí] (orange peel) → «脸像橘子皮» [liǎn xiàng júzi pí] (pimple-faced), «豆芽菜» [dòu yá cài] (salad of bean sprouts) → thin and tall man.

2) emotional states and expressions of emotion: "maltasyn yezu" (to fluctuate), "zhyny kainau" (to get angry); «装蒜» [zhuāng suàn] (pretend to be a fool).

3) moral qualities of man: shiki (inexperienced); 闷葫芦 [mèn hú lu] (lit. corked calabash, fig. taciturn), 滚刀肉 [gǔn dāo ròu] (brawler, schemer, trickster).

4) events related to different spheres of human life: interpersonal relationships, social activities, etc.: "arasyna ot salu" (fig. to sow the seeds of strife), "ot aluga kelu" (to rush), "dam-tuzy zharasu" (live in harmony); «揩油» [kāi yóu] (lit. skim the cream, fig. to profit at the expense of others).

Groups of figurative words and expressions, implementing similar figurative representations in the context of sustainable metaphoric models constitute figurative lexical and phraseological paradigm, which, depends on the semantic proximity of figurative base units with similar paradigms can be combined into larger linguistic structures – figurative lexical and phraseological fields [9]. For example, all figurative language that realizes a base figurative ideas about cooking and national dishes, can make extensive lexical and phraseological field of culinary connotations. Thus, the idea of culinary dishes or foods, including knowledge of their shape, size, taste, smell, structure, etc., is also associated with the procedural situations of cooking certain foods and absorption of the subject, taking into account all possible circumstances of these processes.

Making a vital human need, the food is, on the one hand, a fixture of everyday life, and on the other - a significant object in an ordinary picture of the world. Of course, it was showed and fixed in a language picture of the world:

1. Culinary lexicon is often figuratively derivative and motivated, keeps alive the inner form of the word: «蚂蚁啃骨头» [mǎ yǐ kěn gǔtǒu] (ant bone wears away, fig. to succeed with tenacity and perseverance).

2. Culinary lexicon often is a source of imaginative names and characteristics of different figurative facts and phenomena of reality: "kazannyn kuyesindei kapkara" (black as soot); «吃醋» [chī cù] (to drink vinegar, fig. to be jealous), «油条» [yóu tiáo] (lit. strips of dough, fig. experienced, grown wise).

3. Culinary lexicon is a part of phraseologisms and comparisons: "kurgak kasyk auz zhыrtady" (lit. dry spoon cuts your lips, fig. to help), "uyi bolgan son, shyny-ayak syldyrlamai turmaidy" (lit. there is no home without rattling dishes, fig. it's only a lovert quarrel); «备尝艰辛» [bèi cháng jiān xīn] (fig. to go through suffer), «饱食终日, 无所用心» [bǎo shí zhōng rì, wú suǒ yòng xīn] (live without worries; to live in idleness and satiety).

Culinary vocabulary and phraseology as a direct source and the transference-figurative usage has a bright national color, in accordance with national and painted "linguistic and cultural theory of speech" (V.M. Vereshchagin, V.G. Kostomarov) contains the so-called "cultural" or "regional studies" component.

Many names of national dishes, served as a source of imaginative naming and characterization are non-equivalent. They have no semantic analogues in other languages and borrowed in the case of the spread of the dish or food, as happened with the borrowing from Kazakh to Chinese (皮牙子 [pí yá zi] → piyaz (onion), 囊 [náng] → nan (bread), 纳仁 [nà rén] → naryn. In the system of everyday notions about the world the image of a particular ethnic community (national or state) is inextricably linked with traditional native culture in sustainable socio-cultural stereotypes, which include traditional food and ethnic dishes. They are the sort of "markers" of national identity and self-identity, involved into figurative means of language and paremiological fund (part of the folklore formulas, proverbs): "arpa-bidai as eken, altyn-kumis tas eken" (barley and wheat - food, gold and silver - stones); «生米煮成熟饭» [shēng mǐ zhǔ chéng shú fàn] (already cooked rice porridge, fig. done is done; turn out to be). Food in general is a symbol of wealth, abundance, happy life, that is connected with a lot of tradition during the holidays, weddings, at the wake.

Nevertheless, there is a category of roughly equivalent sayings between the Kazakh and Chinese languages. For example: the Kazakh language have such proverbs as "as kadirin tok bilmes" (the well-fed don't understand the hungry), "as bala tok balamen oinamady, tok bala ash balany olamady" (the fed child does not play with hungry child, well-fed child does not think about the hungry child) → in

Chinese «饱汉子不知饿汉子饥» [bǎo hàn zi bù zhī è hàn zi jī] (a full man is no friend to a hungry man); also "ittin basyn altyn tabakka salsa, shorshyp tusedi" (cast one's pearls before swine) → «对牛弹琴» [duì niú tán qín] (lit. play the harp before the bull, fig. cast one's pearls before swine), «对驴说经» [duì lú shuō jīng] (lit. read a donkey about Buddhist canon, fig. cast one's pearls before swine) has the same meaning.

Consequently, the names of food, dishes and their quality, as well as processes for their preparation and usage have a distinct cultural identity, and in its imaginative functioning reflect the peculiarities of the national worldview and understanding of the world, are a clear example of figurative reflection of reality in language, which forms metaphorical fragment national picture of the world. Lexical and phraseological field explicats a system of figurative and symbolic meanings associated with traditional cuisine, as well as their functioning in everyday life and sacral levels, embodies the "culinary code" of national culture, which can be considered as means of national identity and self-identification.

In conclusion, the learning process must take into account the cultural identity of culinary images that reflects an important piece of ethnic culture, as well as the peculiarities of national learning. When comparing the kitchen terminology of Chinese and Kazakh languages we revealed not only the life of the unique features of Chinese and Kazakh peoples, but also the features of various visions similar to each culture, which has to be taken into account when creating teaching materials, textbooks and dictionaries.

1. Dauletova F.N. China: Myths and Realities. - Almaty. Publishing company "Life", 2005 - 260 p.
2. Baranov A.N., Karaulov Y.N. Russian political metaphor: materials for a dictionary. Moscow: Russian Inst . lang. , 1991. 193 p.
3. Yurina E. A. Imagery language. Tomsk Univ . University Press, 2005. 155 p.
- 4 . Also there.
5. Sklyarevskaya G. N. Metaphor in the language system. St. Petersburg: Nauka, 1993. 151 p.
6. Yang Defeng. Chinese language and culture communication. Commercial Press, 2012 - 280.
7. Baranov A. N. Essay of cognitive theory of metaphors / / Baranov A. N., Y.N. Russian political metaphor: materials for a dictionary.. M. , 1991 . S. 185-189 .
8. Bankova T. B. Culinary code of Siberian family rituals: objectification in language // Bulletin Vol . Reg. Zap : Bull. oper. scientific . Inform. "Ritual word as linguistic and cultural phenomenon: status and regional specificity" 2006 . № 112. Pp. 20-33 .
9. Yurina E.A. Imagery language. Tomsk Univ . University Press, 2005. 155 p.

Түйін

Бұл мақалада қазақ және қытай тілдеріндегі аспаздық семантикасының лингвомәдени ерекшеліктері берілген.

Резюме

Статья «Кулинарные коды в казахском и китайском языках» посвящена лингвокультурологическому описанию образных слов и выражений с кулинарной семантикой. Рассматриваются кулинарные образы, участвующие в процессах моделирования и характеристики различных сфер жизнедеятельности казахов и китайцев: физиологической, эмоциональной, нравственной, ментально-речевой, социальной. Проведенное исследование позволяет представить взгляд на казахскую и китайскую лингвокультуры сквозь призму кулинарного кода.

УДК:82;314,3

汉哈主谓句结构句型的对比研究

阿卜杜拉肯·努尔哈利克 Абдуракын Нұрқалык

阿里法拉比命名的国立大学东方语系汉语教研室讲师

此文章的主要讲的是汉哈主谓句结构句型的对比研究。

Abdurakyn.Nurhalyk@mail.ru

Аннотация

В данной статье сравниваются предложения состоящие из подлежащего и сказуемого, и предложения состоящие из подлежащего, сказуемого, дополнения, с личными и нераспространёнными предложениями казахского языка.

Ключевые слова: Алтайский язык, предложение, порядок слов, глагол, именительный падеж, грамматическая категория

Тірек сөздер: Алтай тілдері, жалғамалы тілдер, атау септік, етістік,

Keywords: Altai language, word order, the structure of the sentence, Nominative case, grammatical category.

介:

此文章记叙汉哈主谓句结构句型同点和不同点并动词谓语句的语序详细地对比研究。

主题词: 阿尔泰语, 粘着语, 语序, 体谓句, 动宾动谓句, 主格, 非主格, 语法范畴, 偏误。

引言:

汉哈语属于两种不同类型的语言, 在结构类型上, 汉语和哈萨克语有各有特色。汉语为SVO型语言, 谓语前有主语、状语, 后有宾语和补语。其顺序为;

(定语)一主语一[状语]一动词谓语一(定语)一宾语一(补语), 即svo。如:

咱们一顺便一问候一一下一她一吧!(主一状一动一补一宾)

哈萨克语为SOV型语言, 主语可以隐现, 主涪隐蔽时人称和数可以由动词后的后缀表示。其顺序为:

(定语)一主语一(定语)一宾语一[状语]一动词谓语, 即SOV。如: Мен—белімді—белбеумен—тартып—буындым.

我 把我的腰用缠腰布 牢固的 缠住

(主一宾一 状一 状一动)

我用缠腰布把腰紧紧地缠住了。

两种语言主谓句结构句型同点和不同点对比进行研究。汉哈语单句的结构分类法大体相同。主谓句中的哈萨克语体词谓语句有主格与非主格的区别, 而汉语没有这种区别。哈萨克语主格形式的独词体谓语句大多数相当于汉语的动宾动谓句。

资料和研究方法:

本文章现代汉语与哈语中的主谓句结构为对比研究对象, 主要为《两个三角》的理论, 三个平面的理论和对比语言学的研究方法, 充分描写与总结两种语言的共同点和区别, 并且分析其原因。

结果:明确规定两种语言的语序,并汉哈主谓句结构上的同点和不同点详细的对比,帮助容易掌握两种语言学习者。

讨论:汉哈主谓句结构上的同点和不同点进行对比研究。

结论:

我们研究过程的结论两种语言的谓语的位置不同这就是两种语言的最大的区别。但动词的功能基本上一样。

汉哈主谓句比较

哈萨克语属于阿尔泰语家突厥语系, 汉语属于汉藏语系。汉语的语法是隐性的, 哈萨克语的语法是显性的。汉语的语法离不开语义, 而哈萨克语以形式为主。进行语法分析可以完全脱离语义关系。结构弄清楚了, 句子的意义就弄清楚了。其分析的过程是“结构—— 语义”;

而汉语的各成分没有形态标记，要切分只能从语义入手，句子结构是语义分析的结果。其分析的过程是“语义—结构”。动词谓语句的分析也如此。如前所述，哈萨克语的动词后缀加

不同的附加成分，可以表达人称、数量、式、时、体等语法意义。词短语和句子的界限一目了然。例如：Бар—(去)是词；

Мектепке бару (去学校)是短语；Мектепке бардым. (我去学校了。)是句子。

“Бар”在短语和句子中都有形态变化。而汉语的“去”没有变化，只能通过与其他句子成分的语义来判断它的结构关系。因此汉’重“意合”，而哈萨克语重“形合”。汉民族的思维重“悟性”，哈萨克族的思维重“理性”。在表达时，汉语常给听者和读者留有自己领

悟的余地，而哈萨克语必须清楚明白地表示出来。汉语与哈萨克语言心理的差别给哈萨克族学习汉语带来更大的困难。

汉-哈主谓句的相同点

汉哈语属于两种不同类型的语言，在结构类型上，汉语和哈萨克语有各有特色。汉语形态结构上属于词根语，而哈萨克语形态结构上属于粘着语类型的语言，因此汉哈语在同样的句法结构中所使用的语法手段往往不同，汉语侧重于使用虚词和语序等语法手段，而哈萨克语多使用形态手段。同样的语法手段在汉哈语中的作用也大小不一，甚至同一种语法手段在汉哈语中的具体表现形式也不相同。在分析性语言中，语序的作用很重要，各语法单位出现的位置不同，就会导致不同的句法结构。在形态发达的语言中，各种句法关系主要靠词的形态变化来表示，语序的作用不大。由于各民族的文化不同，其思维反应现实的角度也必然有所差异。因此思维反应现实的要素的顺序是民族而异的。汉民族思维反映现实的要素顺序是：主体—行为—客体。它反映在语法结构上就是：主语—谓语—宾语。

哈萨克族思维反应现实要素的顺序是：主体—客体—行为。

它反映在语法结构上就是：主语—宾语—谓语。

汉哈语动词和宾语的语序虽然不同，但其支配关系是相同的。因此，仍应当

做为同样的结构进行对比。汉哈语单句的结构分类法大体相同，即由主要成份构成的单句是基本句型，哈萨克语叫非扩展句。除主要成份外还有其他次要成份的单句是扩展句型哈萨克语叫扩展句。句子中出现不出现的主语，仅从谓语的人称形式就能确认主语是第几人称词语的句子就是人称句。句子没有确切的人称主语，又不能从谓语的人称形式上看出主语是第几人称的，或虽有逻辑主语，但谓语并不在人称上配合的句子就是无人称句。这种句的主语很难找。完全句：在完全句包括所有的有关成份成为的句子，这种句子不分主要和次要句子成份。句子成分完全的句子。不完全句：在全句不包括所有的有关成份句子而一个成份省略的句子。句子成分不完全的句子。这种句子包含命令，呼唤，补充性断片，感叹性断片。

(1)汉哈单句按其结构层次可归纳为主谓句和非主谓句。如果把汉哈语的主谓句作一对比就会发现，其排列顺序一般都是主语在前，谓语在后，这是汉哈句型的共同之处，也是至关重要的基础。

(2)汉哈语的主谓句都可以归纳为体词性谓语句、形容词性谓语句和动词性谓语句。

(3)汉哈语的非谓语句又可归纳为名句、形句、动句和叹句。这些又构成了汉哈语型系统的共同点。

(4)汉哈语主谓句中的体词性的独词体谓句大多数是相互对应。哈萨克语主格形式的独词体谓句相当于汉语的动宾动谓句。例如：

他父亲是医生。 Оның әкесі дәрігер. 知识就是力量。 Білім——күш
安全第一，劳动第二。 Амандық бірінші, жұмыс екінші.
团结就是力量。 Үнтымақ -күші.

他妈妈是老师。 Оның мамасы мұғалым.

生命在于运动。 Мықты денсаулық дене шынықтыруда.

友谊第一，比赛第二。 Достық бірінші, жарыс екінші.

(5)汉哈语主谓句等句式汉哈都有，而且基本对应。

例如：哈萨克的前途光明。 Қазақтың болашағы нұрлы.

他的口才比我好。 Оның сөйлеу қабілеті менен мықты. 现代青年的前途光明而美好。 Қазіргі жастардың болашағы нұрлы әрі көркем.

大学生的前景一片美好。 Студенттерінің болашағы нұрлы.

他的身高比我高。 Ол менен бйік. 他的衣服很漂亮。 Оның кимі өте әдемі.

老师的工作很辛苦。 Мұғалімның жұмысы өте жапалы.

妈妈的工资高。 Маманың жалақысы жоғары.

(6)汉哈语主谓句中的动词谓语句基本相同。其中的汉哈语独词动谓句、联合动谓句等句式汉哈语都有，而且基本对应。例如：

柳条动了。 Талдар қозғалды. 刮风了。 Жел тұрды.

我看电影了。 Мен кино көрдім. 她姓赵。 Оның фамиласы Жау.

老赵晒太阳。 Лау Жау күнге қақталуда. 下雨了。 Жаңбыр жауды.

我踢足球了。 Мен доп тептім. 小明写作业。 Шиау мин тапсырма орындады.

天晴了。 Күн ашылды. 他回家了。 Ол үйіне қайтты.

(7)汉哈语非主谓句不但在句型、格式、定义、概念上相同，而且在分类方面也是基本相同的。例如：

名句：谁？Кім？ 谢天谢地！ Аллаға шүкір！ 请吧！Мархемет！

一路顺风！ Жол болсын！

形句：糟糕！Нас басты！ 太棒了！ Тамаша！ 太好看了。 Әдемі.

太美了。 Қандай әдемі. 真棒！ Өте жақсы. 好帅啊！ Қандай айбатты жігіт.

多么高啊！ Неткен биік！

动句：谢谢！ рахмет！ 万岁！ Мың жаса！ 祝你一路平安！ Ақ жол тілеймін！

叹句：唉！ Ай！ 哎呀呀！ Ойпырай！ 呵！ Пақ！ 哈哈！ Ха ха！ 我的天！ Ойбай！

(8)汉哈语单句的意义分类法基本相同，即汉哈语句子根据句子的意义和语气都可以分作陈述句、祈使句、感叹句和疑问句，而且这些句类都相互对应。其中疑问句的是非问、特指问、选择问、正反问等形式都相互对应。

汉-哈主谓句的不同点

汉哈语在同样的句法结构中所使用的语法手段往往不同，汉语侧重于使用虚词和语序等语法手段，而哈萨克语多使用形态手段。同样的语法手段在汉哈语中的作用也大小不一，甚至同一种语法手段在汉哈语中的具体表现形式也

不相同。在分析性语言中，语序的作用很重要，各语法单位出现的位置不同，就会导致不同的句法结构。在形态发达的语言中，各种句法关系主要靠词的形态变化来表示，语序的作用不大。汉哈语动词和宾语的语序虽然不同，但其支配关系是相同的。比如：

1.他//正在干家务活儿。哈萨克语的语序来翻译的话：“Ол үй шаруасын істеуде.把这个句子直接翻译的话：他//家务活儿干”。

例子给我们讲的是：哈萨克语的谓语和汉语的谓语的位置根本不一样，所以母语是非汉语的哈萨克学生举个例子和翻译句子的时候容易会错误。这个题目对比研究两种语言的开头话因此，因为汉哈语两种语言的类型不同，所以两种语言中名称相同的语法单位或句型实际内容并不完全相同，其表现形式和语法功能也有差别。如果我们采取对照研究和结构阐释并同的办法，就可以解释上述共同特征下的具体的差别。

(1)主谓句中的哈萨克语体词谓语句有主格与非主格的区别，而汉语没有这种区别。哈萨克语主格形式的独词体谓句大多数相当于汉语的动宾动谓句。

例如：Оның шешесі мұғалім. 他的母亲是老师。

Бынтымақ—күш. 团结就是力量。Оның әкесі сақшы.他的爸爸是警察。

Доссық жасасын.友谊万岁。

哈萨克语非主格独词体谓句一般相当于汉语的动词谓语句。例如：

Сенің кітабің менде.你的书在我这儿。Ол Астаналық.他是阿斯塔纳人。

Менің кимім үйде.我的衣服在家里。Ол шетелдік.他是外国人。

Сенің кілттің үстел үстінде.你的钥匙在桌子上。

哈萨克语非主格独词体谓句的谓语如果是带属格的名词或代词，它相当于汉语的动宾动谓句。例如：

Бұл менің кітабім. 这本书是我的。Бұл доп оныкы.这个球是他的。

Бұл үй менікі.这个房子是我的。Бұл ит оныкы.这个狗是她的。

非主格独词体谓句的谓语如果是体词带时、位格的形式，相当于汉语的动宾动谓句。例如：Ол мектепте. 他在学校。 Ол үйде.他在家。

Ол кітапханада.他在图书馆。 Ол әмбебап дүкенінде.他在超市。

Ол алаңда.他在操场。

Ол аудиторяда.他在教室。

(2)主谓句中的形容词谓语句包括独词形谓句、状中形谓句、联合形谓句和述补形谓句。

汉语形容词没有“级”的变化。如果表示程度的不同，可以用形容词的重叠形式或形容词前加程度副词。而哈萨克语的形容词

有“级”的变化。例如：他写的好一些。Оның жазуы жақсырақ.

那条路笔直笔直的。Ана жол түп-түзу. 他踢的好一点。Ол допты жақсы

тебеді.这个苹果圆圆的。Бұл алма дөп дөңгелек. 他跑的快一点。Ол

тезірек жүгіреді.那座山高高的。Ол биік тау. 他长得漂亮些。Ол әдемірек.

汉语状中形谓语句的状语多由副词来充当。其次是介词短语和助词；而哈萨克语状中形谓句的状语多是非主格名词充当，其次是副词和后置词短语。因此，哈萨克语的非主格名词状中形谓句一般相当于汉语的动谓句。

例如：Ол қырықтың мол ішінде. 他有40多岁。

Үйде жан пенде жоқ. 屋子里没有一个人。Ол көмекке зару. 他需要帮助。

Аудиторяда адам көп. 教室里好多人。Ол жас. 他是年轻人。

Оған демалу керек. 他需要休息。Оған ақша керек. 他需要一笔钱。

以上各例句中的哈萨克语句子的定语或状语相当于汉语句子的主语，而哈萨克语句子的主语相当于汉语句子的宾语。

汉、哈这类句型之所以差别如此之大，这与谓语的性质有关，因为哈萨克语的谓语是形容词只能有状语，而汉语的谓语是动词可以带宾语。例如：

Шымкент Атыраудан үлкен. 石姆肯图市比阿特劳市大。

Бүгінгі ауарай кешегіден жақсы. 今天的天气比昨天好。

Сенің күшің менен көп. 你的力气比我的大。

Оның бойы менен биік. 他的个子比我高。

Астана Алматыдан алыс. 阿斯塔纳比阿拉木图远。

(3)主谓句中的汉语述补形谓语是形容性述补短语作谓语的句子。因哈萨克语没有补语，所以述补形谓语句只限于汉语之中。汉语述补形谓语句的补语一般相当于哈萨克语的状语。例如：病情严重极了。Оның ауыруы

асқынды. 场地上静得很. Алаң тып-тыныш. 生活糟糕透了。Тұрмыс өте нашар.

心情美极了。Көңіл күйі өте жақсы.

市区远极了。Қала орталығы өте алыс.天气冷的很。Күн қатты суық.

风大的很。 Жел қатты.

(4)主谓句中的动词谓语句包括体词动谓句、动宾动谓句、状中动谓句、联合动谓句、述补动谓句、连动动谓句、兼语动谓句、主语—哈萨克语动词谓语句一般都有人称、数、时的形态变化，而汉语动词谓语句没有形态变化。

汉、哈这种对应关系与汉语的表达习惯及词性有关。汉语单音节及物动词在句子中一般要带宾语，如果不带宾语，就带补语或状语。再则，哈萨克语动词有语态的变化，汉语没有这种变化。例如：哈瑟木 穿衣服了。

汉哈语都有动宾动谓句，但汉语同哈萨克语此类句型的语序不同，汉语动词在前，宾语在后；而哈萨克语正好相反，宾语在前，动词在后。例如：我们能战胜任何困难。 Біз кез-келген қиыншылықты жеңеміз.

我们能超越自己。 Біз бәрін жеңеміз. 他恳求走慢点。 Ол ақырын жүруді талап етті. 他建议公司改革。 Ол компанияны өзгертуге ұсыныс берді.

他命令部队前进。 Ол қосынға ілгерлеу бұйрығын берді.

经过对比可以看出，汉语的动宾关系是通过语序的手段来体现：所以谓后的体词一般都是宾语。而哈萨克语的宾语一般有宾格的形态标志“на\ни, да\ди, та\ти, н”其动宾关系可以通过形态来体现。

哈萨克语的动宾动谓句的受关系一目了然，主语一般是施事者，宾语是受事者即使句中没有宾语标志，其施受关系依然很清楚。这一点汉语不同于哈萨克语。例如：Мен кино көрдім. 我看电影了。 Ол хат жазды. 他写信了。

Ол ұйықтады. 他睡觉了。 Ол тамақ жеді. 她吃饭了。 Ол үйге қайтты.

我回家了。 Досым емханада жатыр. 朋友住院了。 Әкем жұмысқа шықты. 爸爸上班了。

(6)汉哈语状中动谓句在句法结构上有同有异。相同的是汉哈语都有句首状语，并且句首状语一般是时地状语和范围状语。不同的是，哈萨克语由于动宾结构的语序不同于汉语，其状语出现的位置也有差异。例如：

我们今天参观了工业展览。(状—主—谓—宾)

Біз бүгін өнер кәсіпті тамашаладық.(主—宾—状—谓)

我们昨天观看了宣传片。Біз кеше үгіт филімін көрдік.

他们明天欣赏音乐会。Олар ертен музикадан лазат алады.

他们上个月踢足球赛了。Олар алдыңғы айда доп тепті.

在表示否定意义的状中动谓句中，汉语的状语一般是由否定副词“不、没、别”等词来充当，在句中修饰动词。而哈萨克语中的否定意义全靠动词词干缀接否定词缀来表示。例如：我不去。Мен бармаймын.

他们没有来。Олар келмеді. 你别回家。Сен үйге қайтпа.

我不看电影。Мен кино көрмеймін.你没看书吧。

Сен кітап оқып жүрген жоқсың. 你别动。Қозғалма.

(7)哈萨克语没有补语，因此汉语的述补动谓句大部分相当于哈萨克语的状中动谓句。例如：

他生于1981年。Ол 1981жылы туылған.

他们合作得非常好。Олардың келісімі өте тамаша.

他们争吵的很激烈。Олардың соғысы өте қиан-кескі.

我们过得很快乐。Біз көңілдіміз.

汉语还有一些述补动谓句的补语相当于哈萨克语的“体，所表达的意义。例如：努尔江的衣服已经破烂了。Нұржанның кимі тозып кеткен.

他们是能想出好办法的。Олар жақсы амал ойлап табады.

沙吾列的耳环丢了。Сауленің сырғасы жоғалып кетті.

他们会解决这个问题的。Олар бұл мәселені шешеді.

我的衣服掉色了。Біздің кимнің өңі түсіп кетті.

我们可以成功的。Біз табысқа жетеміз.

(8)汉语有连动谓句，哈萨克语没有这类句型。哈萨克语每一个单句中一般只有一个带谓语人称的动词。这个动词就是句子的谓语。句中如有其他动词，

都不是人称变化形式，而是动名词、形动词、副动词等非人称动词。尽管他们和句子的主语有直接关系，由于没有反映在形态上，不能构成谓语形式，因而不是句子的谓语，所以说哈萨克语的单句一般只有一个动词谓语中心。而汉语没有形态标志，动词往往是连续铺排的形式，因而一个单句往往有几个动词谓中心。汉语的连动动谓句一般相当于哈萨克语的状中动谓句。例如：
群众听了很满意。 Көпшілік естіп риза болды.

我们坐车去。 Біз машинамен барамыз. 孩子们忍不住哭了起来。 Балалар шыдай алмай жылап жіберді. 我激动的哭了。 Мен тебіреніп жылап жібердім . 我们跑步回。 Біз үйге жүгіріп келдік . 工人看了很高兴。 Жұмысшылар көріп өте қуанды. 我们走着去。 Біз жаяу барамыз.

(9)汉语有兼语短语充当谓语的兼语动谓句。哈萨克语没有兼语动谓句。但汉语兼谓句在哈萨克语里用其他句型来表示，即汉语的一部分兼语动谓句相当于哈萨克语的状中动谓句。例如：

请你带我去车站办事处好吗？ Сіз мені вагзалдың іс басқармасына ертіп баршы. 他的话叫我想起了过去。 Оның сөзі маған өткен күндерді есіме салды. 请你帮我带回家好吗？ Үйге ала кетсен болама？

他的歌让我幻想起未来。 Оның әні болашақты елестетті.

部分汉语兼语句相当于哈萨克语的动谓句。例如：

这事叫人担心。 Бұл іс адамды алаңдатады.

你不要再让我们受怕了。 Сен бізді ендігіары қорқытпа.

你们不要再让我笑了。 Мені күлдіре бермендер.

这事叫人震惊。 Бұл іс адамды шошытады.

你不要再让老师说了。 Сен мұғалімді тағы мазалама.

(10)哈萨克语系连动谓语句是指谓语的直接成分一个是系连成分，另一个是表述成分，结构顺序一般为表述成分在前，系连成分在后。哈萨克语系连成分常常由系动词“еді、екен、емес、бол、кел”等充当。

汉语没有系连动谓句。

哈萨克语的系连动谓句多数相当于汉语的动宾动谓句。例如：

Сіз кім боласыз?你是谁? Бұл тас бес кило шығады. 这块石头有五公斤。

Бүгін күн суық емес. 今天不冷。 Кеңседе жан баласы

жоқ. 办公室里一个人也没有。 Ертең ыстық болмайды. 昨天不热。

哈萨克语还有一些系连动句相当于汉语的形谓句。例如：

Асқардың үйренуі жақсы. 阿斯哈尔的学习好。

Сурет өте тұнық. 照片很清晰。

Қақардын дені сау. 哈哈尔身体好。

Дыбысы керемет. 歌声很动听。

Тұрмыс өте тамаша. 日子很红火。

(11)汉语主谓谓语句的大谓语一般有体词性、形容词性、动词性和主谓词组四种。而哈萨克语主谓谓语句的大谓语一般有体词性、形容词性和动词性三种。哈萨克语体词性大谓语相当于哈萨克语的动宾动谓句。例如：

Менің айтып отырғаным сөз бір құлақ екі.

我所强调的是好话只说一遍。 Менін ақылым, адам көп болса күш көп

болады. 我所建议的是人多力量大。 Менін қолдайтыным ортаны қорғау .

我所倡导的是保护环境。

汉语形容词性大谓语一般相当于哈萨克语的形谓句。例如：

Менің денсаулығым жақсы. 本人身体健康。

Сенін түрің басқаша. 他的长相出众。

Оның мәмілесі жақсы. 她的态度认真。

汉语动词性大谓语一般相当于哈萨克语的动宾动谓句。例如：

集体的事大家抢着干。 Көпшіліктің ісін адамдар таласа тармаса істеді.

(12)哈萨克语非主谓句根据中心词的性质可分为名句、形句、动句和叹句。

其两种非主谓句的主要差别是：汉语名句和形句的定语应可以加“的”，而哈萨克语除语系的语法手段外，中心一般有人称变化，即使用形态手段。例如：

在你的国家。 Сіздің еліңізде. 谢谢您的盛情。 Ілтипатыңызға рахмет.

谢谢你的好意。 Сіздің ықыласыңызға рахмет. 在我的故乡。 Менің туған

жерімде. 感谢你的邀请。 Шақырғаныңа рахымет.

两种语言的构成短语方式不同点：（动谓句为主）

总的来说，两种语言的主谓句的核心谓语的位置不同的句式。它们顺序是：主体—行为—客体。它反映在语法结构上就是：主语—谓语—宾语。

哈萨克族思维反映现实要素的顺序是：主体—客体—行为。

它反映在语法结构上就是：主语—宾语—谓语。

汉语和哈萨克语动词谓语句的语序

语序不同是两种语言动词谓语句的最大的区别

（一）动词谓语句的一般语序

汉语为SVO型语言，其形态标记系统比较简单，主要靠分析式手段表示各种语法范畴。谓语前有主语、状语，后有宾语和补语。句子的基本成分由词序表示得很清楚，不需要用专门的标记来表示其语义角色。其顺序为：

（定语）—主语—[状语]—动词谓语—（定语）—宾语—（补语），即svo。如：

咱们—顺便—问候—一下—她—吧！（主—状—动—补—宾）

哈萨克语为SOV型语言，有比较复杂的形态标记系统。用形态手段来标记各种语法范畴。与动词谓语有关的成分都在动词前。动词有表示各种语法意义的后缀。有时出于话题化的需要，宾语可能出现在主语前，也不致引起误解。因为宾格标记已表明它的语义角色。主语可以隐现，主谓隐蔽时人称和数可以由动词后的后缀表示。

其顺序为：（定语）—主语—（定语）—宾语—[状语]—动词谓语，即SOV。如：

Мен—белімді—белбеумен—тартып—буындым.

我 把我的腰用缠腰布 牢固的 缠住

（主—宾— 状— 状— 动）

我用缠腰布把腰紧紧地缠住了。

（二）动词谓语句的特殊语序

说话人想达到某种表达效果时，常使词序发生变化，或省略了其中的某些成分。词序变化的情况有几种：

1. 省略：省略有对话省和上下文省。省略需要语言环境清楚，否则会造成

错句。汉语和哈萨克语省略谓语、宾语、定语、状语的情况基本相同。但省略主语的情况不尽相同。汉语在没有上下句的情况下，述句不能省略主语；而哈萨克语的动词谓语句可以省略由第一、二人称代词充当的主语。如：我明天去阿斯塔纳。——*明天去阿斯塔纳。

Мен ертең Астанаға кетемін. —— Ертең Астана жаққа кетемін.

我 明天阿斯塔纳我去—— 明天阿斯塔纳我去

你明天去阿斯塔纳。——*明天去阿斯塔纳。

Сен ертең Астанаға кетесің. —— Ертең Астана жаққа кетесің.

你明天阿斯塔纳你去。—— 明天阿斯塔纳你去

您高寿了?——*高寿了?

Сіз қанша жасқа келдіңіз—— Қанша жасқа келдіңіз?

您多少岁到 —— 多少岁 您到

我们一定要把你们的经验带回去。——*一定要把你们的

经验带回去。 Біз сіздердің тәжірбиелеріңізді алып бара жатырмыз.

我们你们的 把经验 —— 向我们自己地方拿回去

哈萨克语是黏着语。动词后可附加人称、数量、体、态、时等附加成分，且人称、数量与主语保持一致。第一、二人称代词作主语时，动词谓语后用相应的后缀将动作主体的人称标示出来。因此，即使丰语不出现，也可以通过动词谓语的后续表示出来。而第三人称代词作主语时，虽然也可通过动词的后续标示，但在没有上下句的情况下，省略第三人称主语，会出现指代不明的现象。因此第三人称主语不能省略。汉语的动词谓语没有形态变化，不能明确地表示动作的主体，因此在没有上下句的情况下，不能省略主语。如：叶尔咿克看见一个人从对面走过来了。

Ермек қарсы алдынан бір кісінің келе жатқанын көрді.

叶尔咿克从对面 一个人的 把正走过来 看见。

*Қарсы алдында бір кісінің келе жатқанын көрдім.

从对面 一个人的 把正走过来 看见

2. 倒装：倒装是指颠倒原来的词序，以加强语气，中间常有停顿。

(1)主谓语倒装：谓语置于主语前。汉语和哈萨克语都有这种形式，且一般是对应的。如：真苦啊，这个。 Ашты екен, мынау. 苦 这个

起来，饥寒交迫的奴隶。Қозғал ашта жалаңаш құлдар.起来饥寒交迫的 奴隶

Кет, сен! 走 你 走开, 你!

Мен барам, мен. 我去 我 去了, 我。

(2)谓宾语倒装：宾语置于谓语动词前。由于两种语言的基本语序不同，所以当哈萨克语动宾倒置时，汉语为常式句。如：

Тарт қолыңды! 拿开把你的手 拿开你的手!／把你的手拿开!

Лақтырып таста, андағыны. 扔掉 把那个
扔掉那玩意儿!／把那玩意儿扔掉!

汉语宾语提到动词谓语前时，句型有改变，为主谓谓语句。哈萨克语为一般主谓句。如：例1你拿我的书了吗？——我的书你拿了吗？

Кітабымды алдың ба?

把我的书你拿了吗

例2他烧掉了落叶。——他把落叶烧掉了，、

Ол жерге түскен жапырақтарды күйдіріп жіберді..

他 落下的 把叶子 烧

他脱掉了鞋子。-----他把鞋子脱掉了。

Ол Аяқ киімін шешті.

他 鞋 脱了

你回家了吗?-----家你回了吗？

Сен үйге қайттың ба?

你 家 回了吗？

例1的“我的书”和例2的“落叶”在句中都是受事。但当它们在动词前时不再是宾语，而是主语或状语：句型也有改变、例1为主谓谓语句，例2为“把”字句。

(3)状谓语倒装：汉语和哈萨克语动词谓语前都有状语。时间状语可在主语前出现。有时由于强调谓语的动作，而把状语置于谓语后。

这种表达方式，汉语和哈萨克语都有，且大都对应。如：

Мен бардым кеше. 我去了昨天。/我去了，昨天。

Оның жазуы түзеліп қалар бірте-бірте. 他的字 被改正 慢慢地。

他的字写得顺溜儿了，慢慢地。

通过以上对比可以看出，汉语作为SVO型语言，分析型的特点决定了动词谓语句缺少形态特征，受制于“伴随特征+谓语中心+结果状态”的基本语序。哈萨克语具有典型的SOV型语言的特征，其句法结构是主语、宾语、状语等多种成分都在动词谓语前，形成了多种短语结构在语序上的同一性，因此要靠助词和格标记来区分各种句法成分。由于各种句法成分有相对固定的标记，所以语序相对灵活些。但主语与谓语的一致关系是任何时候都不变的。总的来说，由于各民族的文化不同，其思维反映现实的角度也必然有所差异。因此思维反映现实的要素的顺序是民族而异的。汉民族思维反映现实的要素顺序是：主体—行为—客体。它反映在语法结构上就是：主语—谓语—宾语。哈萨克族思维反映现实要素的顺序是：主体—客体—行为。它反映在语法结构上就是：主语—宾语—谓语。因此，由于受到母语的干扰，哈萨克学生学习汉语并使用汉语主谓句的时候产生了一些偏误现象。

参考文献

- 邢福义，吴振国主编《语言学概论》华中师范大学出版社2005年
- 黄伯荣、廖序东主编的《现代汉语》1997年增订二版，高等教育出版社
- 黄伯荣、廖序东主编的《现代汉语》2004年增订三版，高等教育出版社
- 吕叔湘主编《现代汉语八百词》商务印书馆1980年
- 范晓主编《汉语句子的多角度研究》商务印书馆 2009年
- 邢福义《现代汉语》高等教育出版社 2010年
- 陈满华主编《体词谓语句研究》北京，中国文联出版社2008年
- 张斌主编《新编现代汉语》上海复旦大学出版社
- 邢福义，汪国胜编写的《现代汉语》高等教育出版社 2010年
- 特.哈利别克主编《现代汉语语法. 词汇部》—阿拉木图, 2004. - 197 6.
- 努.阿卜杜拉洪主编《现代汉语语法》阿拉木图，哈萨克国立大学出版社2010
- 外文文献：
- Akhmet.Baitursynov主编《哈语句子结构与种类》阿拉木图，学校出版社

1921年

阿含沃夫.柯.哈语语法理论. – 阿拉木图, 1996-239 6.

阿曼桌力福 《现代哈萨克语》阿拉木图学校出版社 2004年

P.M.Meliorance主编 《哈柯语语法简介》阿拉木图 出版社, 1917年

H.Ecenov主编 《哈萨克语的复杂句1974年》阿拉木图, 学校出版社

K.Akhanov主编 《哈语语法理论》阿拉木图出版社,1996

Sairambaiva T.主编 《句子的主要成分》(哈萨克国立大学出版社, 1991年)

Kacymova G. 主编 《哈萨克语语法》阿拉木图2007年

Kenecbaiva I.主编 《哈萨克语语言学研究》泡拉达尔市2010年

Ickakov A. 主编 《现代哈萨克语法》阿拉木图出版社

Ermekova T.主编 《现代哈萨克语的体词谓语句》阿拉木图1999年

Shaykenova K.主编 《词汇学与逻辑的关系》1995年

Sadyakasova主编 《现代哈萨克语单部单句》(阿拉木图出版社, 1996)

S.Amanjolova 主编 《现代哈萨克语》(阿拉木图学校出版社 2004年),

S.Ysaieva., K. Nazarkaliova., Zh.Dayletbekova., 主编 《哈萨克语》(阿拉木图 Atamyra出版社 2011年)

С.Исаев, К. Назарғалиева, Ж.Даулетбекова

6 сынып оқулығы, Алматы «Атамұра»2011

С Аманжолова, А.Аманжолова, Г.Қосымова

8сынып оқулығы, Алматы «мектеп»2012

Аханов «қазіргі қазақ тілі грамматикасы» Алматы,1996-239б

Аманжолов «қазіргі қазақ тілі грамматикасы» алматы, мектеп баспасы, 2004ж

Xing Fuyi, "Introduction to Linguistics" Wu Zhenguo editor of Central China Normal University Press, 2005

Huang Borong, Liao Xudong editor of "Modern Chinese" 1997 Revised Edition, Higher Education Press

Huang Borong, Liao Xudong editor of "Modern Chinese" third revised edition in 2004, Higher Education Press

Lu Shuxiang editor of "Modern Chinese eight hundred words" Commercial Press 1980

Fan Xiao editor of "multi-angle study of Chinese sentences of" Commercial Press 2009

Xing Fuyi "Modern Chinese" Higher Education Press, 2010

Edited by Chen Man "Predicate Sentence research" Beijing, China Federation of Literature Publishing House 2008

Bin editor of "New Modern Chinese" Shanghai Fudan University Press

Xing Fuyi, Wang Guosheng preparation of the "Modern Chinese" Higher Education

Press, 2010

. Special Harry Buick editor of "Modern Chinese grammar and vocabulary section." -
Almaty, 2004. - 197 б.

Nuri Abdullah flood editor of "Modern Chinese Grammar" Almaty, the Kazakh National
University Press, 2010

Foreign References:

Akhmet.Baitursynov editor of "Ha sentence structure and sub-species," Almaty, School
Press

1921

Agama Wolf Ke Ha grammar theory - Almaty, 1996-239 б.

Oman desk fu "Modern Kazakh" Almaty School Press, 2004

PMMeliorance editor of "Hake Grammar Introduction" Almaty Press, 1917

H.Ecenov editor "Kazakh complex sentence in 1974," Almaty, School Press

K.Akhanov editor of "Ha grammar theory" Almaty Press, 1996

Sairambaiva T. editor of "The main ingredient of the sentence" (Kazakh National
University Press, 1991)

Kacymova G. editor of "Kazakh grammar" Almaty 2007

Kenecbaiva I. Editor of "Kazakh linguistics" bubble Lada Er City 2010

Ickakov A. editor of "Modern Kazakh Law" Almaty Press

Ermeikova T. editor of "Modern Kazakh Predicate Sentence" Almaty 1999

Shaykenova K. Editor of "lexicology and logical relationship" in 1995

Sadyakasova editor of "Modern Kazakh single unit single sentence" (Almaty Press, 1996)

S.Amanjolova editor of "Modern Kazakh language" (Almaty School Press, 2004),

S.Ysaieva., K. Nazarkaliova., Zh.Dayletbekova., Editor of "Kazakh" (Almaty Atamyra
Press, 2011)

С.Исаев, К. Назарғалиева, Ж.Даулетбекова

6 сынып оқулығы, Алматы «Атамұра» 2011

С Аманжолова, А.Аманжолова, Г.Қосымова

8сынып оқулығы, Алматы «мектеп» 2012

Аханов «қазіргі қазақ тілі грамматикасы» Алматы, 1996-239б

Аманжолов «қазіргі қазақ тілі грамматикасы» алматы, мектеп баспасы, 2004ж

Resume

This article compares sentence formation in Kazakh and Chinese language, they belong
to . different types of languages, but they have their own characteristics.

Түйін сөз

Бұл мақалада қазақ және қытай тілдерінің сөйлем құрылымы салыстырылады.

УДК 811.111+821.512.111

ҚАЗАҚ ЖӘНЕ АҒЫЛШЫН ТІЛДЕРІНДЕГІ ТҮР-ТҮС АТАУЫНЫҢ ҰЛТТЫҚ – МӘДЕНИ СИПАТЫ

Ақбердіқызы У.- *Абай атындағы ҚазҰПУ, Көптілді білім беру Институты,
Аударма ісі мамандығы, II курс магистранты, ulpan-0392@mail.ru*

Аңдатпа

Бұл мақалада ағылшын және қазақ тіліндеріндегі түр-түс атауының мағынасы, аударылу мәселесі және түр-түс атауларына қатысты айтылған лингвист ғалымдардың пікірлері қарастырылады. Мәдениетаралық қарым-қатынастың бір тармағы болып табылатын «түр – түстің» ұлттық – мәдени әлемдік бейнесіне талдау жасалынады. Тіл мәдениетпен байланысты. Мәдениет – сан ғасырлар бойы қалыптасқан халықтың рухани байлығын, қазынасын қамтитын, ұлттық дүниетанымынан хабардар ететін сананың жиынтығы. Қазақ елінің мәдениеті, ағылшын елінің мәдениеті дегенде олардың рухани және материалдық құндылықтары еске түседі. Мәдениет – өз ішінде рухани және материалдық деп бөліне отырып, күллі халықтың ұлттық болмысын бейнелейтін рухани қазына екендігі де бәрімізге белгілі.

Тірек сөздер: түр-түс, мәдениет, лингвистика, семантика, стереотип, типология, генетика.

Ключевые слова: цвета, культура, трансформация, семантика, стереотип, типология, генетика.

Keywords: colour, culture, linguistic, semantics, stereotype, typology, genetics.

Тіл мәдениетпен байланысты. Мәдениет – сан ғасырлар бойы қалыптасқан халықтың рухани байлығын, қазынасын қамтитын, ұлттық дүниетанымынан хабардар ететін сананың жиынтығы. Қазақ елінің мәдениеті, ағылшын елінің мәдениеті дегенде олардың рухани және материалдық құндылықтары еске түседі. Мәдениет – өз ішінде рухани және материалдық деп бөліне отырып, күллі халықтың ұлттық болмысын бейнелейтін рухани қазына екендігі де бәрімізге белгілі.

Тіл мен мәдениеттің байланысу тарихы тым ерте кезден басталады. Орыс тіл білімінде ХХ ғасырдың 60-70-ші жылдарда Ю.И.Буслаев, А.Н.Афанасьев, А.А.Потебня еңбектерінде қарастырыла бастады. Қазақ тіл білімінде бұл тақырып Ә.Т.Қайдар, Н.У.Уәлиев, Г.Н.Смағұлова, А.М.Алдашева, А.И.Ислам еңбектерінде жалғасын тапты.

Бүгінгі таңда лингвистика ғылымы әрбір ұлттың рухани ой-санасының, дүниетанымын, мәдениетін тіл арқылы зерттеуге бағыт алуда. Біздің мемлекетіміздің қазіргі даму кезеңінде барлық саладағы халықаралық байланыстардың нығаюы әр түрлі тіл және мәдениет өкілдерінің әлемді қабылдау, сезіну ерекшеліктерін тану мен түсіну қажеттілігі сезінуде. Этностар арасындағы мәдени және психологиялық ерекшеліктерді зерттеудің бірден-бір жолы жол концептерді зерттеу.

Әрбір ұлттың ұлттық дүниетанымын және мәдениеті мен әдет-ғұрпындағы ерекшеліктерін айқындайтын, менталитетін көрсететін мәнді концепттердің бірі түр-түс атаулары. Қазақ және ағылшын тілдеріндегі түр-түс атауларын ашатын ұлттық мәдени реңктегі сөздер мен сөз тіркестерін салыстыра-салғастыра зерттеу арқылы түр-түс атауларының ұлттық-мәдени сипаты мен ерекшеліктерін және жалпы адамзатқа ортақ тұстарын айқындауға болады. Бұл, әрине, аударма мәселесіне тікелей қатысы бар күрделі құбылысқа жатады. Қазіргі уақытта тіл мен мәдениеттің арақатынасы

мәселесі когнитивтік лингвистика ұстанымдары негізінде түсіндіріліп, жалпы лингвомәдениеттану теориясының дамуына үлес қосуда. Сонымен қатар, қазақ, ағылшын тілдерінде түр-түс атаулары арқылы берілетін ұлттық дүниетаным көрінісін тіл және мәдениет тұрғысынан жан-жақтылы зерттеу арқылы, түр-түс атауларының әр халықтың ұлттық дүниетанымындағы ортақ тұстары мен ерекшеліктері айқындалады. Әрбір ұлттың түсінігінде түр-түстердің өзіндік ұғымы болады, кейде бір түс бояуының өзі жағымды да, жағымсыз да мағына беруі мүмкін. Кейбір түстердің ағылшын, қазақ тілдеріндегі негізгі деп танылатын ақ, қара, қызыл, сары түстердің номиннативтік (түстік) мағынасынан мүлдем басқаша субстантивтік символдық абстракты ауыс мағыналарына психологиялық әсеріне тоқтала кетсек:

Ақ. Саф тазалықты, пәктікті, күнәсіздікті бейнелейді. Көп мәдениетте келіндер ақ киінеді. Айрықша тазалықтың белгісі болғандықтан дәрігерлердің, лабораторияда қызмет жасаушылардың киімінің түсі. Сондай-ақ ақ - жаз айының киім реңі. «*Ақты*» қастерлеу қазақтардың дүние танымында ежелден-ақ орын алған. Ағылшындардың мәдениетінде ақ түс тазалық, әділеттілік, мейірбандық, бейкүнәлік т.б. мағыналарды білдіреді. Бұл жағынан ағылшын, қазақ тілдерінде ортақ символдық мәнді білдіреді. Ағылшындардың үйлену салтында жас келін дәстүр бойынша ақ түсті көйлек киеді. Бұл пәктіліктің белгісі. Сонымен қатар, ағылшын көркем әдебиетінде періштелер аппақ киім киіп жүреді. Інжілде ақбоз ат адалдықтың белгісі ретінде истос-христоспен бірлікте адалдық үшін күрес жүргізеді деп бейнеленген (2,122). Әрине, әр халықтың дүние танымында, символдық жүйесінде ақ тазалық пен пәктікті білдіреді. Бұған дәлел ағылшын тілінің фразеологиялық қорын қарастырайық: «*white lie*» (сөзбе-сөз: ақ өтірік) біреудің көңілін түсірмеу үшін айтылатын өтірік, «*white day*» (сөзбе-сөз: ақ күн) бақытты күн, «*whiter than white*» (сөзбе-сөз: ақтанда аппақ) күнәсіз пәк, яғни қазақ тіліндегі «судан таза, сүттен ақ» деген тұрақты сөз тіркесіне сәйкес келеді. «*White color workers*» (сөзбе-сөз: ақ жағалы жұмысшылар) ми еңбегімен шұғылданатын адамдарды айтады.

Қазақтардың өлімді тағдырдың бұйрығы ретінде қабылдайтын таным түсінікке оралсақ, мұндай өлімді «*ақ өлім*», «*ақ бұйрықты өлім*» деп қабылдаған. Сонымен қатар, өлген адамды ақ түсті кебінге орап, ақ жауып ақыреттеп қою, ақ киізгі салып, ақ шымылдық ішінен арулап алып шыққан. Жақын туыстары беліне ақ шүберектен белбеу байлап, қолдарына ақ таяқ ұстап ақырғы сапарға шығарып салу, топырақ басында ақ матадан жыртыс үлестіру салты болған (3,83). Бірақ қазіргі уақытта белгісіз себептерге байланысты жыртыс әр түсті маталармен де таратыла беретін болған. Осыған байланысты тілімізде «*ақ арулап жөнелтті*», «*ақ жауып арулап қойды*», «*ақ кебінге орады*» т.б. тұрақты сөз тіркестері бар.

Ақ табан болды / Ақтабан шұбырынды, алқа көл сұлама / ақтабан ауғын болды – өзге жаққа көшкен (жаугершілікке ұшырап, жұтаңдықтан

шұбырған) ел туралы айтылып тұр. Бір ауыл емес, бір аймақтағы ел емес, бүкіл қазақ елінің *ақтабан болып* шұбырғанын да, ата қонысынан айырылып, көк жұлын болып шұбырғанын да көрді бұл қазақ (Ә.Әбішев).

Қара. Даулы бір рең. Бір жағынан қараңғылық, қара күш, кінә, негативпен байланыстырылса, бір жағынан берілгендік, табандылық, қажырлық, қайсарлық, өжеттік, тұрақтылық, шыдамдылықпен, қырағылықпен, білгірлікпен, сенімділікпен байланыстырылады. Бір жағынан басқару және күш мағынасына келсе, екінші жағынан қайғы-қасірет, бақытсыздық, аза (траур) мағынасына келеді. Бізде және батыста бақытсыздық, аза тұтуды білдірсе, Жапонияда бақыттылықтың түсі көрінеді. Қара басым көпшілік үшін киім түсі. Кейбірі қараны байсалды көріну үшін киеді. Біреулері болса арық көріну үшін. Айрықша бұл рең қалың және нәзік көрінеді.

Қара түс қазақ топырағында – «қайғы-қасірет», «ауыр тұрмыстың тауқыметі», «каталдық», «қатыгездік», «кедейшілік – жоқшылық», қарапайымдылық», «нәсілі төмендік» т.б. мағыналарды білдірсе, ал ағылшын мәдениетінде «қайғы – қасіреттің», «өлімнің», «зұлымдықтың», «өтіріктің», «заңсыз әрекеттің» белгісі. Ағылшындардың діни сенімінде аруақтар қара кебінге оранып, қолына қылыш ұстап жүреді деп сипатталады. Бұған дәлел ағылшын тілінің фразеологиялық қорын қарастырайық: «*black market*» (сөзбе-сөз: қара базар), заңсыз базар, қараңғы базар дегенді білдіреді. «*Black money*» (сөзбе-сөз: қара ақша), арам ақша, арам олжа. «*Black sheep*» (сөзбе-сөз: қара қой), жанұяның ұятқа қалуы (бұрынғылардың сенімі бойынша қара қойға шайтанның мөрі басылған, әулеттің атақ-абыройына дақ салған адамды айтады). Қазақ тілінде: «қара бет», ағылшын: «*black magic*» (сөзбе-сөз: қара дуалаушылық), діни сенім бойынша біреуге қастық жасау мақсатымен сиқырлау, дуалау, ағылшын: «*black mood*» (сөзбе-сөз: қара көңіл), «қайғылы немесе көңілсіздік». «*black day*» (сөзбе-сөз: қара күн), «бақытсыз, қайғылы күндер», қазақ: «қаралы күндер», ағылшын: «*black future*» (сөзбе-сөз: қара болашақ) «болашағы бұлыңғыр». Діни дүниетанымның тілдегі көрінісі, қазақ: «қара ниет», ағылшын: «*black heart*» (сөзбе-сөз: қара жүрек). Табиғат құбылыстарына байланысты, ағылшын: «*black frost*» (сөзбе-сөз: қара аяз), қазақ: қақаған қара аяз.

Ақ пен қара. Ақ пен қара бір-біріне қарама-қарсы түстер. Жалпы ақ түс қара түске қарама-қайшы бірлікте қарастырылады. Ежелден-ақ, ақ пен қара жарық нұр мен қараңғылықтың белгісі. Инжілде қараңғылық зұлымдық пен жын-шайтанның, жарық нұр – ақиқаттың, пәктіліктің белгісін білдіреді. Бұл қарама-қайшылық тереңде жатқан бүкіл адамзатқа ортақ дүние танымды көрсетеді. Бұл дүние – о дүние, өмір мен өлім, ізгілік пен зұлымдық, әділдік пен арамдық т.б. Әрине, бұлай бөліну әр түрлі мәдениетте ортақ әмбебап концептілер құрап, тілде көрініс табады. Қазақ тіліндегі сияқты ағылшын тілінде де ақ пен қара атауынан жасалған фразалар бүкілдей қарама-қайшылықты білдіреді. Мысалы: ағылшын: «*black and white*» (сөзбе-сөз: ақ

пен қара) біріншіден, ақ-қара түстерді білдіреді, екіншіден істің дұрыс-бұрыстығы мағынасында.

Қызыл. Әрбір халықтың бір түс мағынасы туралы түсінігі әрқилы болуы мүмкін. Ағылшын халқы үшін қызыл түс – от пен қанның түсі. Ол қуаныштың, қызғаныштың, өмірге деген сүйіспеншіліктің, күш-жігердің белгісі. Ағылшындарда қызыл түс төңкерістің белгісі. 1948 жылы Франциядағы жұмысшылар қызыл тудың астында күрес жүргізгеннен бастап қызыл түспен төңкеріс өзара байланысқан. Ағылшын, қазақ тілдері құрамында қызыл сөзі бар фразаларды қарастырса, ағылшын: ағылшын: «red about the gills» (сөзбе-сөз: желбезегімен қызару) «жүзінен нұр төгілген», ағылшын: «red as a turkey sock» (сөзбе-сөз: күрке тауықтай қызыл) «қатты қызару» (ұяттан, ашудан), ағылшын: «a red face» (сөзбе-сөз: қызыл бет), «ұялғаннан қызару, ыңғайсыздану». Бұл фразалардағы «қызыл» сөзі адамның ішкі психологиялық өзгерісін білдіреді.

Шет елдің рухани байлығымен танысу, сол арқылы өз елінің салт-дәстүрін терең түсініп, оларды басқа тілдерде сөйлейтін халықтарға толыққанды жеткізуге талпыну – халқын сүйетін кез келген адамның міндеті. Әрине, туған халқыңның төл мәдениетін басқа ұлтқа осылайша жеткізу негізінен көркем шығарма арқылы, олардың басқа тілге аударылуы арқылы орындалатындығы дау туғызбаса керек. Барлығымызға белгілі, қазіргі кезде әлем әдебиетін қазақ тіліне аударумен қатар, қазақ әдеби шығармаларын да шет тілдерге аудару кеңінен жолға қойылып отыр. Себебі, аударма екі ел халықтары арасында мәдени, саяси және экономикалық байланыстар орнату мүмкіндігін туғызар көпір іспеттес.

Түстің әлеуметтік болуы мүмкін емес деген қағидаға келсек, әр халық өзінің түсінігіне, салт-дәстүріне байланысты түстерді түсінуі де өзгеше болып келеді. Әр халықтың бір түсті қабылдауы оның мәдениеті мен салт-дәстүрімен байланысты. Жеке адамның да, белгілі бір халықтың да өзін қоршаған табиғи түр-түстерімен реңдерге көзқарасы, оларды қабылдауы мен сезінуі әр түрлі. Өйткені табиғаттағы түрлі-түсті бояу реңдері адамдардың бәріне бірдей әсер етпейді.

Сыр сындарының мұнан басқа да қасиеттері бар. Оның бірі – «заттың сапалық сынын көрсететін сын есімдердің де белгілі бір жағдайда болмаса кез келген жердің бәрінде қолданыла бермейтіндігі. Бұлар анықтайтын сөздерді талғайды. Бұлар негізінен түр-түсті білдіретін сындарға тән қасиет» [1,7] Мысалы: «*тарғыл сиыр*» делінеді, бірақ сол сөз малдың басқа түліктерінен тек мысық түсімен ғана жұмсалады. Ал «*тарлан*» жылқыдан басқа мал түлігіне қолданылмайды. Сол сияқты «*сары ат, сары қой, сары ешкі*» деген тіркестерде біркелкі сары да емес, әртүрлі түсте болса да халық ұғымы сол малдардың түсін тани біледі. Мысалы: «сары атан» мен «сары атты» салыстырсақ, екеуінің сарылық түсі бірдей емес. Ағылшын тілінде де «yellow» (сары) сын есімі малдың түсін білдіру үшін де қолданылады. Мысалы: gold champagne standard (алтын шампань стандарт), chestnut (sorrel)

(қызғылт қоңыр, жылқыға байланысты кең тараған түстің бірі), a palomino horse (паломина жылқы), a buckskin horse (құла кер жылқы), a chestnut horse (жирен жылқы) [6]. Бірақ жылқы малын түсін түстеуде «сары» сөзі қолданылмайды. Осы сияқты «ақ» сын есімі де жылқыға қолданылмайды. Қазақ тілінде егер жылқының түсінің ақтығын білдіру қажет болса, «ақ боз» деп екі сынды қосып айтады. «Ақ» деп қара малға қатысты айта тұрсақ та, сол «ақ» деген сынды жылқының түсіне айтпай, етінің түріне қолданамыз. [4,77].

Осы ретте қазақ тіліндегі этнобасымдық пен этнорелеванттыққа ие түр-түс атауларының талдануына келгенде, А.Токтаубайдың ғылыми зерттеу мақаласының маңызын ерекше көрсетуге болады [5,15]. Ол: «Қазақта жылқы түстеріне байланысты сөздер өте көп. Қазір біздің картотекамызда жылқы реңіне қатысты 300-ге жуық сөздер бар» деп көрсете келіп, оларды орыс, француз, неміс тілдеріне аударудың мүмкін еместігі туралы айтқан шетел ғалымдарының пікірін келтіреді.

Түр-түстердің де қоғам өмірінде, дәстүрі мен әдет-ғұрпында, салты мен санасында, белгілі этностың, тіпті жеке адамдардың түсінігінде де үлкен маңызы бар. Түр-түске қатысты наным-сенімдер барлық халықтарда кездеседі. Және тіл біткеннің бәріне тән құбылыс. Сондықтан да олардың жалпылық, ортақтық, жеке тілге тән ерекшеліктері бар.

Түр-түске байланысты әр дәрежедегі, әр алуан, әр типтес сөз тіркестерінің пайда болуы, ең алдымен жеке адамдардың өзін қоршаған табиғи түрлі реңктерге көз қарасы, оларды сезінуі себеп болған. Өйткені табиғаттағы түрлі түс реңктері адамдардың барлықтарына бірдей әсер етпейді.

Осыдан келіп әрбір халық, этностық топ түстердің белгілі бір түрлеріне – белгілі бір ұғымдар мен түсініктерді балауға, оларға өзіндік мағына беруге тырысады. Сонымен әрбір этностық топтың, елдің-жұрттың, халықтың, өз дәстүріне сай түр-түс атауының өзіндік мән мағынасы айқындалып, әлеуметтік дәрежеге көтерілді.

Әрбір тілдің тұрақты тіркестерінде (әдеби және тарихи, салт-дәстүрі жағынан, діни-сенім, антропоним және топонимдерге байланысты), өзіндік мәдени-тарихи шарттары, басқа тілге баламасыз берілмейтін, аударылмайтын тіркестер болады. Баламасы жоқ, басқа елдің фактісіне, өзге елдің мәдениетінің орнын баса алмайтын, салт-дәстүріне сәйкес келмейтін, өзіндік ерекше мағынаға ие болатын тұрақты тіркестер бар. Бұл олардың ұлттық-мәдени ерекшелігі болады.

Қазақ тіліндегі түр-түс атауларының қолданылуы мен символдық мән-мағынасында көне түркі көшпенділердің көк тәңіріне қатысты діни дүниетанымына тән ерекшеліктер көрініс береді. Әрбір ұлттың өзіне тән дүниетанымы, мәдениеті мен салт-дәстүрімен танысу, ұқсастығы мен айырмашылығын білу тек тілдік тұрғыдан ғана емес, мәдени қарым-қатынас жасауда өте маңызды болып табылады.

Нәтижесінде қазақ және ағылшын тілдеріндегі түр-түстердің қалыптасуына ағылшын және қазақ ұлтының тарихи, рухани және материалдық мәдени дәстүрі себеп болған. Екі тілдегі түр-түстердің қалыптасуын қос тілдегі жинастырылған материалдардан берілген мысалдардан және ғалым зерттеушілердің тұжырымдары негізінде жан-жақты қарастырып, талдау арқылы анализ жасадық. Қорыта келгенде, ағылшын және қазақ тілдеріндегі түр-түстердің қалыптасуына ағылшын және қазақ ұлттарының тарихи, рухани және материалдық мәдени дәстүрлері негізі себеп болған деген тұжырым жасауға болады.

1. Мұсабаев Ғ. Қазақ тіліндегі сын есімнің шырайлары. – Алматы, 1951.
2. “The traditional Beliefs legends and Customs of the British and Americans” Hao peng, China Nan hai баспасы. Hai kou, 2004 ж.
3. Ә.Қайдар, «Түр-түстердің тілдегі көрінісі» - Алматы, Ана тілі, 1992ж.
4. Ислам А. «Ұлттық мәдениет контексіндегі дүниенің тілдік бейнесі». Филолог ғылымдары докторы ғылыми дәрежесін алу үшін дайындалған диссертация. Алматы, 2004ж
5. Тоқтаубай А. Тұлпарлар театры // Егемен Қазақстан. – 2003. – 27 тамыз. - №219-222.
6. <http://gingingray.wantlesspower.com/HorseColors.html>

Резюме

В данной статье рассмотрена проблема перевода цветоименований в европейских и азиатских языках.

Resume

This article is devoted to the translation of words connected with colour in English and Kazakh languages in European and Asian countries.

УДК 82’365:812.52.55

LINGUA-CULTURAL APPROACH IN FORMATION OF SPEAKING SKILLS IN FLT

Аға оқытушылар: Исмаилова О.А., Султанбекова С.С. Абай Атындағы ҚазҰПУ

Ioа_m@mail.ru., saule1979@list.ru

Annotation

The article discusses the importance and features of lingua-cultural approach in the formation of in English language teaching. Outlined the difficulties of their training and provides guidance and effective methods of teaching English. Currently, the study of language, as noted by many researchers, it is necessary to use a cultural approach. After plunging into the culture and traditions of the people studied language, people do not just feel great interest to the process of learning, but also the most fruitful assimilates academic material.

Key words: lingua cultural, a world language, mother tongue, communication.

Ключевые слова: лингво-культурный, мировой язык, родной язык, коммуникация.

Тірек сөздер: лингво-мәдени, әлемдік тіл, ана тілі, қарым-қатынас.

In the early 21st century, English in the world is in a state of delicate balance, or what physicists call “unstable equilibrium:” while the majority of the world’s English users are now to be found in countries where it is a foreign language, control over the norms of the language still rests with speakers for whom it is the first language. Beneke (1991) estimates that about 80 percent of verbal exchanges in which English is used as a second or foreign language do not involve any native speakers of English (also see Gnutzmann, 2000); thus Gradual concludes that «Native speakers may feel the language ‘belongs’ to them, but it will be those who speak English as a second or foreign language who will determine its world future”(1997, p. 10). This is, therefore, an interesting time for considering the increasing use of English in what Kachru (1992) has termed the Expanding Circle,¹ and to reflect on the consequences that the global spread of English is likely to have on the conceptualization, development, and teaching of English. Wherever English is referred to as the preferred option for communication among people from different first language backgrounds, the denomination *English* tends to get modified by the addition “English as an international language”, “English as a lingua franca”(, “English as a global language” (e.g., Crystal, 1997; Gnutzmann, 1999a), “English as a world language” (e.g., Mair,2003), “English as a medium of intercultural communication” (e.g., Meierkord,1996).[23] The term *International English* is sometimes used as shorthand for EIL, but is misleading in that it suggests that there is one clearly distinguishable, codified and unitary variety called *International English*, which is certainly not the case. The term *lingua franca* is usually taken to mean “any lingual medium of communication between people of different mother tongues, for whom it is a second language” (Samarin, 1987, p. 371). In this definition, then, a lingua franca has nonnative speakers, and this notion is carried over into definitions of English as a lingua franca (henceforth ELF), as in the following two examples:[ELF is] a “contact language” between persons who share neither common native tongue nor a common (national) culture, and for whom English is the chosen foreign language of communication(Firth, 1996, p. 240).ELF interactions are defined as interactions between members of two or more different linguacultures in English, for none of whom English is the mother tongue (House, 1999, p. 74).[24]

Formation of lingua cultural competence of students in Kazakhstan is of great importance with the development of cultural, economical and educational

connections between two countries. But strengthening the ties between countries can also course a problem of native culture collision with foreign cultures. The problem of conflicts between “own” and “foreign” cultures is connected with the problem of understanding and respecting the values of “foreign” culture, different life style, stereotypes and bias. However, despite the significant scientific interest and importance of the results of researches, the problem of the formation of lingua-cultural competence of non-native students has not got to date and paid proper scientific attention. The cultural errors are more suffering than linguistic ones and make negative impression (Tomalin, 1996). That is why it is very important to warn, explain, and prevent inadequate associations due to historical, socio linguistic peculiarities and uniqueness of national culture.

The research work presented aims to contribute to the methods of forming lingua cultural competence of students because cultural awareness is necessary for forming their skills of choosing adequate behavior strategies. The knowledge of cultural aspects gives the opportunity to develop interpersonal qualities and get rid of negative stereotypes (Hall, 1990). Lack of language knowledge, traditions and modern features of the Kazakh culture become a need to educate Turkish students who can feel free in dialogues between two cultures. It should be mentioned that a foreign language itself is not only system of linguistic knowledge, but also a knowledge system about the social norms, religious values, and a set of relations between people (Aaron, 2006). Accordingly, lingua cultural competence is one of the main components in the study of a foreign language.[25]

The main reasons for being formation of lingua cultural competence problematic are lack of understanding of generally accepted lingua-cultural competence as a complex of cultural and educational phenomenon that requires specially organized measures for its establishment; inadequate technology measurement and evaluation of the results of lingua-cultural competence of non-native students to the modern requirements; undeveloped methodological aspect of lingua-cultural competence formation of non-native students in terms of their language training.

English teaching and learning have the goal of focusing students so that they are able to use English for communication and as a tool for furthering their studies

In the process of teaching and learning, the four language skills (listening, speaking, reading, and writing) are simultaneously performed. Normally, learners in an EFL context do not use the language in authentic situations. They possess inability in communicating appropriately and correctly. This leads to learners’ lack of self-confidence and avoidance when communicating with native English speakers. In foreign language teaching and learning, ability to speak is the most essential skill since it is the basic for communication and it is the most difficult skill. Stammer when speaking English. This results from learners ‘lack of exposure to authentic English language environments that allow them to use English for communication and expression. Furthermore, learners are not exposed to the cultures of the native English speakers. Speaking is the most important and

essential skill. Reference stated that mastery of this skill illustrates that the speaker possesses precise knowledge of language. According to many teaching theorists, speaking skill can be developed through communicative activities which include an information gap, a jigsaw puzzle, games, problem-solving, and Role-playing. In addition,]supported this idea that the activities that can assist better speaking skills are free discussion and role-playing. Also, stated that the language activities are important factors in teaching language for communication. Activities help create interaction in the language classroom. Additionally, communicative activities can motivate the learners and establish good relationships between the teacher and the students as well as among the students thereby encouraging supportive environment for language learning. The state and conditions of language learning and teaching at SatriRachinuthit School, UdonThani, were unsatisfactory. According to the report of [7] it was found that their foreign language learning strand was 50.83%, which was at the average level and at the lowest among the other strands of the school. From the study of teaching theories in developing speaking skills using communicative activities and many related research studies, it was hypothesized that three communicative activities, discussion, problem-solving and role-playing, might help solve the problem.[26]

On the basis of this literature, as the researcher would study the impacts of these three communicative activities, discussion, problem-solving and role-playing up students' development of speaking skills and students' attitude towards teaching English speaking using the three communicative activities.

This study had three objectives, to study and compare English speaking skills using three communicative activities:[27]

- Discussion
 - Problem solving
 - Role-playing

Characteristics of the activities may have encouraged interaction among the students in the language classroom. This could afford opportunity for language practice. The teacher arranged for language functions such as asking for directions, ordering food and beverages, talking on the telephone, and making an appointment with doctors. These types of activities can afford students experience using the language for real communication. This idea was consistent with where they proposed that the learner should know the purpose of speaking, what to speak, with whom, and where to speak, and how to use appropriate language. In this study, the contents of the language through the three activities were carefully selected to suit the syllabus, the learners' age and language level, and to create challenges for the learners to gain experience. Teaching English speaking skills using the three communicative activities is a learning method focusing on the learner-centeredness. Students work in small groups divided by their language proficiency, i.e., high, medium, and low levels. Using this technique, students can have inopportunity to work together providing help to others while performing the activity. The atmosphere in working in-groups can lessen their fear in making

mistakes when speaking English. Students in the group can support others in the team needing help. They can express themselves successfully while working in groups. This can lead to self monitoring, more confidence in speaking, and enjoyment can encourage them to participate more in learning. The results of this study supported the effectiveness of these three communicative activities in developing English speaking skills. Reference conducted a study of development of English speaking skills using two communicative activities, Information-gap and Role playing. The results of the study revealed that the students' English speaking skills were significantly higher after using these interaction was effective in developing speaking English proficiency. Moreover, it can be seen from the current study that division into small groups (groups of four) promoted that students' confidence in producing the language as a result of their language proficiency. Students have been trained in using the language functions appropriately. Therefore they could successfully develop themselves using these three activities. In conducting a communicative activity, the context should be focused on meaning not the form. While the students are involved in an activity, there should be no teacher intervention. Students can practice using the language among their group members. Group of four are the most effective [28]. The students' attitude towards teaching English speaking skills using the three communicative activities was rated as good. This may result from having been provided adequate language functions in situations that occur in real communication leading to their confidence in speaking the language. They felt satisfied with their speaking English when using these three communicative activities. The process of teaching and learning helped creating enjoyment Teacher should construct a variation of English speaking activities which motivate the students to learn. Communicative activities such as discussion, problem solving , and role-playing can be effected used in the Language classroom in Thai context. Other important factors in using these activities are the order or sequence of these activities should be recognized.

In breaking the students into small groups, optimal group size is four individuals. This leads to better success and achievement in learning foreign languages. Teacher roles should be changed as a provider, an assistant, a consultant to increase effectiveness in the learning environment. Interaction in the language classroom can decrease students' anxiety in learning English speaking skills.[29]

Students should change the role from passive to active learners. The feelings of succession learning to speak English through the three activities establish their motivation to learn the language.

Language and culture are inextricably intertwined. At the very least, students should be given the insights which will enable them to acquire the necessary cultural knowledge for participating in the second culture setting. Both learners and teachers of a second language need to understand cultural differences, recognize openly that people in the world are not all the same beneath the skin.

Culture is one of the two main areas (the other being communication skill in second language education in which the greatest need and potential for improvement exist. The profession should remedy is record in transmitting cultural understanding. We should try to transmit the knowledge generated by anthropologist, sociologist, and other experts in the second culture to language teachers. As the teaching of culture, improves so will the image of language teaching.

These are just some of the problems that teachers with large classes face when teaching speaking activities in the classroom. These problems are not new nor are the solutions offered above. Teachers all over the world continue to face the same hurdles, but any teacher who has overcome these difficulties and now has a large class of energetic students talking and working in English in groups together will tell you it is worth all the trial and error and effort at the outset.

1. Celce-Murcia, M. 2001. *Teaching English as a Second or Foreign Language* (3rd ed). USA: Heinle&Heinle.
2. Chaney, A.L., and T.L. Burk. 1998. *Teaching Oral Communication in Grades K-Boston*: Allyn&Bacon.
3. Baruah, T.C. 1991. *The English Teacher's Handbook*. Delhi: Sterling Publishing House.
4. Brown, G. and G. Yule. 1983. *Teaching the Spoken Language*. Cambridge: Cambridge University Press.
5. Harmer, J. 1984. *The Practice of English Language Teaching*. London: Longman.
6. McDonough, J. and C. Shaw. 2003. *Materials and Methods in ELT: a teacher's guide*. Malden, MA; Oxford: Blackwell.
7. Nunan, D., 2003. *Practical English Language Teaching*. NY: McGraw-Hill.
8. Staab, C. 1992. *Oral language for today's classroom*. Markham, ON: Pippin Publishing
9. A process for the integration of language and culture. In T. V. Higgs (Ed.), *Teaching for proficiency: The organizing principle*. ACTFL Foreign Language Education Series (pp. 139-177). Lincolnwood, IL: National Textbook Company.
10. Damen, L. (1987). *Culture learning: The fifth dimension in the language classroom*. Reading, MA: Addison-Wesley.

Резюме

В статье рассматривается значение и особенности лингво-культурного подхода в формировании устной речи в преподавании английского языка. Изложены трудности их обучения и даются рекомендации и эффективные способы преподавания английского языка. В настоящее время при изучении языка, как отмечают многочисленные исследователи, необходимо использовать культурологический подход. Ведь, погружаясь в культуру и традиции народа изучаемого языка, человек не просто испытывает огромный интерес к самому процессу обучения, но и наиболее плодотворно усваивает учебный материал.

Түйін сөз

Бұл мақалада шетел тілін оқытудың әр түрлі әдістемесі және оның күрделі түрлері қарастырылады. Көптеген ғалымдардың зерттеу жұмыстары қарастырылған. Сонымен

қатар мақалада ағылшын тілін үйретуде кездесетін қиындықтарды шешу жолдары мен ұтымды әдістер ұсынылған.

УДК:378.016:811.411.21.

ҚАЗАҚСТАН МЕН АРАБ ЕЛДЕРІ АРАСЫНДАҒЫ ӘДЕБИ БАЙЛАНЫСТАР

Оразова Р.К. *Шығыс тілдері кафедрасының аға оқытушысы Абай атындағы ҚазҰПУ, Алматы, e-mail: r-orazova@mail.ru*

Аңдатпа

Қазақ әдебиетінің қалыптасу, даму жолы мен өркендеуі түркілік дүниетанымның негізінде өріліп, өзіндік сипатқа ие болғанымен, дара дамыған ерекше дүние емес, ол бүкіл әлемдік әдебиетпен үндестікте, байланыста қалыптасқан. Қазақ әдебиетінің өсу, кемелдену жолында шығыс әдебиетінің әсері мен алар рөлі, маңызы мен мәні ерекше болғаны мәлім. Әсіресе, орта ғасырда қазақ жеріне ислам дінімен қабат келген араб мәдениеті мен әдебиеті біздің бүгінгі ұлттық әдебиетіміздің өсіп-өркендеуіне, көркемдік көкжиегінің кеңеюіне ықпалы зор болды деп айтуға толық негіз бар. Қазақ-араб әдеби байланыстарының тамыры өте тереңде жатыр.

Тірек сөздер: араб мәдениеті, жаңа реализм, экзистенциализм, роман дәуірі.

Ключевые слова: арабская культура, новый реализм, эпоха романов, экзистенциализм.

Key words: Arabic culture, anew realism, the age of novels, existentialism.

Әр халықтың өз дүниетанымындағы тілдік-көркемдік өрнектерді жасаудың негізі ұлттық дәстүрінде жатады. «Ал тіл – адамдардың бір-бірімен қатынас жасайтын құралы ғана емес, сонымен қатар, эстетикалық құрал, көркем дүние құралы» [1,3-б].

Араб әдебиеті – адамзат тарихындағы ең көне рухани қазыналардың бірі. Ол дүние жүзіндегі ең ықпалды діни ағымдардан саналатын исламмен тамырлас болып, өмірге қатарлас келген. Сондықтан оның адам санасына тигізетін игі ықпалын Құран сүрелері мен аяттарының уағыздарымен бір тұрғыдан бағалауға болады. Демек, араб әдебиеті мен өзге халықтар әдебиеттері арасындағы байланысты жалпы адамзат әлеміндегі руханият қазыналарынан арна тартатын игіліктің бір нәрлі көзі деп қарастыруға хақылымыз.

Рухани байланыстың нақты көріністерінің бірі, әрі негізгісі - әдеби байланыс. Бай қазақ әдебиеті шығыстық көркемсөз өнеріндегі жақсылық нышанның қай-қайсысын да жатсынбаған, бойына сіңіре білген. Мұның өзі қазақ әдебиетінің әлемдік өркениетке құлаш ұруының, әлемдік әдебиетпен сусындауының және өзгелерге танылуының көрінісі ретінде бағаланады. Қазақ және араб әдеби байланысын зерделеу ұлттық сөз өнеріміздің көне дәуірлерден бүгінге дейін үзілмей, жалғасып келе жатқан қазақ-араб мәдени

қарым-қатынасы дәстүрінің ғылыми-теориялық тұрғыда кеңеюіне, өркендеуіне жол ашады. Бұл жайында академик С.Қасқабасов «Қазақтардың көрші елдермен және таяу, Орта, Қиыр Шығыс елдерімен тарихи-мәдени байланысының бастауы көне ғасырларға кетеді. Сондықтан да, «Панчатантра», «Қалила мен Димна», «Тоты-наме», «Мың бір түн» және көптеген ғашықтық дастандары секілді жинақтардағы әр түрлі әңгімелер мен тәмсілдер қазақ ауылдарында айтылып жүрді», - деп атап көрсетеді [2,244-б]. Қазақ мәдениетінің кейінгі дамуына, ғылымы мен білімінің өркендеуіне араб тілі мен мәдениетінің қосқан үлесі едәуір. Араб мәдениетімен бірге келген араб жазуы, араб тілі мен ислам діні, сол арқылы енген араб классикалық әдебиеті үлгілерінің ауызша таралуы – қазақ әдебиетінің дамуына ықпал етті. Егер исламға дейінгі дәуірде бәдәуи поэзиясы тұтастай алғандағы классикалық араб тілі мен әдебиетінің қайнар көзі саналса, ХІХ- ғасырда Египет пен Сирияда туып қалыптасқан ағартушылық әдебиет бүгінгі күні жиырма екі араб елі мен одан тыс территорияларда өмір сүріп отырған «қазіргі араб әдебиеті» аталатын біртұтас, көп салалы құбылыстың өмірге келіп, өркендеуі мен дамуында жетекші әрі шешуші рөл атқарды. Сондықтан араб әдебиетінің жаңа кезеңін оқып-зерттеу ең алдымен Египет пен Сирия әдебиетімен танысудан басталады.

Араб әдебиетінің жаңа дәуірі ХІХ-ғасырдан басталса, оның отаны араб шығысында сол кезеңде саяси, экономикалық және мәдени салаларда бсқалармен салыстырғанда неғұрлым дамыған елдер деп саналған Египет пен Сирия республикалары болды. Египет пен Сирияда аталған дәуірде тек осы екі елдің өзі ғана емес, кейіннен бүкіл араб әдебиеті мен мәдениетінің, ғылымы мен өнерінің дамуына шешуші ықпал еткен «ан-наһда» (қайта өрлеу) қозғалысы жүрді. Ол араб ұлтының тарихында өзінің даму бағыты мен жолын нақтылаумен, ұлттық мәдениетті жандандырып, жоғарылату идеясымен сипатталады.

ХІХ-ғасыр араб халқының тарихында орта ғасырлар мен одан кейінгі дәуірді бүгінгі, жаңа заманмен байланыстыруда үлкен міндет жүгін арқалаған тарихи кезең ретінде ерекше мән мен мазмұнға ие боды. Осы ерекшелік шығыстану саласындағы ғылыми әдебиетте үнемі өз бағасын ала алған жоқ, ал біздің елімізде бүгінгі күнге дейін мемлекеттік тілде бұл дәуірдің өзі және әдебиеті жайлы арнайы ғылыми-зерттеу еңбектері немесе оқулықтар мен оқу құралдары жоқтың қасы деуге болады.

ХІХ-ғасырдағы Египет әдебиеті сексенінші жылдарға дейін негізінен ағартушылық қозғалыспен тығыз байланысты болғандықтан, халыққа айтарлықтай көркем туындылар берген жоқ, жекелеген авторлардың шығармалары қазірдің өзінде ұмытылып қалды, және олар бүгінгі күн тұрғысынан алғанда тек сол кезеңнің тарихи дерегі болып қана саналады. Ғылым мен мәдени даму туралы сөз еткенде Египет қоғамында ғылымды дамытуға ерекше көңіл бөлінгенін, ал Сирия тіл мен әдебиет саласында өнімді еңбек еткеніне назар аудару қажет.

XIX-ғасырдың екінші жартысында әл-Барудидің шығармашылығындағы араб классикалық дәстүрінің жандануы ең алдымен поэзияның тақырыптық жағынан күшеюіне ықпал етті. Осылайша, әл-Барудидің шығармашылығынан қазіргі араб поэзиясының жаңаша дамуы басталды. Жаңа классикалық поэзия өкілдерінің басты қарсыластарының бірі – Аббас Махмуд ал-Аккадтың өзі (1889-1964) XIX-ғасырда египет поэзиясын дамытуға әл-Барудидің қосқан үлесін жоғары бағалап: қазіргі египет әдебиеті үшін оның істегенін басқа ешкімнің қолынан келген жоқ, ол поэзияның әлсіреп, тым құлдырап кеткен тіліне қуат беріп, тазалық пен шынайылықты дарытты деп жазады [3, 181б].

Екінші дүниежүзілік соғыстан кейін Шығыста ұлт-азаттық қозғалыстар үлкен қарқынмен жүріп өтеді. Шығыс елдері өз тәуелсіздігін алғаннан кейін туған негізгі сұрақтар бүкіл қоғаммен бірге әдебиеттің де өзгеруін талап етеді. Жаңа прогресшіл шығыс әдебиетіндегі тығыз қарым-қатынастар Батыстан Шығысқа қана емес, Шығыстан Батысқа да қарқынды жүрген. Шығыс халықтарының мәдени мұрасы мен жаңа шығармалары кең оқырман аудиториясына ие болды.

Мысыр жазушылары Нагиб Махфуз, Закарийа Тамер, Дрис Шрайби, М.Фераун және тағы басқалары жаңа өмірдің негативті жақтарын аша отырып, адамның өзгерген қоғамдағы мағынасына көп көңіл бөледі. 1952-жылғы революция Египеттің әдебиеті үшін жаңа өзгерісті кезеңі болып келді. Бұл кезең күрделі тарихи процесстермен бірте-бірте жетілді. 1952-жылы күзде жас жазушылар тобы египеттік баспада жаңа араб әдебиетінің классиктеріне (Таха Хусейн, ал-Аккад т.б.) қарсы қырғын қақпайласуды бастайды. Олар классиктерді идеясыздық және антидемократиялық идеялары үшін айыптаған еді. Кейбір жас сыншылар 20-30 жылдардағы әдебиетті романтикалық деп атаған. Олардың айтуы бойынша, нағыз реалистік әдебиеттің басталуы тек қазір ғана болды. Осылайша, «жаңа реализм» мектебі пайда болды. Ол барлық прогрессивті Египет жазушыларын біріктірген еді. Олардың көзқарастары қаттылықпен және жүйелілікпен ерекшеленген. Олар революцияны, республиканы, мемлекеттегі әлеуметтік өзгерістерді қошаметтейді, әрі Египеттің жаппай ұлттық азаттық күрестеріне қатысады. Бұл мектептің әлеуметтік құрамы өзге еді. Мысалы, «египеттік модернистердің» негізгі өкілдері аристократия және ұлттық буржуазиядан болса, енді әдебиетке, жұмысшылар, феллахтар т.б. келеді. Олардың айтуынша, оларға Горький шығармашылығы үлкен ықпал еткен еді. Бірте-бірте мектеп жаңа есімдермен толыға бастайды. Сол кездегі экзистенциализм ықпалы маңызды болып, жанданған пікір-сайыстар туғызды. Египеттегі осы оқудың теоретигі – Абд ар-Рахман әл-Бәдәуи саналады. Ол экзистенциализм мен сопылық ілімдерін байланыстырып, XIX-ғасырдың басындағы араб ағартушыларының ұсынған гуманизм тұжырымдамасын дамытады, араб сыншыларының айтуынша экзистенциализм әдебиеттегі романтикалық бағытқа ықпал көрсетті. Осылайша, Амин Йусуф Ғураб, Ибраһим әл-

Уарданидің шығармашылығында махаббат тақырыбы қоғамдық мәселелерден тыс, барлық дау-дамайлар субъективті әсерленушіліктердің әлеміне апарылып, адамның шарасыз жалғыздығы сипатталады.

Әлем әдебиеттері үшін жиырмасыншы ғасыр іс жүзінде «роман дәуірі» болып табылады. Роман жанры араб әдебиетіне еуропа әдебиетінен еніп, өзінің тамырларын тереңге жайды. Оған 1988 жылы египеттік романистиканың патриархы болып саналатын Нагиб Махфуздың әдебиет саласында еткен еңбегі үшін алған Нобель сыйлығы дәлел болады. Махфуз алғашқы болып, египет әдебиетіне халық түсінігін әлеуметтік организм ретінде енгізіп, тарих қозғалысындағы халықтың ролін жаңаша бағалайды. «Қазіргі араб әдебиеті» деп аталатын әдеби үрдістің көшбасшысы ретінде заңды түрде Египет және Сирия (Ливан, Палестина, Иордания) әдебиеті саналады. Бүгінгі күні жиырма екі араб мемлекетінің территориясында өмір сүріп, дамып отырған әдебиеттің қалыптасуына, өркендеуіне негізінен Египет және Сирия Араб Республикаларының әдебиеті айтарлықтай ықпал етті. Аталған екі елдің әдебиеті қазірге дейін осы әдеби үрдісті бастап келеді. Бұл ең алдымен Египет пен Сирияның XIX-ғасырдың басынан Еуропамен жақын, әрі тығыз қарым-қатынаста болуынан туған ерекшелік.

30-шы жылдардың соңынан бастап египет прозасының дамуының жаңа кезеңі байқалады. Қазіргі кездегі әлеуметтік романның проблематикасы египет прозасына тарихи роман арқылы енді. Ол роман жанрын жасаушы Нагиб Махфуздың алғашқы кітаптарында көрініс табады. Махфузға дейінгі египеттік «жоғарғы» проза суреттеудің жаңа жүйесі мен стилистикалық әдістерін жасай отырып, негізінен еуропалық әдебиет тәжірибесін пайдаланды, ал ортағасырлық араб дәстүрінен классикалық поэзия мен прозаның стилистикалық және поэтикалық әдістерін (Құраннан цитаталар, хадистер, риторикалық фигуралар, астарлы теңеулер т.б.) қолдануын жалғастырады, бірақ «төменгі» халық әдебиетінің дәстүріне мүлде үңілмейді. Махфуз алғашқы болып египет әдебиетіне халық түсінігін әлеуметтік организм ретінде енгізіп, тарих қозғалысындағы халықтың ролін жаңаша бағалайды. Махфуздың египет әдебиетінің дамуына үлкен серпіліс берген бірден-бір еңбегі - «Біздің көшенің балалары» шығармасы.

Араб әлеміндегі Нобель сыйлығының ең алғашқы лауреаты, қазіргі заманғы араб әдебиетінің көрнекті өкілі – Нагиб Махфуз тек Египет қана емес, бүкіл араб әдебиетінің дамуына ауқымды үлес қосты. Ол араб әдебиетіндегі роман жанрының эстетикалық негізін қалау үшін көп күш жұмсады. Оның еңбектері француз әдебиетіндегі О.Бальзак пен Эмиль Золяның дәрежесімен теңбе-тең тұра алады.

Әлемдік әдебиеттану ғылымын өркендетуде салыстырмалы әдебиеттанудың өзіндік ролі мен маңызы бар. Әдеби байланыстың дамуы мен таралу идеясы ұлттардың бірін-бірі түсіну үшін, ұлтаралық қарым-қатынастың орнығуы үшін ерекше мәнді. Қазақ-араб әдеби байланысының басталуы мәңгілік махаббат тақырыбын жырлаған поэтикалық шығармалардың назирашылдық

бағытымен тікелей байланысты. Орта ғасырдағы араб мәдениетінің қазақ даласына келуімен бірге ұлттық әдебиетте, өнерде, білімде жаңаша бағыт пайда болды. Бұл, ең алдымен, ислам дінімен астасып жататын, орта ғасырдағы ғылым мен білімді, дүниені танудың мұсылмандық жолын ұсынған бағыт еді. Сонымен бірге, классикалық араб әдебиетінің үлгілері қазақ әдебиетіне ауызша және жазбаша түрде ене бастады. Қазақ-араб әдебиетінің байланысы екі әдебиеттің де көркемдік-идеялық жағынан баюына ықпал етті.

Қазақ және араб халықтарының тілдік-көркемдік өрнектерінің түп негізінде олардың ұлттық әдеби-тілдік дәстүрлеріндегі ортақтық, яғни астарлы сөздің байыбына терең мән беріп, сөздің құдіретін ұғынған, нақышын келтіріп сөз саптауды этникалық мәдениеттерінің құрамдас бөлігі ретінде дамытқан шешендік өнер жатады.

Ортағасырларда туған прозалық шығармалар қатарына әлем әдебиетінің классикасына айналған «Мың бір түн» атты әңгіме, ертегі, новеллалардан тұратын жинақ кіреді. «Мың бір түн» - араб, үнді, парсы халықтарының әр ғасырда туған ертегілерінің жиынтығы. Дегенмен, батыс ориенталистерінің бірі Сильвестер де саяси араб филологиясының өзекті мәселелеріне арналған зерттеулерінде «Мың бір түнді» белгілі бір автор жазған деген ой айта отырып, ертегілерде кездесетін парсы, үнді элементтерін жоққа шығаруға тырысса, Барье де Мейнар керісінше жинақ ертегілеріне негіз болған деп парсы, үнді тілдерінен араб тіліне аударылған ертегілер мен тарихи жылнамаларды атаған. Неміс шығыстанушысы Август Мюллер «Мың бір түнді» Бағдадта және Мысырда туған ертегілер деп екіге бөліп қараған [4, 876].

«Мың бір түн» ертегілерінің бірқатарының оқиғасы Мысыр жерінде өтеді.

Араб ауыз әдебиетінің күні бүгінге дейін өмір сүріп, ғасырдан ғасырға шеру тартып келе жатқан күрделі де келелі салалардың бірі – халық риуайаттары, қисса, аңыз, әңгімелері. Бұлардың бірқатары қазақ фольклорындағы секілді халықтың Отанды сүйу, басқыншы жаудан ел қорғау идеясынан туған. Ал осы аңыздарды елге жеткізген жыршыларды маддаhtar (мақтаушылар) деп атаған. Солардың қатарына қызықты, бүкіл Шығыс елдеріне кең тараған рауайат Отырар өңірінің ұланы Сұлтан аз-Заһир Бейбарыс туралы. Оның есімі қазақ арасында ертеден таныс. Бір кездері тұтқынға түсіп, Мысыр сұлтанына сатылған бала Бейбарыс есейгенде сұлтан болып, машриқ елдерін жаулап, Мысырға ұмтылған монғолдардың тас-талқанын шығарады, әскер ішінде темірдей тәртіп орнатады. Ол билеген тұста ел экономикасы гүлденеді. Ол талантты әскербасы болып, крест жорықшыларын талқандайды. Көп ұзамай-ақ, оның есімі де халифа Харон ар-Рашид секілді аңызға айналады. Араб халқы шығарған Бейбарыс жайлы әңгімелер, аңыздар, қиссалар бірнеше ғасырлардың жемісі. И.М.Фильштинский Бейбарыс жайлы халық романдарының бірінші тарихшы ибн Йиас (XVI-ғ) еңбектерінде аталғанын айтады [5,47]. Ол Бейбарыс жайлы

деректерді өзіне дейін өмір сүрген жылнамашы, тарихшы, биографтар аз-Захир, әл-Макризи, ибн Тагрибердилер қалдырған мағлұматтардан алған. Ағылшын шығыстанушысы Лэн осы ғасырға дейін халық аузынан түспей жүрген ең үлкен хикаяның да осы Бейбарыс туралы екенін айтқан. Сондай-ақ, Египеттің осы заманғы тамаша ғалымы, жазушысы Таха Хусеин де өзінің «Күндер» деп аталатын мемуарында бала кезінде өзінің көп естіген риуайаты осы Бейбарыс батыр туралы еді деп еске алады. Бейбарыс заманында өмір сүрген тарихшы Вильгельм Трипольский де оған: «Бейбарыс жауынгер ретінде Юлий Цезарьмен терезесі тең тұра алады» деген [5,90б].

XX-ғасырдағы қазақ-араб әдеби байланысын зерттеу барысында екі елдің әдеби қарым-қатынасы тамырының тереңде жатқандығы ғылыми тұрғыда пайымдалды. Қазақ халқының мұсылман әлемімен байланысу нысандары жан-жақты әрі әртүрлі. Атап айтқанда, екі ел ғалымдары мен қаламгерлерінің мәдени қарым-қатынасы, діні бір, тағдырлас елдердің таңдамалы шығармаларының Қазақстанда да, араб елдерінде де тәржімеленіп, өзара ықпалдастықта өркендеп дамуына үлкен үлес қосты. Араб халқының дүние жүзіне тараған «Мың бір түн», «Ләйлі-Мәжнүн», «Қалила мен Димна» т.б. әдеби жәдігерлерінің сарындарының қазақ әдебиетіне де еніп, оның даму процесіндегі көкжиегін кеңейтуге ықпал етті және қисса, мысал жанрларының қалыптасуына негіз болды.

XX-ғасырдағы қазақ қаламгерлерінің шығармашылығын араб әдебиетімен салыстыра зерделей отырып, аталған әдеби ескерткіштердің қазақ халқының рухани өміріне әсер етуі ұлттық мәдениетіміз бен әдебиетімізде қалыптасқан бай тәжірибе мен дәстүрге де байланысты екені пайымдалды. Оны «Мың бір түн», «Қалила мен Димна» жинақтарындағы әңгімелер мен мысалдардың қазақ ауыз әдебиетінде көрініс беруінен, сол классикалық үлгілердің сюжетіне құрылған ертегі, мысалдардан көруге болады. Көне араб жәдігерлері ерте замандарда – ақ қазақ фольклорына енгендіктен, онымен біте қайнасып, мазмұны мен мәні, идеясы мен рухы жағынан үйлесіп ажырамастай болып кеткен. XX-ғасыр басында қазақ ақындарының Ислам дінінің кең таралған уақытында дүниеге келген араб жырлары мен «Мың бір түнге», «Қалила мен Димнаға» жаппай ден қоюынан да байқауға болады. Мұндай құбылыстың ерекше қарқын алуының әр түрлі себебі болды. Ең алдымен, халықтардың рухани болмысқа көзқарасы мен дүниетаным түсінігінің ортақтығы көркем әдеби байланыстардың негізі болған. Имандылықты мұрат тұтатын халық әралуан көркем образдар арқылы болашақ ұрпақты дұрыс тәрбиелеуге ұмтылыс жасайды.

Қазақ-араб әдеби байланысының негізін құрайтын тақырып – имандылық. Машһүр Жүсіп Көпеев пен Шәкәрім Құдайбердіұлы шығармаларының рухани үндестігі олардың негізгі идеяларының исламның қасиетті кітабы Құран Кәріммен астасып, астарласып жатуымен байланысты. Абай ойшылдығын үлгі тұтқан Шәкәрімнің жас кезінен бастап-ақ, араб әдебиетіндегі рубай, бәйіт, ғазал жанрларының нәрінен сусындап, оларды өз

туындыларына арқау етеді және Ислам дініне қатысты «нәпсі» мотиві ақын шығармаларынан үлкен орын алады. Олар араб әдебиетіндегі имандылыққа үндеу идеясын; рухани дүниеге деген көзқарасты, Алланың қасиеттерін халық арасына насихаттауға көп көңіл бөлген. XX-ғасыр басындағы осындай ақындар шығармаларының негізгі лейтмотиві қазақ халқына имандылық жолын таныту деп түсінсек, түптеп келгенде, мұның өзі Құран Кәрім мен Мұхаммед пайғамбардың қасиетті хадистерінің негізінде шыққанын, сондағы нығыметтік мәні бар мәселелерді зерделеп, пайымдағанын, қазақ халқының таным-түсінігіне сәйкес келетіндей етіп түсіндіргенін, қазақ ұғымына тән эпикалық сипатқа көшіріп бере алғанын ешкім де жоққа шығара алмайды. Демек, бұл кезеңдегі ақындардың ақиқат жолындағы таным-түсініктерінің негізінде жатқан ортақ тағылымды екі әдебиет арасындағы сабақтастық, байланыс деп түсінеміз.

Машһур Жүсіп Көпеев, Шәкәрім Құдайбердіұлы, молда Мұса, Сабит Дөнентаев, Бекет Өтетілеуов, Ахмет Байтұрсынұлы сияқты қазақ ағартушы демократтарының шығармаларындағы негізгі қазақ-араб байланысын көрсететін фактордың бірі – мысал жанрының негізі араб әдебиетіндегі классикалық үлгілермен тығыз байланысты. Ортақ образдар, ортақ сарындар, ортақ тақырыптар – қазақ және араб әдебиеті байланысының негізгі бір бөлігін құрайды. Қазақ ақындарының араб әдебиетін терең білгені, жақсы меңгергені анық, өйткені сол кезеңдегі саяси-мәдени жағдайларға байланысты аталған ақын-жазушылардың барлығы негізгі білімді орысша емес, арабша алып, араб мәдениетінің қайнар бұлағынан нәр алған.

Қазақ және араб әдебиеті байланыстарының негізгі көздерінің бірі, қайнар бұлағы – көркем аудармалар. Қазақ әдебиетіндегі аударма жасаудың өзіндік тарихы мен ерекшелігі бар. Алғашқы жарияланған аудармаларды зерделей қарағанда, тәржіманың түпнұсқадағы стильдік ерекшеліктерді сақтауға тырысқанын байқадық. Аударылған ертегілер, көбінесе, адамдардың дүниетанымы мен мінез-құлқын, тыныс-тіршілігін, олардың қоршаған ортамен және жануарлар әлемімен қарым-қатынасын көрсетуге бағытталады. Қазақ пен араб халқының әдет-ғұрпы мен тұрмыс-тіршілігінің, өмір сүрген ортасының, табиғатының айырмашылығына қарамастан, екі елдің қоғамдық даму жағдайында және олардың әдебиеттеріндегі кейіпкерлердің образын сомдауда ортақ ұқсастықтар мол. Сонымен, қазақ-араб әдебиеттері арасындағы тікелей байланыс анықталып, екі әдебиет арасындағы өзара ықпалдастық нақты шығармалардағы деректер арқылы дәлелденді.

Қазақ салыстырмалы әдебиеттану ғылымының алдында әлі де көптеген келелі жұмыстар тұр. Қазақ әдебиетіне араб әдебиетінің тигізген әсерімен қоса, қазақ әдебиетінің де араб әдебиетіне тигізген әсері де мол. Бірақ, қазақша шығармалар орыс тілі арқылы аударылған.

Шығыстану ғылымындағы «қазіргі араб әдебиеті» ұғымы академик И.Ю.Крачковский есімімен тығыз байланысты. Оның ғылыми мұрасы кеңестік дәуірдегі және қазіргі уақытта ТМД елдері шығыстанушы

ғалымдары үшін бұл саладағы жетекші, әрі басты зерттеулер болып саналады. Ғалымның араб әдебиетінің даму кезеңдерін топтастыру үшін жасаған классификациясы шығыстанушы ғалымдар басшылыққа алатын бірден-бір негізгі классификация болып отыр. Академик ғалым араб әдебиетінің жаңа дәуірі басталғанын нақты атап, оның ғылыми бағасын берудің мезгілі жеткенін көрсетті. И.Ю.Крачковскийдің еңбектерін Араб Шығысының өзінде жаңа дәуір әдебиетін зерттеу, зерделеудің бұл кезеңде әлі негізі қалана қоймағандықтан, жалпы араб әдебиетінің тарихындағы үлкен бетбұрыс болды деп бағалау дұрыс.

Араб әдебиетінің жаңа кезеңін зерттеу саласында академик И.Ю.Крачковскийдің жетекшілігімен кеңестік және қазіргі заманғы шығыстанушы ғалымдар Е.Э.Бертельс, А.Е.Крымский, А.А.Долинина, В.Н.Кирпиченко, В.Н.Прожогина және т.б. бұрынғы одақтас республикалар мен қазіргі ТМД елдерінің сандаған ғалым-зерттеушілері тарапынан зор еңбек атқарылды және зерттеу еңбектері әлі де жалғасуда.

- 1.М..Салқынбаев. Қазақ-араб әдеби байланыстары. Астана. 2009ж.
- 2.С.Қасқабасов. Истоки духовной культуры. Изб.исследования.Т.1.Астана. 2000г.
- 3.Ш.С.Қалиева. XIX-ғасырдағы араб әдебиеті.Алматы. 2006ж.
- 4.Э.Ж. Қансейітова. Араб әдебиетінен лекциялар курсы. Алматы. 2011ж.
- 5.И.М.Фильштинский. История арабской литературы. М.1985г.

Резюме

В статье рассматривается вопрос казахско-арабских литературных связей в течение многих веков и ее роль в развитии литературы казахского народа. У истоков становления и формирования казахской литературы, как самостоятельной дисциплины стоит тюркское мировоззрение –плеяда замечательных ученых-энтузиастов, представителей ориенталистической науки всех крупных государств мира. Особую роль в развитии казахской литературы занимает восточная литература, особенно влияние средневековой арабской литературы и культуры, вошедшая вместе с исламом в казахскую степь, оставило свою отпечатку в современной национальной литературе. Корни казахско-арабской литературной связи уходят в глубь истории.

Resume

The article discusses the Kazakh and Arabic literary relations during the centuries and their role in the development of literature of the Kazakh people.

УДК 811.581`342

ҚЫТАЙ ЖАЗУЫН ҮЙРЕНУДЕ КЕЗДЕСЕТІН МӘСЕЛЕЛЕР ЖӘНЕ ШЕШУ ЖОЛЫ

Алмабекова А.М. аға оқытушы шығыс тілдері кафедрасы, Абай атындағы Қаз ҰПУ

Аңдатпа

Қазіргі таңда заман ағымына қарай қытай тілін оқып үйренуге көп көңіл бөлінген. Заманауи жазу түрлерінің ішінде қытай жазуы ерекше болып табылады. Өзінің графикалық пішіні,сонымен қатар, лингвистикалық бірліктерінің белгілену

принциптеріменен басқа да жазулардың ішінде ерекше көзге түсетін қытай жазуы қытай мәдениетіне ғана тән. Қытай иероглиф жазуын тарихи, теориялық және тәжірибелік жағынан оқып үйрену қытай мәдениетіне тікелей әсер ететін факторлардың бірі. Қытай жазуы арқылы тілді танып, қолдана алуға жеткізеді. Қытай тіліндегі шығармаларды оқи білу, қытай жазуын сауатты қолдана білу, ол қытай тілін үйренушілердің тілін дамытып, жетік меңгеруге көмектеседі. Бұл мақалада қытай иероглифтерін жазуда үйренушілерде кездесетін қателіктерге талдау жасаған. Сондай ақ, қытай тілін үйренушілерден иероглифті жазу барысында кездесетін мәселелер жайлы анкета алып, іс жүзінде зерттелуін көрсетіп кеткен, қытай жазуында туындайтын қателіктердің себептерін ашқан. Үйрету мен үйренуші жақтарынан ашып көрсеткен. Сонымен қатар оларды шешу жолдарын айқындаған, иероглифтерді үйретуде сатылай үйрету әдіспен оқыту, заманауи интерактивті технологияларды қолдану арқылы шешуін көрсетіп өткен.

Тірек сөздер: қытай жазуы, қазіргі қытай тілін оқыту әдістемесі

Ключевые слова: китайская письменность, обучение китайскому языку

Key words : foreign Chinese teaching, non chinese characters culture circle, learning Chinese characters in the begining stage

对外汉字教学的现状及问题分析

摘要本文从对外汉字的理论基础、教学时机、教材及教学对象等几方面出发，对其中存在的一些问题进行探讨，以求对对外汉字教学的现状做出相应的分析。

关键词：对外汉字教学非汉字文化圈汉字学习

对外汉字教学现状及存在的问题

(1) 语文并进还是语文分进的问题，即汉字课与综合课程的分合问题。有学者认为应该重视汉字知识的系统性和完整性，从而把汉字课完全独立出来，根据汉字自身的规律编写教学内容和实施教学。也有学者认为应使汉字课服务于综合主干课，以综合课字词为教学材料展开汉字课教学。相对应的，此种分歧也体现在教学实践上。特别是在教学设计上，语和文的分合问题也是由来已久，一直有争议。现阶段，对外汉语教学界十分重视教学模式的研究，正争取逐步完善汉语课程的设置，同时，也在寻求教学模式的创新。在具体的课程设置上，不同大学的汉语教学和培训部门也各不相同。针对零起点汉语留学生的课程设置大致分为两种：一种是传统的综合+单项技能训练的教學模式，一般包括三门基本课，即综合课+口语课+听力课的课程设置方式，现在国内大部分汉语教学机构所采用的都是这种模式，例如笔者所提供的云南大学留学生院；另一种则是创新的文+语+汉字的模式，其特点是

将汉字单独成课，即读写+听说+写字的课程设置方式。国内也有一部分学校采取此种模式，例如复旦大学国际文化交流学院，前一种课程设置形式上，留学生往往只能在综合课程中零散的汉字知识，并且这在很大程度上取决于授课汉语教师个人的教学计划与内容。可以说是这种模式很有可能会造成留学生汉字知识学习的不充分甚至是空白。而针对零起点汉语留学生主观和客观上的学习需求，第二种课程设置应该更适用于零起点留学生(1,39-45)。但是要大范围，大规模改变大部分教学机构的课程设置并非易事，也不太切合实际。

(2) 汉字基础知识教学的时机问题。现阶段，随着对外汉语教学的不断发展，对于汉字课开不开的问题争议已经不大，但是对于汉字课何时开的问题还依然存在一些不同意见。一些学者认为应该在学生已经掌握一定数量的汉字后，即在初级的第二阶段或者中级阶段再来系统地讲解汉字知识，因为这个阶段的学生对汉语和汉字已经有了基本了解，所以这时进行教学无论是从汉字文化教学的角度还是从汉字自身规律的归纳、类推角度来说，都较为容易，学习效果也比较好。但是，随着对外汉字教学的开展和深化，将汉字教学放在教学高级阶段的弊端逐渐暴露出来，很多留学生并没有在学习的最初阶段接触汉字系统知识，这造成了他们后续学习的困难，还导致了很多错误的汉字书写习惯，例如笔画和笔顺的不规范等。并且由于欠缺对汉字内部构成理据的了解，不能形成对汉字本身规律的认识，只一味地机械重复记忆，甚至将汉字当成图画来强记，造成汉字记忆困难，“边学边忘”，最终导致厌学情绪。

(3) 教材问题。汉字教材的问题主要体现在两个方面，一方面，教材的独立系统性与否的问题。即，是将汉字系统基础知识加进综合课教材中，还是将其独立成专门教材的问题。在综合课本中加入汉字基础知识内容，是一种循序渐进的教授模式，但是部分专家认为该种方式可能会受到综合课本教学内容的限制，汉字教学选定将不得不选取与课文同步的生字，从而破坏汉字自身的规律性与系统性，如独体字与合体字教授的先后顺序问题等；而将汉字教学内容独立成书，可以很好地保持汉字基础知识教授的完整性、系统性

与规律性，但是部分学者认为，这样的教学模式会使得汉字教学和综合课教学相互脱离，两种教材分别教授不同的生字将大大增加学生，尤其是零起点学生的学习困难。另一方面，现有汉字教材的稀缺性和适用性问题。基于对现在普遍使用的集中入门级汉语综合教材的调查，可以发现，其中或基本没有关于汉字基础知识的内容，例如《汉语教程》、《博雅汉语》等教材；而独立成书的汉字类教材在整个对外汉语教材中只占很小的部分，与之相关的研究及研究成果也是凤毛麟角。因此，对于在“综合课+口语课+听力课”模式下接受对外汉语教育的留学生便很难从课本内得到充分的汉字基础知识。而学生自学汉字基础知识的可能性也因教材稀缺的问题十分受限。(2,17)通过对基本留学生可用于自学的汉字教材的调查来看，首先，针对零起点留学生的汉字入门教材很少；其次，由于各种客观条件的限制，这些现有的汉字教材在结构和内容上，不能符合大多数留学生的自学能力与习惯，仅依靠自学，学生很难再短期内对汉字基础知识有一个全面的认识。

2

汉字的难学性对于来自不同地域的留学生是有梯度变化的。这是因为一些国家和地区，如日本、韩国、朝鲜、东亚及东南亚部分地区，在漫长的历史进程中受到汉文化的影响，逐渐开始并延续汉字作为其书写语言，它们往往成为“汉字文化圈”区域。(3,78)因此，顾名思义，“非汉字文化圈”则是指在除上述地区以外的区域。近年来，随着中国的对外开放，留学学生生源国也在发生着变化，越来越多的留学生来自“非汉字文化圈”区域，相比较而言，他们学习汉字的难度烟大大高于来自日本和韩国的留学生，因为他们往往使用拼音文字，而汉字作为汉语中最特殊的一部分，与他们的语言的书写记录系统是完全不同的。汉字对于他们来说是完全陌生的一种符号，与他们的语言认知和逻辑思维习惯都是相去甚远的，因此难免产生汉字像“天书”的心理障碍。

非汉字文化圈零起点留学生是对汉字最为敏感的一个群体，也是遇到最多问题的群体。首先，对所有的非汉字文化圈留学生而言，在汉字学习中，他们都会遇到相同的难点——

汉字书写。以没有经过专门的汉字知识学习的中高级留学生为例，他们的汉

字基础非常差，不仅常常写错字，汉字书写笔顺更是大问题，但这时再要求他们进行系统的汉字知识补习以及改变他们固有的书写习惯都有很大的难度。因此，就出现了非汉字文化圈零起点留学生对汉字及基础知识学习的客观要求。其次，从学生学习的主观要求上来说，很多非汉字文化圈的零起点留学生在刚开始接触汉语时，都对“汉字”表现出较多的关注，一方面，他们对汉字表现出浓厚的兴趣；另一方面，他们又最容易对汉字产生畏难厌学的情绪。对于它们的学习兴趣和困难，教学机构和教师都应该给予正确的引导和关注。由于汉字与学习者母语文字的巨大差距，一些非汉字文化圈的留学生甚至直接忽略汉字，只注重口语表达和听力理解，即只要求能听能说，而完全忽略了读和写，成为了“洋文盲”。所以如果没有专门的汉字教学环节，没有合适的教学策略，汉字学习将成为他们汉语学习的最大障碍。然而现阶段，留学生学习汉字的现实是，在传统的“综合+单项技能训练”课程设置的前提下，汉字学习要么是教师的零星式补充，只占综合课极小的一部分；要么是学生的自主学习，但是他们很难找到适合的教材与可应用的网络资源，也就是说，学生的汉字的学习要求并没有得到很好的满足。

综上所述，对外汉字教学领域的研究与教学实践在近20年的发展及成果十分显著的，但落实到教学实际当中又是存在这很多遗缺的。

参考文献

[1]孙德金.对外汉字教学研究[M].商务印书馆，2006.

[2]张朋朋.语文分开、语文分进的教学模式[J].汉语文教学，2007

[3]程朝辉.汉字的学与教[J].世界汉语教学，1997（3）.

Resume

The article analysis of foreign chinese teaching and learning ,in this article ,from the education theory basis of foreign Chinese teaching,teaching time ,teaching material and teaching objects and so on. Discuss some problems among them ,in order to the current situation of foreign Chinese teaching and learning is to make corresponding analysis.

Резюме

В статье рассматривается проблемы изучения китайской письменности и пути их решения.

ДИСКУРС И ЕГО ТИПОЛОГИЯ **DISCOURSE AND ITS TYPOLOGY**

УДК 81367.622373.237

К ИЗУЧЕНИЮ СВЕТСКОГО ГАЗЕТНОГО ДИСКУРСА И КРЕАТИВНОЙ ЯЗЫКОВОЙ ЛИЧНОСТИ

САБИТОВА Ш.А.- доктор филологических наук, ассоц. профессор КазНПУ
им. Абая

Аннотация

Наша статья посвящена проблеме изучения языковых особенностей газетного дискурса (текста) суверенного Казахстана.

С обретением независимости Республики Казахстан улучшилась интенсивность развития средств массовой информации, поэтому изучение газетного текста является актуальным в лингвистике.

Фрагменты мирозерцания, запечатленные в казахстанском светском газетном дискурсе, носят универсальный характер и актуализируют значимость статуса граждан, населяющих Республику Казахстан, как единого народа Казахстана.

Ключевые слова: Республика Казахстан, СМИ, дискурс, газетный текст

Тірек сөздер: Қазақстан Республикасы, БАҚ, дискурс, газет мәтіні.

Keywords: Republic of Kazakhstan, MASS-MEDIA, discourse, newspaper text

Язык является эффективным средством внедрения в когнитивную систему человека, выступая как социальная сила, как средство формирования взглядов; и в этом отношении газетный язык, а значит, и газетные тексты, представляют собой мощное средство управления поведением и сознанием людей. В то же время язык отражает нашу жизнь, нашу деятельность, те социальные процессы, которые происходят в Казахстане. В этом контексте можно говорить о новой языковой ситуации в Республике Казахстан, центром которой стал новый журналист и новый читатель. Появилась новая газета и современный газетный текст. В связи с этим возникает проблема исследования изменений языка газетного текста, изучения креативной языковой личности, которой является автор газетного текста, а также анализ самого процесса общения во время обмена текстами светского содержания в интервью.

Светский газетный дискурс, согласно собранному фактическому материалу, реализуется по большей части в интервью, представляющем собой особый газетный жанр. Интервью «имеет форму диалога, написанного, однако, одним лицом» [1, с. 24]. Анализируя мини-тексты в едином текстовом пространстве, мы склоняемся с точки зрения Л.М. Майдановой, полагающей, что тексты, написанные в соавторстве, также относятся к индивидуальным, поскольку они направлены на один объект и приводят к

единому результату [1, с. 24-25]. Иными словами, автора и соавтора текста можно рассматривать как единого субъекта речи.

Определяя дискурс как проблемный текст, предполагающий позицию в дискурсном поле, французский исследователь П. Серио соотносит его с субъектом текста, его порождающим [2, с. 183]. Согласно ученому, субъект высказывания «представляет собой категорию дискурса». При этом значимым для характеристики субъекта высказывания, по П. Серио, является то, что он не является абсолютным хозяином смысла высказывания, поскольку последнее определяется историей его рождения и компонентом бессознательного [2, с. 16]. В светском газетном дискурсе говорящим субъектом оказывается автор статьи или интервьюируемый, особо актуализируемый ученым применительно к дискурсу, поскольку «слова могут изменять значения в соответствии с позициями, занимаемыми теми, кто их употребляет» [2, с. 52].

Интервью как жанр газетного текста представляет собой текст беседы с некоторой знаменитой личностью или обычным человеком о повседневной жизни, в котором содержится изложение восприятия им явлений, событий и фактов действительности. Благодаря изложенной информации передается эмоциональное состояние и формируется определенный имидж человека.

В наши дни интервью – многоликое явление: его можно рассматривать как беседу журналиста с каким-либо лицом или группой лиц; содержание и предмет беседы должны представлять какой-либо общественный интерес и предназначаться для обнародования в средствах массовой информации (печать, радио, телевидение). Главной, доминантной особенностью интервью является наличие «двойного адресата» [3, с. 89]: наряду с непосредственными коммуникантами (интервьюер и интервьюируемый) существует некий «внесценический персонаж», невидимый участник этой беседы, ради которого, собственно, и ведется диалог, – это читатель, слушатель, зритель. Ориентированность на широкую аудиторию, массового читателя, зрителя предполагает и определенный выбор языковых средств и организации всего текста. Как известно, для жанра интервью характерна вопросно-ответная структура. Несмотря на диалогическое построение текста интервью, взаимосвязь реплик собеседников создает сложную целостную систему, диалогическое единство, основанное на общности, «переключке» лексических средств, особенностей стиля, синтаксической структуры, смысловой составляющей. По определению Н.Ю. Шведовой, диалогическое единство представляет собой «обмен двумя высказываниями, из которых второе зависит от первого, порождено им и в своей языковой форме отражает эту зависимость» [4, с.115]. Назначение этого диалогического текста заключается в получении интересных и актуальных для широкой публики сведений о каком-либо значимом общественном факте, известном человеке, незаурядном событии, а также публикация данных сведений в средствах массовой информации. На структуру и словесно-речевые характеристики

интервью оказывают влияние такие факторы, как цель и тема интервью; социальный статус, культурный уровень, языковая компетентность собеседника; вид средств массовой информации, где предлагается обнародовать содержание беседы. На основе предлагаемых вопросов представляется возможным ввести в модель мира героя статьи потенциального читателя, способствовать позитивному или негативному восприятию этой модели.

Основным субъектом речевого общения в современных СМИ является говорящий, представляющий собой креативную языковую личность. В связи с этим расширяется понятие языковой личности, включающей языковую способность человека, под которой, согласно А.М. Шахнаровичу, понимается «способ» хранения языка в сознании и способ реализации отраженных сознанием элементов системы языка. В структуру языковой способности входит семантический компонент – подсистема правил выбора адекватного значения [5]. Следует подчеркнуть, что различается языковая и коммуникативная способности. По Н. Хомскому, «языковая способность – это способность говорящего-слушающего порождать грамматически правильные предложения... Очевидно, что для речевого общения недостаточно владеть только правилами порождения грамматически правильных предложений, необходимо, кроме того, адекватно задачам общения строить свое воздействие на собеседника и в соответствии с этим, то есть уместно, употреблять речевые высказывания. Способность коммуникантов адекватно задачам общения организовать свое неречевое и речевое поведение и получило название коммуникативной способности... Проблема коммуникативной способности не только охватывает наиболее важные аспекты речевого общения, но и, что существеннее, связывает общение с процессом становления личности человека и с его деятельностью» [6, с. 15]. Для реализации коммуникативной способности значимой оказывается языковая компетенция.

Интерпретация проблемы языковой компетенции находит отражение в исследованиях Н.Д. Арутюновой. Ученый рассматривает данную проблему в терминах предметных и признаковых имен. По мнению автора, природа языковой компетенции применительно к именам, обращенным к миру, и словам, обращенным к мышлению человека, к системе его понятий, принципиально различна. Для того, чтобы оперировать именами, ведущими адресата к предметам действительности, нужно разбираться в природе мира; для того, чтобы оперировать семантическими предикатами (признаковыми словами), нужно разбираться в способах мышления о мире. В первом случае необходимо знать предметную соотношенность слова, во втором – понимать его смысл. Употребление конкретных имен предопределено онтологией мира, а употребление семантических предикатов – гносеологией [7]. Языковая компетенция представляет собой составляющую коммуникативной компетенции как один из уровней языковой личности.

Каждая языковая личность наделена коммуникативными, социальными и психологическими ролями, о чем говорится, в частности, в работах И.П. Тарасовой. Исследователь подчеркивает: «Смысл предложения-высказывания связан с личностью коммуниканта. Личность коммуниканта, являясь целостным образованием, в то же время содержит в себе ряд ипостасей (Я физическое, Я социальное, Я интеллектуальное, Я психологическое и Я речемыслительное), которые соотносятся с социальными и психологическими ролями, «исполняемыми» коммуникантами при продуцировании предложения-высказывания. Соотносясь с личностью человека, смысл слова отражает в себе ту или иную связь с отдельным смыслом *человек*. Эта связь важна как для адресанта, кодирующего сообщение, так и для адресата, интерпретирующего сообщение, и является, следовательно, прагматической» [8, с. 7]. Обозначенные роли создают варианты речевого поведения, воплощающиеся в бесконечном разнообразии высказываний и текстов.

В русле когнитивного подхода рассматривается проблема тезаурусной организации языковой личности, которая имеет дело не с семантикой слов и выражений, а со знаниями о мире.

Среди исследований тезаурусной организации языковой личности большой интерес, на наш взгляд, представляет работа И.И. Халеевой, которая изучает модель будущего переводчика. Развивая теорию Ю.Н. Караулова об устройстве языковой личности, И.И. Халеева условно делит тезаурусную сферу на два взаимосвязанных и автономных конструкта: тезаурус I, формирующий языковую картину мира; и тезаурус II, формирующий систему пресуппозиций и импликаций, представляющую сумму условий, предпосылаемых собственно речевому высказыванию. Согласно ученому, текст является одним из способов «отражения (субъективированной) языковой картины мира, равно как и обобщенным (хотя и неизбежно фрагментарным) носителем энциклопедического знания о мире, в котором объективируются как тезаурус-словарь, так и энциклопедическое знание о мире, присущее языковой личности» [9, с. 77]. Данное положение созвучно выводам авторов концепции, изучающих роль человеческого фактора в языке, что подтверждает его справедливость. В частности, Б.А. Серебренников указывает на существование двух картин мира: концептуальной и языковой. Картина мира служит универсальным ориентиром человеческой деятельности, посредником при общении. При этом языковая картина мира рассматривается как часть общей концептуальной модели мира в голове человека, то есть совокупности представлений и знаний человека о мире. Концептуальная картина мира, согласно ученому, богаче языковой, так как в ее создании участвуют разные типы мышления, в том числе и невербальные. Превалирующая роль концептуальной картины мира по сравнению с языковой отмечается в исследованиях Э.Д. Сулейменовой, Л.Т. Килевой. Различия между

концептуальной и языковой картинами мира справедливо рассматривается Ю.Н. Карауловым как противопоставление категорий понятие – значение [10].

Образ автора светского газетного дискурса как креативная языковая личность моделируется нами на основе разработанной Ю.Н. Карауловым теории языковой личности [10] и концепции языкового портретирования, представленной в исследованиях Л.К. Жаналиной [12]. При этом нами учитываются следующие способности журналиста:

1) способность излагать информацию с учетом осознания представляемого факта или события. Данную способность мы определяем как фактологичность в структуре креативной языковой личности. Ведь без навыка владения потенциалом языковых средств, свойственных газетной речи, текст не может быть изложен с учетом реализации информативной функции;

2) способность репрезентировать ценностные сущности в рамках мировосприятия и миропонимания адресата. В данном случае значимость получает знание журналистом аксиологического потенциала своего народа и умение преподнести этот потенциал на страницах газеты. Данная способность обозначена нами как тезаурусность;

3) способность воздействовать на потенциального читателя с целью получения заданного эффекта. Данная способность обозначается нами как манипулятивность.

Следует отметить, что предполагаемая модель креативной языковой личности построена с учетом модели языковой личности, предлагаемой Ю.Н. Карауловым, выделяющим три уровня: нулевой – вербально-семантический, первый – тезаурусный и второй – прагматический. Кроме того, при разработке обозначенной модели учитывалась и структура речевого акта, поскольку уровень текстуальности соответствует локутивной составляющей, свойство тезаурусности – иллюкутивной, а манипулятивности – его перлокутивной функции. Представленная модель на 1-м (вербально-семантическом) уровне реализуется в каждом конкретном случае при создании текста. Говорящий создает своей речью соответствующее впечатление. Исследователи определяют это впечатление понятием «языковой паспорт говорящего». И.А. Стернин подчеркивает, что «по речи человека можно определить его пол, возраст, профессию, место рождения, место жительства, национальность, степень образованности» [11, с. 59]. В данном контексте ученый вводит понятие ‘языковой паспорт оратора’.

Итак, языковой паспорт оратора как составляющий компонент креативной языковой личности является, на наш взгляд, ведущим звеном в моделировании языкового портрета журналиста. Последний, в отличие от языкового оратора, включает когнитивный и прагматический компоненты креативной языковой личности и, вследствие этого, трактуется нами, вслед за Л.К. Жаналиной, как конструкт языкового портрета [12, с. 89].

- 1 Майданова Л.М. Структура и композиция газетного текста. Средства выразительного письма. – Красноярск: Изд-во Красноярского ун-та, 1987.– 180 с.
- 2 Квадратура смысла: Французская школа анализа дискурса / общ. ред. и вступ. статья П. Серио; Предисл. Ю.С. Степанова.– М.: Прогресс, 1999. – 416 с.
- 3 Винокур Т.Г. Говорящий и слушающий. Варианты речевого поведения. – М.: Наука, 1993. – 172 с.
- 4 Шведова Н.Ю. Очерки по синтаксису русской разговорной речи. – М., 1958. – С.115.
- 5 Шахнарович А.М. Психолингвистика. – М.: МГПИИЯ им. Тореца, 1987. – 53 с.
- 6 Сорокин Ю.А., Тарасов Е.Ф. Общение. Текст. Высказывание. – М.: Наука, 1989. – 172 с.
- 7 Арутюнова Н.Д. Язык и мир человека. – 2-ое изд., испр. – М.: Языки русской культуры, 1999. – Вып. I-XV. – 896 с.
- 8 Тарасова И.П. Смысл предложения – высказывания и коммуникация: автореф. ... докт. филол. наук. – М., 1993. – 44 с.
- 9 Халеева И.И. Основы теории обучения пониманию иноязычной речи. – М.: Высшая школа, 1989. – 236 с.
- 10 Гайнуллина Н.И. Языковая личность Петра Великого (Опыт диахронического описания). – Алматы: Казак университеті, 2002. – 141с.
- 11 Стернин И.А. Практическая риторика. – М.: Издательский центр «Академия», 2003. – 273 с.
- 12 Жаналина Л.К., Килевая Л.Т., Касымова Р.Т., Маймакова А.Д., Абаева М.К. Язык современной науки: Языковые портреты. Учимся искусству научной речи: Учебное пособие / под ред. Л.К. Жаналиной. – Алматы, 2010. – 344 с.

Түйін сөз

Біздің мақала егемен Қазақстанның газет дискурсының (мәтін) тіл ерекшеліктерін зерттеу мәселелеріне арналған.

Қазақстан Республикасы тәуелсіздік алғаннан бері бұқаралық апарат құралдарының даму барысы жақсарды, сондықтан газеттік мәтіндерді зерттеу лингвистикада маңызды болып табылады.

Қазақстандық зайырлы газет дискурсында бейнеленген дүниені түйсіну көріністері әмбебап сипатқа ие және Қазақстан Республикасын мекендейтін азаматтардың біртұтас халқы ретіндегі мәртебесін өзектендіреді.

Resume

Our article is devoted to the problem of study of linguistic peculiarities in newspaper discourse (text) of the sovereign Kazakhstan.

After Republic of Kazakhstan gained independence intensivity of mass media development increased, therefore, study of the newspaper text is actual in linguistics.

The fragments of worldview imprinted in Kazakh refined newspaper discourse have the universal character and actualize the significance of the status of the citizens inhabiting the Republic of Kazakhstan as the united nation of Kazakhstan.

КӨПТІЛДІ БІЛІМ БЕРУ ПОЛИЯЗЫЧНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ MULTILINGUAL EDUCATION

УДК 8125

КӨПТІЛДІ БІЛІМ БЕРУ ҮДЕРІСІНДЕ МӘДЕНИЕТАРАЛЫҚ- АУДАРМАШЫЛЫҚ ҚҰЗЫРЕТТІЛІКТІ ҚАЛЫПТАСТЫРУ

**Жумабекова А.К., филология ғылымдарының докторы, Абай ат. ҚазҰПУ
профессоры**

Аңдатпа

Мақалада бакалавриат пен магистратурада көптілді маманның мәдениетаралық және аудармашылық құзыреттіліктерін қалыптастыруға бағытталған лингводидактикалық үдерістің моделі сипатталады. Зерттеу нәтижесі автор дайындаған екі оқу құралында берілген ЖОО-ның көптілді топтарына арналған біріккен курсы түріндегі моделдің пәндік мазмұны болып табылады.

Тірек сөздер: көптілді маман дайындау, мәдениетаралық-коммуникативті аудармашылық құзыреттілік, лингводидактикалық үдеріс үлгісі.

Ключевые слова: лингводидактический процесс, межкультурная и переводческая компетенция, подготовка полиязычных специалистов.

Key words: training the multilingual specialist, intercultural communication, translation competence, linguo-didactic model of the process.

Қазіргі мәдениетаралық қарым-қатынас теориясының қарқынды даму кезеңінде түрлі мәдениеттердің өзара әсер үдерісі айқын көрініс табады. Қазақстанда жүзден аса ұлт тұратындықтан, еліміздің өмірінде көпмәдениеттіліктің орын алуы заңды.

XXI ғасырда Қазақстанның басқа елдермен халықаралық байланыстары күрт өсті, сондықтан да еліміздің көпмәдениеттік кеңістігі де өз ауқымын кеңейтті.

Көптілділіктің ғылыми-әдіснамалық негізі тілдік білім беруді концептілік универсализациялау, әдіснамалық ұстанымдарды, мазмұндық-технологиялық негіздерді анықтаумен пәндік мазмұнды дәрежелеуден

үштілділікті қалыптастырудың әмбебап деңгейлік құрылымына дейінгі барлық компоненттерді қамтиды.

Зерттеушілердің пікірінше, Қазақстандағы көптілділікке келесі сипаттамалардың жиынтығы тән:

- көптілділік бұқаралық құбылыс болып табылады, өйткені елдегі халықтың көпшілігі жоғары дәрежелі қазақ және орыс тілдік құзыреттіліктерге ие, ал жас буынның (әсіресе, мектеп оқушылар мен студенттердің) ағылшынша тілдік құзыреттіліктері жақсы дамыған;

- көптілділік гетерогенді, себебі, оны қалыптастыруда әр түрлі генетикалық семья мен типологиялық класқа жататын тілдер қатысады;

- көптілділікке күрделілік тән, ол елдің тілдік жағдаятында болатын белсенді инновациялық үдерістердің әсерімен қалыптасады;

- көптілділікке тілдік құзыреттіліктің жылжымалылық сипаты тән, өйткені оған тілдік жоспарлау әсер етеді;

- көпшіліктің көптілділік туралы көзқарасында келесі екіжақты тәуелділік көрініс табады: көпұлтты қоғам міндетті түрде көптілді болады, керісінше, қоғамның көптілділігі оның көпұлттылығына байланысты. Сондықтан барлық ұлттардың тілдері елдің көптілділігін қалыптастыруға бірдей атсалысады деген ой туады. Бірақ, барлық 126 тілдің коммуникативті дәрежесі тең емес: коммуникативті мүмкіндіктері мен тілдік құзыреттілік дәрежесі бойынша қазақ және орыс тілдері алға шығады. Көптілділікті құру барысында халықаралық қатынас тілі ретінде ағылшын тілі ерекше орын алады.

Кейбір тілшілер, атап айтсақ, А.Е.Карлинскийдің [1], *ұлттаралық(этносаралық) қарым-қатынас (межэтническая коммуникация)* терминін пайдалану қажеттігі туралы айтуы орынды. Қазақстан туралы сөз болғанда, бізде (және де посткеңестік кеңістіктің кейбір елдерінде) мәдениетаралық айырмашылық, жойылмайтын мәдени кедергілер жоқ десе де болады. Келесі қырынан алсақ, шет тілін және аударматануды оқыту туралы сөз болғанда (бұл жерде «алыс» шетел тілдері назарға алынады – мысалы, ағылшын, француз, араб, жапон және т.б.) мәдениетаралық қарым-қатынас мәселелері деп түсіну қажет.

Қоғамдағы келелі әлеуметтік мәселелер коммуникативті кедергілерден де туып отырады. Сондықтан да, олардың себептерін анықтау, коммуникативті мінез-құлық стратегияларын меңгеру мұндай құбылыстардың алдын алар еді.

Қазақстандағы тілдік зерттеулердің кең тараған үрдісі – оларды мәдениетаралық парадигмада қарау. Десек те, мәдениетаралық қарым-қатынас теориясының базалық терминдері, олардың әдіснамасы мен даму бағыты түсініктері әр түрлі.

Мәдениетаралық қарым-қатынасты анықтаудың екі бағыты бар:

- лингвистикалық (мәдениетаралық қарым-қатынас үдерісін табиғаты бойынша сөйлеу әрекетіне жатқызады);

- мәдени-антропологиялық (көптеген ғылым нәтижелеріне сүйенеді).

Лингвистикалық бағыт бойынша мәдениетаралық қарым-қатынас үдерісіндегі тілдің бастапқы мәніне көңіл бөлінеді. Мәдени-антропологиялық бағыттың категориялық аппараты мәдени-антропологиялық, философиялық және психологиялық білімді, сондай-ақ, қарым-қатынас теориясын негізге алып дайындалған.

Осыған орай, бүгінгі таңда мәдениетаралық қарым-қатынастың келесі негізгі оқыту міндеттерін айқындауға болады: шет тілін оқыту және мәдениетаралық коммуникативті өзара әсерді меңгерту. Сәйкесінше, ұлтаралық қатынаста екінші (өзге) тілді және ұлтаралық коммуникативті өзара әсерді үйрету маңызды.

Аталған бағыттар мәдениетаралық қарым-қатынас теориясы мен практикасы пәні бойынша болашақ аудармашы–филологтар, шет тілі оқытушылары және тағы басқаларға арналған оқулықтар мен оқу құралдарының құрылымы мен мазмұнын анықтауды көздейді. Бұл жағдайда жаңа пәннің негізгі ережелері шет тілін оқытудың теориясы мен әдістемесі, аударманы оқытудың теориясы мен әдістемесі мәліметтері, сондай-ақ, интегративті ғылымдардың (лингвомәдениеттану, саяси лингвистика, әлеуметтік лингвистика, этнолингвистика, паралингвистика және т.б.) зерттеу нәтижелері тұрғысынан қарастырылуы қажет.

Мәдениетаралық қарым-қатынас үдерісін меңгертуде филологтар үшін сөйлесім әрекеті бағыты ұтымды болса, басқа гуманитарлық бағыт өкілдері үшін (психологтар, туризм саласының мамандары, PR-менеджерлері және т.б.) коммуникативті өзара әсердің қолданбалы сипаты әдіснамалық тұрғыдан маңызды болмақ. Көптілді топтар үйренушілері үшін екі аспекті де маңызды.

Көптілді білім беру тіл мен мәдениетті бірлікте оқытуға бағытталады. Мұнда тіл әлеуметтік-мәдени ерекшеліктің трансляторы ретінде түсініледі. Ол жаһандану жағдайында әр түрлі мәдени қоғамдастық өкілдерінің өзара түсіністік пен ынтымақтастыққа жетуіне ықпал етеді.

Көптілділікке оқытудың жүйелі құзыреттілік тәсілі жалпы сипатта «ҚР-да тілдік білім беру тұжырымдамасында» берілген. С.С.Құнанбаева алға қойған мәдени–когнитивтік әдіснама көптілді тұлғаның қалыптасу заңдылығын анықтауға мүмкіндік берді. Тілдерді меңгеру жүзеге асырылатын жағдайлар белгіленді: әлеуметтік мәдени орта, тілдік мәдени негіз, тілдік таным пішіні, қалыптасу объектісі. Құзыреттілік түрлері нақтыланды: ана тілін меңгеру барысында тілдік-кәсіби коммуникативті құзыреттілік сөз болса, екінші тілді үйрену кезінде – тілдік қатынас құзыреттілігі, шетел тілін үйрену кезінде – мәдениетаралық қарым-қатынас құзыреттілігі сөз болады [2, 9-10].

Біздің ойымызша, Қазақстанның ұлтаралық және мәдениетаралық қарым-қатынас жағдайында көптілді білім беру перспективасы көрсетілген

құзыреттіліктердің белгілерін анықтауды талап етеді. Бұл міндетке шет тілді оқытудың теориясы мен практикасы, мәдениетаралық және ұлтаралық қарым-қатынас теориясы мен практикасы, әлеуметтік лингвистика, психология, аударматану және тағы басқа ғылымдардың жетістіктерін қамтитын интегративті тәсіл арқылы жетуге болады.

2014 жылы Абай атындағы ҚазҰПУ ректорының грантымен орындалған «Көптілді білім беруде мәдениетаралық-аудармашылық құзыреттіліктерді үлгілеу» атты жоба шеңберінде біз ЖОО-ның көптілді топтарына арналған мәдениетаралық қарым-қатынас теориясы мен практикасы және аударматану негіздерінен тұратын біріккен курсты дайындадық. Оның мазмұны үш тілді, (қазақ, орыс және ағылшын тілдерін) қатар қолдану көзделетін екі оқу құралында берілді[3-4]:

1) «Мәдениетаралық қарым-қатынас және аударма негіздері(үштілділік жағдайында)», 1-ші бөлім. Бакалавриат;

2) «Кәсіби мәдениетаралық қарым-қатынас және ғылыми-техникалық аударма негіздері (үштілділік жағдайында)», 2-ші бөлім. Магистратура.

Курс міндеті ҚР-дағы үштілділік жағдайында мәдениетаралық-аудармашылық құзыреттілік қалыптастыру болды. Ол еліміздің жоғары оқу орындарындағы жағдайларға сай келеді. Бірнеше жыл бұрын ҚР БЖҒМ бұйрығымен бакалавриат пен магистратураның барлық мамандықтарында көптілді топтар ашылған болатын. Бұл авторлық курс тіл үйрету сабақтарды (қазақ, орыс, ағылшын тілдері) студенттердің мамандандырылған пәндерімен сабақтастыратын көпір болу мақсатында қарастырылған. Сондықтан да, аталған оқу құралдарында теориялық білім мен практикалық сабақтардың берілу ұстанымдары көптілді мамандардың кәсіби қажеттіліктерін өз елімізде және шетелде мәдениетаралық делдал ретіндегі міндеттерімен бірлікте қарастыру мақсат етілді.

Оқу құралында бакалавриат студенттері үшін мәдениетаралық қарым-қатынас теориясының негізгі ережелері мен қысқаша тарихы келтіріледі; адам туралы ғылым жүйесіндегі аударматанудың рөлі анықталады; *мәдениетаралық қарым-қатынас, ұлтаралық қатынас, аударма* сияқты базалық терминдердің анықтамасы беріледі. Коммуникацияның ғылыми түсінігі беріліп, аударма мәдениетаралық қарым-қатынастың түрі ретінде анықталады, аударма түрлері беріледі. Мәдениет пен коммуникация байланысы ашылады. Мәдениеттің құрылымдық белгілері келтіріліп, мәдени құндылықтар жүйесі жинақталады. Мәдениетаралық қарым-қатынас түрлері аталады. Аударма саласындағы коммуникативті кедергілер түрлері сипатталады. Қазіргі замандағы сұранысқа ие іскери қатынас саласындағы мәдениетаралық қарым-қатынас жағдаяты анықталады.

Сондай-ақ, бірінші бөлімінде мәдениетаралық қарым-қатынас пен аударманың басты ұғымдары туралы түсінік беріліп, практикалық тапсырмалар аударманың жалпы дағдыларын қалыптастыруға бағытталады.

Магистранттарға арналған екінші бөлімде кәсіби мәдениетаралық қарым-қатынас саласындағы құзыреттілік сөз болады, сәйкесінше, практикалық тапсырмалар да ғылыми-техникалық аудармашылық дағдыларын қалыптастыруға бағытталады. Бұл түрлі сала бойынша ғылыми зерттеумен айналысып жүрген магистранттар үшін маңызды.

Аккультурация ұғымы талданады және көптілді мамандарда мәдениетаралық құзыреттілік қалыптастыру міндеттері негізделеді. Мәдениетаралық құзыреттілік сипатталады. Кәсіби қатынас ұғымы мен соған қатысты мәдениетаралық қарым-қатынас бойынша маманға қойылатын міндеттер мен талаптар кешенінің ғылыми түсініктері беріледі. Ғылыми мәтіндерді аударудың ерекшеліктері талданылады.

Баламасы болмаған жағдайда көптілді маман жүгінетін аудармашылық трансформациялар нақты мысалдар арқылы қарастырылады. Ғылыми қызметкер айналысатын қызмет түріне қатысты арнайы әдебиеттерден реферат пен аннотация жазу ережелері берілген.

Әр бөлім бақылау сұрақтарымен, өз бетімен меңгеруге арналған тапсырмалармен қамтылған.

Ұсынылатын әдебиеттер мен дереккөздер, жаңа сөздіктер мен анықтамалықтар үш тілде берілген, соның ішінде елімізде соңғы жылдары шыққан көптілді салалық терминдер сөздіктері де бар.

Оқу құралының соңында қосымшалар ретінде теориялық материалдарды толықтыру үшін қазақ және ағылшын тілдеріндегі тілдік бірліктердің тізімі берілген. Онда аудармадағы баламалылық, жазу мен айтуында дәстүрге негізделетін ұлттық әлем бейнесі ерекшелігі ескерілген. Мәдениетаралық қарым-қатынастың орнау-орнамауы тілдік бірліктерді дұрыс берілуіне тікелей қатысты. Ол коммуниканттардың тілдік қана емес, лингвомәдениет дәрежесін де білдіреді.

Кейбір тілдік бірліктерді аудару ерекшеліктері келтіріледі. Мысалы, сан есімдер. Ағылшын тілді елдердегі телефон нөмерін жазу ерекшеліктері және тағы басқа мәліметтер келтіріледі. Латын және грек тілдерінен шыққан, жазылуы бірдей, бірақ ағылшын, қазақ, орыс тілдерінде беретін мағынасы әр түрлі ғылыми-техникалық аудармашының «жалған достарына» мысалдар келтіріледі. ҚР мемлекеттік терминологиялық комиссиясы бекіткен терминдердің орысша-қазақша баламалары берілген.

Ғалымдар еңбектерінен дәйексөздерді дұрыс беру; қазақ, орыс, ағылшын тілдерінде қорытынды дайындау үшін көшіру (плагиат) болдырмау мақсатына қажетті құрылымдарға мысалдар келтіріледі.

Осылайша, ұсынылып отырған көптілді маманның мәдениетаралық және аудармашылық құзыреттілігін қалыптастырудың линводидактикалық концепциясы білім, тұлғааралық, ұлтаралық, мәдениетаралық қарым-қатынас дағдысы қалыптасқан, үш тілге тікелей аудару алатын тұлға дайындаудың білім беру моделін жүзеге асыруға мүмкіндік береді. Ол үшін жалпы тілдік, мәдениетаралық-аудармашылық құзыреттіліктерді қалыптастыруға

бағытталған лингводидактикалық міндеттер шешілуі тиіс. Бұл білім беру моделін басқа тілдерге негіздеп оқыту үдерісінде қолдану арқылы бәсекеге қабілетті, қоғамды сапалы аудармалармен қамтамасыз ететін көптілді маман дайындауға мүмкіндік береді.

1. Карлинский А.Е. Взаимодействие языков: билингвизм и языковые контакты. – Алматы, 2011. – 264 с.
2. Концепция языкового образования Республики Казахстан (сост. А.М.Иванова, А.Т.Чакликова, К.К.Дуйсекова; научн.рук. С.С.Кунанбаева). – Алматы: КазУМОиМЯим.Абылай хана, 2010.
3. Жумабекова А.К. Основы межкультурной коммуникации и перевода (в условиях трехязычия). Часть 1. Бакалавриат: Учебное пособие. – Алматы, 2015. – 56 с.
4. Жумабекова А.К. Основы межкультурной профессиональной коммуникации и научно-технического перевода (в условиях трехязычия). Часть 2. Магистратура: Учебное пособие. – Алматы, 2015. – 60 с.

Резюме

В статье описана модель лингводидактического процесса, направленного на формирование межкультурной и переводческой компетенции полиязычных специалистов в бакалавриате и магистратуре. Результатом исследования стала разработка предметного содержания данной модели в виде вузовских интегрированных курсов для учащихся полиязычных групп, которые были реализованы автором в двух учебных пособиях.

Resume

The article describes a model of linguodidactic process that is aimed on the formation of intercultural and translation competencies of polylingual experts of bachelor and master degrees. As a result of this research an objective content of this model was developed in the form of integrated university courses for students of polylingual groups. These courses were implemented by the author in two study guides.

УДК 378.016:81246.3

КӨПТІЛДІ БІЛІМ БЕРУДІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

(сауалнама ҚазҰПУ-нің көптілді білім беру топтары арасында өткізілді)

Г.Б. Бақытқан - 1 курс студенті, Абай атындағы ҚазҰПУ

С.Т.Тлеубай – ғылыми жетекші, аға оқытушы, Абай атындағы ҚазҰПУ,

Аңдатпа

Көп тілді білім беру адамзат дамуының маңызды бағыты ретінде бұрыннан байқалды. Бүгінгі күні елінде бір тілде ғана сөйлейтін адамдарды кезіктіру қиынға соғады. Кез келген көп ұлтты мемлекетке дұрыс бағытта әрекет жасау үшін көп тілді білім беру

тән. Қазақстанда орналасқан өзге ұлт өкілдерінің тілін оқытуда үлкен көңіл бөлінген. Мұнда қазақ тілі - мемлекеттік, орыс тілі- ұлтаралық қатынас тілі болып табылады. Қазақстанда мектептерде, колледждерде және жоғарғы оқу орындарында оқу қазақ, орыс тілінде жүргізілетінін ескеретін болсақ, барлық оқу жоспарларында орыс тілінен басқа тағы да бір шет тілімен оқыту көзделген. Елімізде екі тілді оқытудан өзге көп тілді білім беру үрдісі қалыптасқан.

Қазақстандағы тіл саясаты тілдік мәдениетті мемлекеттік, ұлтаралық және халықаралық қарым-қатынасты бір деңгейде қолдану негізінде ұтымды ұйымдастыруда және бізге мобильді мәдениетті әлемге бет алуға мүмкіндік береді.

Оқытушылар мен оқушылар алдында тұрған мақсат –өзін-өзі әлеуметтік және кәсіптік бағдарлауға, халқының тарихы мен дәстүрін білуге, бірнеше тілді меңгеруге, кез-келген жағдайда коммуникативті операцияларды үш тілде жүзеге асыруға, өзін-өзі дамытуға және кемелдендіруге қабілетті мәдениетті дамыту.

Қазақ, орыс және шетел тілін меңгеру қазіргі қоғамда адамның жеке және кәсіптік құзырындағы ажырамайтын компоненті боп табылады.

Көптілді білім беруді орынды, сауатты әрі дұрыс енгізу адамдардың кез келген ортада коммуникативті бейімделуіне мүмкіндік береді.

Көптілді білім беру, қазақ тілі, орыс тілі, ағылшын тілі, жолдау, сауалнама, қарым-қатынас, жоғарғы оқу орындарындағы оқыту, даму, бәсекелестікке қабілеттілік, ұлтаралық қатынас.

Тірек сөздер: көптілді білім беру, қазақ тілі, орыс тілі, ағылшын тілі, жолдау, сауалнама, қарым-қатынас, жоғарғы оқу орындарындағы оқыту, даму, бәсекелестікке қабілеттілік, ұлтаралық қатынас.

Ключевые слова: полиязычное образование, казахский язык, русский язык, английский язык, послание, анкета, общение, обучение в вузах, развитие, конкурентоспособность, межнациональное общение.

Key words: multilingual education, the Kazakh language, Russian, English, the message, the questionnaire, communication, training in higher education institutions, development, competitiveness, international communication.

The multilingualism as the important direction of development of humanity was realized long ago. Today it is impossible to imagine that somewhere else there are countries which people would know only one language. Formation of a multilingualism is very essential to normal functioning of any multinational state. In Kazakhstan very much attention is paid to studying of languages of the people occupying this country. Here the Kazakh language is state, and Russian – language of international communication. If to consider that training is carried out on state, Kazakh, and language of international communication, Russian languages at schools, colleges and higher education institutions, and studying is provided in curricula of all educational institutions, except Russian, at least, one more foreign languages, it is possible to say that in Kazakhstan the bilingual situation was already created and tended multilingual education.

The language policy of Kazakhstan puts forward "reasonable transformation of language culture on the basis of equal use of three languages: the state,

international and international communication" also allows us to carry out gradual entry into the mobile megacultural world.

The main goal facing teachers and pupils of school is a development of the polycultural personality capable of social and professional self-determination knowing history and traditions of the people, knowing several languages capable to carry out communicative and activity operations in three languages in all situations, seeking for self-development and self-improvement.

Possession Kazakh, Russian and foreign languages becomes the integral component of personal and professional activity of the person in modern society. Reasonable, competent and correct introduction of a multilingualism will give the chance to graduates of our schools to be communicative adapted in any environment.

Multilingualism – "the use of several languages within a certain social community (first of all the states); the use by an individual (group of people) of several languages, each of which gets out according to a concrete communicative situation“

In 1977 definition to the word "multilingual" was accepted. In 2007 in the Message to the people of Kazakhstan "New Kazakhstan in the new world" the Head of state suggested to begin stage-by-stage implementation of the cultural project "Trinity of Languages". At the request of the Head of state, since 2013, at schools of the republic from 1 class studying of English is entered. In 5 years these school students will start studying already disciplines in English.

Real prerequisites for the solution of the tasks set in the State program of a development of education for 2011-2020 are created: "... preparation of pedagogical shots with multilingual education in higher education institutions of the country";

The cultural project "Trinity of Languages" offered by the President of the Republic Kazakhstan .Nazarbayev is fully can be considered as one of long-term strategy of development of Kazakhkstan.

According to the plan in 2014 - 10%, 2017 - 15%, 2020 - 20% of the population have to know English. According to tasks of the Head of state at university educational groups, in which training on such specialties as physics, mathematics, etc., from 1 course it will be carried out in English are created. Since this academic year of class in 5 disciplines will be held in a foreign language (Order №688 15.01.2012) .

Multilingualism comes in multiple forms; to be precise there are **four types**. **Firstly** there are families who send their children to foreign language schools although they do not speak the language or have ever lived in that country. **Secondly** there are monolingual families who live in a country whose people speak a different language. **Thirdly** the mother as well as the father speak different languages and speak to their children in both. Lastly, and this is **true multilingualism**, there are families in which the parents each speak different

languages but also live in a different-language environment. Consequently children learn at least three languages while growing up.

See in the video below this multilingual little girl counting numbers in different languages. There are many **advantages** of multilingualism. Children are exposed to a **different culture** from an early age which makes them stay open to possibilities and accept that diverse people do different things. Plus, the **sociableness** of children is enhanced as they are able to build bridges to new relationships because they can talk to various people. On top of that bilingual children have **potential economic advantages** in the future because languages will not be a barrier. Components of Multilingual Education (MLE) "Strong Foundation" - Research shows that children whose early education is in the language of their home tend to do better in the later years of their education ([Thomas and Collier, 1997](#)). For more information about the effect of "Language of Instruction", [Bilingual education](#). "Strong Bridge" - an essential difference between MLE programs and rural "mother tongue education" programs is the inclusion of a guided transition from learning through the mother tongue to learning through another tongue. Related to the emphasis on a child's mother tongue is the implicit validation of her cultural or ethnic identity by taking languages which were previously considered "non-standard" and making active use of them in the classroom. Multilingual Education in that sense underscores the importance of the child's worldview in shaping his or her learning.

Survey was conducted and as a result students answered thus:

1. Do you like a multilingual education?

59%- yes , 39%- no, 2%- found it difficult to answer

2. Whether multilingual education in the future is required to you?

81% -yes, 15%-no, 4%-found it difficult to answer.

3. What age it is necessary to begin training?

9% - 4-6, 55% - 7-10 , 36%- 11-18.

4. What gives you multilingual education?

56%- communication, 24%- bright future, 20%-anything.

Benefits of acquiring more than one language

Some people worry that learning more than one language may be confusing for a child. I think this is absolutely a groundless idea. Nothing can be more beneficial for a child's future education than acquiring languages. In fact, there are a lot of merits of being a bilingual or even a multilingual. Here are some of these advantages:

1) Many linguists feel that knowing a second language actually benefits a child's cognitive development.

2) Speaking a foreign language reinforces one's competence of the mother tongue.

3) Being able to speak the language of the family may be important for the child's sense of cultural identity and belonging, but speaking a foreign language opens for the child new horizons that he may draw from to enrich his own personality.

4) In an increasingly global marketplace, it's an advantage for anyone to know more than one language. Bilinguals and multilinguals encounter easily new job opportunities that a monolingual cannot even dream of.

5) Knowing a second language encourages cross-cultural awareness and understanding.

Years of development of sovereign Kazakhstan show that the bilingualism and a multilingualism in society not only doesn't strike at the right and the advantage of the Kazakh language, but also creates all necessary conditions for its development and progress. But it depends on deeply thought over language policy of the President Nazarbayev and the state and ability of the national intellectuals to keep and develop culture, history and language of the Kazakh people.

In conclusion the concept of language policy of the Republic of Kazakhstan defines Russian as the main source of information on different areas of science and equipment, as a communication medium with the near and far abroad. Development state, Kazakh, language, preservation and development of Russian, implementation of policy of polylingual education – a task the major, but difficult. It is possible to solve this problem only together, effort of all members of society.

1. old.group-global.org/kz/storage_manage

2. <http://zkoipk.kz/nisconf2s/627-confnis.html>

3. Тер-Минасова С.Г. Язык и межкультурная коммуникация. – М.: Слово/ Slovo, 2008. С– 264-270

Резюме

В этой статье рассматриваются преимущества и особенности полиязычного образования.

Resume

In this article it is considered advantages and features of multilingual education

УДК 378.016:811.111

РОЛЬ ПОЛИЯЗЫЧНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В ФОРМИРОВАНИИ СУБЪЕКТА МЕЖКУЛЬТУРНОЙ КОММУНИКАЦИИ

Касымбекова А.Т. *Ст. преподаватель КазНПУ им. Абая, г.*

ainurkass@list.ru

Аннотация

В этой работе представлена информация о необходимости формирования субъекта межкультурной коммуникации в настоящее время и о привлечении внимания формированию навыков межкультурной коммуникации современными методиками. Авторы ставят своей целью показать роль о формации субъекта межкультурной коммуникации в условиях поликультурного и полиязычного образования.

Ключевые слова: «межкультурная коммуникация»; «поликультурное образование».

Тірек сөздер: мәдениетаралық қарым-қатынас, көптілді білім.

Key words: intercultural communication, foreign language education, polylanguage education.

Открытость политики Республики Казахстан по отношению к мировому сообществу стимулировала возникновение в нашей стране возможностей реального использования иностранных языков как средств взаимодействия разных национальных культур и традиций. Подтверждением этого факта являются слова из Послания Президента Республики Казахстан Н.А. Назарбаева народу Казахстана от 14 декабря 2012 года, где говорится: «Казахстан сегодня является важным международным центром межкультурного и межконфессионального диалога... В XXI веке Казахстан должен стать мостом для диалога и взаимодействия Востока и Запада»[1].

Расширяющиеся партнерские связи учебных заведений Казахстана с зарубежными вузами, широко распространенная в настоящее время практика обучения по обмену, приглашение на стажировку от иностранных компаний, показ по телевидению передач зарубежных телекомпаний, мультимедийные средства и Интернет – все это представляет реальную возможность вступать в контакт с носителями иностранного языка и делает доступным использование аутентичных средств информации о стране изучаемого языка.

Все эти обстоятельства ведут к необходимости создания субъекта межкультурной коммуникации, то есть приобщения обучаемого к иностранному языку не только как к средству общения, но и как к средству познания другой национальной культуры. Это позволит учащемуся сравнить культуру своей страны с культурой изучаемого языка, а также расширить его возможности для участия в межкультурной коммуникации.

Стратегический курс развития образования РК нацелен на качественное обновление отечественного иноязычного образования и подготовку в этой области профессиональных кадров, отвечающих общемировым стандартам. Современные методики обучения иностранным языкам в нашей стране уделяют большое внимание формированию навыков межкультурной коммуникации. При общении с носителем иностранного языка учащиеся невольно осуществляют взаимодействие с носителем иной культуры. Для эффективного общения требуется толерантность и понимание другого человека, рефлексия собственной речевой деятельности, анализ и сопоставления информации с лингвистическими нормами родного языка. Все

это с одной стороны требует развитого критического мышления, с другой стороны – эффективно способствует его развитию.

Учебные занятия в вузе в данное время строятся так, чтобы студенты могли не только узнать о культуре страны изучаемого языка, но и стать активными участниками не только на семинарских занятиях, но и во время проведения дискуссий, конференций, дебатов, круглых столов. Формирование субъекта межкультурной коммуникации с помощью проектных работ занимает важное место в учебной практике студентов нашего вуза.

Важной частью работы по формированию субъекта межкультурной коммуникации при изучении иностранного языка является привлечение носителей языка к организации учебно-воспитательного процесса в школах и вузах. Это дает обучающимся широкие возможности получить знания из первых рук и использовать эти знания для совершенствования своих языковых умений и навыков. Кроме того, учащиеся получают возможность длительного постоянного общения с носителем языка на занятиях и во внеурочное и внеаудиторное время. Это позволяет снизить чувство страха, обычно возникающее у говорящего при разговоре с носителями языка.

Преподаватели, работающие по обмену, на своих занятиях часто проводят сравнения между событиями и жизненными обстоятельствами между страной его постоянного проживания и той, в которой он находится во время работы. Нередко их мнения о событиях, традициях вызывают оживленные дискуссии. В ходе этих обсуждений у учащихся появляется возможность практического применения знаний и развития критического мышления. Приходит осознание того, что для понимания человека, живущего в другой стране, требуется не только знание его языка, нужно нечто большее – понимание другой культуры.

Можно сделать целый ряд выводов, имеющих принципиальное значение для современного обучения ИЯ и развития иноязычного образования. В первую очередь речь идет о переосмыслении сущности и содержания целей обучения, требования межкультурного общения ставят перед необходимостью научить следующим умениям: употреблять ИЯ в аутентичных ситуациях межкультурного общения; объяснить и усвоить чужой образ жизни; расширить индивидуальную картину мира за счет приобщения к языковой картине мира носителей изучаемого языка[2,39].

Коренные преобразования в методологической, содержательной и технологической основе иноязычного образования обуславливают необходимость создания единой национальной системы иноязычного образования. Уровневая модель овладения иностранными языками отвечает современным требованиям общества, так как представляет эту систему. Структурными компонентами выступают взаимосвязанные и взаимозависимые уровни общенациональной образовательной системы: начальное образование, основное, среднее, профессиональное после среднего

образования, вузовское, образование после завершения вузовского. Все компоненты системы функционально едины и направлены на обеспечение определенного уровня иноязычной обученности.

Основной целью иноязычного образования является формирование вторичной языковой личности, готовой и способной к межкультурному иноязычному общению. Она достигается последовательно, через реализацию целей и задач отдельных уровней, которые обеспечивают преемственность и непрерывность в формировании всего комплекса иноязычных компетенций, а также достижение конкретных показателей качества обученности в соответствии с требованиями международных стандартов.

Принимая во внимания все изученные документы о развитии иноязычного образования РК, можно с уверенностью сказать, что в Казахстане идет устранение недостатков в иноязычном образовании и прилагаются все усилия на практике для перехода на следующий уровень образования. В будущем иноязычное образование в языковом (специализированном) вузе предполагает обеспечение конвертируемости дипломов, мобильность студентов и преподавателей с целью обучения и повышения профессионального мастерства за рубежом[3,63].

Развивающийся в настоящее время процесс глобализации стирает политические, идеологические и культурные границы между странами и народами и этническими группами. Современные средства коммуникации, глобальная информационная сеть интернет сблизили людей, сделали мир настолько тесным, что взаимодействие стран, народов и культур стало неизбежным. Сегодня невозможно найти такие нации и народности, которые не испытали бы на себе политическое, социальное и культурное влияние других народов. Это влияние осуществляется посредством обмена достижениями культур, прямых контактов между государственными институтами, общественными движениями, научного сотрудничества, торговли, туризма и т.д. Однако технический прогресс и бурное развитие различных форм международных контактов в настоящее время опережают развитие навыков коммуникации между представителями различных культур. Поэтому тема диалога и взаимопонимания культур стала актуальной, в которой все большее место занимает проблема специфики, самобытности и различий культур разных народов. Дело в том, что процесс глобализации, ведущий к унификации культур, порождает у некоторых народов стремление к культурному самоутверждению и вызывает желание сохранить собственные культурные ценности. По этой причине значительное число государств и народов демонстрирует свое категорическое неприятие происходящих культурных изменений. В этих существующих противоречивых условиях возникает потребность более внимательно и обстоятельно рассмотреть проблему общения и взаимопонимания различных народов и культур. Эта потребность и привела к рождению новой науки — межкультурной коммуникации (cross-cultural communication), имеющей своей

целью развитие навыков и умений общения у представителей различных культур.

Специалисты, работавшие за границей, часто обнаруживали свою беспомощность при практических контактах с представителями других культур. Даже знание иностранных языков в совершенстве не устраняло возникающих проблем в сфере влияния политики, экономики и культуры. В связи с этим постепенно складывалось осознание необходимости изучения не только языков, но и культур других народов, их обычаев, традиций, норм поведения.

Процесс глобализации не обошел стороной и нашу страну. Казахстанцы сегодня принимают все более активное участие в международных политических, экономических и профессиональных организациях, международных форумах и конференциях, работают в иностранных компаниях, все большее количество студентов наших вузов обучаются за рубежом. Как показывает опыт, для поддержания этих разнообразных и многоуровневых контактов и форм общения, необходимо знание не только соответствующего языка, но и норм иноязычной культуры. Каждый участник международных контактов начинает быстро осознавать, что одного владения иностранным языком недостаточно для межкультурного взаимопонимания, что необходимо знание всего комплекса: форм поведения, психологии, культуры, традиции, истории своих партнеров по общению. И, наконец, требуется знание самого процесса общения, чтобы уметь предусмотреть возможности неверного понимания и избежать его.

Осваивая каждый новый язык, человек расширяет не только свой кругозор, но и границы своего мировосприятия и мироощущения. То, как он воспринимает мир, и что он в нем видит, всегда отражается в понятиях, сформированных у человека на основе исходного языка и с учетом всего многообразия присущих этому языку выразительных средств.

Современная ситуация вынуждает каждого из нас уметь сосуществовать в общем жизненном мире, что означает быть способным строить взаимовыгодный диалог со всеми субъектами этого общего жизненного пространства, уметь наводить гуманитарные межкультурные мосты между представителями разных профессий, культур. Важную роль в этом играет язык, являющийся единственно возможным инструментом, с помощью которого и становится реальностью построить мосты взаимопонимания и взаимодействия между представителями разных лингвоэтносообществ. Отсюда очевидна переориентация лингводидактических и методических исследований по проблеме межкультурной коммуникации, а точнее, на проблемы формирования у учащихся способности эффективно участвовать в ней. Межкультурная коммуникация трактуется отечественными лингводидактами как совокупность специфических процессов взаимодействия партнеров по общению, принадлежащих к разным лингвоэтнокультурным сообществам[4,56].

Межкультурная парадигма требует реализации в лингвосоциокультурном плане по меньшей мере двух взаимосвязанных и взаимообусловленных подходов в обучении неродному языку и культуре[2,43].

Цель обучения ИЯ – развитие у учащегося способности к культурному взаимодействию и к использованию изучаемого языка как инструмента этого взаимодействия – самым естественным образом оказывает влияние на содержание обучения и на выбор технологии его усвоения.

Содержание обучения неродным языкам, его предметный аспект не являются рекламой чужого образа жизни, а становятся основой для развития способности уметь “смотреть на мир глазами носителя языка”. Уже сегодня ясно, что межкультурная составляющая учебного процесса диктует необходимость поиска новых психолого-педагогических, методических решений. Эти решения связаны с моделированием систем обучения ИЯ как процесса приобщения индивидуального опыта общения с чужой лингвокультурой. Учащиеся, сопоставляя различные концептуальные системы, обогащают свое сознание за счет интернационализации мира за пределами своей родной культурной реальности.

Таким образом, для формирования субъектов межкультурной коммуникации, профессионалов, отвечающих общемировым стандартам, конкурентоспособных специалистов, коммуникабельных личностей, способных к активной деятельности в поликультурной среде, обладающих чувством уважения к духовным ценностям других культур, умением жить в мире и согласии необходимо поликультурное и полиязычное образование. И для решения этих важных задач именно мы, преподаватели, должны понимать значимость проводимого системного многоуровневого обучения казахскому, русскому и иностранному языкам в нашем вузе, направленному на приобретение студентами межкультурной коммуникативной компетенции.

1. Послание Президента Республики Казахстан Н.А.Назарбаева народу Казахстана от 14 декабря 2012 г. http://www.akorda.kz/ru/page/page_poslanie-prezidenta-respubliki-kazakhstan-n-nazarbaeva-narodu-kazakhstan-14-dekabrya-2012-g_1357813742
2. Верещагин Е.М., Костомаров В.Г. Язык и культура: лингвострановедение в преподавании русского как иностранного. 3-е изд. М.:, 1993.
3. Кунанбаева С.С. Теория и практика современного иноязычного образования. Алматы, 2010. –344с.

4. Садохин А.П. Межкультурная коммуникация. Учебное пособие. М.: Альфа-М; ИНФРА-М, 2004.
5. <http://www.sworld.com.ua/index.php/ru/philosophy-and-philology-411/linguistics-and-foreign-languages-in-the-world-today-411/107>

Resume

This article provides information on the necessity of forming the subject of intercultural communication nowadays and to attract attention to the formation of cross-cultural communication skills with the help of modern techniques. Intercultural communication is a form of communication that aims to share information across different cultures and social groups. It is used to describe the wide range of communication processes and problems that naturally appear within an organization or social context made up of individuals from different religious, social, ethnic, and educational backgrounds.

The aim is to show the role of the formation of the subject of intercultural communication in the conditions of multicultural and multilingual education.

Түйін

Бұл мақалада мәдениетаралық қарым-қатынастағы тұлғаны қалыптастыру қажеттілігі туралы айтылады.

МАЗМҰНЫ \ СОДЕРЖАНИЕ\CONTENTS

ШЕТЕЛ ТІЛІНДЕ БІЛІМ БЕРУ ИНОЯЗЫЧНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ

FOREIGN LANGUAGE EDUCATION

Абуов Ж.А. Қазақстан Республикасының жоғары оқу орындарында шет тілін оқыту үрдісінде m-learning инновациялық бағдарламасын қолдану.....	6
Тохметов А.Т. Обучение студентов языкового вуза пониманию китайских идиом.....	11
Байдрахманов Д.Х. Студенттердің білім сапасын арттыруда педагогикалық технологияның рөлі.....	17
Иватов С.К. Мобильное обучение как один способов реализации инклюзивности образования	25
Myrzakhmetova A.T. The role of computer technologies in the process of teaching English.....	28
Айсаева М.А. Тапсырмаға негізделген оқыту әдісінің шеттілдік білім беру үдерісінде қолданылуы.....	35
Kairanova A.S., Nurgozhina SH.I. The professional competence of future foreign language teachers	39

МӘДЕНИЕТАРАЛЫҚ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАС ЖӘНЕ АУДАРМА МЕЖКУЛЬТУРНАЯ КОММУНИКАЦИЯ И ПЕРЕВОД INTERCULTURAL COMMUNICATION AND TRANSLATION

Мусаева К.С. Мәдениетаралық қарым-қатынас біліктілігі шеттілдік білім берудегі маңызды фактор ретінде.....	44
Абдрахимова Г.Б. Эффективное использование интерактивных технологий в формировании «субъекта межкультурной коммуникации».....	49
Glushchenko Marina Evgenyevna., Kutubayeva Alima Duisenbayevna Проблемы формирования межкультурной коммуникации на современном этапе развития образования в Казахстане.....	55
Жұмағұлова Р.Қ., Нұрғожина Ш.И. Шеттілдік білім беруде коммуникативтік кәсіреттілікті қалыптастырудың маңызы мен принциптері.....	62
Сайдахмет Элдар., Гүлиза Багдулла. Бірінші азаматтық соғыс кезіндегі қытай әдебиеті.....	69
Чажабоева Д.Д. Шарлотта Бронте шығармашылығындағы метафоралардың қолданысы.....	77
Затонская Т.М. Анализ перевода в прагматическом аспекте.....	82
Серикбаева Р. С. Мәдени-таңбалық лексиканы қазақ тілінен ағылшын тіліне аударудың лингвомәдени аспектісі.....	88

Желдібаева Р. С. Саяси-әлеуметтік мәтіндерді аударудағы мәдени компонент мәселесі.....	92
---	----

**КОГНИТИВТІК ЛИНГВИСТИКА
КОГНИТИВНАЯ ЛИНГВИСТИКА
COGNITIVE LINGUISTICS**

Айтқазы Сажид. “黑hei” – “Қара” түстің қытай дүниетанымындағы ұлттық-мәдени табиғаты мен тілдік бейнесі.....	99
Мамырбаева М.З., Исакова С.С. Символика числа и значение фразеологических единиц с компонентом-числом.....	104
Абдықадырова А. «Аңшылық» концептісінің когнитивтік сипаты..	112
Мирзабаева А.М. Когнитивные особенности перевода заглавий.....	117
Чажабаета Д. Д., Шенгелбаева Н.Р. Когнитивті метафораларды ағылшын тілінен қазақ тіліне аударылуы	127
Набидуллин А., Шенгелбаева Н.Р. Қазақ және ағылшын тілдеріндегі түр-түс атауларының танымдық-семантикалық сипаты: салғастырмалы талдау.....	125

**ЛИНГВИСТИКА ЖӘНЕ МӘТІН ЛИНГВИСТИКАСЫ
ЛИНГВИСТИКА И ЛИНГВИСТИКА ТЕКСТА
LINGUISTICS AND TEXT LINGUISTICS**

Беркінбаева Г.О. Ағылшын тіліндегі идиомалардың қазақ тіліне берілу жолдары.....	134
Абдрахманова К.Х. Словообразовательная позиция коренного глагола в казахском и арабском языках.....	138
Себдайырова А.М. Ағылшын мақал-мәтелдерінің когнитивтік және лингвомәдени тұрғыда зерттеу	145
Тлеугабылова З.А., Бекалаева А.О. Описание казахских и английских фразеологизмов, включающих географические наименования.....	150
Баданбекқызы З. Употребление фразеологических «биномов» на уроках английского языка.....	155

**ЛИНГВОМӘДЕНИЕТТАНУ
ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИЯ
CULTURAL LINGUISTICS**

Myrzakhanov T.A. Kutybayeva A.D A language shock for language	
--	--

learners: British English vs American English.....	161
Orazakynkyzy F., Daulet F.N. Gulinary codes in Kazakh and Chinese languages.....	167
Абдурақын Н. 汉哈主谓句结构句型的对比研究	
阿卜杜拉肯·努尔哈利克	173
Ақбердіқызы У. Қазақ және ағылшын тілдеріндегі түр-түс атауының ұлттық – мәдени сипаты.....	190
Исмаилова О.А., Султанбекова С.С. Lingua-cultural approach in formation of speaking skills in FLT.....	196
Оразова Р.К. Қазақстан мен Араб елдері арасындағы әдеби байланыстар.....	201
Алмабекова А.М. Қытай жазуын үйренуде кездесетін мәселелер және шешу жолы.....	209

**ДИСКУРС ЖӘНЕ ОНЫҢ ТИПОЛОГИЯСЫ
ДИСКУРС И ЕГО ТИПОЛОГИЯ
DISCOURSE AND ITS TYPOLOGY**

Сабитова Ш.А. К изучению светского газетного дискурса и креативной языковой личности.....	213
--	-----

**КӨПТІЛДІ БІЛІМ БЕРУ
ПОЛИЯЗЫЧНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ
MULTILINGUAL EDUCATION**

Жумабекова А.Қ. Көптілді білім беру үдерісінде мәдениетаралық-аудармашылық құзыреттілікті қалыптастыру.....	219
Бақытқан Г.Б., Тлеубай С.Т. Көптілді білім берудің ерекшеліктері.....	225
Касымбекова А.Т. Роль полиязычного образования в формировании субъекта межкультурной коммуникации.....	229

**«ХАБАРШЫ» ЖУРНАЛЫНЫҢ
«КӨПТІЛДІ БІЛІМ БЕРУ ЖӘНЕ ШЕТЕЛ ТІЛДЕРІ ФИЛОЛОГИЯСЫ»
СЕРИЯСЫНДА БАСЫЛАТЫН МАҚАЛАЛАРДЫ БЕЗЕНДІРІЛУГЕ**

ҚОЙЫЛАТЫН ТАЛАПТАР:

I. Қажетті материалдар

1.1. Парақтардың төменгі орта жағы қарындашпен нөмірленген мақала көшірмесі мен оның электрондық нұсқасы.

1.2. Аңдатпа 200 сөзден және тірек сөздер 10-12 сөзден тұрады және олар қазақ, орыс және ағылшын тілдерінде болуы тиіс.

1.3. Мақаланың мазмұны: а) кіріспе бөлім; ә) талдау; б) тәжірибе (егер болса); в) қорытынды; г) әдебиеттер тізімі және түйін сөз (екі тілде: егер де мақала қазақ тілінен болса, түйін сөз (15 сөз) - орысша және ағылшынша, ал егер де орыс тілінде болса, түйін сөз (15 сөз) қазақша және ағылшынша болуы тиіс және т.б.) керек.

1.4. Автор (авторлар) жайында берілетін мәліметтер: аты-жөні толық, жұмыс орны (ұжым аты, жоғары оқу орнының толық аты және қысқартылған аты), атқаратын қызметі, ғылыми дәрежесі мен атағы, жұмыс және үй телефоны, электронды поштасы.

II. Мақаланы безендіру ережесі

2.1. Мақала мәтіні терілуі: Word стандартты формат А4, Times New Roman, кегль №14, бір интервал арқылы, парақтың жоғарғы және төменгі бос өрістері-2,5см; оң жақтағы-1,5 см; сол жақтағы-3 см. болуы керек;

2.2. ӘОК - сол жақ жоғарғы бұрышта бас әріптермен (кегль №13);

2.3. Автордың (авторлардың) аты-жөні - жартылай қарайтылған кіші әріптермен ортада және келесі жолға жұмыс істейтін ұжым мен қала, мемлекет аты (кегль №13);

2.4. Мақала аты - бір бос жолдан кейін жартылай қарайтылған бас әріптермен (кегль №13);

2.5. Аңдатпа және тірек сөздер – мақала жазылған тілде (кегль №12);

2.6. Мақала мәтіні - бір бос жолдан кейін (кегль №14);

2.7. Әдебиеттер тізімі (кегль №13);

2.8. Әдебиеттерге сілтемелер квадраттық жақшада беріледі, *мысалы*, [1], [2, 3156.], [4-7].

III. Мақалаларды жариялау тілдері – қазақ, орыс, ағылшын, қытай тілдері және т.б.

Редакцияға түскен мақалаларға сала бойынша мамандардың пікірлері беріледі. Пікір негізінде редакция алқасы авторға мақаланы толықтыруға (түзетуге) ұсыныс жасауы, не мүлдем қайтарып беруі мүмкін.

Мекен-жайы: Алматы қаласы, Жамбыл көшесі, 25, Абай атындағы ҚазҰПУ, жұмыс телефоны - 8(727) -2 91-40-87, эл.пошта: kzhg2010@mail.ru

Редакция алқасы

ТРЕБОВАНИЯ

**К ОФОРМЛЕНИЮ СТАТЕЙ В ЖУРНАЛЕ «ХАБАРШЫ/ВЕСТНИК»,
серия: ПОЛИЯЗЫЧНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ И ИНОСТРАННАЯ ФИЛОЛОГИЯ**

I. Необходимые материалы.

1.1. Статья в распечатанном и электронном варианте: нумерация страниц внизу по центру.

1.2. Аннотация (200 слов) и ключевые слова (10-12 слов) на трех языках

(на казахском, русском и английском).

1.3. Содержание статьи: а) введение, б) анализ, в) практическая часть (если есть), г) заключение, д) список литературы, е) резюме из 15 слов: если статья на казахском языке – резюме на русском и английском языках, если на русском языке – на казахском и английском.

1.4. Сведения об авторе (соавторе): Ф.И.О. полностью, место работы (название организации, вуза полное и сокращенное название), должность, учёная степень, звание, контактный телефон, e-mail.

II. Оформление статьи.

2.1. Набор текста статьи: Word стандартного формата А4, Times New Roman, кегль №14, через 1 интервал, поля: верхнее, нижнее – 2,5 см, правое – 1,5см, левое – 3см;

2.3. УДК - в левом верхнем углу прописными буквами (кегель №13);

2.4. Фамилия, инициалы автора (соавтора) - по центру полужирным строчным шрифтом, (кегель №13), следующая строка - место работы, город, страна;

2.5. Название статьи - через интервал полужирным прописным шрифтом (кегель №13);

2.6. Аннотация и ключевые слова - на языке оригинала (кегель №12);

2.7. Текст статьи - через интервал (кегель №14);

2.8. Список литературы (кегель №13);

2.9. Ссылки в тексте на литературу даются в квадратных скобках, *например*, [1], [2, с. 315],[4-7].

III. Язык издания статьи – казахский, русский, английский, китайский и др.

Поступившие в редакцию статьи рецензируются ведущими специалистами и учеными по отраслям знаний. Статья, на основании редактирования, может быть возвращена для ее корректирования и доработки. Статьи, не соответствующие требованиям, возвращаются.

Адрес: г. Алматы, ул. Жамбыла, 25, КазНПУ им. Абая
контактный телефон - **8(727) -2 91-40-87**, электронный адрес:
kzhg2010@mail.ru

Редакционный совет

REQUIREMENTS

TO THE ARTICLES IN THE JOURNAL "KHABARSHY/VESTNIK" SERIES: MULTILINGUAL EDUCATION AND FOREIGN LANGUAGES

I. Required materials.

1.1. An article in the printed and electronic version: page numbers at the bottom center.

1.2. Abstract (200 words) and key words (10-12 words) in the original language.

1.3. Article content: a) introduction b) analysis c) the practical part (if there is one),

d) conclusion, e) references, e) summary/resume consists of 15 words (article in the Kazakh language: a summary in Russian and English languages, in Russian: in Kazakh and English).

1.4. About the author (co-author): full name, work place (name of organization, full and abbreviated name of the university), position, academic degree and title, telephone number, e-mail.

II. Designing articles.

2.1. Typesetting articles: Word standard A4, Times New Roman, type size 14, 1 interval, margins: top, bottom - 2.5 cm, right - 1,5 cm, left - 3 cm;

2.2. UDC - at the top left corner in capital letters (type size 13);

2.3. Author's name and initials (co-author) - centered in bold lower case letters (type size 13), the following line - work place, city, country;

2.4. Title of the article - in the interval in bold uppercase letters (type size 13);

2.5. Abstract and keywords – in the original language (type size 12);

2.6. Text of the article – a line after, (type size 14);

2.7. References (type size 13);

2.8. References cited in the text are given in square brackets, for example [1], [2, p .315], [4-7].

III. Publishing language of articles - Kazakh, Russian, English, Chinese, etc.

Submitted articles are reviewed by leading experts and scholars on the definite spheres. The article based on the editing can be returned to its correction and refinement. Articles that do not meet the requirement will be returned.

Address: 25 Jambyl Str. Abai KazNPU, Almaty

Tel: 8 (727) -2 91-40-87, e-mail: kzhg2010@mail.ru

Editorial Board

**Келесі басылымның негізгі бөлімдері/Рубрики следующего выпуска/
Rubrics of the next issue:**

**ШЕТЕЛ ТІЛІНДЕ БІЛІМ БЕРУ
ИНОЯЗЫЧНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ
FOREIGN LANGUAGE EDUCATION**

**МӘДЕНИЕТАРАЛЫҚ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАС ЖӘНЕ АУДАРМА
МЕЖКУЛЬТУРНАЯ КОММУНИКАЦИЯ И ПЕРЕВОД
INTERCULTURAL COMMUNICATION AND TRANSLATION**

**КОГНИТИВТІК ЛИНГВИСТИКА
КОГНИТИВНАЯ ЛИНГВИСТИКА
COGNITIVE LINGUISTICS**

**ЛИНГВИСТИКА ЖӘНЕ МӘТІН ЛИНГВИСТИКАСЫ
ЛИНГВИСТИКА И ЛИНГВИСТИКА ТЕКСТА
LINGUISTICS AND TEXT LINGUISTICS**

**ЛИНГВОМӘДЕНИЕТТАНУ
ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИЯ
CULTURAL LINGUISTICS**

**ДИСКУРС ЖӘНЕ ОНЫҢ ТИПОЛОГИЯСЫ
ДИСКУРС И ЕГО ТИПОЛОГИЯ
DISCOURSE AND ITS TYPOLOGY**

**КӨПТІЛДІ БІЛІМ БЕРУ
ПОЛИЯЗЫЧНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ
MULTILINGUAL EDUCATION**

ХАБАРШЫ

ВЕСТНИК

BULLETIN

«Көптілді білім беру және шетел тілдері филологиясы» сериясы
Серия «Полиязычное образование и иностранная филология»
Series «Multilingual Education and Philology of Foreign Languages»

№ 3 (10) 2015

Басуға 27.08.2015. Пішімі 60X84 1/8.
Қаріп түрі «Тип Таймс» Сыктывкар қағазы.
Көлемі 20,5. Таралымы 73 дана. Тапсырыс № 146

050010, Алматы қаласы, Достық даңғылы, 13.

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің
«Ұлағат» баспасының баспаханасында басылды.